

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Medzinárodné právo verejné

II

Pomocný dočasný text ku štúdiu.

OBSAH

I. kapitola: Medzinárodnoprávny režim štátneho územia, mora, Antarktídy.

- § 1. Pojem a zloženie štátneho územia**
- § 2. Územie, národné vody, vzdušný priestor**
- § 3. Územná výsosť**
- § 4. Nadobúdanie a strata štátneho územia**
 - I. Nadobudnutie štátneho územia
 - A. Pôvodné nadobudnutie štátneho územia
 - B. Odvozené nadobudnutie štátneho územia
 - II. Strata štátneho územia
- § 5. Štátne hranice a pohraničný režim**
 - I. Určovanie štátnych hraníc
 - II. Pohraničný režim
 - III. Malý pohraničný styk
- § 6. Štátne hranice Slovenskej republiky a ich právna ochrana**
- § 7. Medzinárodné rieky**
- § 8. Pobrežné vody, príľahlé pásma, podmorské plytčiny**
 - I. Pobrežné vody
 - II. Príľahlé pásma
 - III. Podmorské plytčiny (kontinentálny šelf)
- § 9. Morské prielivy**
- § 10. Morské kanály**
- § 11. Antarktída**
- § 12. Šíre more a jeho právny režim**
- § 13. Medzinárodné služobnosti a iné obmedzenia suverenity na štátnom území**

II. kapitola: Obyvateľstvo podľa medzinárodného práva

- § 1. Obyvateľstvo a jeho kategórie**
- § 2. Štátne občianstvo**
- § 3. Nadobúdanie, zmena, zánik a strata štátneho občianstva**
 - I. Nadobúdanie a zmena štátneho občianstva
 - II. Zánik a strata štátneho občianstva
- § 4. Dvojité štátne občianstvo a bezdomovstvo**
 - Dvojité štátne občianstvo alebo viaceré štátne občianstvá
- § 5. Cudzinci podľa medzinárodného práva**
 - I. Pojem cudzinec
 - II. Bezdomovci
 - III. Pripustenie cudzincov na územie štátu
 - IV. Práva a povinnosti cudzincov
 - V. Odchod cudzincov zo štátu pobytu vyhostenie

- VI. Právo diplomatickej ochrany štátnych príslušníkov
- VII. Potláčanie medzinárodnej zločinnosti
- VIII. Vydávanie páchatel'ov trestných činov (extradícia)
- IX. Právo azylu

III. kapitola: Právo medzinárodných zmlúv

§ 1. Druhy zmlúv

- I. Forma zmluvy
- II. Počet zmluvných strán
- III. Obsah zmluvy
- IV. Doba trvania zmluvy

§ 2. Registrácia a publikácia zmlúv

§ 3. Vznik medzinárodných zmlúv

- I. Spôsobilosť zmluvných strán
- II. Predmet zmluvy
- III. Riadny prejav vôle zmluvných strán
- IV. Skutočný súhlas zmluvných strán

§ 4. Uzatváranie medzinárodnej zmluvy

- I. Príprava textu zmluvy
- II. Jazyk zmluvy
- III. Jednotlivé časti zmluvy

IV. Schválenie textu zmluvy

- V. Overenie textu zmluvy (autentifikácia)
- VI. Súhlas konajúcich strán byť viazaný zmluvou
- VII. Súhlas štátu byť viazaný časťou zmluvy
- VIII. Výhrady k zmluve

§ 5. Začiatok platnosti medzinárodnej zmluvy

§ 6. Výklad (interpretácia) medzinárodnej zmluvy

- I. Základné interpretačné postupy
- II. Všeobecné interpretačné pravidlo
- III. Doplnkové interpretačné prostriedky
- IV. Výklad zmlúv spísaných vo viacerých jazykoch

§ 7. Účinky platnej zmluvy pre zmluvné strany

- I. Zásada pacta sunt servanda
- II. Platnosť a účinnosť medzinárodnej zmluvy
- III. Územný rozsah pôsobnosti zmluvy

§ 8. Účinky zmluvy na tretie štáty

§ 9. Záruky splnenia medzinárodných zmlúv

- I. Záruky dané zmluvnou stranou
- II. Záruky tretích štátov

§ 10. Zmena a revízia zmlúv

§ 11. Doba platnosti medzinárodnej zmluvy

§ 12. Ukončenie a suspendovanie platnosti medzinárodnej zmluvy

- I. Ukončenie a suspendovanie celej zmluvy alebo jej časti
- II. Spôsob ukončenia platnosti a suspendovania zmluvy
- III. Procedúra pri ukončovaní a suspendovaní platnosti medzinárodnej zmluvy

IV. Právne dôsledky neplatnosti, ukončenie platnosti a suspendovanie zmluvy

IV. kapitola: Štátne orgány pre medzinárodné styky

§ 1. Pojem a štruktúra štátnych orgánov pre medzinárodný styk

§ 2. Vnútroštátne orgány pre medzinárodné styky

- I. Hlava štátu
- II. Vláda
- III. Minister zahraničných vecí
- IV. Parlament
- V. Minister zahraničného obchodu
- VI. Iné vnútroštátne orgány pre medzinárodné styky

§ 3. Zahraničné orgány štátu pre medzinárodné styky

- I. Diplomatické zastupiteľstvo (stála misia)
- II. Osobitné misie
- III. Stále misie pri medzinárodných organizáciách a delegácie na medzinárodných konferenciách
- IV. Vojenská jednotka, vojenská loď a vojenské lietadlo
- V. Obchodné zastupiteľstvá
- VI. Konzuli

§ 4. Diplomatické výsady a imunity

§ 5. Medzinárodné zmluvy o právnom postavení diplomatov a konzulov

V. kapitola: Medzinárodné orgány a organizácie

§ 1. Medzinárodné konferencie

- I. Pojem a druhy medzinárodných konferencií
- II. Zvolávanie medzinárodných konferencií
- III. Konania na medzinárodných konferenciách
- IV. Uznávanie medzinárodných konferencií

§ 2. Medzinárodné organizácie

- I. Pojem medzinárodné organizácie
- II. Vzťah medzinárodnej organizácie k členským štátom
- III. Štruktúra medzinárodných organizácií
- IV. Povaha uznesení medzinárodných organizácií
- V. Výsady a imunity medzinárodných organizácií a ich zamestnancov
- VI. Sídlo medzinárodnej organizácie
- VII. Rozpočet medzinárodných organizácií

VI. kapitola: Prostriedky mierového urovnávania medzinárodných sporov

§ 1. Druhy prostriedkov urovnávania medzinárodných sporov

§ 2. Priame diplomatické rokovanie

§ 3. Dobré služby a sprostredkovanie

§ 4. Vyšetrovacie a zmierovacie komisie

§ 5. Medzinárodné súdnictvo v širšom zmysle

§ 6. Medzinárodné rozhodcovské konanie (arbitráž)

- I. Stály rozhodcovský súd

- II. Rozhodcovský tribunál pre morské právo
- § 7. Medzinárodné súdne konanie**
 - I. Medzinárodný súdny dvor
 - II. Medzinárodný tribunál pre morské právo
 - III. Európsky dohovor o mierovom urovnávaní sporov

VII. kapitola: Právo ozbrojeného konfliktu

§ 1. Medzinárodnoprávna regulácia ozbrojených konfliktov

- I. Definícia agresie
- II. Základné zásady práva ozbrojených konfliktov
- III. Pramene medzinárodného vojnového práva

§ 2. Právne dôsledky vojnového stavu pre zúčastnené strany

- I. Vznik konfliktu, vojnová oblasť, ozbrojené sily
 - A. Začiatok vojny
 - B. Právne dôsledky vojnového stavu pre bojujúce strany
 - C. Vojnová oblasť
 - D. Ozbrojené sily
- II. Vojnová okupácia, zastavenie vojnových akcií, ukončenie vojnového stavu
 - A. Vojnová okupácia
 - B. Zastavenie vojnových akcií
 - C. Ukončenie vojnového stavu
- III. Neutralita počas vojnového konfliktu a v mieri
 - A. Obyčajná vojnová neutralita
 - B. Trvalá neutralita

§ 3. Medzinárodné humanitárne právo

- I. Zakázané prostriedky a spôsoby vedenia vojny
 - A. Vedenie pozemnej vojny
 - B. Vedenie námornej vojny
 - C. Vedenie leteckej vojny
 - D. Chemické, bakteriologické a jadrové zbrane
- II. Ochrana obetí vojny
 - A. Ranení, chorí a stroskotanci
 - B. Vojnoví zajatci
 - C. Civilné obyvateľstvo
- III. Pravidlá občianskych vojen
- IV. Trestanie zločinov proti mieru, vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti

I. kapitola

MEDZINÁRODNOPRÁVNY REŽIM ŠTÁTNEHO ÚZEMIA, MORA, ANTARKTÍDY.

Každý štát sa vyvíjal na určitom obývanom území a okrem týchto územných priestranstiev existujú aj ďalšie priestory zemegule, ktoré sa stali predmetom záujmov štátov a kde vznikli oprávnené potreby úpravy ich používania. Za také považujeme *zemský povrch, hĺbiny pod povrchom, vody a vzduch*, nad ktorými ani jeden štát nevykonáva svoju zvrchovanú moc. Tieto priestranstvá v historických obdobiach menili svoj význam v medzinárodných vzťahoch podľa toho, aké záujmy o ne prejavovali štáty týchto historických období a akými prostriedkami ich presadzovali. Záujem štátov o takéto územia nikoho (*res nullius*) ovplyvňovali revolúcie, rozvoj techniky, objavy nových priestranstiev, demografické a etnografické prvky i rozvoj vedy. V dôsledku takéhoto záujmu často vznikali územné spory, ktoré viedli k dobrodružným útočným vojnám.

Naša zemeguľa so svojimi priestranstvami sa stala materiálnym základom existencie života, a osobitne existencie štátov. S rôznorodosťou vzťahov súvisiacich s používaním rôznych priestranstiev vznikla potreba ich právnej úpravy, ktorá má zabezpečiť ich stabilitu a používanie v súlade s vnútroštátnym a medzinárodným právom. Právna regulácia priestranstiev našej zemegule má znížiť na minimum, ak nie úplne vylúčiť, územné spory a ich riešenie násilnými prostriedkami.

§ 1. POJEM A ZLOŽENIE ŠTÁTNEHO ÚZEMIA

Štátne územie je časť zemegule vymedzená štátnymi hranicami, podriadená zvrchovanosti určitého štátu. Územím štátu je iba to územie, nad ktorým štát vykonáva svoju moc. Štátne územie rovnako ako obyvateľstvo je nevyhnutným predpokladom výkonu štátnej moci, je *materiálnym základom štátu*.

Neexistuje norma medzinárodného práva, ktorá by určila veľkosť štátneho územia, aby štát mohol existovať ako subjekt medzinárodného práva. Sú veľké a malé štáty, ktoré sú vo svojich stykoch suverénne, rovné (čl. 2 odsek 1 Charty OSN). Rovnako medzinárodné právo neurčuje počet obyvateľov štátu. Za najmenšie štáty, ktoré sú členmi OSN, sú považované Seychely, Antigua a Barbuda, Dominica, Svätý Vincent a Grenadiny, Svätý Tomáš a Princov ostrov. Sú to ostrovné štáty a v každom z nich je menej než 100 000 obyvateľov. Od malých štátov treba odlišovať tzv. *trpasličie štáty*, ktoré nemajú vlastnú zvrchovanosť, hoci v ojedinelých prípadoch vystupujú v medzinárodných vzťahoch. Sem patrí kniežatstvo Monako, republika San Maríno, kniežatstvo Lichtenštajnsko a Andorské kniežatstvo. Ich zahraničné zastúpenie vykonávajú za ne iné štáty. V medzinárodnom živote v obmedzenom rozsahu vystupuje aj Vatikán (Svätá Stolica).

Územie štátu zahŕňa zemský povrch, vrátane vôd, priestor pod povrchom a hladinou vôd a priestor nad nimi (nadzemský priestor). Medzinárodné právo rešpektuje a chráni celistvosť a jednotnosť štátneho územia.

Suchú zem štátneho územia tvoria všetky časti zemského povrchu, ktoré ležia vo vnútri štátnych hraníc. Územie štátu nemusí byť súvislé alebo členité, jeho jednotlivé časti môžu byť oddelené aj územím iných štátov, morom a pod. Za suchú zem sa považujú aj ostrovy.

Vodstvo štátneho územia tvoria národné vody, ku ktorým rátame národné rieky, vnútrozemské kanály a vnútrozemské jazerá ležiace v hraniciach štátu. Patria sem aj vnútorné morské vody, do ktorých zahŕňame vnútrozemské moria, zálivy, prielivy, prístavné vody. Do vodstva štátneho územia zahŕňame aj pobrežné (územné) vody, ako aj pás morských vôd určitej šírky tvoriaci hranicu štátu.

Vnútro zeme (priestor pod povrchom a hladinami vôd) sa pokladá za územie štátu až do stredu zeme. Zo suverenity štátu vyplýva zákaz dolovať v priestore pod povrchom iného štátu, iba ak by si to zmluvné strany upravili inak.

Nadzemský priestor je tá časť vzdušného priestoru, ktorá sa nachádza nad suchou zemou a vodstvom určitého štátu.

V súlade s *Deklaráciou o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a národom* z roku 1960 a v súlade s čl. 74 a 76 odsek 2 Charty OSN poručenské územia a

nesamosprávne územia nepatria do štátneho územia štátov, ktoré vykonávajú nad nimi poručenie alebo majú zodpovednosť za správu týchto území.

Vo vede medzinárodného práva sa hovorí aj o tzv. **podmienenom (fiktívnom) území štátu**. Patria sem budovy alebo pozemky na základe diplomatickej imunity, podmorské káble, námorné a riečne plavidlá plávajúce pod vlajkou svojho štátu, lietadlá označené výsostným znakom štátu.

Budovami sa rozumejú také budovy, v ktorých je ubytovaná hlava cudzieho štátu alebo vlády počas svojej návštevy v cudzine, vojenská jednotka cudzieho štátu, ak sa na území zdržuje so súhlasom tohto štátu (napr. návšteva vojnových lodí), v ktorých sú sídla zastupiteľských orgánov a diplomatických misií štátu alebo sídla stálych medzinárodných orgánov a organizácií, pokiaľ im medzinárodné právo poskytuje diplomatickú imunitu a príslušný štát takým orgánom a organizáciám na svojom území uzná imunitu.

§ 2. ÚZEMIE, NÁRODNÉ VODY, VZDUŠNÝ PRIESTOR

Územie štátu môže tvoriť jeden celok vnútrozemskej povahy, môže mať morský breh a môže sa skladať aj z ostrovov. Aj jednotlivé ostrovy môžu patriť štátu a pokladajú sa za jeho štátne územie, pričom sa rozlišuje medzi pevninovým územím a ostrovmi. *Ostrov* je časť územia obklopená vodou. Ak sa ostrov nachádza vo väčšej vzdialenosti od pevniny štátu, spravidla k nemu patrí aj okruh územných vôd príslušnej šírky (má vlastné územné more).

Enkláva je časť územia štátu alebo celé územie obklopené územím iného štátu bez morského brehu (napr. San Maríno a iné). Prístup na územie enklávy najčastejšie riešia medzinárodné zmluvy medzi príslušnými štátmi. Ak enkláva má morský breh, hovoríme o **polenkláve** (napr. Východné Prusko v rokoch 1919 – 1939),

Polárna oblasť Arktídy, vymedzená polárnymi sektormi medzi príslušné štáty, považuje sa za ich štátne územie. Teória polárnych sektorov má zemepisný základ. Polárny sektor sa vytvára sférickým trojuholníkom, ktorého základňu tvorí pobrežie daného štátu a vrcholom je severný pól, kým stranami sú poludníky prechádzajúce miestami, kde sa končí hranica pobrežia, ktorú sme vzali za základňu trojuholníka. Podľa tejto teórie Arktída je rozdelená na päť polárnych sektorov, ruský, nórsky, dánsky, kanadský a sektor USA. Pevné územia nachádzajúce sa v oblasti jednotlivých sektorov pokladáme za časť sektorov (ostrovice a ostrovy).

Národnými vodami rozumieme rieky, jazerá a úžiny, ktoré sa nachádzajú na území jedného štátu. Národné vody sú pod výlučnou právomocou príslušného štátu. Štáty sú oprávnené upraviť používanie svojich národných vôd aj iným spôsobom, napríklad zmluvou. Cudzí štátny príslušník môže používať vody pre svoju osobnú dopravu, ako aj chytať ryby pre osobnú potrebu za predpokladu, že sa podriadi

vnútroštátnym predpisom. Zákaz cudzozemskej plavby sa nevzťahuje na vstup cudzích lodí do prístavov v ústí riek, pokiaľ boli tieto prístavy otvorené pre zahraničnú dopravu.

Národné rieky sú časťou štátneho územia. Z geografického a právneho hľadiska rozlišujeme tieto druhy národných riek:

- a) **národné rieky v pravom zmysle**, ktoré od prameňa až po ústie pretekajú územím jedného štátu. Tento štát má nad nimi výlučnú právomoc. Z tohto pravidla však existujú výnimky, zakotvené napríklad v čl. 327 Versaillskej mierovej zmluvy, ktorý nemecké vnútrozemské vodné cesty vyhlásil za otvorené i pre príslušníkov spojených a združených mocností a v čl. 19 Saintgermainskej dohody z roku 1919, ktorý Československu uložil uznať slobodu tranzitu na svojom území. Obe tieto opatrenia sa uskutočňovali v záujme cudzích štátov, najmä v záujme ich obchodu po prvej svetovej vojne. Obdobný účel mali ustanovenia čl. 331 Versaillskej mierovej zmluvy, ktoré zmedzinárodnili Vltavu od Prahy po jej ústie do Labe – tzv. *medzinárodná sieť*,
- b) **hraničné rieky**, ktoré pretekajú územím dvoch štátov a zároveň tvoria hranicu medzi nimi (Odra – Nisa). Každý štát vykonáva na svojej časti rieky svoju zvrchovanosť. Pri využívaní hraničných vôd sa uplatňuje *zásada dobrého susedstva*. Plavebný režim a rybolov, prípadne priemyselné využitie (hydrocentrály) upravujú spravidla dvojstranné zmluvy,
- c) **mnohonárodné rieky**, ktoré pretekajú územím niekoľkých štátov. Každý poriečny štát svoje zvrchované práva vykonáva na svojej časti za predpokladu, že poriečne štáty medzinárodnou zmluvou nezaviedli iný právny režim.

Vnútroštátne kanály sú vodné, umelo vybudované dopravné cesty. Sú pod úplnou zvrchovanosťou štátu. Právny režim ich využitia si upravuje štát sám.

Jazerá sa tiež pokladajú za časť štátneho územia v rozsahu jeho hraníc. Podľa právneho režimu rozlišujeme:

- a) **uzavreté jazerá**, zo všetkých strán obklopené územím jedného štátu. Právny režim ich využitia si upravuje sám štát. Obdobné postavenie majú aj priehrady alebo nádrže vôd,
- b) **hraničné jazerá**, ktoré sú obklopené územím dvoch alebo viacerých štátov. Hraničnú čiaru na týchto jazerách upravujú pobrežné štáty najčastejšie zmluvou. Zmluvou si pobrežné štáty upravujú aj využívanie vôd jazier.

Vzdušný priestor, ktorý sa nachádza nad suchou zemou a vodnými časťami štátneho územia, patrí pod výlučnú právomoc štátu. Je integrálnou súčasťou štátneho územia. Vzdušný priestor, na rozdiel od územného mora, nie je obmedzený právom pokojného preletu v prospech iných štátov alebo iných štátnych príslušníkov. Preto prístup a lety cudzích lietadiel upravuje štát svojimi právnymi predpismi. Letecká doprava, ktorá je založená na využívaní vzduchu, vyžaduje úpravu vzdušného priestoru na základe medzinárodných zmlúv. Je to v záujme všetkých štátov. Prvou medzinárodnou zmluvou tohto druhu je *Dohovor o vzduchoplavbe* z roku 1919, ktorý

za základnú zásadu uznal úplnú výlučnú zvrchovanosť štátu nad svojím vzdušným priestorom. Dohovor vytvoril aj Medzinárodnú komisiu pre vzduchoplavbu – CINA.

Varšavský dohovor z roku 1929 zjednotil niektoré pravidlá v medzinárodnej leteckej doprave, vzťahujúce sa na medzinárodnú leteckú dopravu z hľadiska zodpovednosti prepravcu.

Počas druhej svetovej vojny došlo k úprave civilného letectva na konferencii v Chicagu v roku 1944. Na nej bol podpísaný *Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve*. Na základe tejto konferencie bola vytvorená aj medzinárodná špecializovaná organizácia ICAO. Na konferencii bola podpísaná aj dohoda o medzinárodnej leteckej doprave – IATA, podľa ktorej signatári sa zaviazali poskytnúť lietadlám ostatných zmluvných strán oprávnenia súvisiace s preletom, pristátím a s cestujúcimi, s poštou a s nákladom týchto lietadiel.

§ 3. ÚZEMNÁ VÝSOSŤ

Štát, ktorému nad určitým územím prislúcha suverenná moc, je územným (teritoriálnym) suverénom. Jeho územná suverenita (territorial sovereignty) zahrňuje územnú výsosť (territorial supremacy) a právo slobodne disponovať so štátnymi hranicami navonok.

Územná výsosť obsahuje právo suverenity štátu vykonávať nezávisle a výlučne *všetku verejnú moc na štátnom území*. Územná výsosť sa prejavuje v tom, že všetky osoby, fyzické i právnické, ako i všetky veci, ktoré sa nachádzajú v danom okamihu na štátnom území, podliehajú moci teritoriálneho štátu.

Výkon územnej výsosti prislúcha podľa všeobecného medzinárodného práva *zásadnej územnej suverenity*, a to na jeho štátnom území. V niektorých prípadoch je však štát oprávnený na výkon územnej výsosti alebo jednotlivých práv, ktoré z nich vyplývajú (výsostné práva) tiež mimo vlastného územia v medzinárodných oblastiach alebo na cudzom okupovanom území.

V minulosti, a výnimočne i dnes, vykonávali niektoré koloniálne štáty ako správna mocnosť územnú výsosť nad *mandátnymi, poručenskými alebo správnymi územiami*, i keď tieto územia nie sú považované za súčasť ich teritória.

Na základe všeobecného medzinárodného práva vykonávajú štáty územnú výsosť na *lodiach a lietadlách*, lietajúcich alebo plávajúcich pod ich vlajkou na voľnom mori a vo vzdušnom priestore nad ním. To isté na zmluvnom základe sa týka družíc pohybujúcich sa v kozmickom priestore alebo modulov a sond, ktoré dosahujú nebeské telesá.

Podľa všeobecného vojnového práva vykonáva okupujúca mocnosť na okupovanom území *dočasne*, v čase vojnového konfliktu, rozsiahlu časť práv,

vyplývajúcej inak z územnej výsosti. Okupovaná časť územia však podľa všeobecného medzinárodného práva naďalej zostáva pod suverenitou dotýčnej vojnovnej strany a *zostáva medzinárodnoprávnou súčasťou jej teritória*.

Partikulárnymi medzinárodnými zmluvami môžu byť uložené isté obmedzenia výkonu územnej výsosti v prospech iných štátov. Územný štát v nich preberá záväzok nevykonávať určité práva, ktoré pre neho vyplývajú z územnej výsosti, alebo preberá záväzok trpieť na svojom území výkon istých výsostných práv iným štátom, k čomu nie je za normálnych podmienok ako suverenný štát nijako povinný. Týka sa to napr. štátov, ktorých územiami preteká medzinárodná rieka alebo sa na ňom nachádza morský prielav a ktoré sú otvorené prístupu lodí od iných štátov.

Iným príkladom obmedzenej územnej výsosti sú demilitarizované územia a vojenské základne na cudzom území. *Demilitarizáciou* sa tu rozumie povinnosť územného suveréna neudržiavať na určitom území vojenské posádky, opevnenia, sklady zbraní a pod. O čiastočnej demilitarizácii hovoríme vtedy, keď zmluva zakazuje stavať nové pevnosti a zvyšovať existujúce stavy posádok. Úplnou demilitarizáciou sa rozumie odstránenie už existujúcich opevnení a odvolanie všetkých vojenských jednotiek. Ako príklad možno uviesť úplnú demilitarizáciu ľavého brehu Rýna a päťdesiatkilometrového pásma na jeho pravom brehu na základe Versailleskej mierovej zmluvy z roku 1919: Nórsko sa v roku 1920 zaviazalo nestavať opevnenia a nebudovať námornú základňu na Špicbergách a na Medved'om ostrove, Postupimská dohoda z roku 1945 predpovedala úplnú demilitarizáciu Nemecka, mierová zmluva s Fínskom z roku 1947 znova potvrdila záväzky Fínska z roku 1940 a 1944 o demilitarizácii Aalandských ostrovov.

Vojenské základne na cudzích územiach predstavujú značne obmedzený výkon územnej výsosti jedného štátu v prospech druhého štátu alebo ostatných členov organizácie kolektívnej sebaobrany. Zmluvou o poskytnutí vojenských základní (military bases) dáva poskytovateľ štát inému (iným) štátu (štátom) právo, aby na istej časti jeho územia udržiaval vlastné vojenské jednotky a vojenské zariadenia, používal ich a vykonával nad nimi niektoré výsostné práva, hlavne výlučnú jurisdikciu a kontrolu. Značný počet vojenských základní na cudzích územiach mali, prípadne ešte majú, bývalý Sovietsky zväz a Spojené štáty americké. Pokiaľ takéto zmluvy boli uzatvorené ako rovnoprávne, rešpektovali zvrchovanú rovnosť poskytovateľa štátu, obsahovali záväzok strany hostujúceho štátu nemiešať sa do vnútorných záležitostí poskytovaného štátu a prispievali k udržaniu medzinárodného mieru a bezpečnosti, boli v súlade s všeobecným medzinárodným právom.

§ 4. NADOBÚDANIE A STRATA ŠTÁTNEHO ÚZEMIA

Medzinárodné právo zakotvuje zásady a normy, podľa ktorých suverenný štát môže právoplatne nadobúdať nové územia, nad ktorými si rozširuje svoju zvrchovanú moc.

Takto nadobudnuté štátne územia majú rešpektovať aj ostatné štáty. Tieto pravidlá medzinárodného práva vychádzajú zo všeobecného medzinárodného práva a ochrany územnej celistvosti a nezávislosti štátov, zo zákazu útočných vojen a v nemalej miere aj z práva na sebaurčenie národov.

I. NADOBUDNUTIE ŠTÁTNEHO ÚZEMIA

Podľa súčasného medzinárodného práva môžu štátne územia nadobúdať len *štáty*. Zakazuje sa meniť štátne hranice použitím násilia, no pripúšťajú sa možnosti zmeny hraníc v súlade s medzinárodným právom.

Vo vede medzinárodné právo i v praxi štátov rozlišujeme dva spôsoby nadobudnutia štátneho územia:

- **pôvodné** (originárne): prvotná okupácia a akcesia
- **odvodené** (derivatívne): zmluvné – cesia a adjudikácia
mimozmluvné – anexia, vydržanie

A. Pôvodné nadobudnutie štátneho územia

Prvotná okupácia, ktorú treba odlišovať od vojenskej okupácie, je podriadenie územia bez pána (*res nullius*) alebo opusteného územia (*territorium derelictum*) pod zvrchovanosť určitého štátu. Nadobúdajúci štát takto rozširuje svoju zvrchovanosť i na nadobudnuté územie. Uskutočňuje sa faktickým dlhodobým výkonom zvrchovanej moci nad takým územím.

Tento spôsob nadobudnutia štátneho územia sa často používal najmä v období kolonizácie. Veda medzinárodné právo tento spôsob nadobudnutia územia rozpracovala a právny titul nadobudnutia územia odôvodňovala tým, že pre prvotnú okupáciu analogicky aplikovala obdobné právne formy nadobudnutia, s akými sa stretávame v súkromnom práve. Nezohľadnila skutočnosť, že pri kolonizácii v skutočnosti nešlo o územie bez pána, ktoré by nikomu nepatrilo, pretože ho obývali domorodí obyvatelia, ktorí mali viac-menej vyvinuté štátne zriadenie od kmeňového po feudálne. Podľa tejto vedy sa pre platnú okupáciu spočiatku vyžadovalo iba objavenie územia (teória objaviteľského práva). Postupom času sa pre platné nadobudnutie územia prvotnou okupáciou vyžadovala efektivita, ovládnutie okupovaného územia. Túto efektivitu bolo možné prejavovať len vonkajšími znakmi: kolonizujúci štát mal na určitom mieste vo vnútrozemí dostatočnú ozbrojenú moc, ktorá bola schopná v prípade potreby garantovať určité minimum právneho poriadku a prípadne odraziť intervenciu druhých štátov: ovládnutie ústia rieky znamenalo ovládnutie celého povodia. *Generálny akt berlínskej konferencie* z roku 1885 pre prvotnú okupáciu územia afrického kontinentu určil efektívnosť (materiálna podmienka) a notifikáciu, čiže úradnou cestou urobené oznámenie údajov o okupovanom území štátom (formálna podmienka).

Prvotná okupácia v súčasnosti stratila svoj význam, lebo územie zemeje je rozdelené medzi štáty a priestory, ako šíre more, Antarktída a kozmický priestor, majú osobitný právny režim. Pravidlá prvotnej okupácie majú však ešte stále význam pri riešení sporov, ktoré vznikli v súvislosti s uplatňovaním zvrchovaných práv štátom na určité územie na základe prvotnej okupácie.

Akcesia je spôsob nadobudnutia štátom územia, ktoré vzniklo pôsobením prírodných síl alebo umelým vytvorením. Sú to najmä tieto prírodné sily a umelé výtvyry:

- a) *naplavenina* (alluvio), prípadne *delta rieky*,
- b) *objavenie sa ostrova alebo polostrova* v územných vodách,
- c) *zmena toku rieky*, ktorá tvorí hranicu medzi dvoma štátmi,
- d) *presuny zemského povrchu* v dôsledku tektonickej činnosti (časť pevniny odtrhnutá pri zemetrasení sa spojí s pevninou iného štátu),
- e) *umelá akcesia* napr. vysušenie alebo odvodnenie morského (nie riečného) pobrežia vystavaním hrádze a pod.

B. Odvodené nadobudnutie štátneho územia

Na rozdiel od pôvodného nadobudnutia odvodené (derivatívne) nadobudnutie územia spočíva v tom, že ide o prevod zvrchovanosti nad územím z jedného štátu na druhý štát. Preto pri odvodenom nadobudnutí územia treba riešiť aj otázku sukcesie práv a záväzkov, ktoré sa viažu k tomuto územiu.

1. Zmluvné nadobudnutie štátneho územia

Cesia je prevod časti územia spod právomoci jedného štátu na druhý štát na základe dvoj alebo viacstrannej medzinárodnej zmluvy. Spočíva v prevode územnej zvrchovanosti z doterajšieho suveréna na iný štát na základe medzinárodnej zmluvy. Cesia má vždy zmluvný charakter. Zmluva o cesii určuje aj okamih prechodu zvrchovanosti na cedované územie, v skutočnosti cedent vykonáva zvrchovanosť až do odovzdania územia novému suverénovi.

Medzinárodná zmluva o cesii má vychádzať z dobrovoľnosti zúčastnených strán. Územné klauzuly o cesii obsahujú najmä *mierové zmluvy*. Každý zvrchovaný štát je oprávnený zmluvne sa zaviazat' na scudzenie určitej časti svojho územia. Typickým príkladom cesie je zmluva o Zakarpatskej Ukrajine, podpísaná v roku 1945 medzi Československom a Sovietskym zväzom, na ktorej sa, vyjadrujúc vôľu obyvateľstva, dohodli oba štáty.

Adjudikácia je nadobudnutie štátneho územia na základe výroku rozhodcovského alebo súdneho orgánu podľa medzinárodnej zmluvy. Môže mať deklaratórnu povahu, ak sa výrok obmedzuje iba na vyhlásenie už prv existujúceho právneho titulu štátu na určité územie. O konštitutívnej povahe adjudikácie hovoríme vtedy, keď nadobúdateľom prisúdeného územia je ten štát, ktorý nebol držiteľom územia. Adjudikácia je právnym titulom aj na založenie zvrchovanosti na prisúdenom území. Niektorí autori za adjudikáciu pokladajú aj rozhodnutia medzinárodných konferencií,

prípadne medzinárodných organizácii (napr. rozhodnutia bývalej Spoločnosti národov).

2. Mimožmluvné nadobudnutie štátneho územia

Súčasnú medzinárodnú právo zakazuje *anexiu*, a preto na jej základe nemožno právoplatne nadobudnúť územie štátu. *Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúcej sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi v súlade s Chartou OSN z roku 1970* potvrdila zákaz anexie.

Vydržanie (*usucapio*) je spôsob nadobudnutia štátneho územia v dôsledku oprávnenej nepretržitej a neprerušovanej držby. Vo vede medzinárodného práva je sporné, či ide o pôvodné, alebo odvodené nadobudnutie územia, lebo údajne nová zvrchovaná moc tu vzniká nezávisle na vôli pôvodného suveréna. Vydržanie ako právny titul nadobudnutia územia uznali v minulosti rôzne rozhodcovské nálezy a súdne rozhodnutia. Na vydržanie sa vyžaduje okrem faktického dlhotrvajúceho a nepretržitého výkonu zvrchovanosti nad územím aj úmysel na tomto území vládnuť ako suverén (*animus domini*) a uznanie vydržania zo strany ostatných štátov. Najspornejším prvkom vydržania je dĺžka vydržacej lehoty.

II. STRATA ŠTÁTNEHO ÚZEMIA

Stratou štátneho územia rozumieme *zánik zvrchovanosti určitého štátu* nad časťou alebo nad celým svojím územím. Na tomto území začína vykonávať územnú zvrchovanosť iný štát.

Určitý spôsob nadobudnutia územia pre jeden štát znamená pre druhý štát spôsob, na ktorého základe stráca svoje územie (napr. prvotná okupácia územia po derelikcii). Cesiou, vydržaním a adjudikáciou možno územie štátu nadobudnúť, ale aj stratiť.

§ 5. ŠTÁTNE HRANICE A POHRANIČNÝ REŽIM

Územie štátu sa vymedzuje štátnymi hranicami, v ktorých rámci štát vykonáva zvrchovanosť nad svojím územím. Niet štátneho územia bez štátnych hraníc.

Štátne hranice sú *pomyselná čiara, ktorá oddeľuje územie štátu od územia ostatných štátov a od šíreho mora*. Štátne hranice vzdušného priestoru a podzemných priestorov sa vymedzujú *plochou postavenou kolmo na pozemnú hranicu*.

Podľa povahy rozoznávame hranice

- **prirodzené** (rieky, horské hrebene, jazerá, lesy a pod.), nazývame ich aj *orografické hranice*,

- **umelé**, vytvárané rôznymi znakmi (hraničnými stĺpmi, ohradami, vo vodách bójami a pod.), nazývame ich aj *geometrické hranice*,
 - a) **Orografické** hranice sú určené konkrétne podľa reliéfu miesta (korytom rieky, priepasťou, stenou končiara a pod.).
 - b) **Geometrické** hranice sú vedené osou určitého pevného bodu k druhému bodu. Geometrické hranice používali spravidla imperialistické štáty pri kolonizácii. Pri určovaní geometrickej hranice má demarkačná komisia brať ohľad na miestne podmienky obyvateľstva (napr. neodrezať potok alebo studňu od dediny).
 - c) **Astronomické** hranice sú určené poludníkmi a rovnobežkami (hranice štátov USA i štátov v Afrike).

I. URČOVANIE ŠTÁTNYCH HRANÍC

Štátne hranice bývajú spravidla stanovené v medzinárodnej zmluve, napr. Zmluva medzi Českou republikou a Slovenskou republikou a generálnym vymedzením spoločných štátnych hraníc z 29. októbra 1992. Pokiaľ nebola takáto zmluva uzatvorená alebo neupravila niektoré úseky hraníc, platí pre tieto *zvláštne prípady pravidlo obyčajového práva*.

Pri zmluvnom stanovení hraníc bývajú štátne hranice vymedzené v zmluvách, ktoré zakladajú suverénnu moc štátu nad daným územím, a to v dvojstranných zmluvách (napr. pri vzniku nových štátov alebo pri zmluvnej cesii územia) alebo vo viacstranných zmluvách (napr. mierové zmluvy). Vzhľadom na technickú zložitosť, uskutočňujú sa zmluvné vymedzenia hraníc spravidla vo dvoch etapách, ako delimitácia a demarkácia hraníc.

Delimitácia hraníc je určenie jednotlivých bodov hraníc a *všeobecného smeru hraničnej línie*. Realizuje sa v zmluvách na základe historických, topografických, geodetických, vlastníckych a etnografických údajov o hraničnej oblasti. Hraničná čiara sa pritom zakresľuje na mape v malej mierke, a to iba v hrubých črtách. Mapa býva súčasťou zmluvy. Takáto zmluva potom zakladá územnú suverenitu príslušného štátu.

Takto napr. už spomenutá česko-slovenská zmluva z roku 1992 stanovuje v čl. 1, že štátne hranice medzi oboma štátmi „sú totožné so súčasnými administratívnymi hranicami republík.“ V ďalšom čl. 2 uvádza, že štátne hranice medzi oboma štátmi „sú generálne stanovené a znázornené v pripojenej mape v mierke 1:25 000,“ ktorá je neoddeliteľnou súčasťou zmluvy.

Delimitáciou je však uskutočnené len všeobecné, nepodrobné určenie hraníc. Až nasledujúca *demarkácia hraníc, realizovaná* rozhraničeným územím na mieste samom, *podrobne určuje* priebeh hranice. Vykonáva ju spravidla zmiešaná komisia, zložená zo zástupcov susediacich štátov. Tá určí priebeh hranice v teréne do všetkých detailov, spíše o podrobnom priebehu hranice demarkačný protokol a zanesie hraničnú čiaru do mapy vo veľkej mierke, ktorá je súčasťou protokolu. Demarkačná komisia zaisťuje spravidla tiež postavenie hraničných znakov. Zriaďuje o tom zvláštny

protokol s podrobným opisom. Hraničnými znakmi bývajú stĺpy, kamenné medzníky a pod.

Česko-slovenská zmluva z roku 1992 v tomto smere stanovila, že „vytýčenie, zameranie a vyznačenie štátnych hraníc hraničnými znakmi v teréne prináleží Spoločnej česko-slovenskej rozhraničovacej komisii.“ Komisia sa skladá z delegátov oboch republík, ktoré si mohli prizvať expertov a pomocné sily. Oba zmluvné štáty mali v komisii paritné zastúpenie. K rozhodnutiu komisie bola potrebná zhoda predsedov oboch delegácií. Pokiaľ sa nemohli dohodnúť, mal byť ďalší postup komisie prerokovaný ministrami vnútra oboch strán alebo diplomatickou cestou.

Rozhraničovacia komisia plnila hlavne tieto úlohy: revidovala úseky štátnych hraníc určených administratívnou republikovou hranicou pre účely rozhraničovacích prác, vytyčovala, zameriavala a vyznačovala časti štátnych hraníc v teréne, vyhotovila hraničné dokumentárne dielo, riešila prípadné nejasnosti o priebehu čiary štátnych hraníc a mala vypracovať návrh zmluvy medzi oboma štátmi o spoločných hraniciach.

Takýto návrh zmluvy o spoločných hraniciach podpísali ministri vnútra oboch štátov 4. januára 1996. Zmluva skrátila predchádzajúcu administratívnu hranicu z 280 km na 251 km. Došlo v nej k výmene 18 malých území o celkovej rozlohe 490 hektárov.

Ak sa stane prechádzajúca demarkácia z nejakých dôvodov nejasnou alebo spornou, dochádza k jej obnoveniu **redemarkáciou**. Napríklad po druhej svetovej voľne bola vykonaná redemarkácia hraníc medzi Československom a Poľskom na základe Zmluvy o konečnom vytýčení štátnych hraníc z roku 1958. Za nemeckej okupácie boli totiž pohraničné znaky väčšinou odstránené. Podľa tejto Zmluvy sa za dokumenty o vytýčení štátnych hraníc považovali, protokolárny opis priebehu hraničnej čiary s náčrtmi v mierke 1:5000 a s tabuľkou číselných údajov, mapa československo-poľských hraníc, a záverečný protokol o činnosti Československo-poľskej zmiešanej komisie pre vytýčenie štátnych hraníc.

Obyčajové medzinárodné právo obsahuje hlavne pravidlá *určovania prirodzených hraníc*, ktoré prebiehajú hlavne po pohraničných horách, jazerách, riekach a moriach. Aplikujú sa potiaľ, pokiaľ v danom prípade nie je uzatvorená medzi susednými štátmi odlišná výslovná dohoda alebo pokiaľ neexistuje iný zachovávaný obyčaj.

Na **pohraničných horách** prebieha hraničná čiara buď po najvyšších hrebeňoch alebo po vodnom predeli (rozvodie).

Na **pohraničných jazerách** spojuje hraničná čiara oba body, v ktorých sa pozemné hranice oboch štátov dotýkajú jazera, pričom udržiava rovnakú vzdialenosť od oboch protiľahlých brehov (stredová čiara).

Na **pohraničných splavných riekach** prebieha hranica stredom splavného toku (nem. Thalweg). Štátna hranica na moste cez pohraničnú rieku medzi susednými štátmi prebieha stredom mosta.

Na **pohraničných nesplavných riekach** sa má za to, že hranice prebiehajú stredom rieky. Ak má rieka viac ramien, potom prebieha stredom hlavného ramena. Hranice pritom sledujú všetky zákruty toku a zachovávajú v každom mieste rovnakú vzdialenosť od oboch brehov (stredová čiara).

Ak mení pohraničná rieka **svojvoľne svoj tok**, čím pôsobí rozširovanie územia jedného štátu pri brehu a zmenšovanie územia druhého štátu pri brehu, prebieha hranica na starom mieste

Morské hranice štátu sa končia na vnútornej hranici pobrežných (teritoriálnych) vôd.

II. POHRANIČNÝ REŽIM

Každý zvrchovaný štát, člen medzinárodného spoločenstva je podľa všeobecného medzinárodného práva oprávnený v pásme priliehajúcomu k jeho štátnej hranici so susednými štátmi *chrániť* vhodnými a primeranými opatreniami svoje bezpečnostné, ekonomické, ekologické, zdravotnícke, veterinárne a iné záujmy a podnikať kroky na zamedzenie neoprávneného prenikania na svoje územie nežiadúcim osobám, cudzincom, pašerákom alebo teroristom. Pritom na štátnych hraniciach dochádza medzi susednými štátmi z najrôznejších dôvodov k pohraničným incidentom. Môžu to byť spory medzi obyvateľmi, môžu to ale byť i strety medzi ich štátnymi orgánmi.

Susediace štáty, pokiaľ sú demokratické a mierumilovné, bývajú zainteresované na rozvoji priateľských a dobrých susedských vzťahov s okolitými štátmi, pretože to tiež spravidla býva k ich vzájomnému prospechu. Preto uzatvárajú popri základných zmluvách, upravujúcich ich dobré susedské a mierové vzťahy a všestrannú spoluprácu, *zvláštne dohody o pohraničnom režime pásiem*, bezprostredne priliehajúcich ku štátnym hraniciam. Tieto dohody spravidla upravujú udržiavanie štátnych hraníc, užívanie hraničných vôd a pozemkov, určenie miest priechodu hraníc, spoločné akcie pri živelných pohromách, požiaroch, predchádzaniu a postihovaní protiprávnych priechodov atď. Závazky z týchto dohôd sú povinné transformovať do svojho vnútroštátneho práva. Okrem toho pre tieto pásma ešte vydávajú *zvláštne vnútroštátne predpisy*, ktoré tieto záležitosti regulujú podrobnejšie a konkrétnejšie.

Napríklad Česká republika a Slovenská republika uzavreli 29. októbra 1992 *Zmluvu o úprave režimu a o spolupráci na spoločných štátnych hraniciach* (bola uskutočňovaná od 1. januára 1993 a vstúpila do platnosti 3. mája toho istého roku).

Podľa jej *preambule* ju zmluvné strany dohodli na medzinárodnoprávne regulovanie spolupráce pri ochrane štátnych hraníc, kontrole hraničnej prevádzky a poriadku na štátnych hraniciach a tiež preto, aby si vzájomne poskytovali pomoc v týchto pohraničných pásmach a zabránili tak porušovaniu poriadku na spoločných štátnych hraniciach, ako i škodám, ktoré by mohli vzniknúť pôsobením z výsošného územia jednej zmluvnej strany do výsošného územia druhej zmluvnej strany.

K uskutočňovaniu *úloh* stanovených zmluvou, menovali obe strany hlavného hraničného zmocnenca a hraničných zamestnancov, prípadne ich zástupcov. Títo sú oprávnení prizvať na plnenie týchto úloh potrebný počet pomocníkov a expertov.

Hlavní hraniční zmocnenci majú hlavne tieto funkcie: hodnotia *všeobecnú situáciu*, týkajúcu sa ochrany štátnych hraníc, kontroly hraničnej prevádzky a poriadku na štátnych hraniciach, spoluprácu a vzájomné poskytovanie pomoci, a robia opatrenia na posilnenie spolupráce na týchto úsekoch, riadia a usmerňujú činnosť hraničných zmocnencov a ich spoluprácu, odovzdávajú zvlášť závažné, komplikované alebo sporné prípady, na ktorých riešení sa nedohodli spolu s vyjadreniami na vybavenie diplomatickou cestou, rozhodujú o prípadoch, kde nedošlo k dohode medzi hraničnými zmocnencami, a schvaľujú zápisy z riadnych pracovných porád hraničných zmocnencov.

Hraniční zmocnenci vo zverenom hraničnom úseku spoločne vyhodnocujú stav ochrany štátnych hraníc, kontroly hraničnej prevádzky a poriadku na štátnych hraniciach a koordinujú činnosť pohraničných orgánov. Robia aj opatrenia na prevenciu proti porušovaniu poriadku na štátnych hraniciach.

Hraniční zmocnenci sa stále informujú: o živelných pohromách a iných udalostiach, ktoré sa môžu rozšíriť na územie druhej zmluvnej strany a o uskutočňovaných opatreniach, o pristáti plavidiel druhej zmluvnej strany bez povolenia, o prelete štátnych hraníc vzdušnými prostriedkami alebo o ich pristáti bez povolenia, o prácach uskutočňovaných v blízkosti štátnych hraníc, ktoré môžu spôsobiť škodu na území druhej zmluvnej strany alebo môžu ohroziť život a zdravie osôb zdržujúcich sa na jej území [blízkosť štátnych hraníc sa podľa čl. 19 odsek 1 písm. j) zmluvy rozumie priestor v hĺbke pätnásť kilometrov do vnútrozemia od štátnych hraníc], o poľovačkách uskutočňovaných vo vzdialenosti kratšej ako 1 km od štátnej hranice, o pripravovanom alebo uskutočnenom protiprávnom prechode štátnej hranice a o osobách, ktoré pri prenasledovaní utiekli na územie druhej zmluvnej strany.

Hraniční zriadení prerokúvajú spoločné *nároky na náhradu škody*, vzniknutú udalosťami na hraniciach, ako i nároky na náhradu nákladov, podľa možnosti za účasti osôb, ktorých sa to týka. Tieto nároky sa posudzujú podľa právnych predpisov tej zmluvnej strany, na ktorom území vznikla škoda alebo nároky. Tieto prípady porušenia poriadku na štátnych hraniciach, na ktorých riešení sa nedohodli, postupujú hraničným zmocnencom.

Spoločne prešetrujú prípady, u ktorých došlo k *porušeniu poriadku* na štátnych hraniciach. Konajú pritom spravidla na mieste, kde k porušeniu došlo. Môžu požadovať svedectvo a vysvetlenie od prípadných svedkov a expertov na území oboch zmluvných strán. Tieto ich spoločné prešetrovania nahrádzujú právomoc justičných alebo správnych orgánov zmluvných strán.

Hlavní hraniční zriadení, hraniční zriadení a osoby, ktoré plnia úlohy vyplývajúce z tejto zmluvy, požívajú pri ich plnení na území druhej zmluvnej strany *funkčnú imunitu a výsady*. Majú zaručenú osobnú nedotknuteľnosť. I ich úradné listiny a pečiatky sa považujú za nedotknuteľné. Sú oprávnení nosiť služobnú uniformu a zbraň. V neposlednom rade si môžu so sebou vziať potrebné dopravné prostriedky a iné predmety. Neplatia za ne dovozné alebo vývozné clo ani iné poplatky

Na hraničných vodách sa môžu plaviť lode oboch zmluvných strán v ktoromkoľvek čase, nerušene a v plnej šírke hlavného plavebného koryta, hlavne služobné plavidlá orgánov pohraničných, policajných, colných a vodohospodárskych, ako i orgánov štátneho plavebného dozoru. Iné plavidlá zmluvných strán sa môžu plaviť v hraničných vodách iba po štátne hranice, v čase od svitania do súmraku. Všetky plavidlá musia zachovávať plavebné predpisy, vydané na základe dohody zmluvných strán.

Služobné plavidlá orgánov pohraničných, policajných, colných, štátneho plavebného dozoru a vodohospodárskych orgánov môžu zo služobných dôvodov pristáť pri brehu na území druhej zmluvnej strany. Ostatné plavidlá zmluvných strán môžu pristáť na území druhej zmluvnej strany iba v prípade nebezpečia. Osoba zodpovedná za plavidlo je nevyhnutne povinná ohlásiť sa pohraničným alebo colným orgánom druhej zmluvnej strany, aby mohla byť plavidlu poskytnutá pomoc.

Všetky **hraničné cesty** možno používať v celej ich šírke. Hraničnou cestou sa podľa zmluvy rozumie cesta alebo úsek cesty, ktorej telesom prebieha hraničná čiara. Podľa vnútroštátnych predpisov zmluvných strán a na základe predchádzajúcej dohody medzi príslušnými orgánmi oboch štátov možno však na nich obmedziť prevádzku.

Povrchová ťažba môže byť uskutočňovaná do vzdialenosti dvadsiatich metrov od štátnych hraníc. **Rybolov** v hraničných vodách je povolený po štátnu hranicu. Zmluvné strany sa v zmluve zaviazali nevytvárať prekážky *odtoku veľkých vôd*.

Zmluvné strany sú povinné zaistiť, že pri výkone *poľovníctva a uskutočňovaní prác* v blízkosti štátnych hraníc nedôjde k narušeniu územia druhej strany, ani ku škodám, ani k ohrozeniu života alebo zdravia osôb, ktoré sa tam nachádzajú. Iba ak by hrozilo nebezpečenstvo rozšírenia požiaru na území druhej strany, je prvá strana povinná o tom upovedomiť bezodkladne pohraničné orgány druhej strany.

Osoby, ktoré neúmyselne protiprávne prekročili štátne hranice a boli zadržané v bezprostrednej blízkosti štátnych hraníc, budú neodkladne odovzdané druhej zmluvnej strane. Spolu s nimi sa odovzdajú i *predmety*, ktoré mali osoby pri sebe a

ktoré preniesli z územia druhej zmluvnej strany. Takéto osoby a predmety sa odovzdávajú na najbližšom hraničnom prechode od miesta zadržania.

Pri **živelných pohromách** alebo iných prípadoch ohrozenia života alebo zdravia v blízkosti štátnych hraníc môžu ohrozené osoby prekročiť štátne hranice na ktoromkoľvek mieste bez cestovných dokladov. Sú však povinné hlásiť sa neodkladne u príslušných štátnych orgánov.

Ak príde k živeľnej pohrome alebo inej *mimoriadnej udalosti* na území jednej zmluvnej strany v blízkosti štátnych hraníc, môžu záchranné skupiny druhej strany prekročiť hranice bez cestovných dokladov, ak boli požiadané o pomoc príslušnými orgánmi ohrozenej strany. Mimoriadnou udalosťou sa podľa zmluvy rozumie priemyslová havária, letecká katastrofa, veľká dopravná nehoda, ekologická havária a pod. [čl. 19 odsek 1 písm. i)].

Pri **požiaroch**, ku ktorým došlo na území jednej zmluvnej strany v blízkosti štátnych hraníc, môžu požiarne oddiely druhej zmluvnej strany v prípade, že hrozí rozšírenie požiaru na jej území, prekročiť štátne hranice bez cestovných dokladov a zasahovať proti požiaru, aj keď neboli o pomoc požiadané.

Štátne hranice môžu prekročiť bez cestovných dokladov tiež pracovníci **zdravotnej alebo veterinárnej služby**, pokiaľ boli požiadaní o pomoc.

Všetky uvedené osoby môžu prekročiť hranice na *ktoromkoľvek mieste* a sú oprávnené zdržiavať sa na území druhej zmluvnej strany tak dlho, pokiaľ tam budú potrební. Môžu si so sebou vziať bez zvláštného povolenia potrebný materiál a prostriedky. Pri návrate *majú použiť najbližší hraničný prechod*.

III. MALÝ POHRANIČNÝ STYK

Spoločenská, náboženská, kultúrna, športová alebo turistická činnosť obyvateľstva pohraničných pásiem, nachádzajúcich sa medzi dvomi susednými štátmi, si podľa všeobecného medzinárodného práva spravidla vyžaduje určité *uľahčenie pohybu osôb medzi týmito pásmami a v nich*. Obzvlášť to platí o susedných štátoch, ktoré sú demokratické a mierumilovné, udržiavajú dobré susedské vzťahy a rozvíjajú vzájomne prospešnú všestrannú spoluprácu. V takýchto prípadoch štáty namiesto obvyklých rigorózných predpisov o prekračovaní hraníc zavádzajú *voľnejší režim malého pohraničného styku*. Uzatvárajú nato špecifickú dohodu o malom pohraničnom styku. Takáto dohoda *uľahčuje určitým osobám prekračovanie štátnych hraníc a ich pobyt v pohraničných pásmach oboch susedných štátov*.

§ 6. ŠTÁTNE HRANICE SLOVENSKEJ REPUBLIKY A ICH PRÁVNA OCHRANA

Po vytvorení Československa určili jeho štátne hranice mierové zmluvy s porazenými štátmi v prvej svetovej vojne i nové úpravy v medzinárodných zmluvách po druhej svetovej vojne.

Štátne hranice Slovenskej republiky ako nástupníckeho štátu Československa sú určené takto:

Saintgermainská mierová zmluva z roku 1919 (zákon č. 507/1921 Sb.) v čl. 27 a 53 určila štátnu hranicu s Rakúskom.

Trianonská mierová zmluva z roku 1920 (zákon č. 507/1922 Sb.) určila štátnu hranicu s Maďarskom. Táto hranica sa zmenila na základe výroku rozhodcovskej komisie z roku 1923 v šalgotarjánskom úseku a nasledujúcou československo-maďarskou dohodou z roku 1924. Po druhej svetovej vojne sa znovu určila československo-maďarská štátna hranica v Mierovej zmluve s Maďarskom z roku 1947 (zákon č. 192/1947 Zb.) v dôsledku postúpenia troch maďarských obcí, a to Rusoviec, Čuňova a Jaroviec Československu (tzv. bratislavské predmestie). Demarkáciu určila hraničná komisia, zložená zo zástupcov Československa a Maďarska.

Slovenskú štátnu hranicu s Poľskom určujú jednak čl. 85 a 88 Versaillskej mierovej zmluvy, jednak rozhodnutie veľvyslancskej konferencie o Těšínsku, Orave a Spiši z roku 1920 (zákon č. 20/1925 Sb.). Ostatná časť slovensko-poľskej hranice je určená v *Sèvreskej mierovej zmluve* z roku 1920 o určení niektorých hraníc v strednej Európe. Hranice na území Spiša (Javorina) boli definitívne určené v rezolúcii Rady Spoločnosti národov z roku 1924.

Na základe zmluvy so ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine z roku 1945 (zákon č. 186/1946 Zb.) sa Zakarpatská Ukrajina postúpila cesiou ZSSR. Československým štátnym príslušníkom i príslušníkom ukrajinskej národnosti sa poskytlo právo opcie. O demarkácii štátnej hranice medzi ČSR a ZSSR, vytýčenej v čase od novembra 1945 do apríla 1946, obe strany uzavreli príslušný protokol v Užhorode 8. mája 1946. Dnes táto hranica tvorí hranicu Slovenskej republiky s Ukrajinou.

§ 7. MEDZINÁRODNÉ RIEKY

Medzinárodnými riekami rozumieme rieky, ktoré pretekajú územím niekoľkých štátov, sú splavné, majú spojenie s morom a medzinárodná zmluva ich vyhlásila za medzinárodné. Geografické polozenie rieky a to, že preteká územím niekoľkých štátov a že má spojenie s morom, nie je konštitutívnym prvkom medzinárodnej rieky.

Niet nijakého pravidla v medzinárodnom práve, podľa ktorého by poriečny štát bol povinný dovoliť plavbu lodiam cudzích štátov na svojom úseku rieky. Sloboda plavby cudzích lodí musí byť vždy upravená medzinárodnou zmluvou, ktorá podrobne určí plavebný režim. *Medzinárodné riečne právo je zmluvným právom.*

Zmedzinárodnenie alebo vyhlásenie rieky za medzinárodnú znamená, že rieka je otvorená plavbe obchodných lodí všetkých štátov. Cudzie lode sa však musia podriaďovať predpisom plavebného režimu a zachovávať všetky ustanovenia, ktoré sa naň vzťahujú. Zásada slobodnej plavby sa nevzťahuje na vojenské lode cudzích štátov, čo sa predpokladá aj vtedy, keď tento zákaz nie je výslovne uvedený v medzinárodnej zmluve.

Zmedzinárodnenie predpokladá aj vytvorenie *medzinárodného riečneho orgánu* (riečnej komisie) s kompetenciou vymedzenou v medzinárodnej zmluve. Medzinárodný riečny orgán sa skladá zo zástupcov poriečnych štátov a ich úlohou je koordinovať práce i predpisy vzťahujúce sa na plavebný režim. Zloženie medzinárodného riečneho orgánu len zo zástupcov poriečnych štátov zodpovedá požiadavke rešpektovania zvrchovaných práv týchto štátov.

Zásada slobody plavby na medzinárodných riekach prekonala pomerne veľký vývoj. Dôležitým medzníkom v jej vývoji bol Záverečný akt Viedenského kongresu z roku 1815, ktorý v čl. 117 vyhlásil Rýn, Neckar, Mohan, Moselu a Šeldu za medzinárodné rieky. Dunaj vyhlásili za medzinárodnú rieku na Parížskom kongrese roku 1856, rieky Kongo a Niger na Berlínskej konferencii roku 1885. Osobitosťou právneho režimu na týchto afrických riekach bolo, že sloboda plavby platila aj v čase vojny pre štáty, ktoré viedli vojnu, i pre neutrálne štáty, čo zodpovedalo záujmom mocností. Po prvej svetovej vojne došlo k novej úprave plavby na niektorých európskych medzinárodných riekach. Mierové zmluvy (Versaillská, Saintgermainská a Trianonská) vyhlásili za medzinárodné nielen hlavné toky, ako Rýn, Moselu, Nemen, Labe od ústia Vltavy (a Vltavu od Prahy), Odru, Dunaj od Ulmu, ale aj každú splavnú časť týchto splavných tepien (prítoky a kanály), ak slúžia ako vodná cesta viacerým ako jednému štátu. Medzinárodné riečne orgány vytvorené týmto systémom sa skladali zo zástupcov pobrežných i nepobrežných štátov. Mali širokú právomoc, ktorá veľmi poškodzovala záujmy poriečnych štátov a slúžila záujmom neporiečnych štátov. Tento systém vytvoril aj osobitné predpisy o medzinárodnom súdnictve v otázkach plavby na týchto riekach; súdom konečnej inštancie pre tieto spory bol Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti. Na konferencii v Barcelone v roku 1921 bol podpísaný Dohovor a štatút o režime splavných ciest medzinárodného významu a dodatkový protokol.

Dunaj ako najväčšia európska riečna dopravná tepna bol po dlhé roky v strede záujmov štátov, najmä Veľkej Británie a Francúzska, ktoré už v minulosti presadzovali svoje záujmy na Balkáne. Tieto záujmy v minulosti ovplyvňovali aj plavebný režim na Dunaji tým, že v ňom získali privilegované postavenie neporiečne štáty. Po druhej svetovej vojne na belehradskej konferencii v roku 1948 podunajské poriečne štáty zamietli požiadavky neporiečnych štátov. Konferencia sa skončila

podpísaním *Dohovoru o režime plavby na Dunaji* z roku 1948 (vyhláška č. 241/1949 Zb.), ktorý podpísali len poriečne štáty.

Belehradský dohovor vyhlásil slobodnú a otvorenú plavbu na Dunaji pre obchodné lode všetkých štátov. Právo kabotáže si vyhradili len poriečne štáty. Zmedzinárodnil sa len hlavný tok Dunaja od Ulmu po Čierne more cez Sulinské rameno s prístupom k moru Sulinským kanálom. Utvorila sa *Dunajská komisia* pre celý tok Dunaja, ktorá sa skladala len zo zástupcov poriečných štátov s presne vymedzenou kompetenciou koordinačného a technického charakteru. Jej členovia majú povahu stálych diplomatických zástupcov. V súčasnosti má sídlo v Budapešti. Vojnové lode neporiečných štátov môžu plávať len so súhlasom príslušného poriečného štátu.

Rýn bol zmedzinárodnený Záverečným aktom Viedenského kongresu z roku 1815. Právny režim plavby upravuje *Mannheimský dohovor* z roku 1868, ktorý v podstate platí s doplnkami dodnes. Zástupca USA je členom Ústrednej rýnskej komisie. Plavby na Rýne sa dotýkajú aj ustanovenia osobitných zmlúv, ktoré uzavreli poriečne štáty.

Plavebný režim na **Labe** upravujú ustanovenia *Dohody o vzájomnom užívaní vnútrozemských vodných ciest* z roku 1954. Plavba na Labe medzi Českou republikou a SRN sa fakticky spravuje *Plavebným aktom*, podpísaným v Drážd'anoch v roku 1923.

Plavebný režim na **Odre** je upravený *Dohovorom o úprave plavby na hraničných vodách a o úprave využitia a udrzovania pobrežných vôd*, podpísaným medzi NDR a Poľskom v Berlíne v roku 1952. Plavba na Odre je dovoľená len lodiam oboch zmluvných štátov na základe vzájomnej rovnosti.

§ 8. POBREŽNÉ VODY, PRIL' AHLÉ PÁSMA, PODMORSKÉ PLYTČINY

I. POBREŽNÉ VODY

Morom z právneho hľadiska rozumieme súvislé slané vody, navzájom voľne spojené na zemskom povrchu. Právne vymedzenie pojmu more má ten význam, že naň aplikujeme medzinárodné morské právo, ktoré je prevažne medzinárodným obyčajovým právom. Iné priestory slaných vôd, ako Mŕtve more alebo Kaspické more, nie sú „moriami“ v právnom zmysle, lebo nie sú navzájom spojené s inými moriami. Na tieto moria sa aplikuje medzinárodné morské právo len v dôsledku medzinárodných dohovorov uzatváraných medzi pobrežnými štátmi.

Morský priestor má veľký hospodársky význam. Z celého zemského povrchu tvorí 70,8 % vodná plocha. Okrem toho, že moria používame ako dopravnú cestu, sú aj

zdrojom výživy veľkého množstva ľudí, zdrojom nerastného bohatstva a veľkých možností pri využívaní prílivu a odlivu a pod.

Medzinárodné morské právo je súhrn právnych noriem, ktoré upravujú režim morských vôd a regulujú vzťahy medzi subjektmi medzinárodného práva v súvislosti s činnosťou na svetových oceánoch. Medzinárodné morské právo tvorí dôležitú časť medzinárodného práva.

Valné zhromaždenie OSN prijalo v roku 1970 rezolúciu č. 2750 (XXV), podľa ktorej sa vytvorila *III. Konferencia OSN o morskom práve*. Od roku 1973 do roku 1982 sa zišla na jedenástich zasadnutiach, na ktorých sa pripravil text medzinárodného *Dohovoru o morskom práve*, ktorý bol podpísaný v roku 1982.

Z hľadiska právneho režimu rozoznávame:

1. vnútorné morské vody,
2. územné more,
3. šíre more.

Vnútorné morské vody zahrňujú morské prístavy, zátoky, zálivy, morské priestory, ktoré sú obklopené územím jedného štátu, napríklad Azovské more. Dohovor o morskom práve z roku 1982 ich nazýva aj vnútroštátne vody (čl. 8). Ich právny režim upravuje výlučne pobrežný štát a považuje ho za súčasť svojho štátneho územia.

Morským prístavom sa rozumie miesto bežne navštevované morskými loďami, ktoré slúži zahraničnému obchodu štátov. Za morské prístavy podľa medzinárodného práva sa pokladajú iba tie prístavy, ktoré boli na účely medzinárodného obchodu vybudované a otvorené aj pre cudzie lode. Cudzím lodiam nie sú bežne otvorené napríklad vojenské prístavy.

Rejdy a lodenice tak v praxi, ako aj vo vede medzinárodné právo majú charakter prístavov a tvoria umelé vybudované príslušenstvo územia pobrežného štátu.

Morské zátoky a zálivy sa považujú za vnútorné morské vody vtedy, keď šírka vstupu do nich nepresahuje 24 morských míľ, čo je dvojnásobná šírka územného mora. Táto šírka vstupu nie je vždy na vymedzenie vnútorných morských vôd rozhodujúca; berie sa do úvahy aj tá skutočnosť, že pobrežný štát v zátokke alebo v zálive vykonával svoju právomoc bez námietok zo strany ostatných štátov po dlhý čas. Vo vede medzinárodné právo sa takéto zátoky a zálivy označujú ako historické (napr. Brestský záliv vo Francúzsku, Štetínsky záliv v Poľsku, Hudsonov záliv v Kanade, a ďalšie).

Územné more (territorial sea), nazývané tiež teritoriálne more alebo pobrežné vody, je pásma morských vôd, ktoré priliehajú k pevninskému územiu a vnútorným vodám pobrežného štátu a v prípade súostrovneho štátu k jeho súostrovným vodám. Každý štát má právo stanoviť šírku svojho pobrežného mora až po hranicu nepresahujúcu 12 námorných míľ (čl. 3). Táto sa meria od základnej línie (*baseline*),

za ktorú sa považuje najnižšia čiara odlivu pozdĺž pobrežia, ako je zakreslená na námorných mapách veľkej mierky, ktoré sú úradne uznané pobrežným štátom.

Na pobrežné more, jeho morské dno i zemské vnútro pod nim, ako i na vzdušný priestor nad nimi sa vzťahuje *suverenná moc pobrežného štátu* (čl. 2). Pobrežný štát vykonáva vo svojom pobrežnom mori výlučnú policajnú a správnu moc. Prechádzajúce lode musia dodržiavať colné, zdravotné a plavebné predpisy pobrežného štátu.

Z právneho hľadiska územné more tvorí časť štátneho územia pobrežného štátu, ktorý nad ním vykonáva svoju zvrchovanosť, tak ako na ostatnom svojom území. Táto zvrchovanosť je však v určitom zmysle vo všeobecnom záujme obmedzená, a to slobodným priechodom obchodných lodí cudzích štátov územným morom (*právo pokojného priechodu*). Pobrežný štát je povinný rešpektovať pokojný priechod obchodných lodí svojím územným morom a uznať, aby na týchto lodiach štát vlajky vykonával počas plavby svoje výsostné práva. Ak obchodná loď zakotví v územnom mori, podriaďuje sa právomoci pobrežného štátu. Pobrežnému štátu patrí úprava pobrežnej osobnej i obchodnej dopravy (*právo kobotáže*) medzi jeho prístavmi, úprava rybolovu, výkon pobrežnej plavebnej polície, zdravotnej i colnej služby a výkon príslušnej trestnej jurisdikcie pri stíhaní deliktov, spáchaných na obchodných lodiach. Toto stanovisko právnej povahy územného mora zastáva väčšina právnikov a priklonilo sa k nemu aj zasadanie *Haagskej konferencie o medzinárodnom súkromnom práve* v roku 1930. Iní autori považujú územné more za časť širšieho mora, na ktorom sa aplikujú obmedzené vrchnostenské práva pobrežného štátu (sir Hersch Lauterpacht, Georges Scelle, J. P. A. François a ďalší).

Cudzie vojnové lode požívajú právo pokojného prechodu cudzími územnými vodami po predchádzajúcom oznámení vláde pobrežného štátu a za prísnejších podmienok ako obchodné lode. Sú napríklad povinní zdržať sa určitej činnosti počas plavby územným morom, čo vyplýva aj z ustanovenia čl. 19 Dohovoru o morskom práve. Priechod je pokojný, ak neohrozuje mier, verejný poriadok alebo bezpečnosť pobrežného štátu.

V záujme zaistenia slobody plavby na moriach je však v pobrežnom mori na rozdiel od iných častí štátneho územia obmedzená voľnosť pobrežného štátu v prospech iných štátov *právom pokojného prejazdu* ich lodí (*right of innocent passage* čl. 17).

Právo pokojného prejazdu je právo obchodných a vojnových lodí preplávať pobrežným morom iného štátu, aby vplávali do jeho vnútorných vôd a prístavov alebo preplávali pobrežným morom iného štátu, aby vplávali do ich vnútorných vôd a prístavov alebo, aby vyplávali z jeho vnútorných vôd na voľné more.

Pokojný prejazd musí byť neprerušovaný a rýchly a nesmie ohrozovať mier, verejný poriadok a bezpečnosť pobrežného štátu. Podmorské plavidlá musia pri pokojnom prejazde plávať na povrchu so vztýčenou vlajkou.

Pobrežný štát nemá právo požadovať poplatky za pokojný prejazd. Môže však požadovať poplatky za preukázané služby, napr. za poskytnutie lodivoda.

Cudzia obchodná loď, používajúca právo pokojného prejazdu pobrežným morom druhého štátu, podlieha zásadne jeho jurisdikcii. Podľa ustálenej praxe sa pomery na lodi riadia právom štátu vlajky. Preto pobrežný štát nezasahuje do vnútorných pomerov na prechádzajúcej obchodnej lodi, iba ak by sa dôsledky týchto pomerov prejavili na brehu.

Cudzia vojnová loď, naopak, používa počas pokojného prejazdu imunitu.

Nedovolený je prejazd, pri ktorom by došlo: k hrozbe silou alebo k použitiu sily proti zvrchovanosti, územnej celistvosti a politickej nezávislosti pobrežného štátu, k použitiu zbraní, k zbieraniu informácií, ktoré by mohli ohroziť obranu alebo bezpečnosť pobrežného štátu, k vylodeniu alebo k prijatiu na palubu lode vojenského zariadenia, tovaru, valút alebo osôb, k vážnemu znečisteniu vôd a ovzdušia, k lovu rýb, k uskutočneniu vedeckého prieskumu, k rušeniu spojovacieho systému pobrežného štátu alebo k inej činnosti, ktorá priamo nesúvisí s pokojným prejazdom (čl. 19).

Šírým morom rozumieme všetky vody oceánov a morí, ktoré nepodliehajú suverenite nijakého štátu, ale sa naň aplikujú zásady a normy medzinárodného práva (podrobnejšie pozri § 12 tejto kapitoly).

II. PRIĽAHLÉ PÁSMA

Dohovor o územnom mori a priľahlom pásme z roku 1958 v čl. 24 upravil aj postavenie priľahlých pásiem. Nazývajú sa aj *osobitnými alebo súvislými* pásmami. Zriaďujú sa hranicou územných vôd jednostrannými vyhláseniami alebo zmluvami a sú obmedzením slobody širého mora. Dohovor o morskom práve z roku 1982 v čl. 33 definuje *priľahlé pásmo* ako pásmo širého mora, priliehajúce k pobrežnému moru štátu, ktorý nad ním môže vykonávať kontrolu, potrebnú na to, aby zabránil porušovaniu svojich colných, finančných, príst'ahovaleckých alebo zdravotných predpisov na svojom území alebo v pobrežnom mori a aby potrestal porušenie uvedených predpisov, ku ktorému došlo na jeho území alebo v pobrežnom mori.

Priľahlé pásmo nesmie byť väčšie ako 24 morských míľ od čiary, od ktorej sa počíta šírka pobrežného mora.

Najbežnejšie sú *priľahlé pásma* colné, zdravotné, bezpečnostné, príst'ahovalecké, rádiatelegrafické, rybolovné a pod.

Dohovor o morskom práve z roku 1982 v čl. 55 a v ďalších článkoch vytvoril osobitný právny režim *výlučnej ekonomickej zóny*, ktorá nemá presahovať šírku dvesto morských míľ od čiary, od ktorej sa počíta šírka pobrežného mora. Vo výlučnej

ekonomickej zóne má pobrežný štát zvrchované právo na prieskum, využívanie a zachovanie prírodných zdrojov a hospodárenia s nimi. Do výlučnej zvrchovanosti štátu patrí aj morské dno, podzemné priestory i povrchové vody na hospodárske využívanie a prieskum, ako aj výroba energie pomocou vody, prúdov a vetra. Pobrežný štát má tiež v rámci výlučnej ekonomickej zóny právomoc zriaďovať a využívať umelé ostrovy, zariadenia a stavby na morský vedecký výskum a na ochranu a zachovanie morského prostredia. Na využívaní príslušnej časti nadbytku živých zdrojov výlučnej ekonomickej zóny pobrežných štátov sa môžu podľa Dohovoru o morskom práve zúčastňovať aj vnútrozemské štáty i štáty s osobitnou zemepisnou charakteristikou.

Príahlé pásma a výlučná ekonomická zóna sa nepokladajú za súčasť územia štátu, ktorý nad nimi vykonáva príslušné práva.

III. PODMORSKÉ PLYTČINY (KONTINENTÁLNY ŠELF)

Dohovor o podmorskej plytčine z roku 1958 zaviedol osobitný právny režim na časť morského dna a vnútra pod ním. Túto úpravu si vynútili niektoré pobrežné štáty, najmä z hospodárskeho hľadiska, lebo v týchto priestoroch sa predpokladalo nerastné bohatstvo. Dohovor podmorskú plytčinu definoval ako „morské dno a vnútro podmorských oblastí prilahlých k pobrežiu, avšak ležiacich mimo oblastí pobrežných vôd až do hĺbky dvesto metrov alebo za touto hranicou až k miestu, kde hĺbka vôd dovoľuje využívanie prírodných zdrojov týchto oblastí a morské dno a vnútro obdobných podmorských oblastí prilahlých k brehom ostrovov (čl. 1 dohovoru).“ Rozvíjajúca sa technika využívania morského dna zväčšila „hĺbku vody, ktorá dovoľuje využívanie prírodných zdrojov,“ a tak vznikla potreba vymedziť podmorskú plytčinu podľa nových podmienok. Dohovor o morskom práve z roku 1982 tak urobil v čl. 76, podľa ktorého „podmorská plytčina pobrežného štátu zahŕňa morské dno a vnútro podmorských oblastí, ktoré ležia za hranicami jeho pobrežného mora po celom prirodzenom predĺžení jeho pevninového územia k vonkajšej hranici kontinentálneho okraja, alebo do vzdialenosti 200 morských míľ od základnej čiary, od ktorej sa meria šírka pobrežného mora tam, kde vonkajšia hranica kontinentálneho okraja nepresahuje túto vzdialenosť.“

Podľa Dohovoru o podmorskej plytčine pobrežný štát má právo preskúmať a využívať prírodné bohatstvo tejto oblasti. Sloboda plavby a preletu platí aj na širom mori. Príslušný pobrežný štát si môže postaviť aj zariadenia na výskum a okolo nich zriaďiť bezpečnostné zóny okrem priestorov v úzkych kanáloch alebo v uznaných námorných oblastiach, ktoré sú významné pre medzinárodnú plavbu. Ak je podmorská plytčina prilahlá k pobrežiu dvoch alebo niekoľkých štátov a o hranici medzi nimi existuje osobitná dohoda, hraničná čiara je vymedzená stredovou čiarou tak, aby hraničná čiara bola rovnako vzdialená od širok územných vôd susedných pobrežných štátov.

Dohovor o morskom práve z roku 1982 uznáva výkon zvrchovaných práv pobrežného štátu nad podmorskou plytčinou na účely jej prieskumu a využívania jej prírodných zdrojov.

§ 9. MORSKÉ PRIELIVY

Morským prielivom v zmysle medzinárodného práva rozumieme *prirodzenú vodnú cestu, ktorá spája dve časti morských vodných priestorov*. Používa sa aj termín *morské úžiny*.

Pre právny režim morských prielivov je rozhodujúcou skutočnosť, či sa prieliv nachádza na území jedného, alebo viacerých štátov a aký právny režim majú moria, ktoré prieliv spája. Právny režim morských prielivov vedúcich do vnútorných morských vôd nie je predmetom úpravy medzinárodného práva.

Ak morské prielivy spájajú otvorené moria (šire more), nadobúdajú význam svetovej dopravnej obchodnej cesty a zvyčajne ich upravujú medzinárodné zmluvy.

Bospor a Dardanely, tzv. čiernomorské úžiny, spájajú Čierne more cez Marmarské more so Stredozemným morom. Oba prielivy, Bospor i Dardanely, sa nachádzajú na území Turecka. Pre čiernomorské štáty majú veľký hospodársky a strategický význam.

Čiernomorské úžiny pre svoj strategický význam sa stali predmetom záujmov štátov, najmä Veľkej Británie, ktoré sa usilovali o vplyv na Balkáne už v dávnej minulosti. Ich právny režim upravovali mnohé medzinárodné zmluvy, najmä mierové, a to kučuk-kajnardžská z roku 1774, londýnska z roku 1841, parížska z roku 1856 i lausannská z roku 1923. Lausannská mierová zmluva umožňovala úžinami slobodnú plavbu vojnových lodí aj iných ako čiernomorských štátov v mieri i vo vojne bez ohľadu na tonáž lodí. Územie úžin sa demilitarizovalo a kontrolu nad ním vykonávala osobitná medzinárodná komisia pod ochranou bývalej Spoločnosti národov. Turecko bolo úplne obmedzené pri výkone svojich zvrchovaných práv v úžinách.

V roku 1936 bol v Montreux podpísaný *Dohovor o právnom režime čiernomorských úžin*. V dôsledku neho sa vytvoril tento právny režim:

Turecko sa stalo znova suverénom nad úžinami. Úžiny sa otvorili pre obchodné lode všetkých štátov vo dne i v noci, v mieri i vo vojne. Obchodné lode sú však povinné zachovávať pravidlá zdravotníckej kontroly a predpisy o vyberaní poplatkov. Ak sa Turecko zúčastní na vojne, sloboda plavby i prechodu úžinami lodí neutrálnych štátov je možná za predpokladu, že nebudú poskytovať pomoc nepriateľovi Turecka. Turecko z hľadiska svojej obrany môže obmedziť plavbu obchodných lodí. Vojnové lode môžu v mieri prechádzať úžinami, nesmú sa však zdržiavať v Čiernom mori dlhšie ako 21 dní a tonáž všetkých lodí nečiernomorských štátov nesmie v

ktoromkoľvek čase presahovať dovedna tridsaťtisíc ton. Ak Turecko bude viesť vojnu, vojnové lode môžu prechádzať úžinami len podľa voľného uváženia tureckej vlády. Dohovor upravil aj prelet civilných lietadiel nad úžinami pri plnom rešpektovaní leteckých predpisov platných v Turecku. Platnosť dohovoru sa skončila v roku 1956. Právny režim tohto dohovoru sa fakticky zachováva i naďalej.

Gibraltarský prieliv spája Stredozemné more s Atlantickým oceánom. Aj keď má veľký medzinárodný význam a spája otvorené moria, právny režim plavby prielivom upravuje dvojstranná zmluva uzavretá medzi Veľkou Britániou a Francúzskom v roku 1904, ku ktorej pristúpilo i Španielsko. Nová medzinárodná zmluva, podpísaná v roku 1907 medzi týmito tromi štátmi, potvrdila status quo. Slobodný priechod prielivom je zaručený a sám prieliv bol vyhlásený za neutralizovaný a na strane marockého pásma je zakázané stavať opevnenia alebo iné vojensko-strategické zariadenia. Veľká Británia to však vo svojom ovládanom pásme nikdy nerešpektovala. Španielsko sa usiluje pásmo ovládané Veľkou Britániou dostať pod svoju zvrchovanosť.

Magalhaesov prieliv spája Atlantický oceán s Tichým oceánom v najjužnejšej časti Južnej Ameriky. Plavbu v prielive upravuje medzinárodná zmluva uzavretá medzi Chile a Argentínou v roku 1881. Úžina bola neutralizovaná a oba štáty sa zaviazali neopevňovať brehy prielivu. Sloboda plavby je zaručená pre obchodné i vojnové lode.

§ 10. MORSKÉ KANÁLY

Morskými kanálmi rozumieme *umelo vybudované vodné cesty, ktoré spájajú morské vodné priestory*. Nazývajú sa aj morskými prieplavmi, preto majú veľký význam pre námornú plavbu.

Z hľadiska medzinárodného práva rozlišujeme *národné a medzinárodné morské kanály*. Právny režim na *národných kanáloch* je analogicky upravovaný ako na národných riekach (napr. Korintský, Bielomorsko-baltický).

Iný právny režim je na **medzinárodných kanáloch**, ktoré svojou geografickou polohou majú všeobecný význam pre námornú plavbu a týkajú sa plavebných záujmov takmer všetkých štátov. Plavebný režim na týchto morských kanáloch spravidla upravujú medzinárodné dohovory.

Suezský kanál - režim plavby kanálom upravil dohovor, podpísaný v roku 1888 v Carihrade, ktorého ustanovenia platia v podstate dodnes. Podľa tohto dohovoru kanál je otvorený pre obchodné i vojnové lode všetkých štátov v mieri i vo vojne a nesmie byť blokovaný. Kanál je neutralizovaný. Za vojny sa nedovoľuje nijaký nepriateľský akt vnútri samého kanála, ani v pásme troch morských míľ od jeho prístavov. Vojnové lode bojujúcich strán sú povinné preplávať kanál čo najrýchlejšie a nesmú sa

zdržovať v prístave Port-Said a v Sueze dlhšie než 24 hodín. V kanáli alebo v jeho prístavoch sa zakazuje vykladať alebo nakladať vojsko, muníciu alebo iný vojnový materiál a budovať akékoľvek stále opevnenia.

Egypt sa po druhej svetovej vojne domáhal zrušenia nerovnoprávnej britsko-egyptskej zmluvy z roku 1936, k čomu došlo v októbri 1951, keď ju egyptský parlament anuloval. V roku 1954 podpísali obe strany dohodu o Sueze, podľa ktorej sa britské ozbrojené sily stiahli z egyptského územia.

V roku 1956 egyptská vláda znárodnila *Spoločnosť Suezského kanála*, čo pomohlo i hospodárskej nezávislosti egyptského štátu. Technická a hospodárska prevádzka kanála prešla na egyptské orgány.

Panamský kanál spája Atlantický oceán s Tichým oceánom v strede amerického kontinentu. Má veľký význam pre námorný obchod i strategický význam, najmä pre USA, lebo umožňuje rýchly presun ich ozbrojených síl z Atlantiku do Pacifiku a naopak. Nachádza sa na území Panamskej republiky a otvorený bol v roku 1914.

Právny režim plavby v Panamskom kanáli upravuje tzv. Hay-Pauncefotova zmluva medzi USA a Veľkou Britániou z roku 1901 a tzv. Hay-Varellova zmluva medzi Panamou a USA z roku 1903. Kanál je otvorený pre obchodné a vojenské lode všetkých štátov. Je neutralizovaný, nesmie byť blokovaný a nesmie sa v ňom uskutočniť nijaký nepriateľský čin.

Panama sa usilovala o preskúmanie tzv. Hay-Varellovej zmluvy i Hay-Pauncefotovej zmluvy, až napokon získala zvrchované práva na území kanála späť. V roku 1977 uzavreli Panama a USA nové medzinárodné zmluvy, na ktorých základe sa uznala zvrchovanosť Panamy nad jej územím. Namiesto Spoločnosti pre Panamský kanál a jej správy, v ktorej boli len zástupcovia USA, sa vytvorila *Komisia pre Panamský kanál*, v ktorej okrem piatich zástupcov USA sú aj štyria zástupcovia Panamy. Komisia platí Paname denne 10 miliónov dolárov. Pre kanál platí panamské zákonodarstvo a jurisdikciu vykonávajú panamské súdy. Právny režim Panamského kanála bol novo upravený v roku 1977, keď Spojené štáty americké a Panama uzavreli vo Washingtone dve zmluvy, a to: *Zmluvu o Panamskom kanáli a Zmluvu o trvalej neutralite a o využívaní Panamského kanála*. Podľa týchto zmlúv Panama prevzala k 31. decembru 1999 správu nad kanálom a ochranu celého prieplovového pásma.

Kielský kanál spája Baltické more so Severným morom; nachádza sa na území SRN. Do prvej svetovej vojny plavbu upravovali vnútroštátne predpisy Nemecka, ktoré ho vyhlásili za otvorený pre plavidlá všetkých štátov. Články 380 - 386 Versailleskej mierovej zmluvy vyhlásili Kielsky kanál navždy za slobodný a otvorený pre vojnové i obchodné lode všetkých štátov. Hitlerovské Nemecko v roku 1936 jednostranne zrušilo záväzky, ktoré prevzalo Versailleskou mierovou zmluvou o plavbe v Kielskom kanáli, a pripustilo slobodnú plavbu len pre obchodné lode.

Slobodná plavba v tomto kanály pre obchodné lode sa uznáva na základe vnútroštátnych predpisov.

§ 11. ANTARKTÍDA

Polárna oblasť južného pólu nazývaná Antarktída nie je rozdelená na polárne sektory, lebo sa nachádza vo veľkej vzdialenosti od pevniny jednotlivých kontinentov. Rozdelenie oblasti Antarktídy navrhovali štáty riešiť niekoľkými spôsobmi: Anglicko, Francúzsko a Nórsko podľa pôvodného objavenia, Argentína a Chile podľa územnej kontinuity a príľahlosti, iné štáty podľa kvadrantov a pod.

Pevnina Antarktídy je väčšia ako Austrália. Washingtonská Zmluva o Antarktíde, ktorá bola podpísaná v roku 1959, sa vzťahuje na celý priestor, ležiaci na juh od 60 stupňov južnej zemepisnej šírky nielen na pevninu Antarktídy.

Zmluva o Antarktíde zakotvila tento právny režim:

1. Antarktída má trvale slúžiť len mierovým účelom a nesmie byť predmetom medzinárodných sporov;
2. zakazujú sa všetky opatrenia vojenského charakteru, napr. budovať v Antarktíde základne, stavať opevnenia, uskutočňovať manévry a skúšky zbraní všetkých druhov, akékoľvek jadrové výbuchy, skladovať rádioaktívny odpad;
3. zabezpečuje sa sloboda vedeckého výskumu Antarktídy, pričom zmluvné strany sa zaviazali navzájom sa informovať o plánoch vedeckého výskumu a o jeho výsledkoch;
4. vyhlásilo sa moratórium na dovtedajšie nároky štátov na jednotlivé časti Antarktídy a na výkon zvrchovaných práv nad nimi. Nemožno vzniknúť ani nové nároky alebo rozširovať už skôr uplatňované nároky;
5. zaviedol sa kontrolný systém, spočívajúci v kontrole pozorovateľmi na mieste, v leteckom prieskume a v povinnom informovaní ostatných zmluvných strán o každej výprave do Antarktídy a o existencii vedeckých staníc v tejto oblasti. Zmluvné strany určujú pozorovateľov, ktorí majú slobodný prístup v ktoromkoľvek období do všetkých častí Antarktídy. V rámci tejto právomoci môžu navštíviť všetky stanice a ich zariadenia, prezerat' všetok materiál, ktorý je v nich uložený, ako aj všetky plavidlá a lietadlá v mieste vykladania alebo nakladania nákladu alebo ľudí v Antarktíde.

Každá zmluvná strana môže letecky pozorovať ktorúkoľvek časť Antarktídy.

§ 12. ŠÍRE MORE A JEHO PRÁVNY REŽIM

Štírym morom rozumieme všetky vody oceánov a morí, ktoré nepodliehajú zvrchovanosti nijakého štátu. V dôsledku toho šíre more môžu využívať všetky štáty neobmedzene alebo v súlade s existujúcim medzinárodným morským právom na

námornú plavbu, priemyselné využitie rybolovu a nerastného bohatstva, kladenia podmorských káblov, ochrany morských vôd pred znečisťovaním a pod.

Na šíre more sa v súčasnosti aplikuje *zásada slobody morí*, ktorá je všeobecne uznávanou zásadou medzinárodného práva. Teoreticky túto zásadu objasnil a jej všeobecné uznanie dosiahol holandský internacionalista Hugo Grotius, ktorý ju vysvetlil vo svojom známom diele *Mare liberum* z roku 1609. Grotius vychádzal zo zásady, že šíre more je už svojou povahou slobodné a nemôže byť predmetom nadvlády nijakého štátu.

Súčasný platný právny režim šíreho mora upravili viaceré medzinárodné dohovory: *Dohovor o šírom mori* z roku 1958, *Dohovor o rybolove a ochrane biologického bohatstva šíreho mora* z roku 1958, ako aj zmluvy a dohovory o ochrane morí pred znečistením, o technických otázkach plavby a love rýb, o zákaze umiestňovania jadrových zbraní a iných zbraní hromadného ničenia na morskom dne a v priestore pod ním z roku 1971.

Článok 87 Dohovoru o morskom práve z roku 1982 zakotvil slobodu šíreho mora takto: šíre more je otvorené všetkým pobrežným i vnútrozemským štátom a sloboda šíreho mora zahŕňa okrem iného slobodu plavby, preletu, kladenia podmorských káblov a diaľkových potrubí, slobodu budovania umelých ostrovov a iných zariadení v súlade s medzinárodným právom, slobodu rybolovu a vedeckého výskumu. Tieto slobody majú užívať všetky štáty s náležitým zreteľom na záujmy iných štátov pri užívaní slobody šíreho mora, ako aj na iné práva, upravené v dohovore. Dohovor rovnako zakotvil zásadu, že šíre more bude vyhradené na mierové účely (čl. 88).

Dohovor o morskom práve upravil popri právnom režime šíreho mora aj právny režim *uzavretého a polouzavretého mora*. Uzavretým a polouzavretým morom rozumieme záliv, plošinu alebo more, obklopené dvoma alebo viacerými štátmi, spojené so šírym morom úzkym výpustom alebo pozostávajúce celkom alebo predovšetkým z pobrežných vôd a z výlučnej ekonomickej zóny dvoch alebo viacerých pobrežných štátov (čl. 122).

Pokiaľ ide o plavbu, každá loď je povinná plávať pod námornou vlajkou určitého štátu. Vlajka určuje štátnu príslušnosť lode. Lode na šírom mori používajú exterritorialitu, vyplývajúcu zo suverenity štátu, ktorého vlajku loď nesie. Preto sa na šírom mori pokladajú za „plávajúce územie“ štátu vlajky. Posádka, cestujúci a lodný náklad sú podrobené len jurisdikcii štátu vlajky. Ak cudzia loď pláva pod vlajkou iného štátu bez jeho povolenia, tento štát je oprávnený takúto loď stíhať a potrestať. V súčasnosti má každý štát právo, aby jeho námorné lode plávali pod jeho vlastnou vlajkou. Právo vnútrozemských štátov na vlajku sa vyhlásilo za všeobecnú normu medzinárodného práva v Barcelonskom dohovore z roku 1921 o práve vlajky štátov, ktoré nemajú morské pobrežie.

Bezpečnosť plavby na mori zaisťujú štáty medzinárodnými dohovormi, ktoré upravujú najmä používanie a spôsob námorných signálov, preventívne opatrenia proti

zrážkam lodí, záchranné práce, bezpečnosť života na mori vrátane prehliadok, lodných papierov, stavby lodí, protipožiarnych prostriedkov a pod.

Zo zásady výlučnej zvrchovanosti štátu vlajky je vyňaté: stíhanie lodí z pobrežných vôd, zneužitie vlajky, obchod s otrokmi, porušenie práv rybolovu a pirátstvo. Tieto otázky upravuje Dohovor o morskom práve z roku 1982.

Každý pobrežný štát má právo prenasledovať cudziu loď aj na šírom mori, ak má vážne podozrenie, že sa dopustila trestného činu v územných vodách pobrežného štátu. Štát miesta činu ju môže prenasledovať policajnými alebo vojenskými loďami, prípadne lietadlami a prinútiť ju zastaviť aj násilím. Prenasledovanie musí byť súvislé, nepretržité a právo na prenasledovanie sa skončí, ak sa prenasledovanej lodi podarí dostať do svojich územných vôd alebo do územných vôd iného štátu.

Lode podozrivé zo zneužitia cudzej vlajky môžu zadržať vojnové lode štátu, ktorého vlajka sa zneužila. Ak podozrivá loď neuposlúchne signál na zastavenie, možno ju prinútiť na to násilím a urobiť na nej prehliadku, aby sa zistila jej príslušnosť.

Lode, podozrivé z poškodzovania podmorských káblov alebo z porušovania pravidiel o rybolove môžu byť zastavené vojnovými loďami štátov, ktoré sú signatármi príslušných dohovorov, ak predvídajú takéto poškodzovanie alebo porušovanie. Napríklad Dohovor o ochrane tuleňov z roku 1911 vyhradil vojnovým lodiam zmluvných štátov, ako aj pohraničným, colným a im podobným lodiam, právo zastaviť a zadržať vo vodách Tichého oceánu v oblasti vymedzenej dohovorom každú loď, ktorá porušila zákaz lovu tuleňov.

Lode, ktoré sa zaoberajú *pirátstvom*, môže zadržať a v prípade odporu alebo pokusu o útek i potopiť každá loď, ktorá má takú možnosť. Pirátstvom rozumieme každý násilný čin proti osobám alebo majetku cudzích lodí na mori, ak takýto násilný čin môže ohroziť všeobecnú bezpečnosť, je spáchaný na súkromný cieľ alebo z osobného záujmu. Kriticky treba pripomenúť, že v dohovore o šírom mori z roku 1958 chýba ustanovenie, že pirátstvom sú aj protiprávne činy lodí alebo lietadiel, spáchané na šírom mori proti plávajúcim lodiam z iného ako súkromného alebo osobného záujmu, v skutočnosti s vedomím vlád štátov, ktorých loď alebo lietadlo sa dopustilo protiprávnych činov (napr. nízke lety lietadiel).

Pirátstvo sa kvalifikuje ako *medzinárodný trestný čin*. Každá vojnová loď je oprávnená stíhať pirátske lode, nech vztýčia akúkoľvek vlajku. Ak je niektorá loď na šírom mori podozrivá z pirátstva, vojnová loď ktoréhokoľvek štátu ju môže zastaviť, zistiť jej vlajku, prípadne urobiť na lodi prehliadku. Ak podozrivá loď nie je pirátskou loďou, veliteľ vojnovej lode, ktorý uskutočnil prehliadku, je zodpovedný za svoj čin. Štát vlajky prehliadanej lode môže požadovať náhradu za ušlý zisk od štátu, ktorého vojnová loď, resp. jej veliteľ vykonal prehliadku. Ak podozrivá loď bola pirátskou loďou, musí sa podriadiť rozkazu vojnovej lode, ktorá ju zajala. Na roveň pirátstva sa podľa Nyonskej dohody z roku 1937 kladie aj potápanie neutrálnych lodí ponorkami.

Dohovor o morskom práve z roku 1982 definuje *pirátstvo* ako:

1. akýkoľvek protiprávny čin násilia alebo zadržovania alebo akýkoľvek lúpežný čin, spáchaný na súkromný účel posádkou lietadla namierený:
 - a) na širom mori proti inej lodi alebo lietadlu, alebo proti osobám alebo majetku na ich palube;
 - b) proti lodi, lietadlu, osobám alebo majetku v mieste nepodliehajúcim jurisdikcii nijakého štátu;
2. akýkoľvek čin dobrovoľnej účasti na použití lode alebo lietadla, ak ten, čo sa ich dopúšťa, vie o skutočnostiach, ktoré dávajú tejto lodi alebo tomuto lietadlu charakter pirátskej lode alebo pirátskeho lietadla;
3. akýkoľvek čin, ktorý má za úlohu podnecovať alebo úmyselne uľahčovať činy uvedené pod bodom 1 alebo 2.

Šíre more je aj zdrojom rastlín a živočíchov, potrebných pre ľudstvo i zdrojom nerastného bohatstva. Možno hovoriť o režime morského priemyslu na širom mori, ktorý spočíva v tom, že občania i lode každého štátu sa môžu slobodne zaoberať lovom rýb, morskej zveri a ťažbou nerastného bohatstva. Na ochranu niektorých druhov morskej zveri pred vykynoznením upravujú štáty režim morského priemyslu medzinárodnými dohovormi. Takým dohovorom je napríklad Dohovor o rybolove v Severnom mori, ktorý obsahuje záväzné predpisy pre rybárov zaoberajúcich sa priemyselne rybolovom. Obdobný dohovor sa uzavrel o rybolove v severnom Pacifiku, ktorý v roku 1952 podpísali v Tokiu USA, Kanada a Japonsko. Dohovor o rybolove v Severnom mori vytvoril tzv. *Medzinárodnú komisiu rybolovu v severnom Pacifiku*, ktorá dozerá na dodržiavanie ustanovení dohovoru. V prílohe k dohovoru sú vymenované druhy rýb, ktoré chráni pred vykynoznením. Ďalej je to Dohovor o ochrane veľrýb, doplnený v roku 1937 a dvojstranné dohody o rybolove pre tú-ktorú zainteresovanú oblasť územného mora.

Dohovor o rybolove a ochrane biologického bohatstva šireho mora z roku 1958 v podstate kodifikoval uvedené zásady.

Dohovor o morskom práve z roku 1982 má osobitné ustanovenia o hospodárení so živými zdrojmi šireho mora a o ich zachovaní.

Využívanie morských vôd šireho mora na námornú plavbu a na ťažbu ropy z dna morí spôsobuje znečisťovanie morských vôd. Preto sa v Dohovore o širom mori i v osobitných dohodách proti znečisťovaniu morských vôd ropou zakotvila zásada ochrany morských vôd pred ich znečistením. Osobitné ustanovenia o ochrane a zachovaní morského prostredia má *Dohovor o morskom práve*, ktorý zakotvuje povinnosť štátov chrániť a zachovávať morské prostredie a zákaz znečisťovania morských vôd.

Technický pokrok vo využívaní morského dna podnietil presnejšiu medzinárodnoprávnu úpravu využívania morského dna a priestorov pod ním. Touto problematikou sa OSN zaoberala od roku 1967, keď delegácia Malty navrhla vyriešiť

otázku mierového využívania morského dna a jeho podzemia za hranicami národnej jurisdikcie. To dalo podnet aj k zvolaniu konferencie o morskom práve. Dohovor o morskom práve z roku 1982 venuje týmto otázkam osobitnú časť nazvanú *Oblasť*, ktorú s jej zdrojmi vyhlásil za spoločné dedičstvo ľudstva a zaviedol pre ňu osobitný právny režim. Z tohto právneho režimu vyplýva, že:

- ani jeden štát si nebude uplatňovať alebo vykonávať zvrchovanosť alebo zvrchované práva nad Oblasťou alebo jej zdrojmi a ani jeden štát, ani fyzická, ani právnická osoba si neprivlastnia nijakú jej časť,
- všetky práva na zdroje Oblasti patria ľudstvu ako celku a tieto zdroje nemožno scudziť,
- činnosť v Oblasti sa bude vykonávať v prospech ľudstva ako celku, nezávisle od zemepisnej polohy štátov, či už pobrežných alebo vnútrozemských, a s osobitným zreteľom na záujmy a potreby rozvojových krajín a národov, ktoré nedosiahli úplnú nezávislosť alebo iný samosprávny štatút uznaný OSN,
- Oblasť je otvorená na jej využívanie výlučne na mierové účely všetkými štátmi,
- morský vedecký výskum v Oblasti sa uskutoční výlučne na mierové účely a na prospech ľudstva ako celku,
- činnosť v Oblasti sa bude vykonávať pri rešpektovaní účinnej ochrany ľudského života,
- činnosť v Oblasti sa bude uskutočňovať s rozumným prihliadnutím na inú činnosť v morskom prostredí a bude sa podporovať účinná účasť rozvojových štátov na činnosti v Oblasti.

Dohovor o morskom práve z roku 1982 ako orgán všetkých zmluvných štátov vytvoril *Medzinárodný orgán pre morské dno*, ktorého členmi sú všetky štáty, ktoré podpísali a ratifikovali dohovor. Jeho sídlom je Jamajka. Má tieto hlavné orgány: zhromaždenie, radu a sekretariát.

Zhromaždenie je plenárnym zasadáním všetkých členov orgánu.

Rada sa skladá z 36 členov orgánu, volených v zhromaždení podľa stanoveného kľúča. Rada si zriaďuje ekonomickú, plánovaciú, právnu a technickú komisiu.

Na čele sekretariátu je generálny tajomník, ktorého volí zhromaždenie na obdobie štyroch rokov z kandidátov navrhovaných radou. Je znovuzvoliteľný. Sekretariát a jeho zamestnanci majú medzinárodnú povahu.

Podnik je podľa čl. 170 Dohovoru o morskom práve orgánom, ktorý má priamo vykonávať činnosť v oblasti morského dna, ako je ťažba, preprava, úprava a uvedenie na trh nerastov vyťažených v tejto oblasti. Podnik má pritom postupovať v súlade s ustanoveniami časti XI dohovoru a s pravidlami, normami a postupmi stanovenými orgánom, ako aj s politikou stanovenou zhromaždením. Jeho činnosť má podliehať kontrole rady. Hlavné obchodné sídlo podniku má byť v sídle orgánu. Podnik má byť vybavený potrebnými fondmi a príslušnou technológiou.

Dohovor o morskem práve z roku 1982 predvída zriadenie Medzinárodného tribunálu pre morské dno a v ňom komory pre spory o morskom dne. (Štatút Medzinárodného tribunálu pre morské dno je uvedený v Prílohe VI Dohovoru o morskem práve).

§ 13. MEDZINÁRODNÉ SLUŽOBNOSTI A INÉ OBMEDZENIA SUVERENITY NA ŠTÁTNOM ÚZEMÍ

Zo suverenity štátu vyplýva, že medzinárodné právo vylučuje akékoľvek neoprávnené pôsobenie cudzieho štátu vo sfére jeho zvrchovanosti, lebo na určitom území môže zásadne len jeden štát vykonávať vrchnostenské akty.

Sú však aj výnimky z tohto pravidla, a to v prípade, keď územie má osobitné právne postavenie spravidla upravené v medzinárodných zmluvách. Takými výnimkami bolo kondomínium nad Sudanom (do roku 1956 mali kondomínium Egypt a Veľká Británia). Na Nových Hebridách mali kondomínium Francúzsko a Veľká Británia, na malých ostrovčekoch Canton a Enderbury v Polynézii mali kondomínium USA a Veľká Británia). Sú však aj prípady medzinárodnej správy nad určitým územím. Takým bolo Sársko v období medzi dvoma svetovými vojnami, Terst po druhej svetovej vojne.

Medzinárodná prax pozná prípady, keď územná kompetencia štátu je obmedzená v prospech druhého štátu, a to tak, že buď štát na svojom území musí trpieť výkon vrchnostenských aktov druhého štátu, alebo sám sa musí zdržať výkonu určitých vrchnostenských aktov.

Pre *inštitút medzinárodných služobností* je charakteristické, že takéto obmedzenia územnej zvrchovanosti síce majú zmluvný charakter, ale zásadne sa nerozlišuje medzi rovnoprávnymi a nerovnoprávnymi zmluvami, takže pod inštitút medzinárodných služobností zaraďuje aj prípady obmedzenia územnej zvrchovanosti na základe vnútenej, teda nerovnoprávnej medzinárodnej zmluvy. Je rovnako sporné, akú povahu majú obmedzenia, na ktoré sa štát zmluvne zaviazal. Podľa niektorých autorov (napr. Lassa Francis Lavrence Oppenheim) medzinárodné služobnosti majú povahu vecných práv, ktoré sú nerozlučne späté s územím, a tvrdia, že prechodom územia na iný štát služobnosti nezanikajú, ale trvajú ďalej (Karl Strupp). Iní teoretici vecný charakter medzinárodných služobností neuznávajú a pri prechode územia na iný štát pokladajú medzinárodnú služobnosť za skončenú.

Pokiaľ ide o pojem *služobnosť* (termín je prevzatý z rímskeho práva), veda hovorí o *afirmatívnej služobnosti*, keď služobnosť ukladá štátu trpieť na svojom území výkon určitých vrchnostenských práv druhého štátu (*in faciendo*) a o *negatívnej služobnosti*, keď sám štát sa má zdržať určitej činnosti na svojom území (*in patiendo*), napríklad neopevňovať určité časti svojho územia. Služobnosti môžu zakladať len štáty, pritom

to nemusia byť len susedné štáty. Služobnosť možno založiť aj v prospech viacerých štátov.

Medzinárodná služobnosť v nijakom prípade nemá povahu vecných práv, ale zakladá iba záväzky v prospech druhého štátu, ktoré sú založené v medzinárodnej rovnoprávnej zmluve; preto pojem vecné práva nemožno použiť na vzťahy štátov, ktoré vychádzajú z rovnoprávnosti a z rešpektovania štátnej suverenity. Ak štát chce zabezpečiť trvalosť určitých oprávnení voči inému štátu, medzinárodné právo mu na to dáva viacero iných prostriedkov (garančné zmluvy, mnohostranné zmluvy a pod.).

Celkom iného charakteru je *prenájom časti prístavu*, ktorý poskytujú námorné štáty vnútrozemskému štátu na základe medzinárodnej zmluvy. V takomto prípade ide iba o používanie určitých pásiem a skladísk v prístave a toto miesto sa nevyčlení spod právomoci príslušného námorného štátu. Takýto prenájom má veľký hospodársky význam, najmä pre vnútrozemský štát, pretože mu umožňuje námornú dopravu. Po druhej svetovej vojne bola uzavretá dohoda medzi Československom a Poľskom, na ktorej základe Poľsko vyhradilo Československu určitú časť prístavu v Štetíne ako slobodné československé colné pásmo, skladiská i prekladiská. Pásmo však zostalo pod zvrchovanosťou Poľska.

Kontrolne otázky :

Pojem a zloženie štátneho územia.

Nadobúdanie a strata štátneho územia.

Právny režim riek.

Štátne hranice.

Právny režim pobrežných vôd a šireho mora.

Morské úžiny a morské kanály.

Právny režim Arktídy a Antarktídy.

II. kapitola

OBYVATEĽSTVO PODĽA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

§ 1. OBYVATEĽSTVO A JEHO KATEGÓRIE

Obyvateľstvo štátu podľa medzinárodného práva tvoria všetci ľudia, ktorí žijú na jeho území a podliehajú jeho jurisdikcii. Podľa právneho vzťahu k štátu pobytu sa obyvateľstvo rozdeľuje na:

1. *štátnych občanov*, t. j. na osoby, ktoré majú štátne občianstvo štátu pobytu. Prevažnú väčšinu obyvateľstva každého štátu tvoria jeho štátni občania,
2. *cudzincov*, t. j. na osoby, ktoré nemajú štátne občianstvo štátu pobytu, ale majú občianstvo iného štátu,
3. *bipolitov*, t. j. na osoby, ktoré majú občianstvo dvoch alebo viacerých štátov (vyskytujú sa iba výnimočne),
4. *apolitov*, t. j. na osoby bez štátneho občianstva – bezdomovci (apoliti, apatridovia),

Zástupcovia cudzích štátov a medzinárodných organizácii, ktorí požívajú právo diplomatických výsad a imunit, nepatria k obyvateľstvu štátu práve pre ich imunitu, v ktorej dôsledku nepodliehajú trestnej ani inej jurisdikcii štátu pobytu.

Zo zásady suverenity vyplýva, že štátna moc sa vzťahuje na všetko obyvateľstvo. Výkon štátnej moci nad obyvateľmi štátu sa považuje za jednu zo záležitostí, ktoré svojou podstatou patria do vnútornej právomoci štátu. Preto úprava všetkých záležitostí, ktoré sa týkajú právneho postavenia obyvateľstva, patrí zásadne do oblasti vnútroštátneho práva.

Voľnosť správania štátu voči svojmu obyvateľstvu však nie je neobmedzená, obmedzená je záväzkom, ktorý štát na seba prevzal všeobecným alebo partikulárnym medzinárodným právom.

Spolupráca štátov v oblasti politickej, hospodárskej, kultúrnej i v ďalších oblastiach a z nej vyplývajúci rozvoj stykov viedli k uzavieraniu medzinárodných zmlúv týkajúcich sa právneho postavenia cudzincov, otázok občianstva, ochrany ľudských práv atď.

Všetky otázky týkajúce sa postavenia obyvateľstva, jednotlivcov či skupín, ktoré sú upravené pravidlami medzinárodného práva všeobecného alebo partikulárneho, prestávajú byť výlučnou vnútornou vecou štátov a v miere upravenej medzinárodným právom sa stávajú predmetom úpravy medzinárodného práva.

§ 2. ŠTÁTNE OBČIANSTVO

Štátne občianstvo je *trvalý politicko-právny vzťah fyzických osôb s určitým štátom*, z ktorého pre nich vyplýva určitý okruh práv a povinností verejného charakteru, najmä právo účasti na politickej moci.

Občianstvo je *právny vzťah*, pretože na občana sa vzťahujú zákony štátu, na ktorých tvorbe sa sám či už priamo alebo nepriamo zúčastňuje. Týmto zákonom podlieha občan nielen vnútri štátu, ale aj v cudzine a na šírom mori. Nerozhoduje teda faktický stav, ako napríklad pobyt, príslušnosť k určitej národnosti a pod.

Občianstvo je *trvalý vzťah*, lebo spravidla trvá od narodenia až do smrti občana. Tento trvalý vzťah umožňuje štátu určiť niektoré práva a povinnosti podľa medzinárodného práva.

Štátne občianstvo je síce *inštitútom vnútroštátneho práva*, no medzinárodné právo s ním spája významné právne výsledky. Štátne občianstvo sprostredkováva účasť jednotlivca na výhodách, ktoré pre neho vyplývajú z medzinárodného práva. Len ten jednotlivец, ktorý je občanom niektorého štátu, má zabezpečenú plnú účasť na týchto výhodách.

Každý štát si vlastnými zákonmi určuje obsah štátneho občianstva, podmienky jeho nadobudnutia, zmeny a zániku, koho možno pokladať za občana a pod. Tieto vnútroštátne zákony však majú byť v súlade so všeobecnými normami medzinárodného práva a medzinárodnej obyčaje a so všeobecnými zásadami medzinárodného práva o štátnom občianstve.

Na základe medzinárodného práva vykonáva štát jurisdikciu, v obmedzenej miere nad svojimi občanmi, vojenskými jednotkami, loďami aj mimo svojho štátneho územia.

§ 3. NADOBÚDANIE, ZMENA, ZÁNİK A STRATA ŠTÁTNEHO OBČIANSTVA

Nadobúdanie, zmenu a stratu štátneho občianstva upravuje *vnútroštátne právo*. Táto úprava však nesmie byť v rozpore s analogickým právom iných štátov, ktoré vyplýva z tej istej zásady štátnej suverenity.

Podľa doterajšej praxe štátov v oblasti štátneho občianstva platia určité všeobecné zásady obyčajového práva. Štát je oprávnený bez ohľadu na vôľu jednotlivca prikázať mu svojim zákonodarstvom štátne občianstvo len vtedy, keď medzi jednotlivcom a štátom existuje určitý užší politický vzťah.

Za takýto vzťah sa všeobecne uznáva:

- a) narodenie z rodičov, ktorí majú štátne občianstvo príslušného štátu, alebo narodenie na štátnom území, ako aj kombinácia oboch skutočností,
- b) sobáš cudzinky so štátnym občanom,
- c) legitimácia alebo osvojenie neploletých osôb štátnym občanom,
- d) prijatie verejného úradu cudzincom,
- e) trvalý pobyt cudzinca na štátnom území.

Za potrebný úzky vzťah medzi jednotlivcom a štátom nemožno pokladať skutočnosť, že cudzinec má na štátnom území majetok, hoci aj nehnuteľný, alebo má na štátnom území prechodný pobyt.

I. NADOBÚDANIE A ZMENA ŠTÁTNEHO OBČIANSTVA

Štátne občianstvo sa nadobúda narodením, naturalizáciou a opciou.

1. *narodenie - filiácia*, je základný a najčastejší spôsob nadobúdania štátneho občianstva určitého štátu, ktorý nezávisí od vôle nadobúdateľa. Právnu úpravu tohto spôsobu nadobúdania štátneho občianstva však štáty neriešia jednotne. Niektoré štáty sa spravujú zásadou, že deti nadobúdajú *štátne občianstvo rodičov bez ohľadu na to, kde sa narodili*, iné sa spravujú zásadou, že deti nadobúdajú občianstvo štátu, na ktorého území sa narodili, bez ohľadu na štátne občianstvo rodičov, alebo používajú *kombinovaný spôsob*, skladajúci sa z oboch spomenutých princípov. Podľa uvedeného teda jestvujú tri princípy nadobúdania štátneho občianstva narodením:

- a) *princíp práva krvi* (princíp *ius sanguinis*), pri ktorom rozhodujúcim činiteľom je štátne občianstvo rodičov, a to aj vtedy, keď sa dieťa narodilo v cudzine. Nemanželské deti nadobúdajú štátne občianstvo svojej matky. Tento princíp platí vo viacerých štátoch, s určitou výnimkou aj v SR,
- b) *princíp práva teritória* (princíp *ius soli*), pri ktorom rozhodujúcim činiteľom je *miesto narodenia*. Deti nadobúdajú štátne občianstvo štátu, na ktorého území sa narodili, bez ohľadu na štátne občianstvo rodičov. Ak sa dieťa narodí na lodi, nadobudne štátne občianstvo štátu, ktorého vlajku loď nesie. Tento

princíp platí najmä v juhoamerických štátoch, ale aj v iných štátoch, napríklad vo Francúzsku a Španielsku,

- c) *princíp zmiešaný* (kombinovaný), to znamená, že niektoré štáty nepokladajú ani princíp *ius sanguinis*, ani princíp *ius soli* za vyhovujúci, a preto prijali zmiešaný princíp, ktorý je kombináciou oboch uvedených princípov. Základom je teda alebo princíp *ius sanguinis* alebo princíp *ius soli*. Zmiešaný princíp platí vo viacerých štátoch, napríklad v Spojených štátoch amerických, vo Veľkej Británii.

V mnohých štátoch (napr. vo Veľkej Británii, Taliansku, Rakúsku) sa v podobných prípadoch dáva prednosť občianstvu otca, čím sa zdôrazňuje nerovnoprávnosť muža a ženy. To znamená, že dieťa narodené rodičom, z ktorých iba jeden má občianstvo štátu pobytu, nadobúda občianstvo tohto štátu iba vtedy, keď otec je jeho občanom.

2. *Naturalizácia* zahŕňa dva spôsoby nadobúdania štátneho občianstva,

- a) *Naturalizácia v užšom zmysle* znamená udelenie štátneho občianstva osobe - cudzincovi alebo apolitovi, ktorá o občianstvo žiada spôsobom predpísaným právnym poriadkom príslušného štátu. Podmienky naturalizácie si každý štát určuje sám, slobodne, pokiaľ nemá v tomto smere nejaké osobitné záväzky podľa medzinárodného práva. Subjektívny nárok na naturalizáciu podľa medzinárodného práva všeobecne neexistuje. Môže však vzniknúť podľa vnútroštátneho práva v prípade, keď boli splnené podmienky taxatívne vymedzené v príslušnej vnútroštátnej norme.

Štátne občianstvo sa udeľuje po obvyklom vyšetrení prostredníctvom osobitného administratívneho, prípadne súdneho aktu pri splnení určitých podmienok. Takýmito podmienkami sú napríklad určitý čas pobytu v danom štáte (v USA, Veľkej Británii, Francúzsku a Taliansku päť rokov), znalosť jazyka (v SR, USA, Veľkej Británii a vo Francúzsku), dobré správanie uchádzača počas jeho pobytu v danom štáte, vyhlásenie osoby, že sa chce natrvalo usadiť v danom štáte, lojálnosť voči štátnemu zriadeniu a pod. V niektorých štátoch (v USA, Francúzsku, Dánsku) je potrebný aj dôkaz, že uchádzač o štátne občianstvo je schopný užiť sa i rodinu. Na udelenie štátneho občianstva v USA treba vyhlásenie, že žiadateľ nie je ateistom.

Podľa slovenského práva občianstvo Slovenskej republiky udeľuje ministerstvo vnútra cudzincovi alebo bezdomovcovi na jeho žiadosť, ak býval na území SR nepretržite aspoň 83 rokov a ak pri nadobúdaní slovenského štátneho občianstva stráca svoje doterajšie štátne občianstvo (pokiaľ nie je bezdomovcom), ak predloží doklad o svojej bezúhonnosti a ak spĺňa aj ďalšie podmienky (zákon č. 40/1993 Z. z.).

Nadobudnutie slovenského štátneho občianstva sa stáva pre osoby staršie ako 15 rokov účinným až po vykonaní sľubu vernosti SR.

- b) *Naturalizácia v širšom zmysle* zahŕňa ostatné spôsoby nadobúdania štátneho občianstva, ktoré takisto upravuje vnútroštátne právo. Patrí sem najmä nadobúdanie štátneho občianstva *sobášom a osvojením*.

Do konca prvej svetovej vojny platilo (v niektorých štátoch ešte platí) všeobecné pravidlo, že manželka automaticky nadobúda štátne občianstvo manžela. Je to dôsledok nerovnoprávneho postavenia ženy v štátoch, v ktorých sa právne postavenie ženy vo veciach majetku, bydliska a občianstva určuje podľa manžela. Zriedkavé výnimky z tohto pravidla platia iba v niektorých štátoch (Brazília), usilujúcich sa z nejakého dôvodu o zvýšenie počtu svojich občanov. Otázka štátneho občianstva vydatých žien bola v medzinárodnom meradle upravená *Dohovorom o štátnom občianstve vydatých žien*, ktorý bol uzavretý v roku 1957 v New Yorku. Slovenská republika je jeho zmluvnou stranou.

Slovenský právny poriadok v súlade s týmto dohovorom stanovuje, že slovenská štátna občianka uzavretím manželstva s cudzincom alebo s bezdomovcom nestráca svoje doterajšie štátne občianstvo.

Osobitným druhom nadobúdania štátneho občianstva je nadobudnutie za *zásluhy a reintegráciu*, t. j. znovunadobudnutie zmenou štátneho územia na základe medzinárodnej zmluvy.

3. *Opciou* rozumieme právo fyzických osôb voliť spravidla medzi občianstvom dvoch alebo viacerých štátov. Ide o zánik doterajšieho a zároveň o nadobudnutie nového štátneho občianstva. Najčastejšie sa vyskytuje pri zmene štátnych hraníc, pri cesii územia, keď sa určitým kategóriám osôb (najmä príslušníkom určitej národnosti) žijúcich na určitom území, ktoré prechádza pod suverénnu moc iného štátu na základe medzinárodnej zmluvy, umožňuje voliť medzi občianstvom *doterajším a novým*. Ak niet medzinárodnej zmluvy o opcii a nadobúdaci štát napriek tomu povolí obyvateľom novozískaného územia optovať doterajšie štátne občianstvo, takáto opcia je otázkou vnútroštátneho práva.

S opciou je prevažne spätá požiadavka vystáť sa na územie štátu, ktorého občianstvo si osoba zvolí. Optant pritom môže vziať so sebou svoj hnutel'ný majetok, osud nehnuteľného majetku riešia ustanovenia zmluvy o opcii. Opcia môže byť predmetom špeciálnej alebo súčasťou inej medzinárodnej zmluvy.

V súčasnom medzinárodnom práve sa pri opcii vyžaduje opčné vyhlásenie, pričom vystávanie, ktoré býva vo väčšine prípadov späté s opciou, je už iba dôsledkom opčného vyhlásenia.

V praxi sa vyskytuje *trojaký spôsob uskutočňovania opcie*:

- a) optant nadobúda nové štátne občianstvo okamihom, keď zmluva o cesii nadobudne účinnosť a opciou ho znova stráca ex nunc (t. j. od okamihu opcie),

- b) obyvatelia cedovaného územia nadobúdajú štátne občianstvo až vtedy, keď si štátne občianstvo nezvolia,
- c) optant síce nadobudne nové štátne občianstvo ihneď, keď oň požiada, opcia, ktorá potom nasleduje, však pôsobí ex tunc, t. j. respektívne, takže štátne občianstvo sa napokon nemení.

Po prvej svetovej vojne sa stretávame s opciou uskutočnenou podľa mierových zmlúv z rokov 1919 a 1920. *Versaillská, Saintgermainské* (zákon č. 507/1921 Sb. a zákon č. 508/1921 Sb.) a *Trianonská* (zákon č. 102/1922 Sb.) mierová zmluva upravila účinky opcie podľa prvého spôsobu.

Versaillská mierová zmluva (čl. 85 – a 91) dávala nemeckému obyvateľstvu územia, ktoré súčasne pridelaovala Československu, resp. Poľsku, možnosť optovať štátne občianstvo Nemeckej ríše a Čechom a Slovákom, resp. Poliakom, žijúcim na území Nemecka, možnosť optovať štátne občianstvo československé, resp. poľské (zákon č. 217/1921 Sb.).

V zmysle Saintgermainskej zmluvy veľkej sa právo opcie priznalo osobám, ktoré stratili rakúsku štátnu príslušnosť a ipso facto nadobudli novú štátnu príslušnosť tohto štátu, na ktorého území sa nachádzali. Tieto osoby mali právo optovať občianstvo štátu, v ktorom mali domovské právo skôr, než ho nadobudli na postúpenom území. Toto právo mohli uplatniť do jedného roka odo dňa účinnosti zmluvy. Opcia manžela zahŕňala aj opciu manželky a detí do 8 rokov. Osoby, ktoré opčné právo použili, boli povinné sa do ďalších 12 mesiacov vystaňovať do štátu, ktorého občianstvo optovali.

Saintgermainská mierová zmluva malá v čl. 4 určila opačný postup. Nemci, Rakúšania a Maďari, ktorí sa narodili na československom území, nadobudli československé štátne občianstvo, avšak do dvoch rokov odo dňa účinnosti uvedenej zmluvy sa ho mohli zrieknuť.

Mierové zmluvy z rokov 1919 a 1920 ako dôvod opcie zaviedli národnostný princíp. Osoby, ktoré mali domovské právo na území Rakúsko-Uhorska, mali právo optovať štátne občianstvo toho z cesionárskych štátov, v ktorom bola väčšina obyvateľstva rovnakej národnosti.

Otázky formalít uskutočňovania opcie obsahuje buď sama medzinárodná zmluva, alebo osobitné zmluvy, ktoré uzavreli zainteresované štáty na základe príslušných ustanovení mierových zmlúv.

Po druhej svetovej vojne došlo k opcii v dôsledku územných zmien medzi Československom a Sovietskym zväzom a medzi Sovietskym zväzom a Poľskom.

Na základe Protokolu k dohode, uzavretej v roku 1945 medzi Československou republikou a Sovietskym zväzom o Zakarpatskej Ukrajine (zákon č. 186/1946 Zb.), osoby slovenskej a českej národnosti, ktoré mali trvalé bydlisko na území Zakarpatskej Ukrajiny, mali právo do 1. 1. 1946 optovať československé štátne občianstvo a osoby ukrajinskej a ruskej národnosti žijúce v Československej

republike mohli optovať občianstvo Sovietskeho zväzu. Osoby, ktoré použili právo opcie, museli sa do 12 mesiacov po získaní súhlasu príslušnej vlády vystáhnúť na územie štátu, ktorého občianstvo optovali. Optanti si mohli vziať so sebou všetok hnutel'ný majetok, ktorý bol oslobodený od cla, za nehnuteľný majetok sa im poskytla náhrada.

Výmena obyvateľstva sa v podstate neodlišuje od opcie. Takisto sa uskutočňuje na základe medzinárodnej zmluvy a na základe dobrovoľnosti. Na rozdiel od opcie, ktorá nemusí byť vždy spojená s vystáňovaním (napr. v súvislosti s manželstvom), výmena je vždy spojená s vystáňovaním. Kategórie osôb, ktorým sa umožňuje výmena, určujú sa na národnostnom, náboženskom, prípadne inom princípe.

Napríklad po druhej svetovej vojne došlo k výmene obyvateľstva na základe zmluvy medzi Československom a Sovietskym zväzom z roku 1946. Podľa tejto zmluvy vláda Sovietskeho zväzu umožnila vystáhnúť sa sovietskym občanom českej a slovenskej národnosti z Volynskej oblasti a optovať československé štátne občianstvo. Československá vláda zasa umožnila vystáhnúť sa československým štátnym občanom ruskej a ukrajinskej národnosti a optovať sovietske štátne občianstvo.

K obdobnej výmene obyvateľstva došlo medzi Sovietskym zväzom a Poľskom na základe zmluvy z roku 1945. Podľa tejto zmluvy sa mohli Poliaci i židia a ich rodinní príslušníci, ktorí mali k 17. 9. 1939 poľské štátne občianstvo, vzdať sovietskeho štátneho občianstva a vystáhnúť sa do Poľska. Osoby ruskej, ukrajinskej, bieloruskej a litovskej národnosti žijúce na území Poľska mali právo vzdať sa poľského štátneho občianstva a vystáhnúť sa do Sovietskeho zväzu. Vystáhnúť sa a zmeniť štátne občianstvo mohol len jeden z manželov. Občianstvo detí sa v takomto prípade určilo podľa dohody rodičov. Štátne občianstvo detí starších ako 14 rokov sa mohlo zmeniť len s ich súhlasom.

Na inštitúte opcie boli založené aj tzv. *repatriačné zmluvy*, ktorých účelom bolo umožniť vystáňovalcom a ich potomkom, naturalizovaným v inom štáte, návrat do štátu ich pôvodu, alebo do štátu, v ktorom bolo sústredené obyvateľstvo ich národnosti.

Zmluvy o návrate Čechov a Slovákov do vlasti uzavrelo Československo v rokoch 1944 – 1948 s Francúzskom, Sovietskym zväzom, Rumunskom, Maďarskom a Juhosláviou. Dohody s Poľskom z rokov 1945 a 1948 predvídali presídlenie osôb poľskej národnosti z východného Slovenska do Poľska.

Presídlenie obyvateľstva, na rozdiel od opcie a výmeny, znamená nútenú zmenu občianstva, spravidla na základe medzinárodnej zmluvy. Po prvej svetovej vojne došlo k presídleniu Grékov z Turecka do Grécka a tureckej menšiny (moslimov) z Grécka do Turecka. K presídleniu došlo na základe Lausanskej zmluvy z roku 1923, pod dozorom medzinárodného orgánu, zloženého po dvoch zástupcoch Grécka a Turecka a z troch zástupcov neutrálnych štátov, ktorých vymenovala bývalá Spoločnosť národov.

Dohoda s Maďarskom predvídala dobrovoľný návrat Slovákov žijúcich v Maďarsku. Pre Maďarov, ktorí v Československu stratili československé štátne občianstvo, bolo vyst'ahovanie povinné.

Po druhej svetovej vojne došlo na základe Postupimskej dohody a uznesenia Spojeneckej kontrolnej rady v Berlíne z roku 1945 k rozsiahlemu presídleniu nemeckého obyvateľstva z Československa, Poľská a Maďarska do Nemecka. Z uvedených štátov bolo presídlených asi milión osôb nemeckej národnosti. Toto presídlenie Nemcov bolo zdôvodnené tým, že nemecké menšiny v období medzi dvoma svetovými vojnami sa v uvedených štátoch zneužívali na vytváranie „piatich kolón“. „Ochrana nemeckých menšín“ bola hitlerovskému Nemecku zámienkou agresie proti Československu a Poľsku.

II. ZÁNİK A STRATA ŠTÁTNEHO OBČIANSTVA

Rovnako ako vznik a zmenu, aj zánik a stratu štátneho občianstva upravuje vnútroštátny právny poriadok každého štátu. Štáty však môžu aj tieto otázky upraviť dvojstrannými alebo mnohostrannými zmluvami.

Podľa právnych poriadkov prevažnej väčšiny štátov *štátne občianstvo zanikne*:

1. smrťou občana,
2. prepustením zo štátoobčianskeho zväzku na žiadosť občana, obvykle s podmienkou, že už má alebo súčasne nadobudol iné štátne občianstvo,
3. vystúpením zo štátoobčianskeho zväzku daného štátu v dôsledku zákonných zmien štátnych hraníc alebo zmien v rodinných zväzkoch (sobáš, opcia),
4. odňatím na základe súdneho alebo administratívneho rozhodnutia.

Okrem spomenutých spôsobov štátne občianstvo môže zaniknúť aj *zrušením naturalizácie*.

Nejednotnosť právnej úpravy vo veci nadobúdania a straty štátneho občianstva v jednotlivých štátoch vedie k rôznym komplikáciám často k bipolitizmu alebo apolitizmu. O odstránenie tejto nejednotnosti sa pokúšala *Haagska konferencia o medzinárodnom súkromnom práve*, zvolaná z iniciatívy bývalej Spoločnosti národov do Haagu v roku 1930, no bez väčšieho úspechu. V zásadných otázkach nadobúdania štátneho občianstva haagska konferencia dohodu nedosiahla, v súčasnosti sa nimi zaoberá Komisia OSN pre medzinárodné právo.

V súčasnej praxi štátov sa presadzuje zásada, že nadobudnutie nového štátneho občianstva má za následok stratu predchádzajúceho štátneho občianstva a že žena uzavretím manželstva stráca svoje doterajšie občianstvo, ak súčasne nadobudne nové štátne občianstvo podľa manžela. Na naturalizáciu sa vyžaduje dôkaz o zániku

predchádzajúceho štátneho občianstva. Kolízie v týchto otázkach sa riešia medzi štátmi zmluvnou cestou.

Podľa Ústavy Slovenskej republiky však nemôže byť nikto zbavený štátneho občianstva proti svojej vôli. Občan Slovenskej republiky nemôže byť nútený k opusteniu svojej vlasti. A podobne, ak sa vracia z cudziny, má právo na slobodný vstup na jej územie.

K *prepusteniu* dochádza na žiadosť občana, ktorý spravidla už má alebo súčasne nadobudne iné štátne občianstvo alebo ktorý založil rodinný zväzok s cudzím štátnym príslušníkom, napr. ak došlo k sobášu občianky s cudzincom alebo k legitimácii neplnoletého cudzincom.

Podľa zákona o nadobúdaní a pozbavení občianstva Slovenskej republiky môže byť štátny občan Slovenskej republiky prepustený na vlastnú žiadosť zo štátneho zväzku Slovenskej republiky za týchto podmienok: nemá na jej území trvalý pobyt a nadobudol štátne občianstvo cudzieho štátu pred 1. januárom 1993, alebo mu bolo prisľúbené udelenie štátneho občianstva cudzieho štátu.

K odňatiu štátneho občianstva dochádza v prípade vstupu občana do vojenskej alebo inej verejnej služby cudzieho štátu, jeho dlhotrvajúcemu pobytu v cudzine alebo jeho chovania poškodzujúceho záujmy domovského štátu. Odobratie štátneho občianstva môže byť i trestnej povahy, na základe rozhodnutia súdneho alebo správneho orgánu.

§ 4. DVOJITÉ ŠTÁTNE OBČIANSTVO A BEZDOMOVSTVO

DVOJITÉ ŠTÁTNE OBČIANSTVO ALEBO VIACERÉ ŠTÁTNE OBČIANSTVÁ

Dvojité štátne občianstvo alebo viaceré štátne občianstva znamenajú, že fyzická osoba je súčasne občanom dvoch alebo viacerých štátov.

Tento stav vzniká z rôznosti vnútroštátnej úpravy nadobúdania a zániku štátneho občianstva v jednotlivých štátoch i z nedostatku všeobecných noriem medzinárodného práva v tomto smere.

K vzniku dvojitého štátneho občianstva (bipolitizmu) najčastejšie dochádza narodením dieťaťa občanom štátu uznávajúceho princíp *ius sanguinis* na území štátu, ktorý uznáva princíp *ius soli*. Napríklad ak sa dieťa narodí slovenským štátnym občanom vo Francúzsku, nadobudne zároveň občianstvo slovenské i francúzske.

K vzniku dvojitého štátneho občianstva dochádza aj v prípade, keď manželstvo s cudzincom uzavrie žena, ktorej právny poriadok jej štátu ponecháva jej občianstvo aj po sobáši, a právny poriadok štátu, ktorého je jej manžel príslušníkom, jej poskytuje nové občianstvo (napr. Brazília).

Dvojité štátne občianstvo môže vzniknúť aj pri vstupe osoby do služieb cudzej armády, v čoho dôsledku nadobúda nové občianstvo, doterajšie však nestráca.

Dvojité štátne občianstvo nielenže neposkytuje nijaké výhody, ale, naopak, osobám, ktoré ho majú a ktoré sa nazývajú „sujets mixtes“, môže spôsobiť značné ťažkosti a komplikácie. Štáty, ktorých občianstvo má táto osoba, právom od nej vyžadujú plnenie občianskych povinností. Osoba s dvojakým štátnym občianstvom, žijúca na území štátu, ktorého je občanom, nemôže sa odvolať na svoje iné štátne občianstvo proti štátu, ktorého je taktiež občanom. Osobitné komplikácie môžu nastať v prípade vojny, keď všetky štáty, ktorých je osoba príslušníkom žiadajú plnenie vojenských povinností. Výkon vojenskej služby v jednom štáte pokladá iný štát, ktorého je osoba taktiež príslušníkom, za zradu.

Vo vzťahu k tretím štátom sú bipoliti takisto v nevýhodnom postavení, lebo tieto štáty ich môžu považovať za občanov ktoréhokoľvek iného štátu. Bipolita žijúci na území tretieho štátu môže byť napríklad vykázaný do ktoréhokoľvek štátu, ktorého má občianstvo.

Podľa slovenského práva v prípade kolízie viacerých štátnych občianstiev je rozhodujúce slovenské štátne občianstvo, ak má osoba slovenské aj iné štátne občianstvo. Ak má osoba dve alebo viaceré občianstvá, považuje sa za občana štátu, ktorého má občianstvo a zároveň má v ňom trvalý pobyt, a ak takýto prípad nie je, tak za občana toho štátu, ktorého občianstvo nadobudol naposledy.

Ťažkosti spojené s dvojakým štátnym občianstvom, prípadne s viacerými štátnymi občianstvami, viedli k pokusom o riešenie bipolitizmu jednak cestou dvojstranných zmlúv, a jednak cestou mnohostranných zmlúv.

§ 5. CUDZINCI PODĽA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

I. POJEM CUDZINEC

Cudzincom je fyzická osoba, ktorá nie je občanom štátu pobytu, ale má štátoobčiansky vzťah k inému štátu.

Právne postavenie cudzincov v súčasnom období, t. j. právo vstupu na územie štátu, právo pobytu, rozsah práv a povinností cudzincov v štáte pobytu, zásadne

upravuje vnútroštátne právo každého štátu (vnútroštátne cudzinecké právo). Každý štát je pritom povinný rešpektovať všeobecne platné zásady medzinárodného práva týkajúce sa cudzincov, ako aj medzinárodné zmluvy, ktoré v tejto oblasti uzavrel s inými štátmi (medzinárodné cudzinecké právo).

Pri úprave právneho režimu cudzincov sa uplatňujú všeobecné zásady medzinárodného práva - vzájomnosť a rovnoprávnosť. Prax štátov pri úprave právneho režimu cudzincov však nie je jednotná. Ani medzinárodné právo nemá všeobecne prijaté normy, ktoré by upravovali právny režim cudzincov. Doterajšie pokusy o unifikáciu a kodifikáciu predpisov, týkajúcich sa právneho režimu cudzinca, nedosiahli želaný úspech.

Valnému zhromaždeniu OSN sa podarilo vypracovať a schváliť v roku 1985 *Deklaráciu o ľudských právach jednotlivcov, ktorí nie sú štátnymi občanmi štátu v ktorom žijú*. Tento dokument treba považovať za súbor cudzineckých práv a povinností, ktoré by štáty mali cudzincom poskytnúť na svojom území. Táto deklarácia má, pravda, iba odporúčaciu povahu, i keď morálne značnú.

Valné zhromaždenie v nej prednostne potvrdilo obyčajovú zásadu cudzineckého práva. Podľa nej cudzinci (aliens) musia dodržiavať zákony štátu, v ktorom žijú alebo sú prítomní, a musia rešpektovať obyčaje a národné tradície tohto štátu (čl. 4).

Cudzinci majú podľa tejto deklarácie, v súlade s domácim právom a medzinárodnými záväzkami štátu, na ktorého území sa nachádzajú, hlavne tieto práva: právo na život a osobnú bezpečnosť, žiaden cudzinec nesmie byť podrobený svojvoľnému uväzneniu alebo zadržaniu, žiaden cudzinec nesmie byť zbavený slobody, s výnimkou podmienok a v súlade s postupom stanoveným zákonom má právo na ochranu proti svojvoľnému alebo nezákonnému zasahovaniu do súkromia, rodiny, domova alebo korešpondencie, právo na rovné postavenie pred súdom, tribunálom alebo iným orgánom a úradom spravujúcim spravodlivosť, pokiaľ je to potrebné, i právo na pomoc tlmočníka v trestných veciach, právo vybrať si partnera, oženiť (vydať) sa a založiť rodinu, právo na slobodu myslenia, názorov, svedomia a náboženstiev, právo verejne vyznávať náboženstvo alebo vieru, s výhradou zákonných obmedzení potrebných na ochranu verejnej bezpečnosti, poriadku, zdravia a morálky alebo základných práv a slobôd ostatných, právo ponechať si vlastný jazyk, kultúru a tradície, právo preniesť do zahraničia svoje zárobky, úspory a iné osobné peňažné sumy, prirodzene pri rešpektovaní domácich predpisov. Ďalej majú mať právo na slobodu prejavu, na pokojné zhromažďovanie, vlastný majetok a na spoločný majetok s inými, a tiež právo na opustenie štátu, tieto práva však môže štát obmedziť zákonmi, potrebnými v demokratickej spoločnosti na ochranu národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, verejného zdravia a morálky, takisto na ochranu práv a slobôd iných osôb. Žiaden cudzinec nesmie byť svojvoľne zbavený svojho zákonne získaného majetku. Každý cudzinec je oprávnený sa kedykoľvek spojiť s konzulátom alebo diplomatickou misiou štátu, ktorého je občanom. V prípade, že takéto ustanovizne nie sú a ochrana záujmov jeho štátu bola zverená konzulátu alebo diplomatickej misii iného štátu, je oprávnený obrátiť sa na ne.

II. BEZDOMOVCI

Bezdomovci (apoliti, apatridovia, heimatlos) sú fyzické osoby, ktoré nemajú občianstvo nijakého štátu alebo ktoré stratili svoje štátne občianstvo a nenadobudli nové, alebo ktoré nemali vôbec štátne občianstvo (napr. deti bezdomovcov, narodené v štátoch, v ktorých platí princíp *ius sanguinis*).

K apolitizmu dochádza jednak v dôsledku nejednotnej vnútroštátnej úpravy nadobúdania a zániku občianstva, a jednak v dôsledku vojny i sobášom ženy s cudzincom, ak právny poriadok štátu, ktorého je žena štátnou príslušníčkou, určuje, že sobášom žena stráca doterajšie občianstvo, a právny poriadok štátu, ktorého je manžel príslušníkom, neposkytuje štátne občianstvo žene – cudzinke sobášom s jeho príslušníkom. Bezdomovectvo môže vzniknúť odňatím občianstva na základe rozsudku alebo správneho aktu naturalizovaným osobám alebo občanom žijúcim v cudzine, ktorí nenadobudli štátne občianstvo iného štátu.

Bezdomovci podliehajú jurisdikcii štátu, na ktorého území žijú, no nemajú politické práva, ani nárok na právnu ochranu, ani nárok na ochranu niektorým iným štátom. Štát ich nemusí na svoje územie prijať. Ak ich prijme, môže im poskytnúť obdobné práva, aké majú cudzinci, môže im na ich žiadosť udeliť štátne občianstvo, no môže ich aj vypovedať, prikázať im určité miesto pobytu a pod.

Nepriaznivé postavenie bezdomovcov sčasti odstraňuje Dohovor o postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954. V ňom sa zmluvné strany zaviazali poskytovať bezdomovcom podobný režim ako utečencom s výnimkou združovacieho práva a práva na zamestnanie. U týchto práv im má byť zaistený iba minimálny cudzinecký štandard.

Obdobné postavenie ako bezdomovci majú aj utečenci.

Utečenci sú osoby, ktoré opustili územie svojho štátu za *mimoriadnych okolností* a nemôžu alebo sa nechcú vrátiť späť. Mimoriadne okolnosti bývajú vyvolané hlavne vojnovými udalosťami alebo občianskym konfliktom v štáte.

Postavenie utečencov upravuje Dohovor o postavení utečencov z roku 1951. Jej zmluvné strany sa zaviazali, že budú poskytovať utečencom rovnaké zachádzanie ako svojim občanom v otázkach náboženstva, umeleckých práv, priemyslového vlastníctva, prístupu k súdom, prídelu potravín, základného vzdelania, verejnej podpory, pracovných podmienok, sociálneho zabezpečenia a daní. Pri vykonávaní zhromažďovacieho práva a práva na zamestnanie majú mať rovnaké postavenie ako cudzí štátni príslušníci podľa doložky najvyšších výhod. Nie horšie postavenie ako cudzinci majú mať utečenci, pokiaľ ide o právo nadobúdať hmotný a nehmotný majetok, vykonávať slobodné povolanie, ubytovanie, o vzdelanie a slobodu pohybu.

Podľa zákona Slovenskej republiky o utečencoch sa postavenie utečenca prizná cudzincovi, ktorý má v štáte, ktorého je štátnym občanom, odôvodnený strach z prenasledovania z dôvodu rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej skupine alebo pre politické presvedčenie, ako i z dôvodu ochrany ľudských práv alebo z humanitárnych dôvodov.

Naopak, postavenie utečenca sa nepriznáva cudzincovi, ktorý dobrovoľne znova prijme ochranu štátu, ktorého štátne občianstvo má, dobrovoľne znova získa svoje stratené štátne občianstvo, získa nové štátne občianstvo a prijme ochranu štátu, ktorého štátne občianstvo získal, dobrovoľne znova pobýva v štáte, ktorý opustil s odôvodnením strachu pred prenasledovaním, môže užívať ochranu štátu, ktorého občianstvo má, pretože dôvody strachu z prenasledovania pominuli, má viac ako jedno štátne občianstvo a nevyužil ochranu niektorého zo štátov, ktorých štátne občianstvo má, nemá žiadne štátne občianstvo a môže sa vrátiť do štátu svojho posledného stáleho pobytu, pretože dôvody strachu pominuli, spáchal trestný čin proti mieru, proti ľudskosti alebo vojnový zločin, spáchal iný zvlášť závažný úmyselný trestný čin, alebo sa dopustil činu, ktorý je v hrubom rozpore s cieľmi a zásadami OSN, ako i s cieľmi a zásadami medzinárodných dohovorov, ktorými je Slovenská republika viazaná.

V Slovenskej republike má utečenec rovnaké postavenie ako slovenský občan, avšak s nasledujúcimi výnimkami:

- nepodlieha brannej povinnosti,
- môže vykonávať zárobkovú činnosť len za podmienok stanovených zvláštnou úpravou pre cudzincov,
- môže nadobudnúť hmotný majetok len za podmienok stanovených zvláštnou úpravou pre cudzincov.

Utečenec má právo zúčastňovať sa na bezplatných kurzoch slovenského jazyka a má nárok na vzdelanie, poskytované v rámci povinnej školskej dochádzky. Osobný status utečenca sa riadi právom štátu, ktorého štátne občianstvo má, pokiaľ nemá žiadne štátne občianstvo, tak právom štátu jeho posledného pobytu.

III. PRIPUSTENIE CUDZINCŮV NA ÚZEMIE ŠTÁTU

Každý štát zásadne sám rozhoduje o pripustení cudzincov na svoje územie. Táto voľnosť je obmedzená iba všeobecnou povinnosťou štátov vzájomne spolupracovať. Štát nesmie obmedzovať styky s ostatnými štátmi a s ich občanmi v tejto oblasti.

V súčasnosti väčšina štátov uplatňuje zásadu predbežného individuálneho schvaľovania vstupu cudzincov na štátne územie. Štáty sú vzhľadom na svoje záujmy a bezpečnosť oprávnené odmietnuť prístup na svoje územie ktorémukoľvek jednotlivcovi alebo ktorejkoľvek kategórii osôb.

Na vstup na územie štátu alebo precestovanie potrebujú cudzinci *vstupné, resp. tranzitné víza*, t. j. povolenie príslušného zastupiteľského úradu. Toto povolenie sa udeľuje vo forme poznámky do cestovného pasu. Udelenie víza však ešte neznamená povolenie na trvalý pobyt. Na trvalý pobyt cudzinca v štáte treba osobitné povolenie. Zásadu predbežného individuálneho schvaľovania cudzincovho vstupu na územie štátu v súčasnosti uplatňuje prevažná väčšina štátov. *Vízum* je prostriedok, ktorý reguluje pripustenie cudzincov na územie štátu, ich pobyt na tomto území a ich vycestovanie.

O podmienkach vstupu cudzincov na územie iného štátu sa uzatvárajú dvojstranné alebo mnohostranné zmluvy, ktoré na základe reciprocity často obmedzujú alebo rušia vízovú povinnosť. Slovenská republika má uzavreté zmluvy o bezvízovom styku s viacerými štátmi.

IV. PRÁVA A POVINNOSTI CUDZINCOV

Cudzinec je na území cudzieho štátu zásadne *podriadený jeho suverennej moci*. Je podrobený teritoriálnej moci vo všetkých veciach denného života. Je povinný rešpektovať právne predpisy štátu pobytu, hlavne jeho vnútroštátne cudzinecké právo.

Výkon suverennej moci štátu pobytu nad cudzincom je však na druhej strane modifikovaný tým, že cudzinec zostáva i v čase svojho pobytu na území cudzieho štátu viazaný k svojmu domovskému štátu právnym zväzkom štátneho občianstva, hlavne však *záväzkom vernosti*. Je povinný platiť domovskému štátu dane, vrátiť sa na jeho výzvu do vlasti, zdržať sa akejkoľvek činnosti namierenej proti domovskému štátu, zachovávať štátne tajomstvo a vykonávať doma vojenskú službu.

Cudzinecké právo prešlo *dlhým vývojom* od poskytovania minimálneho štandardu základných práv k ďalekosiahlej asimilácii právneho postavenia cudzinca s právnym postavením vlastných štátnych občanov.

Základný rozsah práv, ktoré je povinný štát pobytu cudzinca poskytnúť, vyplýva zo všeobecného medzinárodného práva. Tento okruh základných práv, *minimálny cudzinecký štandard*, možno všeobecne charakterizovať tak, že štát je povinný *rešpektovať cudzinca ako ľudskú osobnosť*. Preto chráni a uspokojuje jeho všeobecné a základné ľudské potreby tým, že mu poskytuje isté osobné a majetkové práva.

Štát pobytu je povinný *chrániť* preventívne i represívne cudzinca pred útokmi na život, zdravie, slobodu, majetok a česť. Robí to tým, že mu zaisťuje normálnu ochranu pomocou bezpečnostných orgánov. Útoky na jeho osobu a práva primerane trestá. V tomto smere chráni štát cudzinca obvykle rovnakým spôsobom a v rovnakej miere ako svojich občanov.

Štát je ďalej povinný uznávať cudzinca za *spôsobilý subjekt* všetkých obvyklých práv a záväzkov. Cudzinec môže napr. nadobudnúť majetok, uzatvárať manželstvo, uzatvárať občianskoprávne zmluvy, nadobúdať dedičstvo a zadovažovať poslednú vôľu. Štát ale nemusí uznávať cudzincov za spôsobilých nadobúdať vlastníctvo k nehnuteľnostiam, podnikom, bankám a pod.

Štát je povinný umožniť cudzincovi prístup k súdom a úradom tým, že mu poskytne právo vystupovať pred súdom ako strana, právo na obvyklé právne zastúpenie a právo na obhajobu. Má aplikovať na cudzincov vnútroštátny právny poriadok bez diskriminácie. Štát nemá preťahovať súdne alebo iné pojednávanie, na ktorom má cudzinec oprávnený záujem. Je tiež povinný uskutočňovať efektívne príslušné rozhodnutia. To však nevyklučuje, aby vnútroštátne zákonodárstvo požadovalo od cudzinca procesnú kauciu, alebo aby mu odmietlo poskytovať bezplatnú právnu pomoc. Cudzinec nesmie byť v štáte pobytu svojvoľne zatknutý a držaný vo väzbe. Za všetkých okolností musí sa s ním zaobchádzať ľudsky.

Z personálnej jurisdikcie domovského štátu vyplýva, že štát počas pobytu nesmie od cudzinca požadovať výkon vojenskej služby, prípadne platenej vojenskej taxy náhradou za oslobodenie od tejto služby. Nesmie ho nútiť k akejkoľvek činnosti smerujúcej proti jeho domovskému štátu. Štát počas pobytu však môže vyžadovať od cudzinca služby vo verejnom záujme, napr. pomoc pri požiari alebo iných živelných pohromách.

Cudzinec, naopak, nemá právo na politické práva v štáte pobytu. Nemôže sa zúčastniť na tvorbe štátnej vôle a na výkone verejnej moci, nemá ani právo zhromažďovacie a združovacie. Zo všeobecného medzinárodného práva nevyplývajú pre cudzincov tiež žiadne práva, pokiaľ ide o výkon povolania a zamestnania na území štátu pobytu.

Okrem týchto základných práv, ktoré má štát na základe všeobecného medzinárodného práva poskytovať všetkým cudzincom za normálnych okolností, možno založiť ich *ďalšie práva v partikulárnych dohodách*. V nich sa však poskytovanie určitých práv obvykle viaže na podmienku, že i druhá zmluvná strana bude *reciprocne* rovnako postupovať voči občanom ostatných signatárov.

V praxi štátov existuje *niekoľko typov cudzineckého režimu*: zvláštny režim, režim najvyšších výhod a národný režim.

O *zvláštny režim* ide vtedy, keď štát upravuje práva a povinnosti cudzinca, na rozdiel od svojich občanov, zvláštnymi vnútroštátnymi predpismi. Tieto normy síce musia rešpektovať minimálne požiadavky všeobecného medzinárodného práva ako postavenie cudzinca, ale inak môžu ich postavenie upravovať akokoľvek. Môžu hlavne znevýhodňovať cudzincov oproti štátnym občanom, alebo, naopak, poskytovať príslušníkom jednotlivých cudzích štátov isté výhody (napr. v oblasti investícií alebo nákupu určitých druhov tovaru a služieb v hostiteľskom štáte).

Režim najvyšších výhod je taký typ cudzineckého režimu, pri ktorom sú zmluvné strany povinné poskytovať navzájom svojim príslušníkom najvyššiu mieru práv, ktoré súčasne poskytujú alebo v období platnosti zmluvy poskytnú na svojom území príslušníkom ktoréhokoľvek tretieho štátu.

O národnom režime hovoríme vtedy, keď vnútroštátny právny poriadok zaisťuje cudzincom vcelku rovnaké právne postavenie, aké majú vlastní štátni občania. Národný režim ovšem nikdy neznamená úplnú asimiláciu cudzinca so štátnymi občanmi. Odlišnosti tvoria vždy aspoň práva a povinnosti vyplývajúce zo záväzku vernosti občana k domovskému štátu, pokiaľ ide o politické práva a vojenskú povinnosť. Cudzinci bývajú vylúčení z výkonu istých povolání, napr. lekárskeho alebo úradníckeho. Nemajú možnosť nadobúdať niektoré druhy majetku, ako nehnuteľnosti, lode alebo lietadlá.

Slovenská republika poskytuje cudzincom, nachádzajúcim sa na jej území v *zásade národný režim*, o čom svedčí nasledujúce ustanovenie slovenského právneho poriadku.

Podľa *Listiny základných práv a slobôd* používajúcich cudzincami v Slovenskej republike sú ľudské práva a základné slobody zaručené Listinou, s výnimkou tých práv a slobôd, ktoré sú výslovne priznané len slovenským štátnym občanom.

Obchodný zákonník stanovuje, že zahraničné osoby môžu podnikáť na území Slovenskej republiky za rovnakých podmienok a v rovnakom rozsahu ako slovenské osoby, pokiaľ zo zákona nevyplýva niečo iné.

Živnostenský zákon umožňuje fyzickej osobe s bydliskom, právnickej osobe alebo inému spoločenstvu so sídlom mimo územia Slovenskej republiky vykonávanie živnosti na svojom území za rovnakých podmienok a v rovnakom rozsahu ako slovenskej osobe, pokiaľ by z iného zákona nevyplývalo niečo iné. Musí si však ustanoviť zodpovedného zástupcu.

Podľa *Zákonníku práce* sa riadia pracovnoprávne vzťahy medzi zamestnancami a zahraničnými zamestnávateľmi na území Slovenskej republiky, ako i medzi cudzincami pracujúcimi na ich území a tuzemskými zamestnávateľmi, týmto zákonom, pokiaľ nestanovia inak právne predpisy o medzinárodnom práve súkromnom.

Podľa zákona o rozhodcovskom konaní a výkone rozhodcovských nálezov sa cudzinec môže stať rozhodcom, ak je podľa práva svojho štátu spôsobilý k právnym úkonom, postačí však, ak je spôsobilý k právnym úkonom podľa práva Slovenskej republiky.

Voči cudzincom, ktorí sú vo väzbe, sa použije ustanovenie *zákona o výkone väzby*. Cudzinca je nutné bezprostredne po prijatí do väzby poučiť o jeho právach, obrátiť sa na diplomatickú misiu a konzulárny úrad štátu, ktorého je občanom. Poučenie sa vykoná v jeho materskom jazyku alebo v jazyku, ktorému rozumie. Rovnako musí byť

poučený o práve na prijatie konzulárnej návštevy pracovníka konzulárneho úradu jeho štátu.

Cudzinec nachádzajúci sa na území Slovenskej republiky je, prirodzene, všeobecne povinný podľa zákona o pobyte cudzinca na jej území *dodržiavať zákony a ostatné, všeobecne záväzné právne predpisy*, platné na jej území.

V. ODPHOD CUDZINCOV ZO ŠTÁTU POBYTU A VYHOSTENIE

Z právneho vzťahu cudzinca voči štátu vyplýva, že *cudzinec zásadne môže kedykoľvek odísť do svojej vlasti a štát pobytu nemá právo mu v tom brániť*. Má však právo od neho vyžadovať, aby požiadal o vydanie individuálneho povolenia na vycestovanie (výjazdné vízum), alebo ho má právo z konkrétnych oprávnených dôvodov zadržať (z dôvodu účasti na trestnom konaní, odpykanie trestu, zaplataenia daní, dlhu atď.).

Z uvedeného právneho vzťahu tiež vyplýva, že štát má právo cudzinca vyzvať, aby jeho štátne územie opustil a v prípade neuposlúchnutia ho donucovacou cestou odsunúť (vyhostiť). Medzinárodné právo nevymedzuje dôvody, pre ktoré možno cudzinca vyhostiť a ani spôsoby, akými sa to má stať, ani povinnosť oznámiť dôvody, pre ktoré došlo k vyhosteniu. Úprava týchto otázok patrí do vnútornej právomoci štátu. Právne poriadky niektorých štátov tieto otázky výslovne upravujú.

K vyhosteniu však nedochádza bezdôvodne. Stáva sa to obyčajne pre poškodzovanie alebo ohrozovanie bezpečnosti a poriadku v štáte pobytu, z morálnych dôvodov, pre páchanie trestných činov, z nedostatku existenčných prostriedkov atď. Vyhostenie sa však má stať ľudským a zdravotne nezávadným spôsobom. Má rešpektovať aj zásadu, že členovia rodiny nemajú byť proti svojej vôli od seba oddelení. Ak sa vyhostuje cudzinec odsunom na územie jeho vlastného štátu, vyžaduje sa o tom predbežné oznámenie.

Cudzinec z územia Slovenskej republiky môže byť vyhostený iba v súlade so zákonom o pobyte cudzincov na území Slovenskej republiky a tiež i s jej medzinárodne právnymi záväzkami.

VI. PRÁVO DIPLOMATICKEJ OCHRANY ŠTÁTNYCH PRÍSLUŠNÍKOV

V prípade, že štát vo vzťahu k cudzincovi poruší medzinárodné právo, druhý štát, ktorého je daná osoba príslušníkom, môže prevziať jeho nárok a uplatňovať ho voči povinnému štátu ako svoj vlastný, t. j. vykonať *diplomatickú ochranu*. V takom prípade spor medzi osobou (fyzickou alebo právnickou) a štátom prechádza z oblastí

vnútroštátneho práva do oblasti medzinárodného práva. Riešenie sporu sa spravuje pravidlami platnými na riešenie medzinárodných sporov. Subjektívny nárok na diplomatickú ochranu vyplýva osobe nie z medzinárodného, ale z vnútroštátneho práva, z jej právneho vzťahu k vlastnému štátu.

K diplomatickej ochrane dochádza až potom, keď sa poškodená osoba nemôže dovolať svojich práv obvyklými prostriedkami, ktoré má k dispozícii vnútroštátne právo.

Subjektom diplomatickej ochrany je nielen jednotlivец, ale aj právnická osoba chrániaceho štátu. Príslušná osoba však musí byť štátnym príslušníkom v čase, keď vznikli okolnosti zakladajúce právo na diplomatickú ochranu, až do výkonu ochrany. Na výkon diplomatickej ochrany všeobecné medzinárodné právo uznáva, že existuje istý trvalý právny vzťah, analogický k štátoobčianskemu vzťahu aj medzi štátom a právnickými osobami (štátna príslušnosť právnických osôb). Štát môže pokladať právnickú osobu za svojho príslušníka len vtedy, keď je daný istý užší vzťah medzi ním a právnickou osobou. O takýto užší vzťah ide vtedy, keď sídlo právnickej osoby je na území štátu, alebo keď právnická osoba bola zriadená podľa právneho poriadku štátu (tzv. inkorporácia v oblasti anglosaského práva) alebo keď príslušníci daného štátu vykonávajú rozhodujúci vplyv na tvorbu vôle právnickej osoby (napr. tým, že vlastní väčšinu kapitálu v obchodnej spoločnosti).

Právny vzťah medzi poškodeným cudzincom (jednotlivcom alebo právnickou osobou) a štátom príslušným na výkon diplomatickej ochrany je však vzťahom vyplývajúcim z vnútroštátneho práva. V dôsledku toho domovský štát nemá podľa medzinárodného práva povinnosť, ale iba právo poskytovať diplomatickú ochranu.

VII. POTLÁČANIE MEDZINÁRODNEJ ZLOČINNOSTI

Všeobecné medzinárodné právo v oblasti výkonu trestnej právomoci neukladá štátom nijaké osobitné povinnosti. Zo suverenity štátov totiž vyplýva, že samy určujú, ktorú činnosť pokladajú za trestnú a ako ju budú trestať atď. Samy rozhodujú o tom, či potrestajú vinníkov za trestné činy spáchané na ich vlastnom území alebo na území iného štátu aj vtedy, keď objektom trestnej činnosti bol iný štát alebo jeho príslušníci.

V záujme predchádzania, potláčania a trestania určitých kategórií zločinnosti, ktoré presahujú hranice jedného štátu a nemožno ich zlikvidovať bez medzinárodnej spolupráce, však uzavreli štáty početné *mnohostranné i dvojstranné medzinárodné zmluvy*.

V medzinárodných zmluvách tohto druhu sú obvykle obsiahnuté aj ustanovenia o medzinárodnom nebezpečenstve zločinnosti, o tom, že zločinnosť vytvára vážne nebezpečenstvo pre normálne medzinárodné vzťahy a poškodzuje nielen individuálne,

ale aj všeľudské záujmy a hodnoty. V medzinárodných zmluvách sa štáty zaväzujú, že:

- a) budú trestne stíhať kategórie trestných činov bez ohľadu na to, či takéto činy boli spáchané na ich území a bez ohľadu na to, proti komu boli namierené,
- b) budú vydávať páchatel'ov týchto trestných činov štátom príslušným na ich potrestanie (*povinnosť extradície*), resp. že páchatel'om týchto trestných činov odopru právo azylu,
- c) na potlačanie danej kategórie zločinnosti medzinárodného charakteru budú spolupracovať so signatármi zmlúv aj ďalšími spôsobmi, najmä výmenou informácií a súčinnosťou s bezpečnostnými orgánmi.

Okrem uvedených zmlúv o potlačaní obchodu so ženami a s deťmi, o potlačaní otroctva a obchodu s otrokmi sem patria najmä:

Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídia z roku 1948. V zmysle tohto dohovoru genocídium spáchané či už v mieri, alebo počas vojny je zločinom podľa medzinárodného práva, preto sa zmluvné strany zaväzujú zabráňovať mu a trestať ho,

Dohovor o potláčaní obchodu s narkotikami z roku 1961, *Protokol* z roku 1972 o doplnkoch k Protokolu z roku 1961. Zmluvné strany sa v týchto dokumentoch zaviazali trestať výrobu, prechovávanie, dovoz a vývoz, predaj a nákup narkotík,

Dohovor o zákaze pornografie, uzavretý v roku 1923, ktorý nahradil prvý dohovor o tejto veci z roku 1910. Zmluvné strany sa zaviazali trestať výrobu, prechovávanie, dovoz a vývoz alebo akékoľvek rozširovanie kníh, pohľadníc a inej tlače pornografickej povahy,

Dohovor o potláčaní peňazokazectva, uzavretý v roku 1929 v Paríži, zaväzuje jej účastníkov trestať peňazokazectvo, rozširovanie falošných peňazí a výrobu na tieto účely,

Dohovory o predchádzaní únosom a trestaní únoscov lietadiel:

Dohovor o trestných a niektorých iných činoch spáchaných na palube lietadla, podpísaný v Tokiu v roku 1963, **Dohovor o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadiel**, podpísaný v Haagu v roku 1970, **Dohovor o potláčaní protiprávných činov ohrozujúcich bezpečnosť civilného letectva**, podpísaný v Montreale v roku 1971.¹

Uvedené dohovory síce zaväzujú štáty stíhať a trestať únoscov lietadiel, no otázky ich extradície, výšky trestov a niektoré ďalšie otázky zostávajú aj naďalej medzinárodnoprávne nedoriešené.

Dohovor o zabránení a trestaní zločinov proti osobám požívajúcim medzinárodnú ochranu, vrátane diplomatických zástupcov z roku 1973,

¹ Tomko, J. – Kopšo, A.: Medzinárodné právo a politika v dokumentoch. Obzor, Bratislava 1978

Dohovor proti braniu rukojemníkov z roku 1979.

VIII. VYDÁVANIE PÁCHATEĽOV TRESTNÝCH ČINOV (EXTRADÍCIA)

Extradíciou rozumieme vydanie osoby štátom pobytu štátu, v ktorom bola táto osoba obvinená alebo už odsúdená za spáchaný trestný čin nepolitickej povahy, za účelom trestného stíhania alebo výkonu trestu.

Vo všeobecnom medzinárodnom práve niet normy, ktorá by ukladala štátom povinnosť extradície. Preto štáty sú povinné vydať páchatel'a nepolitického trestného činu iba vtedy, keď sa na to zmluvne zaviazali, a to v prípadoch a za podmienok určených zmluvou (osobitné extradičné zmluvy, extradičné doložky k mnohostranným zmluvám alebo zmluvy o právnej pomoci).

Mnohé štáty však uskutočňujú extradíciu aj bez osobitných zmluvných záväzkov na základe medzinárodnej zdvorilosti, vlastného zákonodarstva alebo na základe požiadania iného štátu, obvykle na princípe vzájomnosti.

V extradičnej praxi štátov sa uplatňujú určité *zaužívané pravidlá*:

- a) Štát je povinný vydať páchatel'a trestného činu iba vtedy, keď čin, ktorý osoba spáchala, je trestný aj v štáte, od ktorého sa požaduje jej vydanie, alebo ak je taký trestný čin uvedený v zmluve (zásada obojstrannej trestnosti či identity noriem). Štát môže vydať osobu aj za spáchanie takého trestného činu, o ktorom sa zmluva nezmieňuje.
- b) Štáty vydávajú previnilcov len za určitý spáchaný trestný čin (zásada špeciality). Vydaná osoba nesmie byť stíhaná za iné trestné činy, než za ktoré bola vydaná. Extradícia sa obmedzuje obvykle na vážnejšie trestné činy, presahujúce trestnú sadzbu jedného roka.
- c) Štáty spravidla nevydávajú politických previnilcov. Za politické trestné činy sa považujú činy namierené proti existencii alebo nezávislosti štátu, jeho spoločenskému zriadeniu, ústavnej forme, národnej obrane a pod.

Od polovice 19. storočia odmietajú štáty priznať povahu politických deliktov páchatel'om, ktorí fyzicky útočia na hlavy štátov alebo na oficiálnych predstaviteľov cudzích štátov.

Štáty spravidla vlastných príslušníkov za trestné činy spáchané v cudzine nevydávajú. Výnimku tvoria iba USA a Veľká Británia, ktoré vydávajú aj vlastných príslušníkov, ale len na základe reciprocity.

V súlade s Ústavou SR, môže byť do cudziny na potrestanie vydaný aj občan Slovenskej republiky.

Spôsob vydávania páchatel'ov sa spravidla dohodne diplomatickou cestou. O vydanie môže žiadať štát, ktorého je páchatel' príslušníkom, štát, na ktorého území bol trestný čin spáchaný, alebo štát poškodený trestným činom. V prípade, že sa osoba vydá inému štátu, než ktorého je príslušníkom, vlastný štát páchatel'a sa o tom upovedomí. Ak o vydanie žiada viac štátov, vydá sa páchatel' tomu štátu, na ktorého území bol trestný čin spáchaný. Vydanie však možno uskutočniť, len keď sa dokázalo, že trestný čin skutočne spáchala príslušná osoba a za podmienok uvedených v zmluve.

Povinnosť extradície ukladajú signatárnym štátom niektoré zmluvy o medzinárodnej spolupráci pri potláčaní osobitných kategórií zločinnosti medzinárodného významu, akými sú peňazokazectvo, obchod so ženami a deťmi, obchod s omamnými jedmi (narkotikami), s pornografiou a pod.

Ďalšou výnimkou z nevydávania vlastných príslušníkov sú aj prípady vyplývajúce z osobitných zmlúv (napr. z Versailleskej zmluvy z roku 1919 o povinnosti vydať vojnových zločincov z prvej svetovej vojny) a zo zmlúv z obdobia druhej svetovej vojny o vydaní vojnových zločincov. Sú to najmä tieto medzinárodné dokumenty: *Deklarácia štyroch mocností o všeobecnej bezpečnosti*, prijatá na Moskovskej konferencii v októbri 1943 v Moskve, *zmluvy o prímerí s Talianskom, Rumunskom, Bulharskom a Fínskom*. *Vyhlásenie o porážke Nemecka a o prevzatí zvrchovanej moci nad Nemeckom* vládami Zväzu sovietskych socialistických republík, Spojeného kráľovstva a Spojených štátov amerických a dočasnou vládou Francúzskej republiky z roku 1945, *Dohoda o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov európskych krajín Osi* medzi vládou Zväzu sovietskych socialistických republík, Spojenými štátmi americkými a Veľkou Britániou a dočasnou vládou Francúzskej republiky z roku 1945, *mierové zmluvy s bývalými spojencami Nemecka* z roku 1947, *rezolúcie Valného zhromaždenia OSN* z roku 1946, 1947 a 1969, v ktorých sa stanovuje povinnosť extradície vojnových zločincov, *Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídiá* z roku 1948, *Dohovor o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadiel* z roku 1970, ktorého zmluvnou stranou bola aj ČSSR, *Dohovor o potláčaní protiprávných činov ohrozujúcich bezpečnosť civilného letectva* z roku 1971, *Medzinárodný dohovor o predchádzaní a trestaní zločinu apartheidu* z roku 1973.

Z uvedených dokumentov vyplýva, že z povinnosti extradície vojnových zločincov sa stala všeobecne záväzná zásada medzinárodného práva. Povinnosť extradície iných druhov nepolitických zločincov sa, čím ďalej, tým väčšmi, udomácňuje v medzinárodnom zmluvnom práve.

IX. PRÁVO AZYLU

Právo územného azylu je právo štátu ako územného suveréna *poskytnúť stíhanému cudziemu občanovi vstup a pobyt na svojom štátnom území*. Keď štát jednotlivcovi právo azylu udelil, je jeho medzinárodnoprávnou povinnosťou vpustiť

prenasledovaného cudzinca na svoje územie, poskytnúť mu právo pobytu a nevydať ho stíhajúcemu štátu. To pravdaže nevyklučuje, aby cudzinca nepodrobil prípadným obmedzeniam, napr. policajný dozor, určenie miesta pobytu a podobne. Štát, ktorý poskytol právo azylu, nesie medzinárodnoprávnú zodpovednosť za činnosť osoby používajúcej azyl, pokiaľ by poškodzovala oprávnené záujmy stíhajúceho alebo iného štátu.

Po prvý raz bolo právo azylu univerzálne vyhlásené vo všeobecnej deklarácii ľudských práv z roku 1948. Stanovilo sa v ňom, že každý má právo v iných krajinách hľadať a požívať azyl pred prenasledovaním. Tohto práva sa však nemôže dovolávať v prípade stíhania za obyčajné trestné činy alebo konania, ktoré odporujú cieľom a zásadám Charty OSN (článok 14).

Podrobnejšie bolo právo azylu rozpracované Valným zhromaždením OSN v Deklarácii o územnom azyle zo 14. decembra 1967 (Dokument OSN A/RES/2312/XXII). V nej Valné zhromaždenie odporučilo štátom, aby sa pri udeľovaní azylu riadili určitými pravidlami. Medzi ne zahrnulo povinnosť štátu rešpektovať azyl, poskytnutý iným štátom osobám, ktoré sa dovolávajú azylu podľa článku 14 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, vrátane osobôb bojujúcich proti kolonizátorom. Štáty, ktoré poskytnú azyl, nesmú dovoliť azylantom uskutočňovať činnosť v rozpore s cieľmi a zásadami OSN. Práva azylu sa pritom nemôže dovolávať osoba, u ktorej platí dôvodné podozrenie, že sa dopustila zločinu proti mieru, vojnovému zločinu alebo zločinu proti ľudskosti.

Ku kodifikácii práva územného azylu vo forme medzinárodného dohovoru malo dôjsť na diplomatickej konferencii, ktorú Valné zhromaždenie zvolalo na január 1977.

Slovenská republika poskytuje podľa Listiny základných práv a slobôd z roku 1992 azyl cudzím štátnym príslušníkom *prenasledovaným za uplatňovanie politických práv a slobôd*. Azyl môže byť, naopak, odopretý tomu cudzincovi, ktorý konal v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami.

Súčasná medzinárodná prax pozná dve formy azylu: *politický, čiže územný azyl a diplomatický azyl*.

Politický azyl je všeobecne uznávaným inštitútom medzinárodného práva (pozri predchádzajúci text).

Diplomatický azyl existuje v obmedzenej miere ako partikulárne právo v oblasti Latinskej Ameriky. Na základe Havanskej zmluvy z roku 1928 a Montevidejskej zmluvy z roku 1933 sa má diplomatickým misiám a konzulárnym úradom priznať právo poskytovať azyl aby neskôr dopravili za hranice príslušného štátu také osoby, ktorých život, integrita alebo sloboda sú ohrozené z politických dôvodov miestnymi orgánmi moci alebo inými orgánmi štátnej moci. K tomu obvykle dochádza v občianskych vojnách, pri politických a iných prevratoch. V Európe i v iných častiach sveta sú prípady poskytovania diplomatického azylu zriedkavé.

Kontrolne otázky :

Obyvateľstvo a jeho kategórie.

Nadobúdanie a strata štátneho občianstva.

Bipoliti a apoliti.

Azyl.

Extradícia.

III. kapitola

PRÁVO MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Zmluvné právo je odvetvie všeobecného medzinárodného práva, ktoré obsahuje zásady a normy, regulujúce uzatváranie medzinárodných zmlúv medzi štátmi alebo medzinárodnými organizáciami, ich vstup do platnosti, zmeny, dôvody a spôsoby prerušenia ich plnenia alebo zániku a ich výklad.

Toto právne odvetvie malo donedávna obyčajovú povahu. Ku kodifikácii zmluvného práva prišlo iba v šesťdesiatych rokoch. Základné pravidlá zmluvného práva boli rozvinuté a kodifikované vo *Viedenskom dohovore o zmluvnom práve z roku 1969* (zákon č. 15/1988 Zb. alebo dokument OSN A/CONF. 39/27). Ďalšie pravidlá zmluvného práva, týkajúce sa uzatvárania medzinárodných zmlúv medzi štátmi a *medzinárodnými organizáciami*, resp. medzi medzinárodnými organizáciami navzájom, boli rozvinuté a kodifikované vo *Viedenskom dohovore o zmluvnom práve medzinárodných organizácií z roku 1986* (dokument OSN A/CONF. 129/15).

Obidva spomenuté dohovory upravujú podrobne hlavne tieto otázky: uzatváranie medzinárodných zmlúv, vstup zmlúv do platnosti, výhrady k zmluvám, dodržiavanie platných zmlúv, realizáciu zmlúv, spätnú pôsobnosť zmlúv, výklad zmlúv, vzťah tretích štátov a medzinárodných organizácií k zmluvám, zmeny zmlúv, neplatnosť zmlúv, ukončenie platnosti zmlúv výpoveďou, odstúpením a inými spôsobmi, prerušením uskutočňovania zmluvy, dôsledky porušenia zmluvy, funkcie depozitárov zmlúv, otázky registrácie zmlúv a publikácie zmlúv.

Medzinárodnou zmluvou (*international treaty*) sa obvykle rozumie *dohoda medzi štátmi* alebo medzinárodnými organizáciami, ktorou sa *zakladajú, menia alebo rušia ich vzájomné práva a záväzky podľa medzinárodného práva*.

Za takéto zmluvy sa považujú predovšetkým dohody, uzatvárané *medzi zvrchovanými štátmi*. Popritom však i dohody, keď na jednej alebo oboch stranách vystupujú medzinárodné vládne organizácie, alebo polosuverénne jednotky napr. povstalci. Tieto útvary však s vzhľadom na svoju obmedzenú medzinárodnoprávnú subjektivitu spravidla uzatvárajú dohody len o špecifických otázkach.

V tejto kapitole hovoríme iba o medzinárodných zmluvách, ktoré upravujú vzťahy medzi *zvrchovanými štátmi*. *Základné pravidla, ktoré* platia o takýchto zmluvách, sa však uplatňujú *analogicky* i na medzinárodné zmluvy, ktorých jednou stranou alebo oboma stranami sú medzinárodné vládne organizácie.

Medzinárodnými zmluvami, *naopak, nie sú* dohody, v ktorých niektorá zo zmluvných strán nie je zvrchovaným štátom alebo medzinárodnou vládnu

organizáciou, napr. dohoda medzi vládou štátu a cudzou súkromnou spoločnosťou. Takéto dohody sa niekedy označujú ako diagonálne. Vzťahujú sa na ne zásadne vnútroštátne predpisy, spravidla občianske alebo obchodné právo. Spory, vznikajúce pri realizácii takýchto kontraktov, sa riešia pred vnútroštátnymi orgánmi, obvykle arbitrážnymi podľa práva príslušného štátu.

Na *označenie* jednotlivých medzinárodných zmlúv sa používajú *rôzne názvy, niekedy dosť náhodné*. Pre dvojstranné zmluvy sa volia najčastejšie názvy dohoda, zmluva, protokol, dohovor alebo dojednanie. Pre mnohostranné zmluvy sa používajú názvy: dohovor, zmluva, dohoda, protokol, dojednanie, deklarácia, ústava alebo štatút. Zvolený názov nemá sám osebe právny význam, pretože všetky medzinárodné zmluvy, bez ohľadu na ich názov, sú pre štáty rovnako záväzné a majú povinnosť všetky poctivo splniť.

Prax štátov však preukazuje, že pre určité druhy dvojstranných a viacstranných zmlúv sa používajú *určité ustálené názvy*, ktoré naznačujú význam medzinárodnej dohody i jej obsah. Napríklad najzávažnejšie otázky politickej alebo hospodárskej povahy sa vo vzťahoch medzi dvomi štátmi upravujú v zmluvách (prezidentské zmluvy), kým menej významné otázky v dohodách, dojednaniach alebo protokoloch (vládne alebo rezortné dohody). U mnohostranných zmlúv sa názov dohovor (konvencia) používa pre normy všeobecnej povahy a pre kodifikáciu niektorých odvetví medzinárodného práva alebo závažných inštitútov (napr. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961 alebo Dohovor OSN o morskom práve z roku 1982).

Medzinárodná zmluva je typickou a najviac rozšírenou právnou formou spolupráce medzi štátmi v oblasti politickej, bezpečnostnej, ekonomickej, obchodnej, technickej, sociálnej, kultúrnej, humanitárnej a právnej. Dnes všetkých členov medzinárodných spoločenstiev viažu právnymi putami desaťtisíce dvojstranných dohôd a stovky mnohostranných dohovorov.

Preto medzinárodné zmluvy v súčasnej dobe sú hlavným prameňom právnej úpravy vzťahov medzi štátmi, tak bilaterálnych, ako plurilaterálnych a multilaterálnych. Kým ešte v polovici minulého storočia bolo všeobecné medzinárodné právo prevažne právom obyčajovým, dnes túto úlohu prevzali univerzálne dohovory, kodifikujúce hlavné odvetvia súčasného medzinárodného práva a jeho najdôležitejšie inštitúty.

Právne pravidlá upravujúce rokovanie o medzinárodných zmluvách, ich vstup do platnosti, ich trvanie, zmenu, výklad, ukončenie platnosti alebo ich zánik, tvoria v súhrne samostatné odvetvie medzinárodného práva, *zmluvné právo*. Toto právo má zväčša technickú a procedurálnu povahu, ale práve s ohľadom na mimoriadnu závažnosť medzinárodných zmlúv patrí k najdôležitejším odvetviam súčasného medzinárodného práva.

§ 1. DRUHY ZMLÚV

Medzinárodné zmluvy *možno deliť* podľa rôznych kritérií: podľa formy zmluvy, počtu zmluvných strán, možnosti prístúpenia ďalších štátov, obsahu zmluvy alebo doby jej trvania.

I. FORMA ZMLUVY

Podľa formy možno medzinárodné zmluvy deliť na písomné a ústne, verejné a tajné, dohodnuté v jednom dokumente alebo vo viacerých, a na zmluvy prezidentské, vládne a rezortné.

1. Zmluvy písomné a ústne

Štáty *spravidla* uzatvárajú medzinárodné zmluvy v *písomnej podobe*. Týmto spôsobom môžu zachytiť *verne, presne a jasne* svoju súhlasnú vôľu byť viazaný dohodnutým prerokovaním.

Medzinárodné právo však nebráni štátom, aby uzatvárali zmluvy i formou *ústnej dohody (gentlemanská dohoda)*. Nevýhodu takýchto ústnych zmlúv je väčšia možnosť budúcich sporov o skutočnom obsahu dohodnutého, než u písomných dohôd. Obsah ústnej dohody je totiž zachovaný iba v pamäti zúčastnených osôb alebo v ich zápisoch, ktoré sa ovšem nemusia vecne zhodovať.

2. Zmluvy verejné a tajné

Zmluvy *verejné* sú podľa úmyslu zmluvných strán určené k publikácii. Naopak, zmluvy *tajné* sú tie, o ktorých prerokovaní nemá byť verejnosť ani ostatné štáty informované. Niekedy je verejná sama hlavná zmluva, ale *tajné sú prílohy a dodatky* k zmluve.

Uzatváranie tajných dohôd nemusí byť samo osebe v rozpore s medzinárodným právom, pokiaľ obsah takýchto zmlúv je v súlade so základnými zásadami všeobecného medzinárodného práva. Niekedy štáty *oprávnene* uzatvárajú tajné zmluvy alebo aspoň pripájajú tajné dodatky k verejným zmluvám z bezpečnostných, vojenských alebo ekonomických dôvodov. Rozhodujúcim v takýchto prípadoch je, aby neboli namierené proti právom chráneným záujmom tretích štátov. Možnosť uzatvárania tajných zmlúv obmedzuje podľa Charty OSN, povinnosť členských štátov registrovať všetky dohodnuté zmluvy a dohody v sekretariáte OSN (čl. 102 ods. 1).

3. Zmluvy uzatvorené v úplnej a zjednodušenej forme

Medzinárodné zmluvy uzavreté v *úplnej forme* sú tie dohody, ktoré boli uzavreté menom štátnych orgánov zmocnených na to ústavou, t. j. hlavou štátu alebo vládou. V procese ich uzavretia možno rozlišovať dva právne akty. Autentifikáciu textu zmluvy, čo je akt, ktorým štát uznáva určitý text ako autentický výsledok konania. Ďalej potom ratifikáciou (alebo prijatím, s prístúpením a konfirmáciou), čo je akt, ktorým štát

prejavuje svoju vôľu byť skorším autentifikovaným textom právne viazaný. Právna záväznosť takejto zmluvy je založená na *jedinom* právnom dokumente.

Medzinárodné zmluvy v *zjednodušenej forme* sú tie medzinárodné dohody, ktoré uzatvárajú obvykle iné orgány ako minister zahraničných vecí, vedúci diplomatickej misie, vedúci stálej misie alebo iní rezortní ministri. Ich právna záväznosť je založená na *niekoľkých* oddelených právnych dokumentoch, napr. na výmene nót, výmene listov alebo na seba naväzujúcich deklaráciách zmluvných strán.

Vývoj medzinárodných vzťahov v posledných desaťročiach nasvedčuje tomu, že štáty stále viac používajú zjednodušené formy zmlúv na úpravu najrôznejších, niekedy i dosť závažných otázok. Sú na to dva dôvody. Jednak je to prejav všeobecnej tendencie ústupu od formalizmu v medzinárodných vzťahoch v záujme zjednodušenia a urýchlenia procedúry uzatvárania zmlúv, a jednak je to snaha vlád vyhnúť sa verejnému prerokúvaniu niektorých chýlostivých alebo problematických medzinárodných zmlúv v parlamente.

4. Prezidentské, vládne a rezortné zmluvy

Podľa toho, *kto rokuje o medzinárodnej zmluve*, rozlišujú sa v praxi mnohých štátov prezidentské, vládne a rezortné zmluvy.

V *prezidentských zmluvách* rokuje prezident o najzávažnejších politických otázkach a obvykle vyžadujú k svojej platnosti ratifikáciu prezidentom a niekedy ešte predchádzajúci súhlas parlamentu.

O *vládných zmluvách* rokuje predseda vlády alebo splnomocnený zástupca vlády. U týchto zmlúv stačí k ich vstupu do platnosti, aby druhá strana bola informovaná o tom, že vláda vyslovila definitívny súhlas byť viazaná zmluvou (konfirmácia).

O *rezortných dohodách* rokujú jednotliví ministri alebo vedúci príslušných úsekov štátnej správy vo veciach v ich kompetencii, napr. uzatvárajú dohody o dopravných, zdravotných alebo kultúrnych otázkach. Právnym základom rezortnej dohody býva spravidla predchádzajúca rámcová medzinárodná zmluva, dvojstranná alebo mnohostranná, ktorá bola uzavretá v plnej forme. Rezortné dohody upravujú riešenie konkrétnych administratívnych otázok. Tieto dohody vstupujú spravidla do platnosti po informovaní jednej strany druhou, že príslušný minister vyslovil definitívny súhlas byť viazaný zmluvou.

Minulá československá a dnes i *slovenská prax*, rozlišuje rovnako prezidentské, vládne a rezortné zmluvy a dohody.

Za *prezidentské* sa považujú tie zmluvy, ktoré vyžadujú súhlas parlamentu. Týka sa to medzinárodných zmlúv o ľudských právach, politických zmlúv, hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy a zmlúv, ku ktorých plneniu je potrebný zákon.

Vládne zmluvy sú tie dohody, ktoré nevyžadujú súhlas parlamentu a ich rokovanie o nich preniesol prezident republiky na vládu. Ide o zmluvy, ktoré svojím významom presahujú rámec pôsobnosti jedného rezortu, t. j. ministerstva alebo iného ústredného orgánu štátnej správy, v ktorého čele stojí člen vlády.

Rezortné zmluvy sú potom tie dohody, ktoré nevyžadujú súhlas parlamentu a rokovanie o nich preniesol prezident republiky so súhlasom vlády na ich jednotlivých členov. Tieto dohody nesmú presahovať rámec pôsobnosti jednotlivých ministerstiev alebo ústredných orgánov štátnej správy.

II. POČET ZMLUVNÝCH STRÁN

Podľa *počtu* zmluvných strán rozlišujeme zmluvy dvojstranné (bilaterálne), viacstranné (plurilaterálne), oblastné (regionálne) alebo univerzálne. Dvojstranné zmluvy vysoko prevyšujú svojím počtom ostatné druhy zmlúv.

Podľa toho, či k zmluve môžu *pristúpiť ďalšie štáty*, možno rozlišovať zmluvy otvorené, „polootvorené“, či „polozatvorené“ a zmluvy zatvorené. Zmluvy *otvorené* sú zmluvy, ku ktorým podľa vôle zmluvných strán, vyjadrenej v texte zmluvy, môžu pristúpiť i tretie štáty. Otvorenými bývajú spravidla zmluvy univerzálne.

Niektoré medzinárodné zmluvy, hlavne zmluvy zakladajúce medzinárodné organizácie, prístup ďalších štátov k zmluve viaže na rôzne podmienky a súhlas ostatných členov alebo rozhodnutia hlavného orgánu medzinárodnej organizácie. Takéto zmluvy možno nazvať *polootvorenými* alebo *polozatvorenými*.

Napríklad za členov OSN môžu byť podľa charty prijaté mierumilovné štáty, ktoré budú akceptovať záväzky obsiahnuté v charte a podľa Organizácie sú spôsobilé a ochotné plniť tieto záväzky. Prijatie každého takéhoto štátu za člena sa koná rozhodnutím Valného zhromaždenia OSN na odporúčanie BR OSN (čl. 4).

Zatvorené zmluvy sú tie dvojstranné alebo viacstranné zmluvy, ktoré sa týkajú iba subjektívnych práv a záväzkov, ku ktorým ďalšie štáty pristúpiť nemôžu. Napr. zmluvy o obchode a plavbe, konzulárne zmluvy alebo zmluvy o pohraničnom režime.

III. OBSAH ZMLUVY

Podľa obsahu možno deliť zmluvy na politické a hospodárske, rovné a nerovné, právotvorné a kontraktuálne, s jednorazovým alebo opakujúcim sa plnením alebo zmluvy upravujúce mierové vzťahy medzi štátmi alebo vojnové vzťahy.

I. Zmluvy politické a hospodárske

Politické zmluvy upravujú otázky bezpečnosti zmluvných strán, ich mierovú spoluprácu, rozvoj ich priateľských stykov, rozvoj ich dobrých susedských vzťahov atď. Patria k nim zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, o spoločnej obrane, oblastné

politické dohody, zmluvy o priateľstve, spolenectve, nenapádaní, neutralite, odzbrojení, mierové zmluvy, zmluvy o štátnom území, všeobecné zmluvy o spolupráci, o obchode, o priateľských vzťahoch o dobrom susedstve.

Hospodárske zmluvy upravujú medzinárodnú, hospodársku, obchodnú, vedeckú, technickú, sociálnu, humanitárnu a kultúrnu spoluprácu medzi štátmi. Patria k nim zmluvy o ustanovení príslušných univerzálnych alebo regionálnych odborných organizácií, zmluvy o obchode a plavbe, colné dohody, zmluvy o sociálnych, humanitárnych, kultúrnych otázkach atď.

2. Zmluvy rovné a nerovné

*Rovné alebo tiež rovnoprávne zmluvy sú také medzinárodné dohody v ktorých právam a povinnostiam jednej zmluvnej strany zodpovedajú *rovnocenné*, čo neznamená nutne totožné, povinnosti a práva druhej zmluvnej strany.*

Nerovné alebo tiež nerovnoprávne zmluvy sú, naopak, tie, v ktorých je značný nepomer medzi právami a povinnosťami, uloženými jednotlivým zmluvným stranám. Nerovnosť pritom môže byť právna, politická alebo hospodárska. Takéto zmluvy bývajú v rozpore so zásadou zvrchovanej rovnosti štátov.

3. Právotvorné a kontraktuálne zmluvy

Právotvorné zmluvy sú tie dohovory, ktoré obsahujú všeobecné právne normy, t. j. abstraktné pravidlá, podľa ktorých majú byť v budúcnosti upravené konkrétne vzťahy medzi zmluvnými stranami. Práva a záväzky zmluvných strán právotvornej zmluvy sú obsahovo totožné.

Mnohostranné právotvorné zmluvy tvoria objektívne právo. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961 stanovuje napr. zásady a normy diplomatického práva. Takéto zmluvy v procese normotvorby medzinárodného práva zaujímajú rovnaké miesto ako v oblasti vnútroštátnej normotvorby príslušným ústavným zákonom a zákonom.

Právotvorné zmluvy sú dlhodobé, prípadne večné, mnohostranné a otvorené všetkým členom medzinárodného spoločenstva bez rozdielu. Viedenská konferencia o zmluvnom práve v roku 1969 vyjadrila vo svojej Deklarácii o univerzálnej účasti štátov na Viedenskom dohovore o zmluvnom práve presvedčenie, že mnohostranné zmluvy, ktoré progresívne rozvíjajú a kodifikujú medzinárodné právo, alebo ktorých predmet a cieľ slúžia záujmom medzinárodného spoločenstva ako celku, majú byť otvorené univerzálnej účasti (dokument OSN A/CONF. 39/27).

Právotvornú povahu majú však i niektoré *dvojstranné* zmluvy, napr. zmluva o štátnych hraniciach, alebo rámcová obchodná zmluva, ktorá všeobecne a trvalo upravuje hospodárske styky medzi zmluvnými stranami.

Kontraktuálne zmluvy sú, naopak, tie medzinárodné dohody, v ktorých si zmluvné strany dohodli zvlášťne vzájomné subjektívne práva a povinnosti. Plnenie, ku ktorým sa jednotlivé zmluvné strany zaviazali, nemusia byť identické. Kontraktuálne zmluvy

bývajú najviac dvojstranné alebo viacstranné a uzavreté, napr. colná dohoda medzi tromi štátmi.

Typickými kontraktuálnymi zmluvami sú zmluvy o vzájomnej pomoci, neútočení, neutralite, postúpení územia, delimitácii hraníc, o výmene určitého množstva tovaru, o pôžičke, poskytnutí hospodárskej alebo technickej pomoci, o spoločnom využití prírodných zdrojov, o spolupráci administratívnej, technickej, vedeckej, kultúrnej, právnej atď.

Mnohé medzinárodné zmluvy majú *zmiešanú povahu*. Obsahujú tak všeobecné pravidlá, ako aj konkrétne normy, napr. dvojstranné obchodné zmluvy, konzulárne zmluvy alebo zmluvy o právnej pomoci.

4. Zmluvy s jednorazovým a opakujúcim sa plnením

Zmluvy s jednorazovým plnením sú také dohody, kde záväzok zmluvných strán je splnený jednorazovým aktom, napr. vytýčením štátnych hraníc, dodaním tovaru alebo vydaním žiadanej osoby.

U zmlúv *s opakujúcim sa plnením* dochádza k niekoľkonásobnému plneniu obsiahnutých záväzkov, napr. u dohody o platobnom styku, o doprave alebo o clách.

5. Mierové alebo vojnové zmluvy

Zmluvy možno tiež rozlišovať podľa toho, či upravujú mierové, alebo vojnové vzťahy medzi zmluvnými stranami. *Mierové zmluvy*, ktoré tvoria väčšinu zmlúv, regulujú politické, hospodárske, sociálne, kultúrne alebo iné vzťahy v čase mieru. Za ozbrojeného konfliktu medzi zmluvnými stranami bývajú suspendované, alebo zaniká ich platnosť.

Počas *ozbrojeného konfliktu* platia, naopak, mnohostranné alebo dvojstranné zmluvy, obsahujúce pravidlá vedenia vojny, ochrany obetí vojny, postavenia neutrálnych štátov, uzatvorenia prímeria alebo mierových zmlúv. Rokovanie o poslednom zo spomenutých typov zmlúv vedie k obnoveniu mierových vzťahov medzi vojnovými stranami.

IV. DOBA TRVANIA ZMLUVY

Podľa doby trvania možno zmluvy deliť na krátkodobé, dlhodobé a časovo neobmedzené, alebo na preliminárne a definitívne.

Krátkodobými bývajú zmluvy, ktoré upravujú vzťahy medzi štátmi na kratšie časové obdobie, na päť, tri alebo iba jeden rok.

Väčšinou sa uzatvárajú medzi štátmi dohody na *dlhšie obdobie* desiatich, pätnástich alebo dvadsiatich rokov, napr. o priateľských vzťahoch alebo o dobrom susedstve.

Dôležité politické a bezpečnostné zmluvy, štatúty medzinárodných organizácií, mierové zmluvy alebo právotvorné dohovory sa uzatvárajú na časovo neobmedzenú dobu. Takáto neobmedzená platnosť sa vyjadruje v texte zmluvy výslovne alebo vyplýva z celkového kontextu zmluvy.

Preliminárna zmluva upravuje vzťahy medzi zmluvnými stranami iba predbežne a priebežne. Býva obvykle neskôr nahradená *definitívnou* zmluvou.

§ 2. REGISTRÁCIA A PUBLIKÁCIA ZMLÚV

V minulom storočí, po prvej, ale hlavne po druhej svetovej vojne *prudko stúpol* počet medzinárodných zmlúv, tak dvojstranných ako aj mnohostranných. Bolo to spôsobené stále sa zvyšujúcim počtom členov medzinárodného spoločenstva zo šesťdesiatich pred druhou svetovou vojnou na 193 v súčasnosti a z toho vyplývajúcim obrovským nárastom uzatvárania medzinárodných zmlúv, predovšetkým dvojstranných.

Do konca prvej svetovej vojny bol prehľad o platných medzinárodných zmluvách v celosvetovom meradle celkom nedostačujúci a prístup verejnosti k nim, vrátane odborníkov z radov historikov, právnikov a politikov bol značne obtiažny. Veľké mocnosti síce publikovali niektoré svoje uzatvorené zmluvy rôznym spôsobom, mnohé iné štáty, však texty svojich štátnych zmlúv nezverejňovali vôbec.

Tento nedostatok sa pokúsila odstrániť *Spoločnosť národov*. Jej pakt predpovedal, že všetky medzinárodné zmluvy, ktoré budú nabudúce dohodnuté členmi spoločnosti, musia byť ihneď zaznamenané a čo najskôr uverejnené sekretariátom spoločnosti. Táto povinnosť bola sankcionovaná tým, že kým medzinárodné zmluvy a záväzky, nebudú zaznamenané, *nebudú záväzné* (čl. 18). Na sprístupnenie ostatným štátom i odbornej verejnosti, ako aj na oboznámenie sa s textom medzinárodných zmlúv, uzatváraných členskými štátmi, Spoločnosť národov vydávala medzinárodné zmluvy zaregistrované na svojom sekretariáte v zväzkoch Spoločnosť národov, Zbierka zmlúv (*League of Nations, Treaty Series*).

Organizácia spojených národov registruje a publikuje medzinárodné zmluvy a dohody členských štátov, ktoré podľa Charty OSN majú povinnosť ich registrovať na sekretariáte OSN (čl. 102). Podrobnosti tejto povinnosti sú upravené v smerniciach pre registráciu zmlúv, ktorú Valné zhromaždenie OSN schválilo v roku 1946. Na rozdiel od Paktu Spoločnosti národov nie je za nesplnenie registračnej povinnosti stanovená ako sankcia neplatnosť zmluvy alebo dohody. V prípade sporu, týkajúceho sa zmlúv alebo dohôd, môžu sa členské štáty odvolávať na orgány OSN iba v prípade, že zmluvy boli zaregistrované na sekretariáte OSN.

Sekretariát OSN zverejňuje registrované zmluvy v zbierke *United Nations, Treaty Series* (OSN, Zbierka zmlúv). Zmluvy sa v zbierke publikujú v originálnom znení a okrem toho vždy v anglickom a francúzskom preklade, pokiaľ nebol jeden alebo oba jazyky použité ako pôvodné.

Štáty samé tiež publikujú zmluvy, v ktorých sú stranami. Robia to jednak pre vlastnú *vnútornú potrebu*, to znamená pre svoje štátne orgány a obyvateľstvo nachádzajúce sa na jeho území, jednak tak postupujú *z medzinárodných dôvodov* s ohľadom na ostatné štáty a medzivládne organizácie a v neposlednom rade i s ohľadom na svetovú verejnosť, pretože majú záujem, aby všetky tieto zložky boli informované pravdivo o ich zahraničnej zmluvnej politike.

Väčšie a bohatšie štáty vydávajú pravidelne *zvláštnu zbierku* z medzinárodných zmlúv a dohôd, ktorými sú viazané (prehľad zbierok zmlúv vydávaných jednotlivými štátmi je obsiahnutý v publikácii OSN z roku 1956, nazvané *List of Treaty Collections*).

Ostatné štáty obvykle *súčasne s publikáciou svojich zákonov a vládnych nariadení zverejňujú* vo svojich zbierkach, vnútroštátne platných predpisov texty všetkých alebo aspoň niektorých zmlúv a dohôd, v ktorých sú zmluvnými stranami. To bola československá, a teraz je to *slovenská prax* (zákon č. 545/1992 Zb.).

Rôzne štáty okrem toho publikujú občas *účelové zbierky zmlúv* a dohôd k určitej problematike. Niektoré významnejšie dvojstranné alebo mnohostranné zmluvy, v ktorých bolo Československo stranou a teraz je ňou Slovenská republika, vyšli v nasledujúcich niekoľkých *účelových zbierkach dokumentov medzinárodného práva pre študentov právnických fakult, odborníkov a širšej verejnosti*.

§ 3. VZNIK MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

K vzniku platných medzinárodných zmlúv je treba, aby zmluvné strany boli *spôsobilé na uzatvorenie zmluvy*, aby predmet zmluvy bol *možný a dovolený*, a aby zmluvné strany prejavili *riadne svoju vôľu byť viazané zmluvou*.

I. SPÔSOBILOSŤ ZMLUVNÝCH STRÁN

Plnú právnu spôsobilosť uzatvárať medzinárodné zmluvy (lat. *ius contrahendi*) majú štáty, ktoré sú plnoprávnymi subjektmi medzinárodného práva. Viedenský dohovor v tomto smere konštatuje, že každý štát má spôsobilosť uzatvárať zmluvy.

Spôsobilosť prijímať prejavom svojej vôle medzinárodné záväzky je *atributom štátnej suverenity*. Táto spôsobilosť, ktorá vyplýva zo samotnej povahy štátu ako suverennej jednotky, je *úplná*. To znamená, že štát je spôsobilý uzatvárať *akékoľvek*

zmluvy, ktoré všeobecne medzinárodné právo pripúšťa. Je konečne i *pôvodná*, čo znamená, že je neodvodená a náleží štátu *ipso facto už preto, že je štátom*.

V štátoch *federálneho typu* má zmluvnú spôsobilosť v každom prípade *ústredný štát*, teda sama federácia. Vo federácii *medzinárodnoprávnej povahy* však môžu mať i *jednotlivé členské štáty* určitú *odvodenú a obmedzenú* spôsobilosť, ak to pripúšťa federálna ústava. Naopak, vo federácii *vnútroštátneho typu* členské štáty nemajú žiadnu zmluvnú spôsobilosť.

V *konfederácii* je pôvodná zmluvná voľnosť členským štátom zásadne *ponechaná*. Konfederácia ako celok by mohla byť eventuálne spôsobilá uzatvárať zmluvy svojím menom, keby ju na to zmocnili členské štáty v zmluve, ktorou bola konfederácia vytvorená. V tomto prípade by sa však začala podobať federácii medzinárodného typu.

V minulosti, keď podľa tradičného medzinárodného práva bol považovaný inštitút závislosti či polosuverenity štátov za legálny, sa *polosuverénnym štátom* priznávala *obmedzená* zmluvná spôsobilosť. I dnes priznávajú mnohé štáty *čiastočnú zmluvnú spôsobilosť* niektorým subjektom, ktoré v priebehu dejín síce stratili pôvodný charakter suverénnych subjektov, avšak z dôvodu politickej vhodnosti im bola naďalej priznaná zmluvná spôsobilosť na uzatváranie zmlúv určitého obsahu.

Do tejto skupiny štátov je treba zaradiť predovšetkým *Svätú stolicu* (lat. *Sedes apostolica*). Svätá stolica sa predovšetkým za výslovného alebo tichého súhlasu štátu zúčastňuje na diplomatických konferenciách, na ktorých sa rokuje o mnohostranných právotvorných dohovoroch, hlavne v oblasti zmluvného, diplomatického a humanitárneho práva, zúčastňuje sa na rokovaní a stáva sa i zmluvnou stranou dohovorov (napr. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961, Ženevský dohovor o ochrane obetí vojny z roku 1949 a Dodatkov k nim z roku 1977). Štáty, s ktorými uzatvára Svätá stolica dohody o administratívnych veciach katolíckej cirkvi, považujú i tieto zmluvy za medzinárodné.

Obmedzenie zmluvnej spôsobilosti používa tiež *povstalecká strana* alebo niektoré *politické územné útvary*, napr. v povojnových rokoch Západný Berlín.

Žiadnu zmluvnú spôsobilosť nemali nesamosprávne územia, *kolónie*. Zmluvy za ne uzatvárali *metropoly*, za ktorých integrálnu súčasť sa teritoriálne považovali. Na vôli koloniálnej mocnosti záležalo, či medzinárodné zmluva ňou uzavretá sa bude vzťahovať tiež na územie jednotlivej kolónie, či nie.

II. PREDMET ZMLUVY

Pokiaľ ide o *predmet zmluvy*, všeobecné medzinárodné právo ponecháva zmluvným stranám *širokú voľnosť vôle*. Zásadne preto predmetom medzinárodnej zmluvy môže byť právna úprava akejkoľvek otázky, ktorá sa týka záujmu zmluvných strán a ktorá sa dá právne regulovať.

Aj napriek tomu existujú *určité hranice* tejto zmluvnej voľnosti. Tvorí ju fyzická *nemožnosť* plnenia zmluvy a neodkladný súlad zmluvy so *základnými záujmami medzinárodného spoločenstva* ako celku. Tieto záujmy sú vyjadrené jednak v *imperatívnych normách* všeobecného medzinárodného práva (lat. *ius cogens*), a jednak v *cieľoch a zásadách organizácie svetovej kolektívnej bezpečnosti*, ktorou je dnes Organizácia spojených národov.

Ak predmetom zmluvy je záväzok, ktorého plnenie bolo už v čase uzatvorenia zmluvy *materiálne*, t. j. fyzicky nemožné, nevznikne platná zmluva. Išlo by tu o akt od počiatku (lat. *ab initio*) neplatný, a to žiadny alebo nulitný. Nemožnosť plnenia však musí byť *absolútna*. Malo by napr. dôjsť podľa zmluvy k postúpeniu územia, ktoré neexistuje, alebo by šlo o predaj lode, ktorá sa pred uzatvorením zmluvy potopila.

V praxi bude iste neobvyklé, aby strany *vedome* mali v úmysle takéto zmluvy uzatvoriť. Pôjde teda skôr o prípad *nezavineného omylu*, kde strany o nemožnosti plnenia v čase uzatvárania nevedeli. Alebo pôjde o prípad *podvodu*, keď jedna strana o nemožnosti vedela i napriek tomu sa zámerne snažila donútiť druhú stranu uzavrieť zmluvu.

Súčasnú všeobecnú medzinárodnú právo ma prevažne *dispozitívnu povahu*. *Zmluvné strany totiž majú voľnosť stanoviť voľbou odlišné pravidlá* od dispozitívnych noriem. Nezlučiteľnosť predmetov zmluvy s iným platným zmluvným pravidlom je tiež prekážkou na uzatvorenie platnej zmluvy iba vtedy, ak pôjde o pravidlo, ktoré má *kogentnú povahu*. V tomto zmysle stanovuje Viedenský dohovor o zmluvnom práve v čl. 53, že nulitná je každá zmluva, ktorá v čase uzatvorenia je v rozpore s kogentnou normou všeobecného medzinárodného práva (*peremptory norm*).

Štatúty medzinárodných organizácií pre *kolektívnu bezpečnosť*, ktoré majú univerzálnu povahu alebo k nej smerujú, výslovne požadujú na svoje zriadenie a pôsobenie *právnu nadradenosť* voči všetkým existujúcim i v budúcnosti dohodnutým zmluvám členských štátov. Pakt spoločnosti stanovil, že jej členovia uznali, že pakt *ruší všetky záväzky alebo dohody medzi nimi, ktoré sú s paktom nezlučiteľné* a slávnostne sa zaviazali *neuzatvárať v budúcnosti podobné záväzky a dohody* (čl. 20).

Charta OSN však upravila tento problém *odlišne*. Podľa nej v prípade, že by došlo k *stretnutiu* medzi záväzkami členov organizácie a ich záväzkami podľa akejkoľvek inej medzinárodnej dohody, majú *prednosť (shall prevail)* záväzky podľa charty (čl. 103 Charty OSN).

Charta OSN teda nedeclaruje výslovne absolútnu neplatnosť rozporných záväzkov členov s chartou. Takéto zmluvy, alebo ich časti, zostávajú *formálne v platnosti*, no v prípade konkrétneho stretu nemôžu byť záväzky vyplývajúce z takýchto zmlúv či dohôd postavené proti záväzkom charty. Toto ustanovenie charty, na rozdiel od paktu,

nedopadá len na zmluvy uzavreté medzi členskými štátmi, ale i na ich medzinárodné dohody s nečlenmi. Charta tiež nehovorí o medzinárodných zmluvách, alebo iba o záväzkoch vyplývajúcich z medzinárodných dohôd. Požaduje totiž *neúčinnosť tých jednotlivých záväzkov, ktoré sú nezlučiteľné s chartou*. Pokiaľ by však obsah zmluvy nebol deliteľný, viedlo by to nutne k neúčinnosti celej zmluvy.

III. RIADNY PREJAV VÔLE ZMLUVNÝCH STRÁN

Viedenská konferencia o zmluvnom práve z roku 1969 vyjadrila v *Deklarácii o zákaze vojenského, politického alebo hospodárskeho donútenia* presvedčenie, že štáty musia mať *úplnú slobodu* pri uskutočňovaní všetkých úkonov týkajúcich sa *uzatvárania zmlúv*. Preambula Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z roku 1969 konštatuje v tomto smere, že *zásada slobodného súhlasu* je všeobecne uznávanou zásadou. Táto zásada je v texte dohovoru konkretizovaná, hlavne v súvislosti s riadnym splnomocnencom zástupcu štátu pri rokovaní o medzinárodných zmluvách a skutočnom súhlase strán pri uzatváraní zmluvy.

1. Právomoc uzatvárať medzinárodné zmluvy

Štáty, ako právnické osoby, a obdobne i iné subjekty medzinárodného práva, používajúce zmluvnú spôsobilosť, pôsobia prostredníctvom *svojich orgánov*. Ku vzniku platnej medzinárodnej zmluvy je preto treba, aby všetky právne relevantné akty, týkajúce sa zmluvy, boli uskutočňované na to *oprávnenými orgánmi* alebo ich *riadnymi splnomocnenými zástupcami*.

Pri uzatváraní zmluvy má preto každá zúčastnená strana *právo preveriť* nielen zmluvnú spôsobilosť druhej strany, ale i to, či osoba prezentujúca sa ako oprávnený predstaviteľ druhej strany, má skutočne právomoc alebo splnomocnenie vykonať menom druhej strany ktorýkoľvek z aktov, ktoré sú potrebné na vznik platnej zmluvy. Teda či je oprávnená rokovať o zmluve, schváliť a overiť jej text, podpísať zmluvu alebo vysloviť definitívny súhlas byť zmluvou viazaný.

Otázku právomoci uzatvárať medzinárodné zmluvy upravuje vnútroštátne právo a tiež medzinárodné právo. *Vnútroštátne právo* obvykle určuje, ktoré štátne orgány majú právomoc rokovať o medzinárodných zmluvách a definitívne sa nimi zaväzovať, a to buď samostatne alebo v súčinnosti s inými orgánmi.

Väčšina ústav priznáva túto právomoc *hlave štátu*. Pred definitívnym prijatím záväznosti mimoriadne dôležitých kategórií zmlúv sa však obvykle požaduje predchádzajúci súhlas voleného zákonodárneho orgánu, niekedy i ľudové hlasovanie, referendum.

S rozvojom demokratického republikánskeho systému je táto právomoc zverená i *vláde*, ako najvyššiemu orgánu výkonnej moci a v obmedzenejšej miere i samostatne

konajúcemu *ministrovi zahraničných vecí* ako členovi vlády, trvale povereného vedením bežnej zahraničnej politiky štátu.

Všetky iné orgány a osoby potrebujú na každý právny úkon, ktorý smeruje k uzavretiu medzinárodnej zmluvy, *plnú moc (full powers)*. Plnú moc vydáva ten štátny orgán, ktorý má inak *ústavnú právomoc* činiť tieto akty sám, bez splnomocnenia.

Podľa slovenskej ústavy je oprávnený rokovať o medzinárodných zmluvách *vlastným menom* len *prezident republiky*.

Hlava štátu však sama rokuje a uzatvára medzinárodné zmluvy *výnimočne*. Obvykle *deleguje* túto právomoc, vrátane definitívneho schvaľovania u niektorých druhov zmlúv, generálne na *vládu*, *špeciálne na rezortných ministrov* alebo v jednotlivých prípadoch na základe zvláštnej plnej moci na *d'alšie osoby*.

Pravidlá o právomoci uzatvárať medzinárodné zmluvy obsahuje však i *medzinárodné právo*. Tieto pravidlá vznikli zovšeobecnením vnútroštátnych pravidiel a medzinárodnej praxe. Sú kodifikované vo Viedenskom dohovore o zmluvnom práve z roku 1969.

Podľa tejto úpravy určité orgány každého štátu majú právo realizovať platne všetky úkony, ktoré vedú k uzatvoreniu zmluvy z titulu ich *ústavného postavenia*, bez povinnosti predkladať plnú moc. *Sú to* hlava štátu, vláda, minister zahraničných vecí, vedúci diplomatickej misie a poverený zástupca štátu na medzinárodnej konferencii alebo u medzinárodnej organizácie. Tieto orgány majú pre oblasť medzinárodných zmlúv právo *všestranného zastupovania* (lat. *ius representationis omnimodo*).

Prvé tri kategórie funkcionárov sú považované za zástupcov svojich štátov *pre všetky úkony* súvisiace s uzatvorením zmluvy. Vedúci diplomatickej misie a zástupcovia štátov na medzinárodnej konferencii alebo u medzinárodnej organizácie sú však považovaní za zástupcov štátu iba pre *prijatie textu zmluvy*. Pokiaľ by mali prijatý text zmluvy tiež *podpísať*, museli by byť na tento účel vybavení *zvláštnymi plnými mocami*.

Pre prvé tri vnútroštátne orgány platí teda v medzinárodnom práve presumpcia právomoci realizovať všetky akty smerujúce k uzatváraniu zmluvy. Tieto akty budú spravidla medzinárodnoprávne platné, i keby vnútroštátne *prekračovali medze ich právomoci* (lat. *ultra vires*).

Dohovor uznáva z tohto pravidla *jedinú výnimku*: štát sa môže dovolávať porušenia vnútroštátneho pravidla o právomoci ako dôvodu *neplatnosti* zmluvy iba vtedy, ak toto porušenie bolo *zrejmé* (čl. 46). Zástupca štátu by napr. dal súhlas na postúpenie štátneho územia alebo na stratu suverenity svojho štátu. Na takéto akty totiž žiadny normálny suverénny štát svoj jednotlivý orgán nikdy nespĺnomocní! Samozrejmosť musí byť ďalej *objektívna*, to znamená, že musí vyplývať z normálneho logického úsudku a odbornej znalosti, ktorú možno u štátnych orgánov prerokujúcich medzinárodné zmluvy predpokladať. Pri uzatváraní kultúrnej dohody napr. nemožno

predpokladat', že minister kultúry druhej strany môže súhlasiť s tým, že do kultúrnej dohody bude zaradený zvláštny článok o cesii časti jeho štátneho územia. Samotný fakt, že druhá strana si porušenie vnútroštátneho práva jeho orgánom zrejme neuvedomila, nestačí na udržanie platnosti zmluvy. Zrejmosť porušenia by bola nepochybne daná i vtedy, keby protistrana bola na rozpor daného aktu s vnútroštátnym právom druhej strany oficiálne upozornená, a napriek tomu trvala na uskutočnení aktu. Ako príklad možno uviesť vnútenie mníchovskej dohody Československu v roku 1938, ktorého vláda predtým oficiálne upozornila francúzsku a anglickú vládu na to, že podľa platnej československej ústavy vyžaduje každé odstúpenie československého územia predbežný súhlas parlamentu, daný vo forme ústavného zákona.

2. Plná moc

Plnou mocou sa nazýva *oficiálny dokument* vydaný štátnym orgánom *reprezentatívnej povahy*, oprávňujúci uskutočniť jednotlivé alebo všetky právne akty, smerujúce k uzatvoreniu medzinárodnej zmluvy. Môže to byť samé prerokovanie zmluvy, schválenie textu zmluvy, autentifikácia textu alebo vyjadrenie definitívneho súhlasu štátu byť zmluvou viazaný. Pritom plné moci môžu byť všeobecné, to znamená, že sa týkajú viacerých zmlúv, alebo *zvláštne*, keď sa týkajú iba určitej zmluvy.

Plné moci musia byť *riadne*. To znamená, že musia byť vydané orgánom, ktorý má sám právomoc príslušný akt uskutočniť. Môže to byť hlava štátu, vláda alebo minister zahraničných vecí. Plné moci musia splnomocňovať na uskutočnenie práve toho aktu, o ktorý ide. Teda o prerokovanie zmluvy, o schválenie textu, alebo o podpis. Plnými mocami sa rozumie *písomný dokument*. Vyplýva to už z toho, že splnomocnenec je povinný predložiť plnú moc alebo sa ňou preukázať (čl. 7).

Predloženie plných moci nie je však neodkladnou podmienkou platnosti akéhokoľvek aktu, ktorý smeruje k uzatvoreniu medzinárodnej zmluvy, vrátane aktu, ktorým sa zmluva záväzne prijíma. Štáty uzatvárajúce zmluvu, môžu po vzájomnom súhlase *ustúpiť od požiadavky plných moci*, a to nielen výslovne, ale i mlčky. Keď však takýto úmysel zmluvných strán nemožno preukázať, bude neplatný každý akt uskutočnený osobou, ktorá nemá reprezentatívny charakter alebo nie je vybavená riadnymi plnými mocami. V takomto prípade pôjde o absolútnu neplatnosť takejto zmluvy od samého počiatku (lat. *ab initio*). Rovnaké účinky nastanú i vtedy, keď splnomocnenec prekročil plné moci, teda konal *ultra vires*. V tom prípade budú jeho akty neplatné, lebo neboli zahrnuté v jeho plných mociach. Napríklad splnomocnenec prejavil menom štátu definitívny súhlas s platnosťou zmluvy, aj keď ho v plnej moci oprávňovali iba na autentifikáciu zmluvy s výhradou ratifikácie.

Nedostatok plných moci môže byť zhojený *ratifikáciou*. Akt urobený osobou riadne nesplnomocnenou bude napriek tomu platný, ak dotýčny štát dodatočne potvrdí tento akt (čl. 8). Dodatočné potvrdenie, *konfirmácia*, má právny účinok *ex tunc*.

IV. SKUTOČNÝ SÚHLAS ZMLUVNÝCH STRÁN

Základnom záväznosti medzinárodnej zmluvy je *skutočný súhlas strán*. Smeruje k tomu, aby to, čo je obsahom zmluvy, nabudúce platilo medzi stranami ako *právny záväzok*. Preto každý vonkajší prejav vôle, pri ktoromkoľvek právnom relevantom akte, smerujúcom k uzatvoreniu zmluvy, ktorý *nezodpovedá ich skutočnej vôli* a nevyjadruje ich súhlas, je v dôsledku toho *vydaný*, a preto i *neplatný*. Neplatnosť zmluvy bude podľa okolností buď *absolútna*, t. j. nulitná, ničotná a neplatná od začiatku (*null and void*). Alebo bude ich neplatnosť *relatívna*, čo znamená, že bude napadnuteľná a potom prípadne neplatná *ex tunc*.

Dôvody chybného prejavu môžu byť podľa Viedenského dohovoru o zmluvnom práve omyl, podvod, korupcia splnomocnenca, donútenie splnomocnenca a donútenie štátu hrozbou sily alebo použitím vojenskej sily.

1. Omyl

Omyl môže byť faktický alebo vo formulácii textu zmluvy. *Faktický omyl*, tzn. omyl o skutočnosti, spočíva v tom, že niektorý zo štátov zúčastnených na uzatváraní zmluvy, predpokladá existenciu určitej skutočnosti alebo okolnosti, ktorá však v čase rokovania zmluvy vôbec *neexistuje*, napr. predpokladá existenciu rieky určitého názvu, ktorá má tvoriť hranicu medzi susednými štátmi, pričom nijaká rieka s takým názvom neexistuje.

Omyl vo *formulácii textu* sa týka napr. použitia *chybného označenia* veci či miesta alebo *nesprávneho výrazu alebo obratu* pri stanovení vzájomných práv a povinností. Takýto omyl nemá vplyv na platnosť zmluvy, pretože tu nepochybne existoval vzájomný súhlas strán a omyl sa týka iba výrazu alebo obratu, ktorý nevystihoval ich vôľu. Takáto zmluva *musí byť plnená* podľa skutočnej vôle strán v čase uzatvorenia zmluvy (čl. 48 ods. 3).

Každý omyl v tom zmysle však nemusí nutne pôsobiť neplatnosť zmluvy. Je možné, že rokujúci štát bol ochotný dať súhlas na platnosť zmluvy, i keď mu bol známy skutočný stav veci. Chybný prejav vôle totiž spôsobuje neplatnosť medzinárodnej zmluvy iba v tom prípade, že mylne predpokladané skutočnosti či okolnosti boli dôvodom, prečo štát dal svoj súhlas k záväznosti zmluvy.

Omyl môže byť jednostranný, alebo obojstranný či spoločný. O *jednostrannom omyle* hovoríme vtedy, keď iba jedna strana je v omyle. O *obojstrannom* či *spoločnom* hovoríme vtedy, keď obe strany alebo všetky strany, ak ide o viacstrannú zmluvu, sú v omyle. Právne účinky budú však v oboch prípadoch rovnaké. Zmluva, pri ktorej konaniu došlo k omylu, bude napadnuteľná postihnutým štátom. Pri obojstrannom či spoločnom omyle môže byť zmluva napadnutá ktorýmkoľvek účastníkom. V oboch prípadoch zmluva stratí platnosť *ex tunc*.

Viedenský dohovor o zmluvnom práve stanovuje, že štát sa môže dovolávať omylu ako dôvodu na zrušenie svojho súhlasu byť zmluvou viazaný, ak sa omyl týka skutočnosti alebo okolnosti, ktorých existenciu tento štát *predpokladal* a ktorá bola *neodkladným základom súhlasu* tohto štátu byť zmluvou viazaný (čl. 48 ods. 1).

Právo domáhať sa neplatnosti zmluvy však stráca tá strana, ktorá svojím konaním k vlastnému omylu *prispela*, alebo tá strana, ktorá bola okolnosťami pri uzatváraní zmluvy *upozornená* na možnosť omylu (čl. 48 ods. 2). Dôvodom na vznik tohto pravidla je potreba chrániť *právnú istotu* a hlavne *oprávnené záujmy zmluvných strán*, ktoré zmluvu uzatvorili v dobrej viere.

2. Podvod

Podvod pri uzatvorení zmluvy sa zakladá v tom, či konajúci štát prinúti druhý štát k uzatvoreniu zmluvy *podvodným konaním* (čl. 49). Cieľom takéhoto postupu je vyvolať u protistrany *dolózny omyl*, bez ktorého by nebola ochotná dať súhlas k zmluve. Vykoná napr. falošné predstieranie neexistujúcej skutočnosti, nepravdivé prehlásenie alebo predloží sfaľšované mapy alebo dokumenty. Strana, ktorá sa stala obeťou podvodu, sa môže domáhať *neplatnosti zmluvy ab initio*.

Podvod sa pri uzatváraní medzinárodných zmluvy vyskytuje *zriedka*. Aj tak však s ním musí medzinárodné spoločenstvo počítať. Dokazuje to napr. mníchovská dohoda z roku 1938. Podľa rozsudku Norimberského vojenského tribunálu z roku 1946 sa nemecká vláda dopustila *podvodu* tým, že pri uzatvorení tejto dohody nemala v úmysle túto zmluvu splniť, pretože súčasne s jej podpísaním činila konkrétne kroky, smerujúce k skorej násilnej vojenskej okupácii zostatku Československej republiky.

3. Korupcia

Vadou vôle trpí i taký prejav súhlasu k zmluve, ktorý bol dosiahnutý korupciou predstaviteľa štátu iným štátom zúčastneným na zmluve. Korupciou sa pritom rozumie *poskytnutie neoprávnených osobných výhod* predstaviteľovi štátu, s cieľom ovplyvniť ho tak, aby *zneužil svoje plné moci v prospech druhej strany* (čl. 50). Takýto súhlas býva označovaný ako „kúpený súhlas“. Korumpujúcim musí byť *štát*, to znamená, že dolózne konanie možno pričítať štátu zúčastnenom na zmluve, nie iba osobe, ktorá jeho menom vystupuje. Musí tu byť ďalej daná *príčinná súvislosť* medzi korupciou a predstaviteľovým prejavom súhlasu so zmluvou tak, aby vyhovovala záujmu korumpujúceho štátu. Korupciu predstaviteľov štátu možno pokladať *za zvláštny prípad podvodu*. Preto sú i rovnaké dôsledky. Strana, ktorá sa stala obeťou korupcie, sa môže domáhať *neplatnosti zmluvy ab initio*.

4. Použitie sily a hrozby sily

Súhlas druhej zmluvnej strany, vynútený silou alebo hrozbou sily, nemôže byť základom platnej zmluvy, pretože *neprišlo k slobodnému prejavu ich vôle*. Protiprávne násilie pritom môže smerovať buď proti osobe zástupcu štátu alebo proti štátu samotnému.

Použitie sily alebo hrozby *sily proti osobe predstaviteľa iného štátu* vylučuje skutočný prejav vôle tak na strane zástupcu, ako aj na strane zastúpeného štátu.

Donútenie môže byť fyzické alebo duševné. Fyzické smeruje proti životu, zdraviu a majetku zástupcu alebo osôb jemu blízkych, nie však priamo proti jeho štátu. Duševné násilie smeruje proti postaveniu alebo cti zástupcu štátu.

Vynútený súhlas zástupcu štátu bude bez *akýchkoľvek právnych účinkov* (čl. 51). Takáto zmluva je *ipso iure* nulitná, čo znamená ničotná a neplatná *ab initio*. Takúto chybu nebude preto možno odstrániť ani dodatočným riadnym súhlasom, ratifikáciou.

Historickými príkladmi donútenia zástupcov štátu sú vojenské obsadenia Sejmu pri prvom delení Poľska v roku 1773, fyzické donútenie kórejského cisára prijať japonský protektorát v roku 1905 alebo donútenie prezidenta Háchu Hitlerom 14. marca 1939 prijať nemecký protektorát nad Čechami a Moravou.

Ak by sa stal predmetom použitia sily alebo hrozby silou *sám štát*, nemôže dôjsť k vysloveniu jeho slobodného súhlasu. A to aj v prípade, že by bol prejav jeho zástupcu formálne bezchybný, pretože konal v rámci svojej ústavnej právomoci alebo na základe riadnych plných mocí a nestal sa sám objektom násilia.

Zmluva vynútená na štáte hrozbou sily alebo použitím sily je podľa Viedenského dohovoru o zmluvnom práve *nulitná*, tzn. absolútne neplatná a ničotná (čl. 52), teda nie iba napadnuteľná donútenou stranou. Príkladom nulitnej zmluvy je mníchovská dohoda z roku 1938, ktorá bola Československu vnútená Francúzskom, Talianskom, Nemeckom a Veľkou Britániou.

Viedenská konferencia o zmluvnom práve z roku 1969 schválila *Deklaráciu o zákaze vojenského, politického alebo hospodárskeho donútenia pri uzatváraní zmlúv*. V nej odsúdila hrozbu alebo použitie nátlaku ktorýmkoľvek štátom v akejkoľvek podobe, či už vojenskej, politickej alebo hospodárskej, s cieľom donútiť druhý štát, aby vykonal akýkoľvek úkon týkajúci sa uzatvorenia medzinárodnej zmluvy (dokument OSN A/CONF. 39/26).

§ 4. UZATVÁRANIE MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Zmluva sa stane záväznou pre štát až po *uskutočnení viacerých právnych aktov, navzájom na seba nadväzujúcich*. Takýto postup ukladá štátu jednak medzinárodné a jednak jeho vnútroštátne právo. Až po ich uskutočnení sa štát stane zmluvnou stranou a zmluva sa pre neho stane medzinárodnoprávne záväznou. K týmto predpísaným právnym aktom patrí: schválenie textu zmluvy; overenie (autentifikácia) textu; ratifikácia; prijatie; schválenie (aprobácia) zmluvy alebo prístup k nej; a výmena ratifikačných listín alebo ich uloženie u depozitára, vzájomné informovanie o schválení zmluvy (konfirmácia) alebo výmena nót identického zmluvného obsahu.

Vnútroštátne právo obvykle rozlišuje medzi právomocami rokovať o zmluve, schvaľovať zmluvu pred definitívnym prijatím a ratifikovaním zmluvy.

Právomoc rokovať o zmluve zahŕňa oprávnenie viesť konanie o uzatvorení zmluvy, formulovať obsah zmluvy, overiť text zmluvy, parafovať alebo podpísať zmluvu. Pritom podpis zmluvy môže mať právny význam iba overenia dohodnutého textu zmluvy, môže však byť súčasne i prejavom definitívneho súhlasu s platnosťou zmluvy.

Schválenie zmluvy pred definitívnym prijatím je z hľadiska vnútroštátneho práva potrebné na to, aby mohla byť uskutočnená ratifikácia alebo iný právny akt rovnakého významu.

Ratifikovať zmluvu znamená dávať v plnej a slávnostnej forme definitívny súhlas na platnosť zmluvy skôr dohodnutej a podpísanej. Vzhľadom na rozvoj techniky foriem uzatvárania medzinárodných zmlúv má však podľa medzinárodného práva rovnaké právne účinky ako formálna ratifikácia v tomto tradičnom úzkom slova zmysle i každý akt, ktorým sa text zmluvy, predtým podpísaný alebo inak overený, prijíma ako definitívne záväzný. Teda i schválený, prijatý a prístupný.

I. PRÍPRAVA TEXTU ZMLUVY

Ak má dôjsť k uzatvoreniu zmluvy, je podľa povahy veci nutné, aby strany dospeli k dohode o tom, že *chcú uzavrieť zmluvu*, a aby sformulovali text, ktorý by sa mohol stať *predmetom zmluvného súhlasu*. Text zmluvy vzniká v priebehu rokovania (*negotiation*) medzi zmluvnými stranami. Postup pri rokovaní je totiž *rozdielny* u zmlúv dvojstranných a mnohostranných.

U *dvojstranných* zmlúv, ako i u zmlúv s malým počtom strán, sa konanie začína obvykle tým, že vláda jedného štátu informuje vládu druhého, eventuálne vlády druhých štátov, o svojom úmysle uzavrieť s nimi zmluvu určitého obsahu. Zisťuje pri tom jej (ich) všeobecné stanovisko. Koná sa to spravidla diplomatickou cestou. To znamená, že sa všetko uskutočňuje v písomnom alebo ústnom styku ministrov zahraničných vecí, diplomatických zástupcov alebo iných štátnych orgánov reprezentatívneho charakteru.

Spolu s iniciatívou alebo v neskoršom štádiu konania predkladá štát, ktorý dal ku konaniu popud, druhému štátu viac menej podrobný návrh textu zmluvy. Podnet na začatie konania, prípadne popud na prvú osnovu zmluvy, môže však takisto vzísť od *tretieho*, na obsahu zmluvy nezainteresovaného štátu, ktorý tým poskytuje stranám dobré služby alebo vystupuje medzi nimi ako sprostredkovateľ.

Ak vláda iného štátu ponuku v zásade prijme, dojde k vlastnému konaniu o definitívnom obsahu a formulácii zmluvy. V jej priebehu si strany vymieňajú návrhy a protinávrhy tak dlho, až je zistené, že buď je obsah zmluvy aspoň v hrubých rysoch dohodnutý, alebo že dohoda o obsahu zmluvy nie je zatiaľ alebo vôbec možná.

V záverečnom štádiu rokovania zmluvy dochádza spravidla k osobnému stretnutiu kompetentných orgánov alebo splnomocnencov, pri ktorých je *text definitívne dohodnutý*.

Mnohostranné zmluvy, tzn. zmluvy s väčším počtom strán, bývajú *prerokúvané na medzinárodných konferenciách* (o ich priebehu, procedúre a schvaľovaní textu zmluvy pozri nasledujúcu kapitolu, oddiel medzinárodné konferencie).

II. JAZYK ZMLUVY

Podľa súčasného medzinárodného práva záleží *celkom na vôli zmluvných strán, v koľkých a v ktorých jazykoch* chcú formulovať text zmluvy. Existuje však ustálená prax, ktorú štáty spravidla dodržiajú.

Dvojstranné zmluvy, napr. zmluvy s malým počtom zmluvných strán, bývajú v dnešnej praxi zapisované v národných jazykoch oboch, respektíve všetkých zmluvných strán. Všetky takéto rôznajazyčné texty bývajú považované za *autentické*.

Ak ide o jazyk patriaci k *rozdielnym jazykovým skupinám*, napr. niektorý indoeurópsky jazyk a čínsky, japonský alebo arabský jazyk, zapisuje sa zmluva okrem národného znenia ešte v ďalšom, spravidla *svetovom jazyku*, napr. v anglickom, francúzskom, španielskom alebo arabskom. V prípade eventuálneho sporu o správny výklad nejakého termínu použitého v zmluve, môže byť podľa vôle strán rozhodujúcim textom znenie v neutrálnom svetovom jazyku.

Mnohostranné zmluvy sa spisujú spravidla vo *dvoch alebo viacerých svetových jazykoch*. Zmluva sama stanovuje, ktoré z týchto textov sú autentické. Ostatné potom bývajú iba oficiálne preklady.

Napríklad Viedenský dohovor o zmluvnom práve z roku 1969 stanovil, že jeho anglické, čínske, francúzske, ruské a španielske znenie má rovnakú platnosť (čl. 85).

III. JEDNOTLIVÉ ČASTI ZMLUVY

V texte medzinárodnej zmluvy možno rozlíšiť tieto *časti*: úvod (preambula), vlastný text, záverečné ustanovenie (protokolárne články) a prílohy.

V *preambule* sa spravidla uvádza počet zmluvných strán, účel zmluvy, mená splnomocnencov, a konštatuje sa preverenie ich plných mocí (u dvojstranných zmlúv). Potom nasleduje to, na čom sa strany dohodli. Posledná veta úvodu obvykle znie: „a dohodli sa na tomto.“ Úvod zmluvy je formálne *rovnako platnou súčasťou zmluvy*, ako jej ostatné časti. Dôvody konania zmluvy a jej cieľ, určený v preambule,

môže mať veľký význam pri *interpretácii a aplikácii* zmluvy, hlavne zmlúv politických alebo zmlúv, ktorými sa zakladajú medzinárodné vládne organizácie, ako napr. OSN.

Vo *vlastnom texte* zmluvy je formulovaný meritórny *obsah* zmluvy, tzn. práva a povinnosti strán. Vlastný text býva podľa rozsahu zmluvy a počtu ich ustanovení *rozdelený* na jednotlivé články, ich odstavce a pododstavce, oddiely, kapitoly alebo časti.

V *záverečnej časti*, nazvanej tiež protokolárne články, sú sústredené tie ustanovenia, ktoré majú *formálnu právnu povahu*. Upravujú *podmienky právneho života zmluvy*. Stanovuje sa v nich obdobie, na ktorú je zmluva uzatvorená, možnosť a spôsob predĺženia jej platnosti, podmienky výpovede, požiadavky ratifikácie alebo aprobácie, okamih vstupu zmluvy do platnosti, označenie autentického textu, právna povaha príloh a eventuálne i dohodnutý spôsob urovnania sporov, ktoré by mohli vzniknúť medzi zmluvnými stranami pri jej výklade a aplikácii.

Na konci záverečnej časti zmluvy býva uvedený *dátum a miesto* uzatvorenia zmluvy a *podpisy splnomocnencov*. Zmluva sa spravidla podpisuje na jednom mieste, a to tam, kde sa dohodla.

V minulosti vyvolávali často ťažkosti prestížne spory *určením poradia podpisov dohodnutej zmluvy*. Keď sa však presadila v medzinárodných vzťahoch zásada zvrchovanej rovnosti štátov, boli tieto problémy u dvojstranných zmlúv odstránené zavedením *alternátu*, tzn. striedania podpisov dvoch rovnoprávných a zvrchovaných partnerov.

Dvojstranná zmluva sa podľa tohto spôsobu vyhotovuje *vo dvoch exemplároch*. Každá strana dostane ten exemplár, na ktorom sa sama podpísala ako prvá. Pokiaľ je zmluva napísaná v národných jazykoch oboch strán, strieda sa rovnakým spôsobom a umiestnením zvolených textov. Každá strana podpisuje na prvom mieste ten exemplár zmluvy, kde znenie v jej jazyku je na prvom mieste.

Mnohostranné zmluvy, pokiaľ by neprišlo k inej dohode zmluvných strán, sa spravidla podpisujú podľa abecedného poradia oficiálnych názvov štátov. Na začiatku je avšak nutné sa dohodnúť, ktorý z jazykov použitých v zmluve sa bude považovať za základ, pretože názvy i poradia štátov v rôznych jazykoch sa môžu *značne líšiť*.

Prílohy zmluvy bývajú *označené rôzne*: príloha, záverečný protokol, dodatočné články atď. Tieto prílohy sa spravidla nepodpisujú, a neparafujú. Ich právna povaha závisí od dohody zmluvných strán. Môžu tvoriť integrálnu súčasť zmluvy, môžu zachytávať dohodnutý výklad niektorých ustanovení zmluvy, môže to však byť iba zoznam predmetov (tovar alebo colné tarify), u ktorých bola predtým dosiahnutá dohoda vo vlastnom texte zmluvy.

IV. SCHVÁLENIE TEXTU ZMLUVY

Technickou fázou úspešného konania o uzatvorení zmluvy zakončuje *schválenie (prijatie)* textu zmluvy (*adoption*). Tento akt *fixuje* formu a obsah zmluvy, avšak *bez akýchkoľvek právnych dôsledkov* pre právnu záväznosť zmluvy.

Hlasovanie predstaviteľov štátov na medzinárodnej konferencii pre schválenie (prijatie) textu nie je ešte prejavom súhlasu štátu byť viazaný schváleným textom. Sú nato potrebné ešte ďalšie právne akty, spravidla *podpisy a následná ratifikácia*.

Schválenie textu sa uskutočňuje u dvojstranných a viacstranných zmlúv *jednomyselným súhlasom všetkých účastníkov konania*. U zmlúv mnohostranných, prerokovaných na medzinárodnej konferencii, sa text schvaľuje spravidla kladnými *hlasmi dvoch tretín* štátov prítomných na konferencii a hlasujúcich. Možno avšak použiť i iný spôsob prijatia textu, napr. jednomyselný súhlas účastníkov, konsenz, trojpäťtinová väčšina, pokiaľ by sa takto vyslovila dvojtretinová väčšina prítomných na konferencii a hlasujúcich delegácií (čl. 9 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve).

Dôležitosť jednomyselnosti u dvojstranných zmlúv vyplýva z toho, že odmietnutie textu, hoci i jedným účastníkom, znamená nedostatok dohody o obsahu zmluvy.

Na *medzinárodnej konferencii* je situácia iná v tom, že tu ide o zmluvu všeobecnejšieho významu, kde nesúhlasia menšina zásadne *nemôže brániť väčšine účastníkov*, aby zmluvu medzi sebou dohodli a uzatvorili. Požiadavka dvojtretinovej väčšiny stanovenej viedenským dohovorom, či už pre vlastné prijatie textu alebo pre rozhodovanie o inom spôsobe hlasovania, zaisťuje celkom spravodlivo ochranu podstatnej menšiny účastníkov i záujmy prevažnej väčšiny, a navyše zodpovedá súčasnej medzinárodnej praxi na medzinárodných diplomatických konferenciách. Toto pravidlo platí však s výnimkou schvaľovania *zmlúv politických, bezpečnostných a odzbrojovacích*, kde býva text navrhnutých zmlúv prijatý metódou konsenzu alebo na základe zásady jednomyselnosti (bližšie v nasledujúcej kapitole o hlasovaní na medzinárodných konferenciách).

V. OVERENIE TEXTU ZMLUVY (AUTENTIFIKÁCIA)

Autentifikácia (overenie) zmluvy je akt konajúcich strán, ktorým sa text zmluvy stáva *definitívnym a pôvodným*. Overením uznali konajúce strany text zmluvy za *správny a nemeniteľný*, s výhradou opravy vecných alebo jazykových chýb, a *oficiálny*, pretože iba tento overený text bude považovaný za pôvodný.

Rozdiel medzi autentifikáciou a obyčajným schválením je v tom, že iba text schválený môže byť pred autentifikáciou ešte menený, a hlavne autentifikované môže byť tiež iné znenie, než to, ktoré bolo predtým schválené.

K autentifikácii textu dochádza obvykle podpisom, podpisom *ad referendum* alebo parafovaním textu zmluvy alebo záverečného aktu medzinárodnej konferencie, ktorého súčasťou je text zmluvy, alebo inými stranami dohodnutým spôsobom, napr. rezolúciou Valného zhromaždenia OSN.

Podpis však môže mať podľa vôle strán popri funkcii autentifikácie textu i *d'alšie právne významnejšie funkcie*. V procese vzniku medzinárodnej zmluvy môže byť prejavom vôle štátov definitívne prijatie záväznosti zmluvy.

Podpis ad referendum je podpis *podmienený* neskorším schválením príslušným orgánom konajúceho štátu. Po takomto schválení nadobudne význam plného podpisu, a to *ex tunc*.

Parafovanie je predbežný podpis zmluvy, uskutočnený iba iniciálami splnomocnenca. Parafovať nemožno celú zmluvu alebo iba dohodnuté časti, ktoré boli formulované písomne. Parafovanie sa obvykle používa, ak je treba konanie z nejakého dôvodu prerušiť. Napríklad jedna strana si potrebuje vyžiadať nové inštrukcie alebo dôjde k nezhode medzi konajúcimi o nejakej vážnejšej otázke.

VI. SÚHLAS KONAJÚCICH STRÁN BYŤ VIAZANÝ ZMLUVOU

Definitívny súhlas štátu byť viazaný zmluvou môže byť podľa Viedenského dohovoru vyjadrený v *rôznych formách*: podpisom, výmenou dokumentov tvoriacich zmluvu, ratifikáciou zmluvy, jej prijatím (*acceptance*), schválením (*approval*), prístupom k zmluve (*accession*) alebo iným, medzi zmluvnými stranami dohodnutým, spôsobom (čl. 11).

Prejavom súhlasu štátu byť viazaný zmluvou však pre neho ešte nenastávajú povinnosti vyplývajúce zo zmluvy. Ku vstupu zmluvy do platnosti môže byť ešte potrebný *rovnaký súhlas druhej strany* u dvojstranných zmlúv, alebo *súhlas určitého počtu ďalších štátov* u mnohostranných zmlúv.

Samotným prejavom definitívneho súhlasu so zmluvou však nastáva významný právny účinok, zakladajúci na tom, že štát až do vstúpenia zmluvy do platnosti je povinný zdržať sa akýchkoľvek činov, ktoré by smerovali *k zmareniu predmetu a účelu zmluvy*.

Zo zásady dobrej viery tiež vyplýva, že ostatné štáty zúčastnené na zmluve nemajú svoje definitívne rozhodnutia o prijatí či neprijatí zmluvy *neprimerane preťahovať*.

1. Podpis

Podpis zmluvy plní vždy funkciu autentifikačného aktu. Môže však navyše vyjadrovať i vôľu štátu byť zmluvou viazaný, ak to stanoví zmluva sama, ak to vyplýva z plnej moci predstaviteľa alebo ak sa o tom strany inak dohodli.

Obdobne i parafovanie zmluvy a podpis *ad referendum*, ak neboli potvrdené povahy plného podpisu, môžu slúžiť na vyjadrenie definitívneho súhlasu byť zmluvou viazaný (čl. 12).

2. Ratifikácia

Ratifikácia je formálne, *slávnostné potvrdenie medzinárodnej zmluvy*, schválenej a podpísanej oprávneným štátnym orgánom. Spravidla to býva *hlava štátu*.

V minulosti sa ratifikácia považovala za *dôležitú* podmienku platnosti zmluvy, ktorá bola schválená prostredníctvom splnomocnenca. V súčasnosti záleží *úplne na vôli strán*, či určitá medzinárodná zmluva bude ku svojej platnosti potrebovať ratifikáciu. Medzinárodné právo samé nestanovuje žiadnu kategóriu zmlúv, ktoré by k svojej platnosti vždy vyžadovali ratifikáciu. Z veľkého množstva súčasne uzatváraných zmlúv podlieha ratifikácii *len malá časť*, hlavne zmluvy závažnejšieho politického a hospodárskeho obsahu, zmluvy o základných ľudských právach a zmluvy, ktoré majú zmeniť vnútorný pomer v štáte prijatím nového zákona alebo zmeny dosiaľ platné. Ratifikácia sa zásadne nevyžaduje u zmlúv uzatváraných v zjednodušenej forme, napr. výmenou nót alebo u rezortných dohôd.

Podľa viedenského dohovoru sa súhlas štátu byť viazaný vyjadruje ratifikáciou iba vtedy, ak to stanovuje zmluva sama, ak sa na tom strany inak dohodli, ak taký úmysel bol vyjadrený počas konania o zmluve, alebo ak to vyplynulo z plnej moci zástupcu štátu (čl. 14).

Požiadavka ratifikácie ako definitívneho prejavu vôle štátu byť viazaný zmluvou, uplatňujú štáty spravidla s ohľadom na svoje *ústavy*. Ústavné pravidlá o ratifikácii však bývajú v jednotlivých krajinách *rôzne*. Obvykle je na ratifikáciu oprávnená hlava štátu, ktorá však u niektorých zmlúv musí na začiatku získať súhlas parlamentu.

V Československu podľa ústavy z roku 1968 (zákon č. 143/1968 Zb.) ratifikoval medzinárodné zmluvy prezident. U zmlúv politických, hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy a u takých zmlúv, ku ktorých realizácii bol potrebný zákon, však potreboval súhlas Federálneho zhromaždenia (čl. 61 ods. 1 a čl. 36 ods. 3).

V Slovenskej republike sa podľa ústavy postupuje pri ratifikácii podobne. Prezident ratifikuje medzinárodné zmluvy. Jeho ratifikácia zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, politických zmlúv a hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy, ako i zmlúv, ku ktorých uskutočneniu je potrebný zákon, však vyžaduje predchádzajúci súhlas Národnej rady SR.

3. Pristúpenie

Pristúpenie *akcesiou*, či *adhéziou*, sa nazýva definitívne prijatie záväznosti zmluvy štátom, ktorý sa na vypracovaní zmluvy nezúčastnil a ani zmluvu nepodpísal. Rozdiel medzi akcesiou a adhézou spočíva v tom, že pri akcesii prijíma nový účastník *všetky práva a povinnosti* pôvodných signatárov podľa zmluvy, kým pri adhézii prijíma iba *niektoré časti zmluvy* alebo iba právne zásady obsiahnuté v zmluve. Adhézia sa preto môže javiť ako akcesia s výhradou alebo s viac výhradami.

Pristúpenie k zmluve je možné len pri *otvorených* zmluvách. Pristupujúci štát sa stáva stranou zmluvy už svojim prejavom vôle o pristúpení. Súhlas pôvodných signatárov s jeho eventuálnou účasťou na zmluve je tu vlastne daný už skôr v jej texte alebo vo zvláštnej dohode signatárov.

Prístup má pri zmluve vyžadujúcej si na platnosť ratifikáciu rovnaký právny význam ako *ratifikácia*. Rozdiel je tu v tom, že pristupujúci štát svojim aktom pristúpenia zmluvu priamo „ratifikuje“, aj keď by ju predtým podpísal.

Pristúpenie k zmluve môže nastať spravidla potom, čo zmluva vstúpila do platnosti medzi pôvodnými účastníkmi. Nie je to však podmienka, ibaže by to zmluva sama stanovila. Mnohé multilaterálne zmluvy počítajú s tým, že do počtu ratifikácie, nutnej na vstup zmluvy do platnosti, sa počítajú popri ratifikácii i pristúpenia štátov. Týmto spôsobom sa umožnilo mnohým novovzniknutým štátom, ktoré sa nezúčastnili na príprave zmluvy, pretože vtedy boli ešte nesamosprávnymi územiami, aby sa stali rýchlo stranami multilaterálnych zmlúv, otvorených na pristúpenie všetkým existujúcim štátom.

Pristúpenie sa uskutočňuje *rovnakým spôsobom* ako ratifikácia. Listiny o pristúpení sú analogické ratifikačným listinám.

4. Prijatie

Prijatie, *akceptácia*, je *zjednodušenou formou* ratifikácie alebo pristúpenia k zmluve. Prijatie závisí od toho, či definitívny súhlas na záväznosť zmluvy dal štát, ktorý bol pôvodným signatárom zmluvy, alebo štát, pre ktorý je zmluva otvorená.

Z hľadiska *medzinárodného práva* je rozdiel medzi ratifikáciou a pristúpením na jednej strane a prijatím na druhej strane iba *terminologický*. Konkrétna zmluva môže používať ten alebo iný výraz alebo všetky. Viedenský dohovor o zmluvnom práve z roku 1969 definuje vo svojom článku 2 termíny používané v dohovore. O ratifikácii, prijatí, schválení a prístupe prehlasuje, že *všetky tieto akty bez rozdielu* značia v každom prípade úkon, ktorým štát v medzinárodnom meradle prejavuje svoj súhlas byť viazaný zmluvou.

Isté vecné rozdiely medzi týmito pojmami však majú *dôležitý vnútroštátny význam*, napr. prijatie, či už má význam ratifikácie alebo adhézie, nemusí vyjadrovať splnenie ústavnej podmienky, ako je schválenie parlamentom. Mnohé zmluvy, práve so zreteľom na rozdielne ústavné pravidlá jednotlivých štátov používajú alternatívny termín ratifikácia alebo prijatie, aby im uľahčili cestu k účasti na dohodnutej zmluve.

5. Schválenie

Podpísaná zmluva niekedy vyžaduje k platnosti neskoršie *schválenie*, alebo sa podpisuje s výhradou schválenia. Menej často sa objavuje schválenie ako zjednodušená forma prístupu k zmluve, ktorá je otvorená na schválenie.

Schválenie, *aprobácia* či *konfirmácia zmluvy* je zjednodušenou formou ratifikácie. Inštitút schválenia sa obvykle používa na vyjadrenie súhlasu štátu byť viazaný medzinárodnými zmluvami a dohodami uzatváranými *vládnymi alebo rezortnými ministrami*.

6. Medzinárodný akt vstupu medzinárodnej zmluvy do platnosti

Záväzný prejav vôle štátu prijať pre seba platnosť medzinárodnej zmluvy, pokiaľ sa uskutočňuje ratifikácia, pristúpením, prijatím a schválením, je *jednostranný akt*, ktorý štáty uskutočňujú *nezávisle na sebe*. Pritom účinky podľa medzinárodného práva má však iba *medzinárodný akt*, prejav vôle, adresovaný ostatným medzinárodným partnerom.

Medzinárodnými aktmi preto nemôže byť samotný súhlas parlamentu s ratifikáciou zmluvy alebo podpis ratifikačných listín hlavou štátu, alebo samotné schválenie medzinárodnej dohody vládou či rezortným ministrom. Takéto vnútroštátne akty spĺňajú iba podmienky na prijatie záväznosti medzinárodnej zmluvy *požadované ústavou*, aj keby boli určené zvonka zmluvným partnerom.

Medzinárodný akt ratifikácie, pristúpenie, prijatie alebo schválenie sa uskutočňuje tým spôsobom, že príslušné ratifikačné listiny alebo listiny o pristúpení, prijatí alebo schválení *sa vzájomne vymenia* medzi zmluvnými štátmi, alebo sa *uložia u depozitára*, alebo sa to *oznámi zmluvným štátom a depozitárovi* (čl. 16).

7. Výmena a uloženie ratifikačných listín

U *dvojstranných* zmlúv sa uskutočňuje *výmena* týchto inštrumentov. Ako miesto výmeny sa volí spravidla miesto na území tej zmluvnej strany, na ktorej území nebola zmluva podpísaná. Ide tu o obdobu alternátu pri podpise zmluvy.

O výmene ratifikačných listín sa obvykle spisuje zvláštny protokol, ktorý podpisujú obe strany. Konštatuje sa v ňom, že splnomocnenci oboch strán sa zišli na určitom mieste za účelom výmeny ratifikačných inštrumentov a že tieto inštrumenty boli predložené, preskúmané a vymenené.

U zmlúv s *väčším počtom strán* je obvyklé uloženie, *depozícia* ratifikačných inštrumentov u *depozitára*. Výhoda tohto postupu spočíva v tom, že nie je potreba, aby každý ratifikujúci štát vyhotovil pre každý iný signatárny štát zvláštnu ratifikačnú listinu, aby s každým uskutočňoval výmenu nót a spisoval o tom protokol.

8. Depozitár

Depozitár je ten, kto je zmluvnými stranami poverený chrániť pôvodný text, *originál zmluvy*, a konať rôzne *úkony, dôležité pre právny život zmluvy*. Postavenie a funkciu depozitára upravuje Viedenský dohovor o zmluvnom práve (čl. 76 a 77).

Depozitárom môže byť jeden alebo viac štátov, medzinárodné organizácie alebo hlavný výkonný funkcionár tejto organizácie. Depozitárom býva spravidla ustanovený štát, na ktorom území bola zmluva dohodnutá alebo medzinárodná organizácia, na ktorej pôde došlo k uzatvoreniu zmluvy.

Funkcie depozitára zmluvy sú *medzinárodnej povahy* a depozitár musí pri ich uskutočňovaní *konat' nestranne*. K povinnostiam depozitára patrí hlavne:

1. uchovať a chrániť pôvodný text zmluvy;
2. vydávať overené opisy originálov, prípadne oficiálne preklady zmluvným stranám a štátom, ktoré majú právo stať sa stranami zmluvy;
3. prijímať všetky akty, týkajúce sa života zmluvy, ako sú podpisy, listiny o ratifikácii alebo prístupu a iné notifikácie k zmluve, a informovať o nich oprávnené štáty;
4. informovať oprávnený štát o tom, že zmluva bola definitívne prijatá takým počtom štátov, ktoré sa vyžadujú na to, aby mohla vstúpiť do platnosti;
5. skúmať, či uložené podpisy, inštrumenty a oznámenia, týkajúce sa zmluvy sú v dobrej a náležitej forme a upozorňovať na prípadné závady tie štáty, ktorých sa to týka;
6. registrovať zmluvu alebo dohodu na sekretariáte OSN;
7. uskutočniť opravu chýb v texte zmluvy alebo v ich jednotlivých jazykových zmenách, pokiaľ oprávnené štáty nič nenamietajú;
8. ak dôjde medzi niektorým oprávneným štátom a depozitárom k rozporu, pokiaľ ide o výkon jeho funkcie, je povinnosťou depozitára informovať o tom oprávnené štáty alebo príslušné orgány medzinárodnej organizácie (čl. 77).

VII. SÚHLAS ŠTÁTU BYŤ VIAZANÝ ČASŤOU ZMLUVY

Súhlas štátu byť viazaný zmluvou sa týka zásadne *celej zmluvy* tak, ako bola autentifikovaná. Účelom overenia je právne zafixovať text, v ktorom zmluva nadobudne platnosť, ak bude štátmi definitívne prijatá.

Zmluva sama, alebo inak prejavovaný súhlas zmluvných štátov, môže však pripustiť, že bude možné prijať *iba určitú časť zmluvy*, alebo zvoliť *iba určité jej ustanovenia*, ak sú dané v zmluve vo dvoch alebo viacerých variantoch. V prvom prípade je možné prijať buď celú zmluvu, alebo iba časť zmluvy. V druhom prípade je nutné jasné prehlásiť, ktorý z možných variantov sa prijíma. Súhlas so zmluvou bez určenia variantu by bol neplatný.

VIII. VÝHRADY K ZMLUVE

Otázka prípustnosti výhrad k multilaterálnym zmluvám a ich právnym účinkom bola *dlhý čas sporná*. Spôsobila to jednak neurčitost' obyčají a nedostatok zmluvnej úpravy. K riešeniu tejto zložitej problematiky prispel až Viedenský dohovor o zmluvnom práve z roku 1969.

Podľa neho sa *výhradou (reservation)* rozumie *jednostranné prehlásenie*, akokoľvek formulované alebo označené, že bolo vykonané štátom pri podpise, ratifikácii, prijatí, schválení zmluvy alebo pri pristúpení k nej, čím sa zamýšľa *vyľúčiť alebo pozmeniť právne účinky určitých ustanovení zmluvy* pri jej aplikácii voči tomuto štátu [čl. 2 ods. 1d)].

O výhrade môžeme teda hovoriť iba vtedy, keď text zmluvy bol už autentifikáciou definitívne *zafixovaný*. *Námietky*, vznesené konajúcim štátom proti určitému konkrétnemu navrhovanému ustanoveniu v *priebehu konania* o texte zmluvy, *nie sú výhradou*, ale súčasťou dojednávania zmluvných strán. *Námietky* tohto druhu sú vlastne ponuky, prípadne odmietnutie ponúk, smerujúcich k zmene ešte nezafixovaného textu. Výhradu možno preto účinne uplatniť iba pri aktoch, ktorými štát dáva svoj definitívny súhlas byť zmluvou viazaný, čo je možné len pri podpise, ratifikácii, prijatí a schválení zmluvy alebo pri pristúpení k nej.

Výhradu *nemožno uplatniť u dvojstranných zmlúv*. Strana, ktorá by v tom prípade urobila „výhradu“, by odmietla prijať text taký, ako bol dohodnutý, pretože by vlastne predložila ponuku, ofertu, na uzatvorenie inej zmluvy. Ak by bola takáto ponuka odmietnutá, potom by zrejme nebol dosiahnutý neodkladný zmluvný súhlas (lat. *consensus in idem*) a zmluva by padla. Ak by bola ponuka prijatá, potom požiadavka „výhradzujúceho štátu“ by bola zapracovaná do zmluvy a nebolo by preto možné hovoriť o výhrade k nej.

Výhrady sú preto *možné len u zmlúv mnohostranných*, ktoré vytvárajú rad samostatných právnych vzťahov medzi jednotlivými zmluvnými stranami. Aj keď je možné u týchto zmlúv robiť výhrady, nie sú prípustné hocaké výhrady. Podľa viedenského dohovoru *nie je prípustná* taká výhrada, ktorá je nezlučiteľná s predmetom a účelom zmluvy (č. 19c). Okrem toho môžu samé zmluvné strany v zmluve výslovne *zakázať akékoľvek výhrady, alebo iba určité výhrady*. Druhý cieľ môžu dosiahnuť nepriamo tým, že v zmluve určité výhrady taxatívne pripustia, čím sú akékoľvek iné možné výhrady zakázané (čl. 19 a, b).

Napríklad Európsky dohovor o dopravných značkách z roku 1957 stanovil, že každá zmluvná strana bude môcť pri podpise, ratifikácii alebo pristúpení k dohovoru prehlásiť, že sa necíti viazaná článkom 14, ktorý stanovil obligatórne rozhodcovské konanie. Ostatné zmluvné strany v takomto prípade neboli rovnako viazané týmto článkom voči tým zmluvným stranám, ktoré vykonali výhradu k tomuto článku. Okrem toho dohovor stanovil, že žiadna iná výhrada k dohovoru nie je možná (čl. 15 ods. 1).

Pokiaľ je výhrada *prípustná*, právo urobiť výhradu k mnohostrannej zmluve vyplýva pre *každý zmluvný štát* zo zásady suverenity. Z rovnakej zásady však vyplýva i právo každého iného zmluvného štátu *odmietnuť* vykonanú výhradu. Zmluvný štát mnohostrannej zmluvy totiž ako rovnaký suverén nie je povinný prijať jednostrannú zmenu zmluvných záväzkov, ktoré boli už predtým zafixované autentifikáciou zmluvy.

Z možnosti prijať výhradu k mnohostrannej zmluve a so zodpovedajúcou možnosťou takúto výhradu odmietnuť, či podať námietky proti nej, vyplývajú pre platnosť zmluvy tieto dôsledky:

- a) štát prijatím zmluvy s výhradou sa stáva stranou zmluvy vo vzťahu k tým zmluvným štátom, ktoré jeho výhradu prijali, a to v znení, ako boli pozmenené výhradou;
- b) pre štát, ktorý prijal výhradu iného štátu, platí zmluva v znení pozmeneného výhradou;
- c) medzi štátom, ktorý urobil výhradu a štátom, ktorý výhradu odmietol, právny pomer zo zmluvy nevzniká a zmluva medzi nimi nenadobudne platnosť;
- d) ak výhrada bola odmietnutá všetkými zmluvnými stranami, nemá prijatie zmluvy s výhradou žiadne právne účinky a vyhradujúci štát sa vôbec nestáva stranou zmluvy.

Zvláštne kategórie mnohostranných zmlúv tvoria tie, ktoré sú zakladajúcimi aktmi medzinárodnej vládnej organizácie a boli schválené na medzinárodnej konferencii, ktorej úlohou bolo vypracovať a schváliť štatút tejto organizácie. Výhrady k týmto zakladajúcim zmluvám by smerovali k vytvoreniu právnej nerovnosti medzi členmi organizácie. K svojej platnosti by preto spravidla vyžadovali schválenie zo strany príslušného orgánu tejto medzinárodnej organizácie.

Prijatie výhrad všetkými stranami je nutné i u takých zmlúv, kde z obmedzeného počtu zmluvných strán a z účelu a predmetu zmluvy vyplýva, že uskutočňovanie zmluvy ako celku medzi všetkými zmluvnými stranami je podstatnou podmienkou súhlasu každej z nich byť zmluvou viazaný.

§ 5. ZAČIATOK PLATNOSTI MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Podľa Viedenského dohovoru o zmluvnom práve *je úplne na vôli zmluvných strán*, kedy a ako vstúpi zmluva do platnosti (čl. 24 ods. 1). Obyčajne to zmluvné strany zakotvujú priamo v zmluve samotnej. Môžu to však urobiť i akýmkoľvek iným prejavom súhlasnej vôle mimo zmluvy.

V prípade však, že zmluva sama nemá žiadne ustanovenie o tom, kedy vstúpi do platnosti, a ani medzi zmluvnými stranami nebola dosiahnutá žiadna dohoda o tejto

otázke, vstupuje podľa Viedenského dohovoru o zmluvnom práve do platnosti okamihom, kedy definitívne súhlas byť viazaný zmluvou bol vyjadrený *všetkými štátmi*, ktoré sa zúčastnili na schválení zmluvy (čl. 24).

Pre štát, ktorý *pristupuje* k zmluve už v období jej platnosti, vstupuje zmluva do platnosti dňom, kedy štát jej závažnosť definitívne prijal, ibaže by zmluva stanovila niečo odlišné (čl. 24 ods. 3).

Vzácnne sa vyskytujú zmluvy, ktorých vstup do platnosti je viazaný na *suspenzívnu podmienku* napr. zmluva o postúpení časti územia by sa konala v závislosti od výsledku plebiscitu na tomto území.

Niekedy chcú zmluvné strany, aby dohoda, ktorú schválili, bola *spvoti uskutočnená* ešte predtým, než ju zmluvné strany definitívne prijmu. Vedú ju k tomu spravidla naliehavé dôvody pre čo najrýchlejšie uskutočnenia, napr. schválenie leteckej dohody, podľa ktorej by sa chceli riadiť okamžite po podpise. Dohoda však vyžaduje na svoju platnosť vnútroštátne prerokovanie a vzájomnú informáciu strán o jej schválení, čo môže trvať dosť dlho.

Taký postup viedenský dohovor umožňuje zmluvným stranám, pokiaľ by sa na ňom výslovne dohodli v príslušnej dohode, v dodatkovom protokole alebo na základe výmeny nót (čl. 25). Ak sú splnené tieto podmienky, môžu vstúpiť pre začiatok v platnosť trebárs, iba niektoré časti medzinárodnej zmluvy, nie zmluva celá.

Platná medzinárodná zmluva môže *výnimočne pôsobiť i spätne*, retroaktívne. Je to však možné iba na základe *výslovného súhlasu zmluvných strán*. V takom prípade sa posudzujú podľa zmluvy, schválenej oveľa neskôr i také fakty a konania, ktoré nastali pred vstúpením zmluvy do platnosti (čl. 28).

§ 6. VÝKLAD (INTERPRETÁCIA) MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Výkladom či *interpretáciou* medzinárodnej zmluvy nazývame myšlienkové postupy, ktorými podľa pravidiel poznania, hlavne logických a jazykových, zaisťujeme *skutočný zmysel ustanovenia zmluvy a jej právne účinky*, zamýšľané stranami zmluvy.

K výkladu medzinárodnej zmluvy je *oprávnený každý, koho sa zmluva právne týka*. Je to predovšetkým každá strana zmluvy, pokiaľ by bola spoluvykonateľcom dosiahnutej obsahovej dohody. Môžu to však byť i tretie štáty, pre ktoré zmluva počíta s právami alebo povinnosťami. V neposlednej rade sú to i orgány medzinárodnej organizácie, ktoré sú oprávnené vykladať zakladajúcu zmluvu organizácie, hlavne pokiaľ ide o tie ustanovenia, ktoré ustanovujú jej úlohy a právomoci.

Autentická interpretácia však prináleží iba *zmluvným stranám spoločne*, pretože len oni kolektívne uzatvorili zmluvu a založili právne pomery, ktoré z nej vyplývajú. Strany zmluvy sú pri autentickom výklade medzinárodnej zmluvy *zvrchované a rovné*. V dôsledku toho je potreba výklad každej z nich, uskutočnený v dobrej viere a s použitím interpretačných postupov predpísaných viedenským dohovorom, považovať za *správny*. Ak by však došlo i pri takomto postupe každej z nich k *odlišnému výkladu* určitého ustanovenia zmluvy, vznikne medzi nimi *spor* o to, ktorý výklad je správny. Takýto spor môžu vyriešiť samé strany dohodou o správnej interpretácii. Ak sa im však nepodarí urovnať spor priamym rokovaním, alebo ak sa dohodli už skôr v interpretovanej zmluve, alebo inak, môžu tento spor o správny výklad postúpiť rozhodcovi alebo súdnemu orgánu, ktorý ho *rozhodne*. Výklad uskutočnený arbitrážnym alebo súdnym orgánom je pre sporné zmluvné strany *záväzný*.

Voľba *najvhodnejších metód* výkladu medzinárodných zmlúv patrila skôr ku zložitým a sporným praktickým i teoretickým problémom medzinárodného práva. Až *Viedenský dohovor o zmluvnom práve* z roku 1969 ju vyriešil. Vypracoval *ucelený a praktický systém interpretačných postupov pre výklad akejkoľvek medzinárodnej zmluvy*, dvojstrannej, viacstrannej alebo univerzálnej, napísanej v jednom alebo vo viacerých autentických zneniach.

I. ZÁKLADNÉ INTERPRETAČNÉ POSTUPY

Viedenský dohovor formuluje najprv *základné interpretačné postupy*, ktoré je interpret *povinný* pri výklade zmluvy dodržiavať. Stanovuje, že zmluva musí byť vykladaná v dobrej viere („*shall be interpreted in good faith*“), v súlade s obvyklým významom vyjadrovaným v zmluve („*in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty*“), v ich súvislosti („*in their context*“) a s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy („*in the light of its object and purpose*“,“ čl. 31 ods. 1).

Týmto stručným ustanovením viedenského dohovoru vyriešili úspešne predchádzajúce teoretické spory o povahe interpretačných postupov a o úlohe jednotlivých metód výkladu zmlúv. V náuke do prijatia viedenského dohovoru totiž nebolo v praxi, ani teórii ustálené, či interpretačné postupy sú iba technickými a vedeckými prostriedkami, používanými voľne interpretom pri zisťovaní zmyslu zmluvy, alebo záväznými právnymi pravidlami, ktorými sa musí interpret riadiť. Podľa viedenského dohovoru sú kodifikované vykladacie pravidlá *normatívnej povahy a interpret je povinný sa nimi riadiť*.

Táto obligatórna interpretačná procedúra, i keď štylizovaná len vo *všeobecných termínoch a rámcovom spôsobe*, znamená veľký pokrok oproti skoršiemu stavu, kedy sa interpretačné pravidlá považovali iba za technické postupy, ktoré mohol interpret uplatniť v ľubovoľnom poradí a voľným spôsobom.

Pri zisťovaní skutočného zmyslu určitého ustanovenia zmluvy používali kedysi teoretici *izolovane jednu z troch interpretačných metód*. Buď prikladali rozhodujúci význam *úmyslu strán* ako rozhodujúcemu elementu, alebo považovali za rozhodujúci *text zmluvy* ako vierohodné vyjadrenie úmyslu strán, alebo považovali za rozhodujúce pri výklade zmluvy *jej účel a cieľ*. Podľa prvých, stúpcov *subjektívnej metódy*, pre správnu interpretáciu bola najdôležitejšia skutočná vôľa strán v čase schválenia zmluvy. U stúpcov *objektívnej metódy*, bol najdôležitejší text zmluvy, bez ohľadu na prípadnú odlišnosť vôle strán. U stúpcov *teleologickej metódy* pre zistenie zmyslu zmluvy boli najdôležitejšie účel a cieľ zmluvy.

Viedenský dohovor vyriešil tieto spory o prednostiach daných metód. Zaviedol *jedno všeobecné interpretačné pravidlo*, ktoré organicky všetky tieto metódy *zlučuje* do jednej komplexnej metódy. Podľa nej text zmluvy je verným vyjadrením skutočného úmyslu strán. Preto prvoradou úlohou interpreta je poctivo zisťovať obvyklý význam použitých výrazov. Tento gramatický výklad nasleduje výklad systematický, podľa ktorého vykladané termíny treba posudzovať v kontexte s inými príslušnými výrazmi a časťami zmluvy. Pritom je treba prihliadnuť k neskorším dohodám a praxi zmluvných strán pri plnení zmluvy. A konečne, treba mať pri výklade na zreteli i predmet a účel zmluvy.

Ak by po týchto interpretačných úkonoch ostal text nejasný alebo nezrozumiteľný, alebo by bolo potrebné potvrdiť správnosť výkladu, dosiahnutého základnými interpretačnými postupmi, je možné siahnuť k *doplňovým postupom*, ako sú prípravné práce pri schválení zmluvy a okolnosti, za ktorých bola zmluva uzatvorená.

II. VŠEOBECNÉ INTERPRETAČNÉ PRAVIDLO

Hlavnou úlohou interpretácie je teda zisťovať úmysel strán z *textu zmluvy*. Prvoradý význam písaného textu, ako základného prameňa pri zisťovaní skutočného úmyslu strán, sa podáva z toho, že podpísaný text býva *časovo posledným* vyjadrením súhlasného prejavu vôle zmluvných strán, niekedy dokonca jediným.

Všeobecné interpretačné pravidlo (*general rule of interpretation*), obsiahnuté v prvom odseku čl. 31 viedenského dohovoru ustanovuje *niekoľko interpretačných postupov*, ktorých postupne uskutočňované skĺbenie a aplikovanie je nutné, ak sa má dosiahnuť správny výklad medzinárodných zmlúv.

Interpret musí najprv pri zisťovaní zmyslu zmluvy postupovať v *dobrej viere*. Táto povinnosť vyplýva priamo zo šírky nadriadenej zásady *pacta sunt servanda*, ktorá ukladá zmluvným stranám nielen povinnosť poctivo plniť platné medzinárodné zmluvy, ale aj predtým *bona fide* interpretovať.

Ďalšou úlohou interpreta je prikladať výrazom obsiahnutým v zmluve *obvyklý význam*. Je totiž treba vychádzať z predpokladu, že zmluvné strany vyjadrili svoj

úmysel pomocou slov v ich obvyklom zmysle. *Zvláštny*, teda nie obvyklý význam, možno priznať určitým výrazom v zmluve iba vtedy, ak zistíme, že to tak zmluvné strany zamýšľajú (čl. 31 ods. 4). Existenciu takejto výnimky a zodpovedajúcich dohôd medzi zmluvnými stranami o tom, že použili určité slovné zvraty v inom než obvyklom zmysle, je však treba preukázať. V opačnom prípade sa bude sporný termín vykladať v jeho obvyklom zmysle.

Treťou povinnosťou interpreta je zisťovať obvyklý význam použitých výrazov, nie však izolovane, ale v *súvislosti*, v kontexte. Takýto systematický výklad vychádza z premisi, že zmluva tvorí *jednotný celok*. Použité slová a výrazy treba preto vykladať v ich vnútornej súvislosti, jednotlivé vety ako súčasť viacerých článkov a vety potom ako súčasť oddielov alebo kapitol, ktoré tvoria nedeliteľný celok zmluvy. Skutočný úmysel strán, pokiaľ ide o jednotlivé výrazy a ustanovenia, možno preto ozrejmiť iba rozborom textu zmluvy ako celku, ktorá má svoj logický vnútorný poriadok a určitý zmysel. Nie je preto možné z neho vytrhávať jednotlivé slová, vety a odseky a interpretovať ich nezávisle na ostatnom texte zmluvy.

Kontext pre účely výkladu medzinárodnej zmluvy chápe viedenský dohovor *veľmi široko*. Zahrňuje do neho okrem už zmieneného celého textu zmluvy a eventuálnych príloh i *všetky dohody*, ku ktorým strany dospeli pri rokovaní o zmluve a *všetky písomné akty*, ktoré strany vydali v súvislosti s uzatvorením zmluvy a ktoré ako také boli prijaté ostatnými stranami (čl. 31 ods. 2).

Poslednou povinnosťou interpreta je zisťovať obvyklý význam vykladaných termínov i vo svetle *predmetu a účelu zmluvy*. Príklon k teleologickej metóde má pomôcť pri zisťovaní skutočného úmyslu strán spolu s predchádzajúcimi metódami, gramatickou a systematickou. Nemožno však pomocou tejto metódy nedovolené rozširovať význam vykladaných termínov alebo, naopak, zužovať ich obsah. Teleologická metóda sa hodí viac pre výklad mnohostranných zmlúv, hlavne zakladajúcich listín medzinárodných organizácií. Gramatické a systematické rozborov sa používajú oveľa viac u zmlúv dvojstranných alebo viacstranných.

III. DOPLNKOVÉ INTERPRETAČNÉ PROSTRIEDKY

Niekedy však ani dôkladné použitie všetkých zmienených základných interpretačných postupov nevedie k zisteniu skutočného úmyslu strán v čase uzatvárania medzinárodnej zmluvy. Naopak, dospeje sa k niekoľkým rozdielnym výkladom určitého výrazu, vety alebo ustanovenia, alebo sa tieto výrazy, vety alebo ustanovenia ukážu nejasnými, dvojzmyselnými alebo absurdnými. Inokedy je potrebné potvrdiť správnosť výkladu, dosiahnutého podľa všeobecného interpretačného pravidla. V takýchto prípadoch umožňuje viedenský dohovor použiť k zisteniu skutočného zmyslu výrazu, viet alebo ustanovení zmlúv *doplnkové interpretačné prostriedky* (*supplementary means of interpretation*). Za doplnkové

prostriedky považuje viedenský dohovor prípravné práce a okolnosti uzavretia zmluvy (čl. 32).

Prípravné práce (preparatory work of the treaty) sú všetky materiály, ktoré sú v nejakej miere potrebné pre priebeh vzniku konečného znenia zmluvy. Sú to hlavne diplomatická korešpondencia účastníkov konania, zápisy z konania alebo zasadania konferencie, prijaté alebo odmietnuté návrhy účastníkov, memoranda, prehlásenia predložené konferencii a uznesenia konferencie.

Okolnosti uzavretia zmluvy (the circumstances of its conclusion) sú akékoľvek faktické okolnosti, ktoré môžu byť preukázané pre úmysel strán v čase ich uzatvorenia. Môže to byť napr. panujúca politická a hospodárska situácia v samotných krajinách zmluvných partnerov, v regióne, v ktorom sa nachádzajú, alebo na celom svete v čase uzavretia zmluvy.

IV. VÝKLAD ZMLÚV SPÍSANÝCH VO VIACERÝCH JAZYKOCH

Zvláštne interpretačné problémy vznikajú pri zmluvách spísaných v niekoľkých jazykoch. Dôvodom je to, že *zmluva v abstraktnom zmysle*, ako vyjadrenie zhodnej vôle strán, je síce iba *jedna*, bola však vyjadrená v *niekoľkých jazykoch*. Cieľom výkladu v týchto prípadoch je práve zistiť *zmysel tejto abstraktnej zmluvy*, nielen jej jednotlivých jazykových znení.

K vlastným interpretačným problémom tu teda ešte pristupuje ďalší, a to existencia niekoľkých textov, ktoré sa môžu *navzájom menej alebo viacej líšiť*. Tieto odlišnosti môžu byť spôsobené zvláštnou štruktúrou každého jazyka, alebo nedostatočne starostlivou jazykovou redakciou niektorého znenia. Existencia niekoľkých jazykových znení tak môže niekedy značne komplikovať interpretáciu.

Pre interpretačné účely u takýchto zmlúv platí, že *všetky autentické znenia* majú zásadne *rovnakú platnosť*, ibaže by sa zmluvné strany dohodli už v samej zmluve, že v prípade rozporu medzi jednotlivými jazykovými verziami bude rozhodujúcim len jeden určitý text (čl. 33 ods. 1). Autentickým textom sa tu rozumie text, ktorý strany autentifikovali. Nie sú ním ani úradné texty alebo preklady do iných jazykov. Stranám však nič nebráni v tom, aby prípadne i taký úradný text alebo preklad prijali dohodou za základ pre interpretáciu zmluvy.

Pri výklade rozporných jazykových znení je podľa viedenského dohovoru skôr treba vychádzať z domnienky, že podľa súhlasnej vôle strán majú *všetky autentické texty rovnaký zmysel* (čl. 33 ods. 3). Cieľom výkladu je preto *nájdenie zmyslu* zodpovedajúcemu úmyslu strán. Dosahuje sa to jednak porovnávaním jednotlivých textov, použitím všetkých prípustných interpretačných postupov, základných i doplnkových.

Ak rozpor medzi textami nemohol byť odstránený žiadnym základným ani doplnkovým interpretačným postupom, možno prijať taký výklad, ktorý *najlepšie zbližuje všetky texty so zreteľom k predmetu a účelu zmluvy* („*which best reconciles the texts, having regard to the object and purpose of the treaty*“). Pri takomto postupe však môže dôjsť k tomu, že získaný výklad sa bude javiť voči jednému alebo viacerým rozporným zneniam ako reštriktívny a voči iným ako extenzívny výklad.

§ 7. ÚČINKY PLATNEJ ZMLUVY PRE ZMLUVNÉ STRANY

Medzinárodné zmluvy môžu účinne plniť svoje poslanie účinného nástroja medzinárodnej spolupráce iba vtedy, ak ich budú zmluvné strany *dodržiavať, dôsledne a poctivo plniť*.

I. ZÁSADA PACTA SUNT SERVANDA

St'azujúcou zásadou medzinárodného zmluvného práva je zásada poctivého dodržovania medzinárodných zmlúv (lat. *pacta sunt servanda*). Viedenský dohovor v tomto zmysle jednoznačne stanovil, že každá platná zmluva (*every treaty in force*) zaväzuje jej strany („*is binding upon the parties*“) a tie ju musia plniť v dobrej viere („*must be performed by them in good faith*“, čl. 26). Pritom k ospravedlneniu svojho prípadného neplnenia zmluvy („*as a justification for its failure to perform a treaty*“) sa nemôžu dovolávať ustanovenia svojho vnútroštátneho práva („*may not invoke the provisions of its internal law*“, čl. 27).

Povinnosť poctivého plnenia medzinárodných zmlúv sa však týka *iba platných zmlúv*. Takými sú tie, ktoré platne vznikli podľa medzinárodného práva a ktorých platnosť *nebola riadne skončená* spôsobom predvídaným v zmluve samotnej alebo podľa všeobecného medzinárodného práva. Neplnenie medzinárodnej zmluvy má za následok medzinárodnoprávnu zodpovednosť štátu, príp. môže byť i dôvodom zániku medzinárodnej zmluvy.

II. PLATNOSŤ A ÚČINNOSŤ MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Teória a niekedy i prax *rozlišujú* medzi platnosťou a účinnosťou medzinárodnej zmluvy. Za *platnú* sa zmluva považuje od času, keď medzi stranami vznikne právny pomer predpokladaný zmluvou. Tento právny pomer vzniká okamihom, keď obe zmluvné strany u dvojstranných zmlúv, alebo mnohostrannou zmluvou stanovený

minimálny počet zmluvných štátov, zmluvu ratifikovali alebo k nej pristúpili. Za *účinnú* sa považuje zmluva okamihom, keď sú strany povinné zmluvu vykonávať.

Okamihy vstupu zmluvy do platnosti a do účinnosti *spravidla splyvajú*. Môžu sa však *líšiť* v prípade, keď definitívny súhlas bol už daný, pretože zmluva bola zmluvnými stranami ratifikovaná, ale jej vykonávanie sa má podľa vôle strán začať až neskôr, napr. šesť mesiacov po výmene ratifikačných listín alebo k určitému budúcemu pevnému dátumu.

Účinnosť platnej zmluvy býva odkladaná spravidla preto, aby zmluvným stranám bola daná *možnosť uskutočniť potrebné prípravy na vykonanie zmluvy*, napr. upraviť alebo vydať nový zákon, uskutočniť potrebné inštitucionálne zmeny alebo zaistiť finančné pokrytie nákladov, vzniknutých z nového medzinárodného záväzku.

V prípade *suspendovania* medzinárodnej zmluvy zostáva zmluva v platnosti, je však v čase prerušenia neúčinná. V čase *ozbrojeného konfliktu sa taktiež* suspenduje plnenie mnohostranných zmlúv, regulujúcich mierové vzťahy medzi vojnovými stranami.

III. ÚZEMNÝ ROZSAH PÔSOBNOSTI ZMLUVY

Podľa povahy predmetu medzinárodnej zmluvy môže vzniknúť otázka, na *akom území* sa má zmluva aplikovať. Rozsah územnej aplikovateľnosti zmluvy závisí zásadne od vôle strán, vyjadrenej v zmluve alebo iným spôsobom. Strany môžu z rôznych dôvodov, napr. bezpečnostných, hospodárskych, zdravotných atď., *vymedziť územie*, na ktorom *má byť zmluva uskutočnená*, resp. stanoviť územie, *kde nemá byť uskutočnená*.

Ak však niet takého zvláštneho vymedzenia, vzťahuje sa zmluva na *celé územie*, ktoré podlieha suverénnej moci zmluvných strán, vrátane vzdušného priestoru (čl. 29).

Vo *federáciách medzinárodnej povahy*, kde medzinárodnoprávnu spôsobilosť na uzatváranie medzinárodných zmlúv používajú ústredný štát, ako aj štáty čiastkové, sa medzinárodná zmluva vzťahuje na územie toho subjektu, ktorý ju uzatvoril. Ak schválila medzinárodnú zmluvu federácia, bude sa zmluva vzťahovať na celé federálne teritórium. Ak uzavrie medzinárodnú dohodu čiastkový štát, potom sa vzťahuje len na jeho územie.

Vo *federáciách vnútroštátnej povahy*, kde zmluvnú spôsobilosť požíva len sama federácia, vzťahuje sa federáciou dohodnutá zmluva na *celé územie federácie*, ibaže by bola niektorá časť tohto územia vylúčená zvláštnou dohodou. Napríklad Spojené štáty mávajú v niektorých zmluvách, ktorých sú stranou, *federálnu klauzulu*. Podľa tejto doložky aplikovateľnosť takýchto zmlúv na územie jednotlivých amerických štátov bude závisieť od zvláštneho súhlasu príslušného štátu.

V predchádzajúcej praxi koloniálnych mocností sa používalo zvláštne zmluvné ustanovenie, tzv. *koloniálna klauzula*. Touto doložkou sa v rozsahu aplikácie zmluvy *vylučovali* všetky alebo niektoré koloniálne územia z dôvodu ich odlišnosti a nízkeho stupňa hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho vývoja v porovnaní s územím rozvinutej metropoly. V tejto doložke sa buď priamo vymenovávali koloniálne územia, na ktoré sa zmluva nemala alebo, naopak, mala vzťahovať, alebo sa dávalo koloniálnej mocnosti právo, aby jednostranným aktom rozšírila platnosť zmluvy na svoje všetky alebo určité nesamosprávne územia.

§ 8. ÚČINKY ZMLUVY NA TRETIE ŠTÁTY

Dôvodom právnej záväznosti zmluvy je súhlas zmluvných strán. Zmluva vytvára zmluvný pomer, práva a povinnosti *zásadne iba* medzi stranami zmluvy. Zmluva uzavretá medzi určitými subjektami nemôže preto ovplyvniť právne postavenie tretích štátov a vytvoriť pre ne práva alebo povinnosti (lat. *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*). Pre tretie štáty zostáva medzinárodná zmluva *zásadne záležitosťou dohodnutou medzi inými* (lat. *res inter alios acta*). Viedenský dohovor formuloval toto pravidlo všeobecného medzinárodného práva týmto spôsobom: „Zmluva nevytvára ani záväzky ani práva pre tretie štáty bez ich súhlasu (čl. 34).“ Táto dikcia však pripúšťa, že so súhlasom tretieho štátu môžu pre neho práva alebo záväzky vzniknúť.

Právo pre tretí štát zo zmluvy medzi inými štátmi, môže vzniknúť za dvoch predpokladov: ak to bolo úmyslom zmluvných strán a ak s tým tretí štát súhlasil. Stačí na to i jeho konkludentné konanie, pretože s ohľadom na získanie určitých oprávnení a výhod sa dá u tretieho štátu takýto súhlas predpokladať (čl. 36 ods. 1). Výkon takto získaného práva je ale viazaný na dodržiavanie podmienok stanovených v zmluve. Napríklad užívanie morského prieplyvu sa aj pri treťom štáte riadi podmienkami, ktoré stanovili zmluvné strany v pôvodnej zmluve o jeho internacionalizácii.

Právo založené zmluvou pre tretí štát nemôže byť zmenené alebo zrušené bez súhlasu tretieho štátu, ak toto právo bolo zamýšľané ako neodvolateľné alebo nezmeniteľné (čl. 37 ods. 2).

Záväzok pre tretí štát môže vzniknúť iba po splnení dvoch podmienok: ak bolo úmyslom zmluvných strán takýto záväzok tretiemu štátu uložiť a ak ju tretí štát výslovne prijal písomnou formou (čl. 35).

Záväzok vzniknutý zo zmluvy pre tretí štát na základe jej súhlasu, môže byť *zmenený* alebo *zrušený* vždy iba so súhlasom zmluvných strán a tretieho štátu (čl. 37 ods. 1).

Takto chápaná zásada *pacta tertiis nec nocent nec prosunt* je plne prijateľná iba pre tú koncepciu medzinárodného práva, ktorá nazerá na toto právo ako na súhrn subjektívnych práv a záväzkov medzi jednotlivými subjektmi, vzniknutými ich vzájomným súhlasom.

Medzinárodná zmluva však neplní v medzinárodnom spoločenstve iba funkciu kontraktualnej úpravy vzájomných subjektívnych práv a povinností medzi jednotlivými subjektmi. Plní tiež *funkciu normotvorby objektívneho medzinárodnoprávneho poriadku* pomocou kolektívnych právotvorných dohovorov. Preto nebude zrejme možné riešiť uspokojivo všetky problémy, týkajúce sa účinkov zmlúv na tretie štáty *iba* na základe zásady *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*, ako sú vyložené vo viedenskom dohovore.

O kategórii kolektívnych právotvorných zmlúv nemožno totiž tvrdiť, že nemajú právne účinky i na štáty v nich nezúčastnené. Objektívne medzinárodné právo, formulované v kodifikačných dohovoroch, ako je diplomatické, morské alebo zmluvné právo, ktoré boli prijaté prevažnou väčšinou štátov, je aplikované *via facti* i na štáty, ktoré z rôznych dôvodov nie sú zatiaľ stranami týchto dohovorov.

Ešte charakteristickejšie sú v tomto smere zmluvy, ktoré *zakladajú objektívny právny režim*, ako sú napr. zmluvy o kozmickom priestore a nebeských telesách, o Antarktíde, o internacionalizácii prieplyvov a riek alebo o neutralizácii alebo demilitarizácii štátov alebo časti jeho územia. Takéto zmluvy sa svojimi účinkami neobmedzujú len na zmluvné strany, ale pôsobia voči všetkým štátom (lat. *erga omnes*). Rovnako to platí i o ustanoveniach Charty OSN, v ktorej je formulovaný *objektívny režim kolektívnej bezpečnosti*.

Viedenský dohovor našiel riešenie tohto zložitého problému odkazom na obyčajové právo. Podľa neho nič nebráni tomu, aby pravidlo obsiahnuté v nejakej zmluve sa stalo pre tretí štát záväzným ako novo vzniknuté *obyčajové pravidlo*, uznané ako také (čl. 38).

§ 9. ZÁRUKY SPLNENIA MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Štáty niekedy z rôznych politických, hospodárskych alebo iných dôvodov neplnia vôbec alebo plnia len sčasti svoje povinnosti vyplývajúce z konkrétnych medzinárodných zmlúv, aj keď im poctivú a plnú realizáciu ukladá zásada *pacta sunt servanda*.

Takéto neplnenie alebo len čiastočné plnenie medzinárodnej zmluvy však vyvolávajú medzinárodnoprávnu zodpovednosť porušiteľa, eventuálne i neskoršie protiopatrenia voči nemu zo strany poškodeného štátu. Realizácia zodpovednosti k povinnosti u niektorých zmlúv je však niekedy zdĺhavá a ťažká. Preto štáty používajú

doplnkové nástroje na posilnenie účinnosti zásady *pacta sunt servanda*. Takýmito prostriedkami sú práve záruky, *garancie*, ktorých cieľom je zvýšiť pravdepodobnosť splnenia zmluvy.

Zmluvné záruky sa zakladajú na tom, že popri vlastných zmluvných práv a záväzkov, ktoré majú špecifický predmet a účel, sa *súčasne* s uzavretím zmluvy, prípadne i neskôr, vytvárajú ešte *d'alsie, vedľajšie* práva a záväzky, ktoré takýto vlastný predmet a účel nemajú. Ich jediným cieľom je zvýšiť pravdepodobnosť efektívneho splnenia hlavného predmetu.

Tento cieľ dosahujú tým, že garantujúca strana priznáva oprávnenej strane *zvláštne práva*, ktoré jej umožňujú, aby sa v prípade nesplneného hlavného záväzku hojila náhradným plnením, alebo aby až do splnenia zmluvy mohla na povinnú stranu legálne vykonávať určitý nátlak, ktorý by zvýšil jej ochotu zmluvu splniť. V týchto prípadoch ide o záruky poskytnuté *povinnou stranou*.

Inokedy k hlavnému zmluvnému pomeru pristupuje *tretia strana*, ktorá zvláštnou garančnou zmluvou získava právo alebo berie na seba povinnosť určitým spôsobom zakročiť (napr. na obranu napadnutého, trvalo neutrálneho štátu). To sú záruky *dané tretími štátmi*.

Vlastné záruky zmluvných strán bývajú predmetom *zvláštnych ustanovení* garantovanej zmluvy. Záruky tretích strán bývajú predmetom *zvláštnej garančnej zmluvy*, ktorá má vzhľadom na hlavnú garantovanú *akcesorickú povahu*. Je teda svojou platnosťou i rozsahom závislá na hlavnej zmluve. Ak zanikne hlavná zmluva splnením alebo akýmkoľvek iným spôsobom, stráca platnosť i garančná zmluva. Samostatnosť garančnej zmluvy sa prejavuje, naopak, v tom, že môže byť všetkými obvyklými spôsobmi zrušená alebo obsahovo zmenená, i keď hlavná zmluva trvá nezmenená ďalej.

Z teoretického hľadiska môže byť každá platná medzinárodná zmluva garantovaná tým alebo oným spôsobom, bez ohľadu na svoj obsah alebo charakter. Z povahy veci však vyplýva, že garancie majú zmysel *iba u niektorých kategórii zmlúv*. Najčastejšie preto bývajú garantované záväzky na *majtkové plnenie*, ako je napr. splatenie dlhu alebo splnenie vojnových reparácií, *rešpektovanie určitého územného režimu*, napr. demilitarizácie, neutralizácie alebo internacionalizácie územia, alebo zaistenie *statu quo*, napr. existujúce štátne hranice alebo demarkačné čiary, alebo nezávislosti a celistvosti štátu. Naopak, ťažko si možno predstaviť garantovanie všeobecnej právotvornej zmluvy.

I. ZÁRUKY DANÉ ZMLUVNOU STRANOU

Z rôznych historicky vytvorených foriem záruk daných zmluvnou stranou sa dnes ešte vyskytujú mierové okupácie územia, zriadenie cudzích kontrolných orgánov alebo zastavenie určitých štátnych príjmov.

Mierová okupácia územia spočíva v tom, že zaručujúci štát sa zmluvne zaväzuje *trpieť na svojom území cudzie vojenské jednotky* dovtedy, kým sám splní hlavné záväzky zmluvy, napr. kým zaplatí reparácie alebo kým bude o jeho určitom území definitívne rozhodnuté plebiscitom. Mierová okupácia, ktorá spôsobuje značné obmedzenie zvrchovanosti garantujúceho štátu, je účinným prostriedkom nátlaku na splnenie zmluvy.

Mierová okupácia bývala uložená najčastejšie *porazenému štátu* na zaistenie realizácie záväzkov, vyplývajúcich z *mierovej zmluvy*. Pretože išlo o mierovú, a nie vojnovú okupáciu, neriadila sa pravidlami vojnového práva o vojenskej okupácii, ale *zvláštnym statusom*, upraveným obvykle *špeciálnou zmluvou*. Okupačné vojská podliehali výlučne moci vlastného štátu. Tomu však neprináležalo žiadne výsostné právo nad okupovaným územím a jeho obyvateľstvom.

V niektorých prípadoch bol garantujúci štát povinný pripustiť na svojom území *činnosť cudzích kontrolných orgánov a strpieť, aby zasahovali* určitým spôsobom do jeho verejnej správy, ekonomiky a pod. I tu išlo o značné obmedzenie výkonu zvrchovanosti garantujúceho štátu, ktoré sa najčastejšie používalo proti porazenému nepriateľovi, napr. po prvej svetovej vojne kontrolovali spojenecké kontrolné orgány plnenie nemeckých záväzkov o demilitarizácii.

K *zastaveniu určitých štátnych príjmov* dochádzalo ako k spôsobu garancie *splácania štátnych dlhov*. Garantujúci štát v tomto prípade dával do zástavy *výnos určitých štátnych príjmov*, napr. štátneho tabakového monopolu, z výnosu štátnych železníc alebo určenú časť vybraných ciel, daní a dávok atď. Zástava bola spravidla spojená i so zahraničnou kontrolou plnenia týchto záväzkov.

II. ZÁRUKY TRETÍCH ŠTÁTOV

U záruk tretích štátov je *garantom*, ručiteľom, subjekt, ktorý sám *nie je účastníkom právneho pomeru* z garantovanej zmluvy. Preberá však na základe zvláštnej garančnej zmluvy alebo zvláštnych ustanovení garantovanej zmluvy povinnosť alebo nadobúda právo *uskutočniť určitú akciu alebo opatrenie* v prípade, že zmluva bola porušená.

Akcie garanta záležia spravidla v jeho *pomoci udržať alebo obnoviť stav, ktorý zaviedla zmluva*. Rozsah a druh tejto pomoci môže byť presne vymedzený. Zásah garanta môže byť poňatý ako jeho garančná povinnosť, alebo tiež ako jeho právo. Tak to bude v prípade, keď garant má vlastný záujem na plnení zmluvy.

Ak je garantov záväzok iba jeho povinnosťou, potom k jeho plneniu môže pristúpiť len vtedy, ak bude na to vyzvaný stranou, v ktorej prospech bola garancia zriadená. Ak je však jeho právom, alebo povinnosťou i právom, môže garant k akcii pristúpiť z vlastnej iniciatívy, hneď ako bola zmluva porušená.

Ak je ručiteľov viac, potom ich povinnosť alebo právo zakročiť môže byť daná buď solidárne, alebo kolektívne. V prípade *solidárnej garancie* je každý ručiteľ povinný alebo oprávnený zakročiť bez ohľadu na to, ako sa zachovajú ostatní ručitelia. V prípade *kolektívnej garancie* sú ručitelia povinní alebo oprávnení zakročiť iba spoločne (lat. *si omnes*).

§ 10. ZMENA A REVÍZIA ZMLÚV

Zmena a revízia zmluvy znamená uzavretie novej zmluvy o tom predmete a medzi tými zmluvnými stranami, ktorou sa *mení obsah starej zmluvy*. Rozdiel medzi zmenou a revíziou *nie je podstatný*. Zmena (*amendment*) sa týka jednej alebo niekoľkých jednotlivých ustanovení. Revízia znamená úpravu väčšieho rozsahu, poprípade úplne nahradenie starého textu novým. Takéto rozlišovanie oboch príbuzných operácií pozná Charta OSN v článkoch 108 a 109, ktoré pojednávajú o zmenách charty. Pre zmenu a revíziu platia zásadne rovnaké procedurálne pravidlá.

Pretože v prípade zmeny alebo revízie ide o *novú zmluvu*, bude ku každej zmene alebo revízii zmluvy potrebný súhlas zmluvných strán podobným spôsobom, tak ako bol súhlas daný pri vzniku pôvodnej zmluvy. Jednotlivé zmluvy však môžu obsahovať vlastné odlišné ustanovenia o podmienkach zmeny alebo revízie. U *dvojstranných zmlúv* je samozrejماً povinnosť *súhlasu všetkých*, teda oboch zmluvných strán so zamýšľanou zmenou alebo revíziou.

To isté platí i pre *viacstranné zmluvy*, ktoré sa svojou povahou blížia dvojstranným zmluvám. U týchto zmlúv z obmedzeného počtu zmluvných strán, predmetu a účelu zmluvy jednoznačne vyplýva, že uskutočňovanie rovnakého textu zmluvy všetkými zmluvnými stranami bolo neodkladnou podmienkou ich súhlasu na uzatvorenie takejto zmluvy a logicky rovnako tak to musí byť i v prípade ich zmeny alebo revízie.

Každý návrh na všeobecne platnú zmenu alebo revíziu zmluvy musí byť *notifikovaný všetkými zmluvnými stranami*. Každá strana má nárok na rovnoprávnu účasť pri prerokúvaní tohto návrhu a pri uzatváraní zmluvy o zmene alebo revízii zmluvy (čl. 40 ods. 2).

Dohoda strán o zmene alebo revízii zmluvy môže byť rovnaká v *akejkoľvek forme*. Nie je teda nutné zachovať tú istú formu, v ktorej bola pôvodná zmluva uzavretá. Zmenu alebo revíziu zmluvy možno dokonca previesť i *ústne alebo mlčky* (konkludentne).

Zmenu zmluvy spôsobenú neskoršou praxou (*subsequent practice*) a vytvorením nového obyčajového pravidla, ktoré mení alebo ruší pôvodné zmluvné pravidlo, možno ospravedlniť iba vtedy, ak chovanie strán dokazuje, že sa po uzavretí zmluvy mlčky dohodli na tom, že zmluva bude realizovaná inak, ako sama stanovuje.

§ 11. DOBA PLATNOSTI MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Doba platnosti medzinárodnej zmluvy má zásadnú dôležitosť pre jej *účinné vykonávanie*. Preto má väčšina súčasne uzatváraných zmlúv výslovné ustanovenie o dobe jej trvania, prípadne o spôsobe ukončenia jej platnosti.

Zo zmlúv, ktoré takéto ustanovenia o dobe platnosti nemajú, obvykle alebo *nepriamo* vyplýva, že zmluvné strany predpokladali právo každej zmluvnej strany ukončiť platnosť zmluvy výpoveďou, ktorá nadobudne účinnosť po rozumnej lehote.

U niektorých typov zmlúv vyplýva doba ich platnosti zo samotného *predmetu* zmluvy, napr. zo zmluvy o cesii časti štátneho územia, ktoré sa má uskutočniť do troch mesiacov alebo dohody o zaplatení určitej sumy k určitému dňu.

Iné zmluvy nemajú žiadne ustanovenia o dobe platnosti, pretože úmyslom strán bolo založiť *trvalý právny pomer*. Strany tu zrejme predpokladali, že v prípade väčších zmien a nových potrieb bude takáto zmluva buď revidovaná, nahradená novou zmluvou, alebo zrušená, napr. univerzálne dohovory, Charta OSN, zakladajúce listiny univerzálnych odborných organizácií alebo Charta Organizácie amerických štátov.

Niekedy pristupujú zmluvné strany pred ukončením platnosti zmluvy k jej *predĺženiu*, k prerogácií zmluvy. Koná sa to obvykle novou zmluvou, môže to však byť i výmena nót. Na rozdiel od revízie netýka sa prerogácia zmluvy jej vecného obsahu, ale len jej protokolárnych článkov.

Od prerogácie je treba odlišovať *automatické predlžovanie zmluvy*. Na základe vôle strán, prejavenej v zvláštnej doložke, sa samočinne predlžuje platnosť zmluvy, uzavretej pôvodne na určité obdobie (napr. na dvadsať rokov), pokiaľ nebola koncom tohto obdobia vypovedaná, o ďalšiu lehotu (napr. päť rokov).

V dôsledku vojny, alebo zmeny okolností, ktoré nastali po uzatvorení zmluvy, jej dlhotrvajúcim nevykonávaním, môžu vzniknúť medzi zmluvnými stranami pochybnosti o tom, či zmluva alebo jej časť, je ešte v platnosti, alebo už zanikla. V takýchto prípadoch štáty niekedy pristupujú k *potvrdeniu platnosti zmluvy*, alebo, naopak, jej zániku. Svoju dohodu o tom zachytávajú v zmluve, dohode alebo výmene nót, kde konštatujú, že táto zmluva alebo jej časť je dosiaľ v platnosti, alebo že už zanikla.

§ 12. UKONČENIE A SUSPENDOVANIE PLATNOSTI MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Rovnako ako pre začiatok platnosti, je i pre suspendovanie a ukončenie platnosti medzinárodnej zmluvy rozhodujúca predovšetkým *vôľa zmluvných strán*. Tá môže byť vyjadrená v zmluve samotnej, alebo neskôr dohodou zmluvných strán (čl. 54).

Ak však neexistuje taká dohoda medzi zmluvnými stranami, aplikujú sa *príslušné pravidlá všeobecného medzinárodného práva*. Okrem vlastného práva o zmluvách, kodifikovaného vo viedenskom dohovore z roku 1969, vzťahujú sa na platnosť medzinárodných zmlúv tiež ustanovenia iných vztyčných oblastí všeobecného medzinárodného práva. Môžu to byť pravidla upravujúce vznik a zánik štátu, medzinárodnoprávnu zodpovednosť štátu, účinky vojnového stavu na zmluvy atď.

Na rozdiel od ukončenia platnosti alebo zániku zmluvy, ktorá je *definitívna*, znamená *suspendovanie* medzinárodnej zmluvy iba *dočasné prerušenie jej účinnosti*. Zmluva pritom zostáva ďalej v platnosti, ale nemôže byť po určitú dobu vykonávaná. O suspendovaní medzinárodných zmlúv platia v zásade *rovnaké pravidlá* ako o skončení platnosti zmlúv.

I. UKONČENIE A SUSPENDOVANIE CELEJ ZMLUVY ALEBO JEJ ČASTI

Medzinárodná zmluva spravidla zaniká alebo je suspendovaná ako *celok*. Zmluvný konsenzus strán, ktorý je dôvodom záväznosti zmluvy, bol totiž daný stranami k obsahu zmluvy ako celku, predstavujúcemu *vyvážený systém práv a povinností*. Keby niektoré časti zmluvy mali byť pozbavené platnosti a iné mali platiť ďalej, viedlo by to zrejme k porušeniu vyváženosti záujmu strán a narušilo by to integritu zmluvy, čo by mohlo byť v neprospech niektorej zmluvnej strany. Medzinárodné zmluvy preto bývajú spravidla *nedeliteľné*.

Napriek tomu sa vyskytujú zmluvy, ktorých určité časti alebo jednotlivé ustanovenia *nemajú podstatný význam* pre plnenie hlavného obsahu zmluvy. Preto tiež neboli pri uzatváraní zmluvy považované zmluvnými stranami za dôležitú podmienku ich súhlasu byť zmluvou viazané. Z hľadiska plného uplatnenia zásady *pacta sunt servanda* nemôže byť predsa potrebné, aby zanikla celá zmluva, ak dôvodom ukončenia jej platnosti by bola iba nepodstatná časť zmluvy a jej zaradenie do zmluvy nebolo pôvodne podmienkou súhlasu strán s celou zmluvou.

Preto sa javí celkom prirodzené považovať takéto nepodstatné časti alebo jednotlivé ustanovenia zmluvy z hľadiska neplatnosti zmluvy alebo suspendovania zmluvy za *oddeliteľné* od hlavného obsahu zmluvy. Zmluvy, obsahujúce tak ustanovenia oddeliteľné ako aj ustanovenia deliteľné, sa považujú za *deliteľné zmluvy*.

Ak má medzinárodná zmluva vlastné ustanovenia o výpovedi, vystúpení alebo suspendovaní, pričom možnosť deliteľnosti jej ustanovenia sa v zmluve

nepredpokladá, potom podľa viedenského dohovoru je nutné takúto zmluvu považovať za *nedeliteľnú*, ibaže by sa strany dohodli inak.

V prípade, že zmluva nemá takéto ustanovenia o výpovedi, vystúpení alebo suspendovaní a dôvod na vystúpenie alebo suspendovanie sa týka iba časti zmluvy, možno túto časť vypovedať, avšak len za určitých podmienok. Ak je *materiálne oddeliteľná*, ak možno ostatnú časť zmluvy uskutočňovať samostatne a ak táto oddelená časť nebola pri uzatváraní zmluvy podmienkou súhlasu strán k celej zmluve.

Zmluva sa však *vždy považuje za nedeliteľnú*, ak ide o jej neplatnosť alebo ukončenie platnosti z toho dôvodu, že je v rozpore s kogentnými pravidlami medzinárodného práva (čl. 44).

II. SPÔSOB UKONČENIA PLATNOSTI A SUSPENDOVANIA ZMLUVY

Platnosť zmluvy sa končí alebo dôjde k jej suspendovaniu predovšetkým spôsobmi, ktoré predpokladá sama zmluva, iná dohoda zmluvných strán alebo všeobecné medzinárodné právo. Sú to hlavne uplynutie času, splnenie zmluvy, dohoda strán, rozvázovacia podmienka, dohodnutie novej zmluvy, výpoveď, vystúpenie, pokles zmluvných strán mnohostrannej zmluvy pod stanovené minimum, hrubé porušenie, nemožnosť plnenia, podstatná zmena okolností, vystúpenie z užívania alebo vznik nového kogentného pravidla.

1. Uplynutie dohodnutého času

Medzinárodné zmluvy mávajú časté ustanovenia, že zostávajú v platnosti po určitý počet rokov alebo že skončia svoju platnosť k pevnému dátumu. V takýchto prípadoch zmluvy *zanikajú po uplynutí dohodnutého času*.

2. Splnenie zmluvy

Splnením zmluvy zanikajú zmluvy s *jednorazovým* plnením alebo s *plnením sa opakujúcim*, ale s obmedzeným počtom úkonov alebo obsahovým množstvom. Tak je to napr. u zmlúv obchodných alebo úverových.

U niektorých medzinárodných zmlúv, ako je napr. dohoda o postúpení časti územia, možno však povedať, že splnením zanikla a že skončila možnosť jej ďalšieho plnenia. Treba ale pritom tiež vidieť, že jej právne účinky trvajú, pretože dohoda o cesii územia zostáva naďalej titulom pre výkon zvrchovanosti nad cedovaným územím a je právnym základom pre novú delimitáciu štátnych hraníc.

3. Dohoda strán

Zmluvné strany zostávajú pánmi vzájomného zmluvného pomeru a môžu preto zmluvu ďalším prejavom súhlasnej vôle kedykoľvek zrušiť. Určité odlišnosti sa vyskytujú u zmlúv, ktoré vytvorili subjektívne práva pre tretie štáty. Jedine

jednostranným vzdaním sa nároku týchto tretích štátov takáto zmluva zásadne nezaniká. Na ukončenie platnosti takejto zmluvy je potrebný vzájomný *súhlas všetkých zmluvných strán*. Takýto súhlas k zániku dohodou strán môže byť však daný i mlčky.

4. Rozväzovacia podmienka

Medzinárodné zmluvy zriedkavo majú ustanovenia o tom, že zaniknú splnením rozväzovacej, *rezolútívnej podmienky*.

5. Dohodnutie novej zmluvy

Dohodnutím novej zmluvy, *nováciou*, medzi tými istými stranami s totožným predmetom, môže zaniknúť staršia zmluva. Dohodnutím novej zmluvy však nemusí zaniknúť staršia zmluva vo všetkých prípadoch. Záleží na vôli strán a na zlučiteľnosti obsahu oboch zmlúv. Staršia zmluva bude neplatná iba vtedy, ak strany prejavili úmysel novšou zmluvou staršiu *plne nahradiť*, alebo ak obe zmluvy sú navzájom tak *nezlučiteľné*, že ich nemožno súčasne aplikovať (čl. 59).

6. Výpoveď alebo vystúpenie zo zmluvy

Výpoveďou či vystúpením zo zmluvy (*withdrawal*) sa rozumie ukončenie platnosti zmluvy na základe prejavu vôle *jednej strany* nebyť ďalej viazaná zmluvou. V prípade výpovede *dvojstrannej zmluvy* prestáva táto zmluva platiť pre obe strany. V prípade vystúpenia z *mnohostrannej zmluvy* prestáva zmluva zaväzovať vystupujúcu stranu, avšak platí ďalej pre ostatné zmluvné strany.

Výpoveďou možno zmluvu ukončiť zásadne len v prípade, že to sama zmluva *predpokladá, alebo ak s tým všetky strany súhlasia*. Ide teda spravidla o ukončenie zmluvy na základe *zvláštnej dohody* strán.

Výpoveď či vystúpenie sa *notifikuje* druhej zmluvnej strane, u viacstranných zmlúv zmluvným stranám alebo depozitárovi. Právo vypovedať zmluvu, podmienky a právne účinky takejto výpovede, hlavne doba alebo okolnosti, kedy je možné podať výpoveď, lehota, ktorú je pritom nutné zachovať a okamih, kedy zmluva prestane pre vypovedajúcu stranu platiť, sú spravidla obsiahnuté v *príslušnom článku* zmluvy alebo v inej dohode medzi stranami.

Výnimočne možno ukončiť výpoveďou i medzinárodnú zmluvu, ktorá o tom *nemá žiadne ustanovenie*. Mohlo by k tomu dôjsť vtedy, ak by sa zistilo, že bolo úmyslom strán pripustiť možnosť výpovede alebo vystúpenia alebo právo vypovedať zmluvu by bolo možné vyvodiť z jej povahy. V takýchto prípadoch však viedenský dohovor predpisuje dotýčajúcej zmluvnej strane povinnosť *notifikovať* svoj úmysel vypovedať zmluvu ostatným zmluvným stranám *najmenej dvanásť mesiacov dopredu* (čl. 56).

Štatúty medzinárodných organizácií spravidla nemajú žiadne výslovné ustanovenia o výpovedi či vystúpení. Je to pochopiteľné, pretože činnosť organizácie a spolupráce členov v jej rámci je pre obe strany dlhodobou výhodou, pokiaľ sa pohybuje v rámci zakladajúcich listín a sleduje spoločne vytýčené ciele. Ak by sa však organizácia

odcudzila svojím cieľom a stanoveným zásadám alebo by došlo k väčším *zmenám* jej *štatútu*, bolo by možné takéto právo výpovede ustanovujúcej listiny alebo vystúpenie člena z organizácie predpokladať. I tu by však bolo zrejme treba pred vlastným vystúpením usporiadať práva a záväzky člena voči organizácii.

7. Pokles počtu zmluvných strán

Univerzálne a mnohostranné zmluvy vstupujú do platnosti okamihom, kedy sa dosiahne *určitý počet ratifikácií alebo pristúpení*, ktorý je *stanovený v zmluve*. Čo však s ich platnosťou neskôr, ak počet zmluvných strán *klesne pod toto stanovené minimum*? Tento problém vyriešil viedenský dohovor tak, že samotný pokles počtu zmluvných strán nestačí k automatickému ukončeniu platnosti zmluvy, pokiaľ by sama zmluva nemala špeciálne ustanovenie v tomto duchu (čl. 55).

8. Hrubé porušenie zmluvy

Hrubé porušenie *dvojstrannej zmluvy* dáva poškodenej strane právo dovoľávať sa ukončenia jej platnosti alebo jej suspendovania, a to celej zmluvy alebo jej časti (čl. 60 ods. 1). Hrubým porušením (*material breach*) sa rozumie odmietnutie plniť zmluvu alebo porušenie podstatných ustanovení zmluvy s ohľadom na predmet a cieľ zmluvy.

U mnohostranných zmlúv je situácia zložitejšia, pretože porušenie zmluvy jednou stranou sa môže podľa okolností dotýkať záujmu jednotlivých zmluvných strán v rôznom stupni. Porušenie zmluvy môže byť namierené len proti jednej alebo niekoľkým stranám, pričom záujmy ostatných štátov zostanú vcelku nedotknuté. Alebo porušenie síce bude priamo namierené len proti niektorým stranám, avšak nepriamo bude ohrozovať právne postavenie niektorých ďalších alebo všetkých strán.

Mnohostrannú zmluvu, ktorú hrubo porušuje jedna zmluvná strana, môžu všetky ostatné zmluvné strany po *vzájomnej dohode suspendovať alebo ukončiť jej platnosť*. Môžu pritom buď zmluvu zrušiť úplne, to znamená medzi všetkými zmluvnými stranami, alebo ju zrušia len vo vzťahu k porušovateľovi, ktorého môžu zo zmluvy vylúčiť.

Strana mnohostrannej zmluvy, ktorá je porušením priamo dotknutá, je oprávnená zmluvu vo vzťahu k porušovateľovi *iba suspendovať*. Ktorákoľvek iná zmluvná strana môže v pomere k všetkým zmluvným stranám zmluvu suspendovať, ak jej porušenie zásadne zmenilo postavenie každej zmluvnej strany, pokiaľ ide o ďalšie plnenie jej záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy (čl. 60).

Spomenuté pravidlá sa však neuplatnia v prípade, že mnohostranná zmluva má sama zvláštne ustanovenie o právach a povinnostiach zmluvných strán, ak dôjde k hrubému porušeniu zmluvy niektorým z účastníkov. Mnohé medzinárodné organizácie postihujú svojich členov, ktorí hrubo porušili zakladajúcu listinu, *vylúčením z organizácie*, napr. Valné zhromaždenie OSN je oprávnené na základe odporúčenia BR OSN vylúčiť člena OSN, ktorý sústavne porušoval zásady obsiahnuté v charte (čl. 6 Charty OSN).

9. Podstatná zmena okolností

Keď strany uzatvárajú medzinárodnú zmluvu, konajú za určitých vnútorných okolností, ktorých trvanie predpokladajú. Sú si však vedomí, že okolnosti sa môžu meniť a vyvíjať. Normálne, postupné zmeny vnútorných okolností nemajú preto spravidla vplyv na platnosť zmluvy. Výnimočne však môže dôjsť k takej *radikálnej zmene vnútorných okolností*, že od jednej alebo všetkých strán nemožno rozumne a v dobrej viere požadovať, aby ďalej plnili svoje záväzky zo zmluvy, ktoré v nových podmienkach nadobudli *celkom novú povahu*. Z predmetu a účelu príslušnej zmluvy je totiž isté, že strany nepredpokladali a ani nemohli predpokladať také radikálne zmeny okolností.

Za takejto situácie môžu strany podľa čl. 62 viedenského dohovoru uplatniť ako dôvod neplatnosti zmluvy *podstatnú zmenu okolností* (lat. *omnis conventio intelligitur rebus sic stantibus*). V tejto súvislosti sa v literatúre a praxi bežne hovorí o doložke *rebus sic stantibus*, aj keď o nijakú zvláštnu doložku v zmluve samej vôbec nejde. Ak by mala zmluva takéto ustanovenie, mohla by sa táto doložka bez problémov aplikovať priamo, rovnako ako iné ustanovenia zmluvy. Toto pravidlo všeobecného medzinárodného práva sa, naopak, aplikuje vtedy, keď *zmluva sama nemá pre tento prípad žiadne, alebo aspoň dostatočne jasné ustanovenie*.

Platnosť a rozsah doložky *rebus sic stantibus* boli donedávna jednou z najspornejších teoretických i praktických otázok medzinárodného práva. Na jednej strane existencia takéhoto pravidla v obyčajovom práve sa zdala nepochybná a štáty sa jej vo svojej praxi dovoľávali. Na druhej strane však *protistrana* v danom prípade takmer vždy *popierala oprávnenosť* použitia tejto doložky.

Viedenský dohovor doložku *rebus sic stantibus* potvrdil. Obmedzil však jej použitie iba na prípady, kedy je zmena *podstatná (fundamental)*, *má za následok radikálnu zmenu rozsahu záväzkov*, ktoré podľa zmluvy majú byť ešte plnené, a *trvalosť pôvodných pomerov* tvorí podstatný základ súhlasu strán k zmluve. Na doložky o zmenených pomeroch sa však nemôže dovoľávať tá strana, ktorá sama zmenu pôvodných okolností spôsobila tým, že porušila zmluvu alebo nedodržala záväzky ktoré z nej vyplývajú.

Na pravidlá o zmenených pomeroch sa možno dovoľávať voči akejkoľvek medzinárodnej zmluve s výnimkou dohôd, *ktoré stanovili štátne hranice*.

10. Nemožnosť plnenia

Ak dôjde k nemožnosti plnenia zmluvy v dôsledku toho, že *predmet*, potrebný pre splnenie zmluvy, neskôr *definitívne zmizne alebo je zničený*, môže to byť dôvod na ukončenie platnosti zmluvy. Na ukončenie platnosti zmluvy sa však nemôže dovoľávať tá strana, ktorá svojim konaním spôsobila zmiznutie alebo zničenie predmetu. Ak bude nemožnosť plnenia len dočasná, možno sa na ňu dovoľávať len ako dôvod na suspendovanie zmluvy (čl. 61).

11. Rozpor s novovzniknutým kogentným pravidlom

Zmluva, ktorá by bola pri jej schvaľovaní v rozpore s vtedy platným kogentným pravidlom, by vôbec nemohla vzniknúť (čl. 53). Je preto pochopiteľné, že zanikne i platnosť zmluvy, ktorá sa neskôr v dobe svojej platnosti *dostane do rozporu s novovzniknutým imperatívnym pravidlom* (čl. 64). Platnosť takejto zmluvy končí *ex tunc*. Preto právne vzťahy, vytvorené pred zrodom novej kogentnej normy, zostávajú nedotknuté.

12. Nepoužívanie zmluvy

V prípade, že medzinárodná zmluva sa *trvalo nerealizuje* a oprávnená strana sa s týmto stavom uspokojuje, možno hovoriť o nepoužívaní zmluvy z užívania (lat. *desuetudo*). V tomto prípade možno hovoriť i o mlčky učinenej dohode strán zmluvy o jej zániku.

III. PROCEDÚRA PRI UKONČOVANÍ A SUSPENDOVANÍ PLATNOSTI MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Obyčajové medzinárodné právo *nemalo špecifické procedurálne pravidlá* pre postup zmluvných strán. Ak sa niektorá z nich dovoľavala neplatnosti zmluvy alebo chcela zmluvu ukončiť alebo suspendovať, mohla to urobiť hlavne výpoveďou, vystúpením, anulovaním alebo odkazom na doložku *rebus sic stantibus*. Závažnosť takejto záležitosti pre všetky dotknuté zmluvné strany však podľa obyčajového práva viac-menej vyžadovala, aby strana uplatňujúca takýto nárok ju *notifikovala* druhým dotknutým zmluvným stranám a informovala ich o každom chystanom akte, týkajúcom sa neplatnosti zmluvy alebo jej suspendovania, a to buď priamo, alebo prostredníctvom depozitára zmluvy.

Tento vážny procesný nedostatok všeobecného medzinárodného práva odstránil viedenský dohovor, ktorý zaviedol *procedurálne pravidlo o neplatnosti zmluvy, ukončení jej platnosti alebo o jej suspendovaní* (čl. 65 až 68).

Viedenský dohovor vopred ukladá všetkým štátom, aby všetky akty, týkajúce sa neplatnosti zmluvy, ukončenia platnosti zmluvy, vystúpenia zo zmluvy alebo o suspendovaní zmluvy, mali vždy *písomnú formu*.

Strana, ktorá si nárokuje neplatnosť zmluvy alebo chce ukončiť jej platnosť alebo ju chce suspendovať, musí toto svoje stanovisko *notifikovať ostatným zmluvným štátom*. V tomto rozpracovaní musia byť presne uvedené opatrenia, ktoré chce notifikujúca strana vykonať a vyložený právny základ, o ktorý tento svoj nárok opiera. Ak žiadna strana takto upovedomená *nepodá* v stanovenej lehote *námietky* proti navrhovaným opatreniam, *môže notifikujúci štát bezodkladne vykonať* tieto zamýšľané opatrenia. Lehota na podanie námietok nemá byť okrem prípadu zvláštnej naliehavosti kratšia ako tri mesiace od prijatia notifikácie.

Akt, ktorým sa prehlasuje zmluva za neplatnú a jej platnosť za ukončenú, alebo ktorým sa realizuje vystupovanie zo zmluvy alebo jej suspendovanie, musí byť vyhotovený ako *dokument*, ktorý sa posiela ostatným stranám a je *podpísaný hlavou štátu, predsedom vlády alebo ministrom zahraničných vecí*. Pokiaľ by notifikujúci štát takto nepostupoval, môže notifikovaná strana požadovať od iného zástupcu štátu, ktorý učinil toto oznámenie, aby predložil potrebné plné moci.

Ak však takto upovedomená strana vznesie proti zamýšľaným opatreniam *námietky*, má sa za to, že medzi tými stranami *vznikol medzinárodný spor*; napr. protistrana poprie dôvod, ktorý uvádza notifikujúca strana ako argument pre neplatnosť zmluvy, alebo neuznáva jej nárok na vypovedanie zmluvy, spochybňuje jej tvrdenie, že hrubo porušila zmluvu, odmietne jej názor, že došlo k podstatnej zmene pomerov atď.

Takto vzniknutý spor musia obe strany urovnať *mierovými prostriedkami*, ktoré sú uvedené v čl. 33 Charty OSN. Sú to rokovanie, vyšetrovanie, sprostredkovanie, zmierovacie konanie, rozhodcovské alebo súdne konanie, činnosť oblastných orgánov alebo dohoda, alebo iné mierové prostriedky, podľa ich vlastnej voľby.

Vznášané nároky na suspendovanie alebo ukončenie platnosti zmluvy, rovnako ako námietky, vznesené proti nim druhou stranou, môžu obe strany *jednostranne odvolať*, pokiaľ nedôjde k vlastnému prerokovaniu sporu.

V prípade, že takto vzniknutý spor nebol stranami urovnaný do *jedného roka* od podania námietok, môže jednak výnimočne dôjsť k tomu, že tento spor, pokiaľ je jeho predmetom počiatočná alebo následná neplatnosť zmluvy pre domnievaný rozpor s kogentnou normou, bude predložený ktoroukoľvek stranou Medzinárodnému súdnemu dvoru v Haagu.

Ak bude predmetom sporu interpretácia alebo aplikácia iného pravidla o neplatnosti alebo ukončení platnosti alebo o suspendovaní zmlúv, môže dať ktorákoľvek strana podnet na začatie *zmierovacieho konania*. Takáto konciliácia je upravená podrobne v prílohe k viedenskému dohovoru.

Generálny tajomník OSN založil podľa tejto prílohy *zoznam zmierovacích sudcov*, kvalifikovaných právnikov, ktorých do tohto zoznamu menovali členské štáty alebo zmluvné strany viedenského dohovoru. Zmierovací sudcovia sú menovaní na funkčné obdobie piatich rokov, pričom po uplynutí tohto obdobia môžu byť znovu menovaní.

Zmierovacie konanie *prebieha tak*, že najprv každá strana v spore vymenuje dvoch členov konciliačnej komisie, uvedených na zozname zmierovacích sudcov, jedného z vlastných príslušníkov, druhého z príslušníkov iného štátu. Takto ustanovení štyria zmierovací sudcovia vymenujú zo zoznamu konciliantov piateho člena komisie ako *predsedu*. Ak sa nedohodnú na osobe predsedu do šesťdesiatich dní, vymenuje ho generálny tajomník OSN, a to buď zo zoznamu konciliantov, alebo z členov komisie pre medzinárodné právo.

Takto ustanovená päťčlenná zmierovacia komisia si sama stanoví pravidlá *konania*. Má právo vypočúť strany v spore, skúmať a zvažovať ich nároky a protinároky a robiť im návrhy s cieľom dosiahnuť priateľské urovnanie sporu. Komisia má vypracovať *správu* o spornej záležitosti do jedného roka. Pre sporové strany má povahu odporúčania. Túto správu odovzdáva komisia sporovým stranám a generálnemu tajomníkovi OSN. Náklady zmierovacieho konania nesie OSN.

Ak nepovedie takto uskutočnené zmierovacie konanie ku kladnému výsledku, vracia sa pôvodný spor opäť do všeobecnej polohy povinnosti sporových štátov urovnať ho inými prostriedkami mierového urovnania.

IV. PRÁVNE DÔSLEDKY NEPLATNOSTI, UKONČENIE PLATNOSTI A SUSPENDOVANIE ZMLUVY

Zmluva, ktorej neplatnosť bola stanovená podľa príslušných pravidiel viedenského dohovoru, nemá *žiadne právne účinky*. Ak došlo na jej základe k *nejakému plneniu*, môže každá zmluvná strana žiadať od iných, aby, pokiaľ je to možné, vytvorili vo vzájomných vzťahoch takú situáciu, ktorá by existovala, keby nedošlo k plneniu. Plnenie, ktoré bolo uskutočnené v dobrej viere ešte predtým, než bola zmluva uznaná za neplatnú, nemožno považovať za protiprávne len preto, že zmluva je neplatná (čl. 69).

V prípade medzinárodnej zmluvy, neplatnej z dôvodu rozporu s kogentným pravidlom, majú strany povinnosť vylúčiť čo najviac dôsledky svojho konania, ku ktorému došlo na základe zmluvy, ktorá je v rozpore s *ius cogens*. Sú povinné uviesť svoje vzájomné vzťahy do súladu s touto imperatívnou normou.

Riadne ukončenie platnosti zmluvy zbavuje zmluvnú stranu povinnosti naďalej plniť zmluvu. Netýka sa to však práv, záväzkov a právneho postavenia strán, ktoré vznikli realizáciou zmluvy pred jej ukončením (čl. 70). Za riadne ukončenie zmluvy s týmito dôsledkami sa považuje iba také ukončenie, ktoré sa stalo v súlade s ustanovením zmluvy samotnej alebo s pravidlami všeobecného medzinárodného práva, kodifikovaného vo viedenskom dohovore.

U *dvojstranných zmlúv* nastávajú právne účinky ukončenia platnosti zmluvy vždy pre obe strany. Ak jednotlivá strana vystúpi z *mnohostrannej zmluvy*, potom tieto účinky nastanú iba v pomere medzi vystupujúcou stranou a každou inou stranou zmluvy.

Zmluvné strany majú však voľnosť stanoviť priamo v zmluve alebo inak, že právne účinky ukončenia platnosti zmluvy *budú iné*, napr. sa dohodnú, že i po ukončení platnosti zmluvy ponesú zodpovednosť za svoje akty v dobe jej platnosti, alebo, že vystupujúcej strane budú pri ukončení platnosti zmluvy uložené určité záväzky.

Ak skončila platnosť zmluvy tým, že sa dostala do rozporu s neskoršie vzniknutým kogentným pravidlom, ruší sa povinnosť ďalšieho plnenia zmluvy z doby jej platnosti. Práva a povinnosti vzniknuté plnením zmluvy pred ukončením jej platnosti môžu byť zachované potiaľ, pokiaľ ich trvanie nie je v rozpore s novou imperatívnou normou (čl. 71 ods. 2).

Právne účinky *suspendovania zmluvy* sú obdobné, avšak *iba dočasné*. Strany, medzi ktorými bola zmluva suspendovaná, sa zbavujú povinnosti plniť záväzkov, obsiahnutý v zmluve pre to obdobie, v ktorom je zmluva prerušená. Právne vzťahy vzniknuté medzi stranami a predchádzajúce plnenie zmluvy, zostávajú nedotknuté. Strany suspendovanej zmluvy sú povinné zdržať sa v dobe prerušenia realizácie zmluvy akýchkoľvek činov, ktoré by znemožnili neskoršie obnovenie účinnosti zmluvy (čl. 72).

Kontrolne otázky :

Druhy medzinárodných zmlúv.

Uzatváranie medzinárodných zmlúv.

Vznik medzinárodných zmlúv.

Účinky platnej zmluvy pre zmluvné strany.

Ukončenie a suspendovanie platnosti medzinárodnej zmluvy.

IV. kapitola

ŠTÁTNE ORGÁNY PRE MEDZINÁRODNÉ STYKY

Štát ako subjekt medzinárodného práva pôsobí vo viacerých oblastiach. Zúčastňuje sa na medzinárodných konferenciách, podpisuje medzinárodné zmluvy, prijíma a vysielá diplomatických zástupcov, zúčastňuje sa na riešení medzinárodných sporov, na kodifikácii medzinárodného práva a pod.

Väčšia časť tejto činnosti parí do právomoci osobitných orgánov štátu, ktorú nazývame *diplomatickou činnosťou* alebo *diplomaciou*. Osoby, ktoré túto činnosť vykonávajú, nazývame *diplomatmi*.

Na tejto činnosti sa však zúčastňujú aj orgány, ktorým to ukladá ústava alebo iný právny akt (napr. medzinárodná zmluva).

Na plnení úloh vyplývajúcich z medzinárodných záväzkov štátov sa zúčastňujú aj štatutárne orgány ministerstiev zahraničných vecí, ktoré nazývame *konzulárnymi orgánmi*, ich činnosť *konzulárnou činnosťou* a právo, ktoré ju upravuje, nazývame *konzulárnym právom*.

Súhrn orgánov, ako sme ich uviedli, pôsobiacich v zahraničnopolitickej oblasti, najmä v medzištátnych vzťahoch, veda medzinárodného práva nazýva *štátne orgány pre medzinárodné styky*. Štátnymi orgánmi pre medzinárodné styky rozumieme aj osoby alebo zbory osôb, ktoré štát určil svojimi zákonodarnými aktmi, najmä však ústavou. Tieto osoby konajú v mene štátu a oprávňujú alebo zaväzujú štát vo vzťahoch s inými štátmi alebo s medzinárodnými organizáciami.

Pôsobenie týchto orgánov sa zakladá priamo na vnútroštátnych normách tohto štátu a na normách medzinárodného práva.

Vzťahy diplomatických orgánov k orgánom štátu alebo k jeho občanom či k medzinárodným organizáciám a ich orgánom predstavujú spravidla oficiálnu činnosť týchto orgánov; charakterizujú ju mierové prostriedky na dosahovanie cieľov a úloh zahraničnej politiky štátov a ochrana práv a záujmov štátu a jeho občanov v zahraničí. Súhrn pravidiel, ktoré upravujú tieto vzťahy, nazývame *diplomatickým právom*. Jeho hlavnými prameňmi v súčasnosti sú *medzinárodná obyčaj a medzinárodné zmluvy*. Diplomatické právo je najstarším rozvinutým odvetvím medzinárodného verejného práva.

Štátne orgány pre medzinárodné styky vyjadrujú politické záujmy štátov, ktoré ich vytvorili. Túto podstatu si zachováva aj diplomatické a konzulárne právo.

§ 1. POJEM A ŠTRUKTÚRA ŠTÁTNYCH ORGÁNOV PRE MEDZINÁRODNÉ STYKY

Rozmanité funkcie spojené s plnením úloh v oblasti medzinárodných stykov vykonávajú viaceré štátne orgány pre medzinárodné styky a na rôznej úrovni. Veda medzinárodného práva im venuje náležitú pozornosť, skúma ich charakter, klasifikuje ich a člení do určitých skupín podľa miesta ich pôsobenia a trvania plnomocenstiev.

Podľa miesta ich pôsobenia delíme štátne orgány pre medzinárodné styky na vnútroštátne a zahraničné.

Vnútroštátne orgány pre medzinárodné styky pôsobia zásadne na území vlastného štátu, pričom vykonávajú aj ďalšie vnútroštátne funkcie, ktoré bývajú spravidla aj hlavnou náplňou ich činnosti. Otázku, ktoré sú to orgány a aký je rozsah ich právomoci v oblasti medzinárodných stykov, rieši zákonodarstvo každého štátu i medzinárodné právo, ktorým je príslušný štát viazaný.

Vnútroštátne orgány pre medzinárodné styky sa členia podľa povahy a významu na ústavné a iné orgány.

Za ústavné orgány považujeme tie orgány pre medzinárodné styky, ktoré vytvorila ústava štátu. Sú to najvyššie orgány štátnej moci a správy, napríklad hlava štátu, vláda, zákonodarné zbory, ministerstvo zahraničných vecí a ministerstvo zahraničného obchodu; ako najvyšším orgánom štátnej moci a správy im medzinárodné právo priznáva zastupiteľskú (reprezentatívnu) povahu, čo znamená, že tieto orgány môžu konať v mene štátu spravidla bez osobitného plnomocenstva vo všetkých otázkach (ex officio).

Popri ústavných vnútroštátnych orgánoch pre medzinárodné styky vystupujú aj iné orgány (správne, technické, príp. kultúrne), ktoré však konajú v mene štátu len vo vymedzených oblastiach a v obmedzenom rozsahu pôsobnosti na základe medzinárodnej zmluvy. Sem patria napríklad ministerstvá zdravotníctva, dopravy, spojov, kultúry a pod.

Za zahraničné orgány štátu pre medzinárodné styky považujeme orgány, ktoré pôsobia na území iného štátu alebo v sídle medzinárodnej organizácie. Tieto orgány veda medzinárodného práva delí podľa rozsahu právomoci na diplomatické a nediplomatické orgány.

Za diplomatické orgány považujeme tie orgány, ktoré majú právomoc konať za svoj štát v súlade s diplomatickým poslaním orgánu. Činnosť týchto diplomatických orgánov upravujú aj diplomatické výsady a imunity. Patria sem zastupiteľské úrady,

osobitné misie, stále misie pri medzinárodných organizáciách, delegácie na medzinárodných konferenciách a pod.

Zahraničné orgány štátu pre medzinárodné styky, ktoré *nevykonávajú zásadne politické funkcie*, nazývame *nediplomatickými orgánmi*. Majú obmedzené výsady a imunity. Patria sem *konzulárne orgány, komisári, rôzni agenti* a pod. Podľa niektorých teoretikov vojenské jednotky štátu v období prechodu alebo pobytu na území iného štátu tvoria osobitný druh zahraničných orgánov pre medzinárodné styky.

Diplomatické i nediplomatické orgány veda medzinárodného práva člení *podľa trvania právomoci na stále a dočasné*.

Stále diplomatické orgány sú poverené trvale zastupovať štát alebo vykonávať iné zverené funkcie. Za stále diplomatické orgány považujeme zastupiteľské úrady, ako aj stále misie pri medzinárodných organizáciách, naproti tomu konzulárne úrady považujeme za *stále nediplomatické orgány* štátu pre medzinárodné styky.

Medzi *dočasné diplomatické orgány* zaraďujeme tie orgány, ktoré sú poverené len určitými, spravidla časovo obmedzenými právomocami. Sú to najmä orgány pôsobiace *ad hoc*. Za dočasné diplomatické orgány považujeme napríklad zástupcov štátu pri rôznych slávnostných obradoch, ako je vyhlásenie nezávislosti štátu, nástup hlavy štátu do funkcie, výročie štátneho sviatku, korunovácia, pohreb hlavy štátu a pod.

Medzi *dočasné nediplomatické orgány* zaraďujeme delegáciu štátu v oblasti správnych, technických a kultúrnych stykov, napríklad komisárov medzinárodných výstav a pod.

Popri výsadách a imunitách poskytovaných zahraničným orgánom štátu pre medzinárodné styky medzinárodné právo ukladá štátom spravidla na základe medzinárodných dohôd záväzky, aby urobili všetky potrebné a účinné opatrenia na predchádzanie a trestanie zločinov spáchaných proti osobám týchto orgánov. Ide najmä o prevenciu zabitia, únosu alebo násilia proti hlave štátu, predsedovi vlády, ministrovi zahraničných vecí, ako aj proti predstaviteľom alebo úradníkom štátu či medzinárodnej organizácie, ktorí pôsobia v zahraničí.

§ 2. VNÚTROŠTÁTNE ORGÁNY PRE MEDZINÁRODNÉ STYKY

Ako sme už uviedli, každý štát spravidla v ústave vymedzuje, kto je oprávnený ho zastupovať v medzinárodných stykoch. Za takéto orgány sa považujú: *hlava štátu, zákonodarné zbory, vláda, minister zahraničných vecí a minister zahraničného obchodu*.

I. HLAVA ŠTÁTU

Hlava štátu je *najvyšším ústavným orgánom*, ktorému všeobecné medzinárodné právo (v zmysle čl. 7 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z roku 1969) priznáva reprezentatívnu povahu. Má právomoc bez osobitného plnomocenstva zastupovať štát navonok.

Pre medzinárodné právo nie je dôležité, či je hlava štátu jednotlivec, alebo kolektívny orgán a ako sa nazýva (prezident, panovník, Federálna rada švajčiarskej federácie a pod.).

Za *hlavné právomoci hlavy štátu* v oblasti medzinárodných stykov spravidla považujeme právo zastupovať štát navonok, dojednávať a ratifikovať medzinárodné zmluvy, vysielat' a prijímať diplomatických zástupcov (aktívne a pasívne legačné právo), vyhlásovať vojnový stav a uzatvárať mierové zmluvy. Hlave štátu prislúcha konať osobne, ústne a písomne s orgánmi iných štátov pre medzinárodné styky.

Podľa Ústavy SR prezident stojí na čele republiky, zastupuje ju navonok, dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy, prijíma a poveruje veľvyslancov, vyhlasuje vojnový stav a vypovedáva vojnu.

Hlava štátu počas svojho pobytu na území iného štátu požíva výsady a imunity, ktoré majú širší rozsah ako imunity a výsady diplomatických zástupcov.

Podľa súčasného medzinárodného práva tieto *výsady a imunity* zahŕňajú:

1. *právo na pocty*, ktorými rozumieme prijatie najvyššími predstaviteľmi prijímajúceho štátu, poskytovanie vojenských pôct a pod.;
2. *právo používať vlajku a štátny znak* na budove, v ktorej sa hlava štátu ubytovala, ako aj na dopravných prostriedkoch, ktoré používa počas pobytu;
3. *právo na osobnú nedotknuteľnosť a bezpečnosť*; štát pobytu nesie medzinárodnú zodpovednosť za fyzické alebo iné útoky proti hlave cudzieho štátu (fyzické alebo morálne útoky sa považujú za urážku štátu);
4. *slobodu styku s orgánmi svojho štátu*, ako aj iných štátov vrátane práva používať šifry a kuriérov;
5. *nedotknuteľnosť priestorov*, v ktorých sa hlava cudzieho štátu zdržuje, ale aj dopravných prostriedkov, ktoré používa počas svojho pobytu v cudzine (napr. dom, loď, lietadlo, vagón alebo auto);
6. *vyňatie z trestnej a občianskej jurisdikcie* štátu pobytu, čo znamená, že súd štátu pobytu (trestný alebo civilný) nemá právomoc nad hlavou cudzieho štátu;
7. *oslobodenie od platenia daní a poplatkov*, prípadne od colných poplatkov za veci osobnej potreby.

Ak hlavu štátu na jeho zahraničnej ceste sprevádza manželka a ďalší členovia jeho rodiny, požívajú výsady a imunity rovnako ako hlava štátu. Diplomatické výsady a imunity podľa medzinárodného práva požívajú aj osoby, ktoré sprevádzajú hlavu štátu v zahraničí.

II. VLÁDA

Vláda ako najvyšší orgán štátnej správy riadi aj zahraničné styky štátu. Kompetenciu vlády v oblasti zahraničných stykov určuje ústava a ďalšie zákony príslušného štátu. Aj vláda má v zahraničných stykoch zastupiteľskú povahu, preto jej vyhlásenia a opatrenia zaväzujú štát a jeho orgány. Do tejto kompetencie patrí aj rokovanie s oficiálnymi predstaviteľmi iných štátov.

Vláda má v jednotlivých štátoch rôzne názvy, čo nie je pre určenie jej právomoci v zahraničných stykoch rozhodujúce.

Na čele vlády stojí *predseda* (nazýva sa premiér, ministerský predseda, prezident, kancelár a pod.). Má právo dojednávať medzinárodné zmluvy s cudzími vládami, prijímať a pozývať delegátov iných štátov do svojho štátu a viesť s nimi bez osobitných plnomocenstiev rozhovory a rokovania bez prítomnosti ministra zahraničných vecí. Predseda vlády môže zároveň vykonávať aj funkciu ministra zahraničných vecí.

Počas oficiálnej návštevy na území iného štátu predstaviteľ vlády a členovia vlády požívajú diplomatické výsady a imunity. Predseda vlády, najmä ak je súčasne aj hlavou štátu (napr. USA a pod.), požíva aj prerogatívy hlavy štátu.

III. MINISTER ZAHRANIČNÝCH VECÍ

Každý štát spravidla zveruje riadenie a výkon svojej zahraničnej politiky členovi vlády, ktorý sa najčastejšie nazýva *minister zahraničných vecí* (vo Veľkej Británii minister zahraničného úradu, v USA štátny tajomník štátneho departmentu).

Minister zahraničných vecí stojí na čele najvyššieho úradu pre zahraničné veci, je štátnym funkcionárom a všeobecné medzinárodné právo mu priznáva zastupiteľskú povahu v bežných medzinárodných stykoch.

Medzinárodná obyčaj priznáva ministrovi zahraničných vecí právo na osobné rozhovory a styky so zástupcami iných štátov, právo dojednávať medzinárodné zmluvy, najmä formou výmeny nót, gentlemanských dohôd a pod. Úradné styky s diplomatickými osobami iných štátov upravuje vnútorné zákonodarstvo každého

štátu; zásadne len minister zahraničných vecí má právo s nimi rokovať a tieto osoby sú povinné pri plnení svojich funkcií sa naňho obracať.

Právomoc ministra zahraničných vecí v oblasti medzinárodných stykoch vymedzuje ústava, ďalšie zákony a nariadenia. Do tejto právomoci spravidla patrí:

1. vykonávanie zahraničnej politiky podľa všeobecných zásada, na ktorých sa dohodla hlava štátu, vláda alebo parlament. V rámci týchto zásad minister zahraničných vecí udržiava styky so stálymi diplomatickými zástupcami i s predstaviteľmi iných štátov, prípadne medzinárodných organizácií;
2. riadenie zastupiteľských úradov štátu v zahraničí vrátane osobitných misií, stálych misií pri medzinárodných organizáciách a delegácií na medzinárodných konferenciách;
3. spolupôsobenie pri činnosti iných ústavných orgánov v oblasti medzinárodných stykov, ako je vymenúvanie a prijímanie diplomatických zástupcov, uzatváranie medzinárodných zmlúv, návšteva cudzích predstaviteľov štátu a pod. Minister zahraničných vecí predkladá správy, rôzne návrhy a odporúčania príslušným ústavným orgánom z oblasti zahraničnej politiky;
4. ochrana záujmov štátu a jeho občanov v zahraničí.

Počas jeho úradných ciest v zahraničí požíva diplomatické výsady a imunity. Ak dôjde k zmene osoby ministra zahraničných vecí, táto zmena sa zvyčajne notifikuje diplomatickou cestou tým štátom, ktoré majú zastúpenie v príslušnom štáte.

IV. PARLAMENT

Medzinárodné právo spravidla neuznáva zákonodarné zbory za orgány štátu pre medzinárodné styky, preto ani nemajú reprezentatívnu povahu. Ústavy jednotlivých štátov však priznávajú aj parlamentom právomoc v oblasti zahraničnej politiky (napr. súhlas pred ratifikáciou medzinárodných zmlúv). Členovia parlamentov majú tiež právo interpelácie na členov vlády a pre oblasť zahraničnej politiky si volia zahraničnopolitické výbory. Ich hlavnou náplňou je zabezpečiť prerokúvanie medzinárodných zmlúv, na ratifikáciu ktorých treba podľa ústavy súhlas zákonodarného zboru. V praxi sa často vyskytuje výmena delegácií parlamentov rôznych štátov, v rámci ktorej dochádza k výmene názorov na zahraničnopolitickú orientáciu štátov týchto predstaviteľov.

Národná rada SR:

- rokuje o zásadných otázkach zahraničnej politiky,
- uznáva sa o vypovedaní vojny, ak je SR napadnutá alebo ak treba plniť medzinárodné zmluvné záväzky o spoločnej obrane proti napadnutiu,
- dáva súhlas pred ratifikáciou medzinárodných politických a medzinárodných hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy, ak na ich vykonanie je potrebný zákon.

V. MINISTER ZAHRANIČNÉHO OBCHODU

Zahraničný obchod tvorí dôležitú súčasť hospodárskej činnosti štátu, preto v niektorých štátoch existujú samostatné ministerstvá zahraničného obchodu, ktorých hlavným poslaním je riadiť a pôsobiť v oblasti zahraničného obchodu.

Ministerstvo zahraničného obchodu pripravuje a minister zahraničného obchodu uzatvára medzinárodné obchodné zmluvy, zabezpečuje styk s príslušnými orgánmi cudzích štátov a zriaďuje obchodné oddelenia na zastupiteľských úradoch v zahraničí. Minister zahraničného obchodu vymenúva aj vedúcich obchodných oddelení na zastupiteľských úradoch a ich personál. Z odbornej stránky riadi činnosť obchodných oddelení; za ich činnosť zodpovedá vedúci zastupiteľského úradu, prípadne vedúci stálej misie pri medzinárodných organizáciách.

VI. INÉ VNÚTROŠTÁTNE ORGÁNY PRE MEDZINÁRODNÉ STYKY

Rozsah zahraničnej činnosti štátu sa rozširuje aj na medzinárodné styky v iných oblastiach, ktoré sú riadené a zabezpečované *inými vnútroštátnymi orgánmi*. Základom a právnym titulom týchto medzinárodných stykov sú spravidla medzinárodné zmluvy, na uzatváraní ktorých sa zúčastňujú aj ďalšie rezorty. Takými sú ministerstvá spravodlivosti, školstva, kultúry, zdravotníctva a pod. Uvedené rezorty sú oprávnené pôsobiť v oblasti medzinárodných stykov vnútroštátne na základe osobitného splnomocnenia (zákona alebo iného rozhodnutia prvotne oprávneného ústavného orgánu) a medzinárodne na základe medzinárodnej zmluvy. Uvedené rezorty pri plnení úloh v oblasti medzinárodných stykov sú vždy v neustálom spojení s ústavnými orgánmi pre medzinárodný styk (s ministerstvom zahraničných vecí, vládou a pod.).

Existujú medzinárodné zmluvy, podpísané predstaviteľmi uvedených rezortov, ktoré priamo splnomocňujú členov vlády alebo predstaviteľov niektorých správnych orgánov na uskutočňovanie niektorých úkonov priamo s príslušnými orgánmi zmluvných štátov. Týka sa to medzinárodnej riečnej dopravy, pôšt, zdravotníctva, telekomunikácií a pod. Osobitný význam má činnosť ministerstva spravodlivosti, ktoré uzaviera medzinárodné zmluvy o právnej pomoci vo veciach občianskych, rodinných a trestných s príslušnými orgánmi druhej zmluvnej strany.

Tieto iné vnútorné orgány pre medzinárodné styky vykazujú aj rozsiahlu expertíznu a posudkovú činnosť zo svojej oblasti, ktorá slúži na prípravu a uzatváranie medzinárodných zmlúv vzťahujúcich sa na ich vnútroštátnu činnosť.

Predkladajú aj iniciatívne návrhy ústavným orgánom pre medzinárodné styky na medzinárodné rokovania.

§ 3. ZAHRANIČNÉ ORGÁNY ŠTÁTU PRE MEDZINÁRODNÉ STYKY

Zahraničné orgány štátu pre medzinárodné styky sú inštitúciami, prostredníctvom ktorých štáty uskutočňujú medzištátne styky s inými štátmi. Ich postavenie upravuje medzinárodné právo, lebo štáty majú osobitný záujem vytvoriť pre ich činnosť čo najvýhodnejšie podmienky. Ide predovšetkým o *diplomatické zastupiteľstvá, osobitné misie, sále misie pri medzinárodných organizáciách, o delegácie na medzinárodných konferenciách, o vojenské jednotky, lode, lietadlá, obchodné zastupiteľstvá a konzuláty*.

K základným právam každého zvrchovaného štátu patrí právo na diplomatické styky s inými štátmi, to znamená zriaďovať stále diplomatické misie, vysielat' a prijímať diplomatických zástupcov (tzv. *legačné právo*).

Vyskytujú sa však prípady, že legačné právo v určitej fáze vývoja vykonávajú aj niektoré uznané národnooslobodzovacie hnutia a svojich stálych zástupcov majú v niektorých štátoch alebo pri medzinárodných organizáciách. Tieto hnutia a ich predstavitelia sú považovaní za orgán štátu či subjektu medzinárodného práva in statu nascendi. Obdobne napríklad v období druhej svetovej vojny mali legačné právo vlády v emigrácii, ktoré mali diplomatické styky a diplomatických zástupcov. Takými boli československá, nórska, juhoslovenská a poľská vláda v Londýne. Z histórie možno uviesť, že Vatikán mal mnohostranné diplomatické styky ešte pred uzavretím Lateránskej zmluvy a má ich aj dnes.

I. DIPLOMATICKÉ ZASTUPITEĽSTVO (STÁLA MISIA)

Medzi zahraničnými orgánmi štátu pre medzinárodné styky majú najväčší význam *diplomatické zastupiteľstvá*. Tieto zastupiteľstvá plnia politické funkcie, majú reprezentatívny charakter, trvale pôsobia v sídle vlád akreditácie a svoj štát zastupujú vo všetkých otázkach, pokiaľ nie sú oprávnené ich riešiť iné orgány.

Rozsah ochrany záujmov štátu určujú diplomatickým zastupiteľstvám medzinárodné dohovory. Základom týchto dohovorov je *Viedenský dohovor o diplomatických stykoch* z roku 1961, *Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch* z roku 1963 a ďalšie.

Diplomatické zastupiteľstvo (stála misia, zastupiteľský úrad) je jedným zo zahraničných orgánov štátu pre medzinárodné styky a zriaďuje sa na základe dohody

medzi štátmi. Výmena diplomatických zástupcov znamená právne i fakticky začatie diplomatických stykov medzi dvoma štátmi. Rozoznávame *samostatné diplomatické zastupiteľstvá* a *nesamostatné diplomatické zastupiteľstvá*, ktoré zaobstarávajú diplomatické styky pre dva alebo viaceré štáty so sídlom v jednom z nich. Dôvodom takéhoto nesamostatného diplomatického zastúpenia je najmä úspornosť. Medzinárodné právo nepredpisuje štátom, aký druh (samostatný či nesamostatný) diplomatického zastupiteľstva si zvolia pre svoje diplomatické styky. Vyskytujú sa však aj prípady, že štát zruší svoje diplomatické zastúpenie z rôznych, najmä politických dôvodov; to však ešte neznamená prerušenie diplomatických stykov, lebo štát sa môže dať zastupovať diplomatickým zastupiteľstvom niektorého tretieho štátu. Osobitná situácia nastane, ak dôjde k vojnovému stavu medzi oboma štátmi. V takom prípade dochádza k zrušeniu diplomatických stykov, najmä ak sú príslušné štáty vo vojne nepriateľmi. V prípade vojnového stavu medzi dvoma štátmi sa ochranou záujmov poveruje diplomatické zastupiteľstvo neutrálnych štátov. Ochrana sa vzťahuje aj na budovy a iné hmotné predmety, ktoré slúžili diplomatickému zastupiteľstvu, a štát aj po zrušení diplomatických stykov ich ponechal v týchto budovách.

Diplomatické zastupiteľstvá podľa Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch z roku 1961 môžu byť na úrovni (rangu) *veľvyslanectva* alebo *vyslanectva*. Závisí od vzájomnej dohody štátov, na akej úrovni si zriadia diplomatické zastupiteľstvá. Každý štát, malý či veľký, si môže zriaďovať diplomatické zastupiteľstvá na najvyššej úrovni.

Viedenský dohovor o diplomatických stykoch v čl. 2 vymedzuje najmä tieto *funkcie diplomatického zastupiteľstva*:

- a) zastupovať štát v prijímajúcom štáte (*représentant*),
- b) chrániť záujmy štátu a jeho občanov na území prijímajúceho štátu (*protégé*);
- c) v súlade so zákonmi prijímajúceho štátu pozorovať vývoj situácie v ňom a podávať o tom správu svojej vláde (*observer*).

Podľa čl. 3. Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch funkciou diplomatického zastupiteľstva je aj podpora priateľských vzťahov medzi oboma štátmi a rozvoj ich hospodárskych, kultúrnych a vedeckých stykov.

Nie je zriedkavosťou, že diplomatické zastupiteľstvo vykonáva aj *konzulárne funkcie*. Na diplomatickom zastupiteľstve si štáty po vzájomnej dohode zriaďujú konzulárne oddelenia. V prípade zložených štátov si štáty zriaďujú aj samostatné konzulárne úrady.

Diplomatické zastupiteľstvo môže plniť aj *obchodné funkcie*, a to spravidla tak, že pri svojich zastupiteľských úradoch v zahraničí si štáty vytvárajú *obchodné oddelenia*, ktoré sú súčasťou diplomatického zastupiteľstva. Na čele obchodného oddelenia je vedúci. Aj keď je vedúci obchodného oddelenia pracovníkom ministerstva zahraničného obchodu, v zásadných veciach rokuje s vedúcim diplomatického zastupiteľstva. Má postavenie diplomatickej osoby.

Článok 25 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch ukladá prijímajúcemu štátu všeobecnú povinnosť, aby urobili všetky opatrenia na uľahčenie výkonu funkcií diplomatického zastupiteľstva. Patrí sem pomoc pri obstarávaní miestností pre zastupiteľský úrad, ako aj pomoc pri ubytovaní jeho členov.

Na čele diplomatického zastupiteľstva je *vedúci*. Viedenský dohovor o diplomatických stykoch rozlišuje tieto úrovne vedúcich diplomatických zastupiteľstiev:

- a) *veľvyslanec* (mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec) *pápežský nuncijs a legát a latere*,
- b) *vyslanec* (mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister) a *internuncijs* pápežského štátu,
- c) *chargé d'affaires*

V prvých dvoch hodnostiach (rangoch) vedúcich diplomatických zastupiteľstiev vysielala hlava štátu a majú poverovacie listiny pre hlavu prijímajúceho štátu. *Chargé d'affaires* je vysielaný ministrom zahraničných vecí k ministrovi zahraničných vecí prijímajúceho štátu.

Medzinárodné obyčajové právo o stálych diplomatických zastupiteľstvách nemá nijaké ustanovenie o tom, koho vysielajúci štát vyšle za vedúceho zastupiteľského úradu do prijímajúceho štátu. Je vecou vysielajúceho štátu, aby rozhodol o konkrétnej osobe veľvyslanca alebo vyslanca. Diplomatické právo vytvorilo zásadu, že k osobe veľvyslanca alebo vyslanca sa vyjadruje prijímajúci štát, to znamená, že s prijatím osoby ako budúceho vedúceho zastupiteľského úradu vyslovuje súhlas, ktorý sa nazýva *agrément*. Ak prijímajúci štát neudelí osobe *agrément*, vysielajúci štát si musí nájsť inú osobu na túto funkciu. Podľa čl. 4 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch prijímajúci štát nemá povinnosť uviesť dôvody, prečo *agrément* odmietol udeliť.

Diplomatické zastupiteľstvo má sídlo spravidla v hlavnom meste štátu, kde má sídlo aj hlava štátu a vláda. Je to preto, aby hlava diplomatického zastupiteľstva mohla udržiavať styky s predstaviteľmi štátu, u ktorých je akreditovaná.

Hlava diplomatického zastupiteľstva (veľvyslanec a vyslanec) pri nástupe do funkcie vedúceho dostane *poverovacie listiny* od hlavy vysielajúceho štátu. Poverovacie listiny sú dokladom jeho vymenovania do tejto funkcie. V súlade s diplomatickým protokolom prijímajúceho štátu ich vedúci zastupiteľského úradu odovzdáva na slávnostnom ceremoniáli hlave prijímajúceho štátu. Deň odovzdania poverovacích listín hlave štátu je dňom začatia *ancienity diplomata*, t.j. služobnej doby výkonu funkcie vedúceho diplomatického zastupiteľstva. Hlava prijímajúceho štátu má prijať diplomata na nástupnú audienciu (odovzdanie poverovacích listín) v primeranom čase od jeho príchodu do krajiny, lebo oddiaľovanie nástupnej audiencie by mohlo vzbudiť dojem zhoršovania vzťahov medzi prijímajúcim a vysielajúcim štátom.

Diplomatické zastupiteľstvo má svoju štruktúru v súlade s ustanoveniami Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch. Okrem vedúceho ho tvoria *členovia personálu diplomatického zastupiteľstva*. Rozlišuje sa *diplomatický personál*, do ktorého patria všetci členovia diplomatického zastupiteľstva, ktorí majú diplomatické hodnosti (napr. veľvyslanec, vyslanec, radca-minister, veľvyslanecký rada, tajomníci, atašé a rôzni odborní pridelenci), *administratívny a technický personál*, ako aj *služobný personál*. Osoby patriace do diplomatického personálu sa zapisujú do diplomatického protokolu prijímajúceho štátu. Počet osôb tvoriacich personál zastupiteľského úradu závisí od vzájomnej dohody prijímajúceho a vysielajúceho štátu. Ak takej dohody niet, stav personálu diplomatického zastupiteľstva by mali určiť rozumné a bežné okolnosti a podmienky prijímajúceho štátu a potreby príslušného zastupiteľstva. Vysielajúci štát je povinný ministerstvom zahraničných vecí prijímajúceho štátu upovedomiť o tom, koho vymenoval za členov diplomatického zastupiteľstva, o ich príchode a konečnom odchode, ako aj o skončení ich funkcie. Personál diplomatického zastupiteľstva pri plnení svojich funkcií je povinný rešpektovať právny poriadok prijímajúceho štátu. V opačnom prípade môže prijímajúci štát vysielajúcemu štátu kedykoľvek bez odôvodnenia svojho rozhodnutia oznámiť, že člen diplomatického personálu je nežiadúcou osobou, t.j. *persona non grata*. Vysielajúci štát podľa čl. 9 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch takúto osobu odvolá alebo skončí jej funkciu.

Vedúci diplomatických zastupiteľstiev v prijímajúcom štáte tvoria *diplomatický zbor* – Corps diplomatique (CD). Na čele diplomatického zboru je *doyen*, ktorým je spravidla služobne najstarší vedúci diplomatického zastupiteľstva s najvyššou hodnosťou.

Diplomatický zbor v prijímajúcom štáte plní najmä *ceremoniálne funkcie* (pri rôznych slávnostných príležitostiach – blahoželá k štátnemu sviatku, kondoluje pri smrti hlavy štátu a pod.). Môže vystupovať aj na ochranu rešpektovania diplomatických výsad a imunit v prijímajúcom štáte. Do diplomatického zboru možno zo širšieho hľadiska rátať všetky osoby diplomatického personálu diplomatických zastupiteľstiev iných štátov, resp. aj ďalšie osoby, ktoré v prijímajúcom štáte požívajú diplomatické výsady a imunity.

Medzinárodné diplomatické právo priznáva členom diplomatického personálu pri plnení ich diplomatických funkcií rôzne zvýhodnenia, ktoré veda medzinárodného práva nazýva *diplomatické výsady a imunity*. Medzinárodný dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961 za výsady a imunity považuje najmä

1. výsady a imunity diplomatického zastupiteľstva:

- a) *právo používať vlajku a štátny znak vysielajúceho štátu* na budovách a v miestnostiach zastupiteľského úradu vrátane rezidencie vedúceho zastupiteľského úradu a na jeho dopravných prostriedkoch;
- b) *nedotknuteľnosť miestností zastupiteľského úradu*. Za miestnosti zastupiteľského úradu sa považujú budovy a pozemky k nim prislúchajúce, ktoré slúžia na účely diplomatického zastupiteľstva vrátane rezidencie vedúceho diplomatického

zastupiteľstva. Archívy a dokumenty diplomatického zastupiteľstva, ktoré sú v týchto miestnostiach uložené, sú vždy nedotknuteľné. Prijímajúci štát je povinný tieto miestnosti chrániť pred napadnutím alebo poškodením, aby sa nenarušila dôstojnosť zastupiteľského úradu. Z nedotknuteľnosti miestností zastupiteľského úradu vyplýva aj zákaz prehliadok, rekvizície, zhabania alebo exekúcie predmetov, ktoré sa v nich nachádzajú, vrátane dopravných prostriedkov. Orgány prijímajúceho štátu môžu vstúpiť do miestností zastupiteľského úradu iba s povolením jeho vedúceho;

- c) *sloboda komunikácie zastupiteľského úradu* so svojou vládou, s ostatnými zastupiteľskými úradmi a s konzulátmi vysielajúceho štátu bez ohľadu na to, kde sa nachádzajú. Ako spojovacie prostriedky môže použiť fax, telegraf, telefón, rádiové stanice (len so súhlasom prijímajúceho štátu), kódované alebo šifrované správy, diplomatických kuriérov a pod. Z toho vyplýva aj nedotknuteľnosť úradnej korešpondencie zastupiteľského úradu a diplomatickej batožiny;
- d) *oslobodenie od platenia daní a poplatkov* za miestnosti zastupiteľského úradu okrem poplatkov za niektoré osobitné služby, ako je napríklad dodávka plynu, elektriny atď.;
- e) *oslobodenie od platenia colných poplatkov* za predmety dovezené na účely zastupiteľského úradu;

2. výsady a imunity diplomatických zástupcov a príslušníkov ich rodín:

- a) *osobná nedotknuteľnosť* spočívajúca v tom, že diplomatický zástupca nesmie byť zatknutý alebo zadržaný;
- b) *nedotknuteľnosť súkromnej rezidencie*, ktoré spočíva v ochrane tejto rezidencie a v nej sa nachádzajúcich písomností, korešpondencie i majetku;
- c) *vyňatie z trestnej, správnej a civilnej jurisdikcie*, to znamená, že diplomatický zástupca nemôže byť postavený pred justičný orgán prijímajúceho štátu. Výnimkou je žaloba týkajúca sa súkromnej nehnuteľnosti nachádzajúcej sa na území prijímajúceho štátu, žaloba týkajúca sa dedičstva, v ktorej diplomatický zástupca vystupuje ako súkromná osoba, resp. žaloba týkajúca sa výkonu iného povolania alebo obchodnej činnosti, ktoré diplomat vykonáva v prijímajúcom štáte popri diplomatických funkciách. Diplomatický zástupca nie je povinný vypovedať ako svedok;
- d) *vyňatie z ustanovení o sociálnom zabezpečení v prijímajúcom štáte*;
- e) *oslobodenie od platenia všetkých daní a poplatkov bez ohľadu na ich druh*;
- f) *oslobodenie od plnenia všetkých osobných služieb, verejných či vojenských povinností*;
- g) *oslobodenie od platenia colných poplatkov* za predmety slúžiace osobnej potrebe diplomatického zástupcu a členov jeho rodiny;
- h) *sloboda pohybu na území prijímajúceho štátu* s obmedzením vstupu na miesta, na ktoré je vstup zakázaný z dôvodov štátnej bezpečnosti.

Jedine vysielajúci štát sa môže vzdať výsad a imunit pre niektorého člena svojho diplomatického personálu alebo členov jeho rodiny. Prejav o vzdaní sa imunity musí byť podľa čl. 32 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch výslovný.

Diplomatický zástupca požíva diplomatické výsady a imunity už okamihom vstupu na územie prijímajúceho štátu a skončia sa okamihom, keď diplomat opustí toto územie.

Pri prechode územím tretieho štátu alebo počas pobytu na území tretieho štátu diplomatický zástupca i príslušníci jeho rodiny požívajú diplomatické výsady a imunity v obmedzenom rozsahu, ak prechod alebo pobyt na území tretieho štátu je potrebný na nastúpenie jeho funkcie v prijímajúcom štáte alebo na návrat domov.

II. OSOBITNÉ MISIE

Štáty používajú na nadväzovanie kontaktov za účelom riešenia spoločných vecí rôzne formy. Jednou z takýchto foriem sú aj *osobitné misie*. Osobitné misie sa používajú na prerokúvanie otázok, na riešenie ktorých spravidla nemožno využiť diplomatické zastupiteľstvo. Osobitné misie sa používali v prvej i druhej svetovej vojne a používajú sa aj v súčasnosti.

Osobitná misia má *dočasný charakter* a plní *konkrétnu úlohu*. Na vysielanie osobitnej misie je spravidla potrebná dohoda medzi vysielajúcim a prijímajúcim štátom.

Valné zhromaždenie OSN sa pokúsilo o kodifikáciu pravidiel pre osobitné misie v *Dohovore o osobitných misiách* z roku 1969. Hlavným cieľom Dohovoru je, aby sa ustanovenia Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch z roku 1961 vzťahovali aj na osobitné misie a na ich personál.

Dohovor o osobitných misiách zakotvil najmä tieto *pravidlá*:

- a) osobitná misia je poverená splniť konkrétnu úlohu. Vysielajúci a prijímajúci štát dohodnú rozsah tejto činnosti, ako aj cieľ konkrétnej úlohy;
- b) nie je prekážkou postavenia osobitnej misie, ak svoju úlohu plní v dvoch alebo viacerých štátoch, resp. ak dva alebo viaceré štáty vytvárajú spoločnú osobitnú misiu, ktorá má s iným štátom prerokovať otázky spoločného záujmu. Osobitnú misiu možno vysielat' aj do štátu, s ktorým vysielajúci štát neudrzuje diplomatické styky;
- c) pre vedúceho osobitnej misie sa nevyžaduje agrément. Vysielajúci štát je však povinný vopred informovať prijímajúci štát o členoch osobitnej misie a o príchode osobitnej misie do prijímajúceho štátu. Vysielajúci štát spravidla oznamuje ministerstvu zahraničných vecí prijímajúceho štátu príchod a zloženie osobitnej misie. Prijímajúci štát môže bez odôvodnenia odmietnuť prijatie osobitnej misie

a môže člena misie vyhlásiť za nežiadúcu osobu (*persona non grata*) zase bez uvedenia dôvodu.

Osobitná misia sa môže členiť na *diplomatický personál*, na *administratívny a technický personál*, ako aj na *služobný personál*. Toto členenie má význam z hľadiska používania diplomatických výsad a imunit jej členov. Osobitná misia začína svoju činnosť okamihom, keď nadviaže styk s ministerstvom zahraničných vecí alebo s iným dohodnutým orgánom prijímajúceho štátu. Táto činnosť sa skončí dohodou zúčastnených strán, splnením úloh osobitnou misiou, uplynutím lehoty určenej pre osobitnú misiu, skončením alebo odvolaním osobitnej misie vysielajúcim štátom.

Prijímajúci štát môže vysielajúcemu štátu oznámiť, že osobitná misia skončila svoju činnosť.

Členovia osobitnej misie v podstate požívajú *výsady a imunity, aké poskytuje Viedenský dohovor o diplomatických stykoch* členom diplomatických zastupiteľstiev. Napríklad imunita miestností, v ktorých sa osobitná misia zdržuje, môže byť, na rozdiel od imunity miestností stálych diplomatických zastupiteľstiev, obmedzená. Ak hrozí živelná pohroma alebo ak je inak ohrozený verejný poriadok, predpokladá sa súhlas osobitnej misie k zásahu miestnych orgánov.

Colné poplatky sa nevyberajú z predmetov, ktoré sú určené na osobnú potrebu členov diplomatického personálu osobitnej misie. Vyňatie z trestnej jurisdikcie v plnom rozsahu sa vzťahuje na administratívny a technický personál osobitnej misie, kým civilná a správna jurisdikcia sa vzťahuje na činnosť, ktorú tento personál vykonáva mimo rámca svojich služobných povinností.

Na služobný personál osobitnej misie sa vzťahuje vyňatie z jurisdikcie prijímajúceho štátu len pokiaľ ide o činnosť, ktorú tento personál vykonáva v rámci svojich služobných povinností.

Pri prechode územím tretieho štátu členovia osobitnej misie požívajú výsady a imunity, ktoré sú potrebné na zabezpečenie jej prechodu a návratu.

Vysielajúci štát sa môže výslovne zrieknuť imunity pre niektorého člena osobitnej misie.

III. STÁLIE MISIE PRI MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÁCH A DELEGÁCIE NA MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÁCH

Zvýšená účasť medzinárodných organizácií na medzinárodných stykoch viedla k tomu, že štáty čoraz väčšmi hľadajú trvalé kontakty s medzinárodnými organizáciami, najmä s medzinárodnými organizáciami všeobecnej politickej a hospodárskej povahy. Jedným z prostriedkov udržovania týchto kontaktov je aj

zriaďovanie *stálych misií pri medzinárodných organizáciách*, ktoré považujeme za zahraničné orgány štátu pre medzinárodné styky.

Funkciu zahraničných orgánov štátu pre medzinárodné styky plnia aj *delegácie* na zasadnutiach rôznych orgánov medzinárodných organizácií a na medzinárodných konferenciách.

Za kodifikáciu pravidiel medzinárodného práva týkajúcich sa postavení stálych misií pokladáme *Viedenský dohovor o zastúpení štátov v stykoch s medzinárodnými organizáciami univerzálnej povahy* z roku 1975.

Dohovor zakotvil najmä pravidlá týkajúce sa postavenia stálych misií. Za stálu misu považuje úrad s trvalým sídlom v mieste sídla medzinárodnej organizácie.

Stála misia plní najmä tieto úlohy:

- a) zastupuje vysielajúci štát v medzinárodnej organizácii, ktorej je členom,
- b) rokuje s medzinárodnou organizáciou,
- c) informuje vládu svojho štátu o činnosti medzinárodnej organizácie,
- d) spolupracuje s ostatnými štátmi na plnení cieľov a zásad medzinárodnej organizácie.

Stála misia má obdobnú štruktúru ako diplomatické zastupiteľstvo. Na jej čele je *vedúci* misie s hodnosťou veľvyslanca a tvorí ju diplomatický, správny, technický a služobný personál. Vysielajúci štát hlavu stálej misie poveruje, ostatných členov stálej misie vymenúva. Pripúšťa sa, aby jedna osoba stálej misie bola akreditovaná aj pri viacerých medzinárodných organizáciách.

Členovia stálych misií plnia v zásade funkcie, s výkonom ktorých sú späté aj *diplomatické výsady a imunity*, s určitými výnimkami vyplývajúcimi z osobitostí príslušnej medzinárodnej organizácie. Výsady a imunity členov stálych misií zodpovedajú ich zaradeniu v príslušnom personáli. Spravidla platí imunita budov, v ktorých má stála misia sídlo. Vyňatie z trestnej, civilnej a správnej jurisdikcie sa týka len sporov vyplývajúcich z úradnej činnosti, kým spory týkajúce sa súkromných záležitostí vrátane obchodnej činnosti stálej misie riešia miestne justičné orgány. Administratívny a technický personál stálej misie je vyňatý z civilnej a správnej jurisdikcie len vo veciach týkajúcich sa ich služobnej činnosti.

Vysielajúci štát je oprávnený výslovne sa zriecť imunit pre vedúceho stálej misie alebo pre jej členov.

Štát spravidla vysielá *delegáciu na zasadnutie niektorého orgánu medzinárodnej organizácie* s cieľom, aby sa v jeho mene zúčastnila rokovania tohto orgánu. Obdobne postupuje vysielajúci štát v súvislosti s *delegáciami*, ktoré sa zúčastňujú na *medzinárodných konferenciách* zvolaných z rozhodnutia medzinárodných organizácií. Vysielajúci štát pri takomto vysielaní svojej delegácie rešpektuje aj pravidlá medzinárodných organizácií.

Pri vymenúvaní členov takejto delegácie štát nie je viazaný nijakým pravidlom. Počet členov delegácie zodpovedá rozumnej a normálnej miere, funkcii orgánu alebo predmetu rokovania konferencie a podmienkam hostiteľského štátu.

Vedúci delegácie sa na zasadnutí orgánu alebo medzinárodnej konferencie prezentuje poverovacími listinami, ktoré môže vydať hlava štátu, predseda vlády, minister zahraničných vecí alebo iný na to poverený štátny orgán.

V delegácii môžu byť členovia diplomatického, technického, administratívneho a služobného personálu. Vedúci a členovia delegácie požívajú výsady a imunity, zodpovedajúce ich zatriedeniu v príslušnom personáli, s určitými obmedzeniami.

Medzinárodné organizácie a medzinárodné konferencie sú povinné urobiť opatrenia, aby delegácie vysielajúceho štátu pri plnení svojich funkcií požívali výsady a imunity.

IV. VOJENSKÁ JEDNOTKA, VOJENSKÁ LOĎ A VOJENSKÉ LIETADLO

Vojenské jednotky, vojenské lode a vojenské lietadlá, bez ohľadu na dôvod prechodu alebo pobytu a území cudzieho štátu, sa považujú za *štátny orgán*. Preto ich činnosť sa považuje za činnosť štátu, ktorý je za ňu aj podľa medzinárodného práva zodpovedný. Z povahy postavenia vojenských lodí, lietadiel a vojenských jednotiek na území cudzieho štátu vyplýva, že sa im priznáva nárok na pocty, podliehajú vlastným zákonom a vojenským predpisom a platí pre ne vyňatie z jurisdikcie štátu pobytu.

V. OBCHODNÉ ZASTUPITEĽSTVÁ

Obchodným zastupiteľstvom rozumieme reprezentatívny orgán štátu v zahraničí, ktorý *plní funkcie svojho štátu v medzinárodnom obchode*.

Obchodné zastupiteľstvo plní najmä tieto funkcie:

- a) zastupuje záujmy štátu v zahraničnom obchode a podporuje rozvoj obchodných a ďalších hospodárskych stykov v štáte akreditovania,
- b) riadi a uskutočňuje zahraničný obchod v príslušnej krajine.

Zodpovednosť za obchodné zastupiteľstvá nesie štát. Obchodné zastupiteľstvo môže pred zahraničnými súdmi vystupovať ako žalobca. Ako žalovaný vystupuje

obchodné zastupiteľstvo len v sporoch zo zmlúv, ktoré uzavrelo alebo garantovalo obchodné zastupiteľstvo a ak vláda dala súhlas obchodnému zastupiteľstvu, aby sa zúčastnilo v danom spore pred zahraničným súdom. Postavenie obchodných zastupiteľstiev uznali aj mnohé obchodné zmluvy a dohody. Ako súčasť diplomatických zastupiteľstiev sa obchodným zastupiteľstvám v medzinárodných zmluvách, ktoré uzavreli štáty, priznávajú výsady a imunity, a to:

- nedotknuteľnosť budov obchodného zastupiteľstva, ako aj budov diplomatického zastupiteľstva,
- právo používať šifru na styk so svojím štátom,
- súdna imunita okrem prípadu, keď sa so súhlasom vlády podriaďujú miestnej jurisdikcii,
- obchodný zástupca a jeho dvaja náместníci v plnom rozsahu požívajú diplomatické výsady a imunity,
- ostatní pracovníci obchodného zastupiteľstva požívajú výsady a imunity podľa Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch z roku 1961 podľa zatriedenia v príslušnom personáli.

VI. KONZULI

Konzulov pokladáme za *stálych nediplomatických zástupcov* štátu v zahraničí. Spravidla ich vysielajú štáty po vzájomnej dohode v rámci nadviazania diplomatických stykov. Vyskytujú sa však prípady, že štáty udržiavajú konzulárne styky, hoci medzi nimi nie sú diplomatické styky, alebo sa diplomatické styky medzi nimi prerušili.

Konzuli môžu tvoriť samostatný úrad, ktorý nazývame *konzulát* alebo konzulárny úrad. Môžu však tvoriť aj *konzulárne oddelenie diplomatického zastupiteľstva*.

Hlavným poslaním konzulátov je ochrana záujmov štátu a jeho občanov vrátane právnických osôb. Konzulát plní v súlade s Viedenským dohovorom o konzulárnych stykoch z roku 1963 a s príslušnými dvojstrannými konzulárnymi zmluvami aj mnohé správne, hospodárske a občianskoprávne funkcie. Práve pre túto administratívnu občianskoprávnu funkciu sa konzuli pokladajú za štatutárnych úradníkov ministerstva zahraničných vecí.

Aj keď konzulov považujeme za nereprezentatívny orgán štátu v zahraničí (konzul nemá charakter úradného diplomatického zástupcu), rozdiel v poslaní konzulov a diplomatických zástupcov sa v súčasnosti značne zmenšil. V prípade, keď konzuli tvoria samostatný úrad – konzulát, plnia aj niektoré reprezentatívne úlohy, najmä politického významu. Napríklad zúčastňujú sa na rôznych politických oslavách usporadúvaných politickými orgánmi štátu. Politický význam konzulátov a ich predstaviteľov sa zvyšuje aj tým, že im súčasné medzinárodné právo priznávajú väčší rozsah výsad a imunit.

Aj vytvorenie *konzulárnych stykov* medzi dvoma štátmi sa viaže na *vzájomnú dohodu*. Takáto dohoda spravidla určuje počet konzulárnych obvodov, ich triedy (rangy), právomoc konzulov, počet a druhy personálu konzulátov. Právnym podkladom takejto dohody je Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z roku 1963, ktorý kodifikoval právne pravidlá konzulárnych stykov. Dvojstranné konzulárne zmluvy konkretizujú právnu úpravu dvojstranných konzulárnych stykov a spravidla ich dopĺňajú o ďalšie medzinárodné dvojstranné zmluvy, napríklad o zmluvy o právnej pomoci, o sociálnom zabezpečení a o leteckých, námorných a iných stykoch a pod., ktoré rozširujú právomoc konzulov príslušného štátu.

Medzinárodné právo rozlišuje medzi *riadnymi konzulmi (konzulmi z povolania)* a *honorárnymi konzulmi*. Riadny konzul je príslušníkom vysielajúceho štátu, ktorý ho vymenoval, a ráta sa do počtu osôb v zahraničných službách vysielajúceho štátu.

Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch kodifikoval aj staršiu inštitúciu, tzv. *honorárnych konzulov a obchodných konzulov*. Vymenúva ich vysielajúci štát spravidla z radov miestneho obyvateľstva, často z občanov prijímajúceho štátu. Nie sú štátnymi úradníkmi vysielajúceho štátu. Funkciu honorárneho konzula vykonávajú ako *čestnú funkciu*. Za výkon tejto funkcie im patrí honorár spravidla z poplatkov, ktoré vyberajú za konzulárne úkony. Mnohé štáty majú väčší počet honorárnych konzulov než konzulov z povolania.

Funkcie konzulov sú rozmanité. Podľa Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch, ako aj ďalších prameňov konzulárneho práva konzulárne úrady plnia tieto *hlavné úlohy*:

- a) chránia záujmy vysielajúceho štátu a jeho fyzických a právnických osôb v prijímajúcom štáte v súlade s medzinárodným právom,
- b) podporujú obchodné, hospodárske, kultúrne a vedecké styky medzi oboma štátmi,
- c) skúmajú obchodný, kultúrny a vedecký život v prijímajúcom štáte a tieto informácie poskytujú svojmu štátu,
- d) vydávajú cestovné pasy občanom vysielajúceho štátu a víza osobám na vstup do vysielajúceho štátu,
- e) poskytujú pomoc a podporu fyzickým a právnickým osobám vysielajúceho štátu,
- f) plnia funkciu notára a matrikára vrátane uzatvárania konzulárnych sobášov,
- g) chránia záujmy občanov vysielajúceho štátu v dedičských veciach na území prijímajúceho štátu,
- h) zastupujú občanov vysielajúceho štátu pred súdmi a ďalšími orgánmi prijímajúceho štátu, najmä v prípadoch, keď sa osobne nezúčastňujú na konaní alebo keď sa sami nemôžu obhajovať,
- i) poskytujú právnu pomoc v užšom zmysle súdom vysielajúceho štátu,
- j) vykonávajú dozor a kontrolu lodí, ktoré majú príslušnosť vysielajúceho štátu, alebo lietadiel registrovaných v tomto štáte vrátane ich posádok, poskytujú pomoc týmto lietadlám a lodiam, ich posádkam, prijímajú správy o plavbe lodí, kontrolujú a evidujú lodné dokumenty, vyšetrujú námorné havárie a riešia spory medzi kapitánom, dôstojníkmi a lodníkmi.

Konzulárni zástupcovia podliehajú riadeniu ministerstva zahraničných vecí.

Za výkon konzulárnych funkcií sa spravidla vyberajú konzulárne poplatky bez ohľadu na to, či ide o občana vysielajúceho štátu, prijímajúceho štátu, alebo tretieho štátu (napr. poplatok za vydanie alebo predĺženie cestovného pasu, za vydanie víza, za legalizáciu a za notárske overovanie rôznych dokumentov a pod.). Na základe dohody sa štáty môžu navzájom zriecť vyberania konzulárnych poplatkov.

Rozlišujeme rôzne triedy (rangy) konzulárnych úradov: *generálny konzulát, konzulát, vicekonzulát a konzulárne zastupiteľstvo*. Sídlo konzulárneho úradu, jeho zatriedenie a konzulárny obvod síce určuje vysielajúci štát, no schvaľuje ho prijímajúci štát.

Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch určil štyri triedy (rangy) vedúcich konzulárnych úradov:

- a) *generálny konzul,*
- b) *konzul,*
- c) *vicekonzul,*
- d) *konzulárny tajomník.*

K osobe vedúceho konzulárneho úradu sa vyjadruje prijímajúci štát vo forme súhlasu, ktorý sa v konzulárnom práva nazýva *exequatur*. Vedúci konzulárneho úradu dostáva dokument, ktorý je právnym titulom na vykonávanie funkcie a nazýva sa *konzulský patent*. Exequatur sa spravidla zapisuje do konzulského patentu. V konzulskom patente sa zaznamenáva meno vedúceho konzulárneho úradu, druh a trieda konzulárneho úradu, konzulárny obvod a sídlo konzulárneho úradu.

Prijímajúci štát nemusí uviesť dôvody, keď odmietne exequatur osobe vysielajúceho štátu. Konzulárny úradník môže, ak s tým prijímajúci štát súhlasí, vykonávať *konzulárne funkcie aj pre dva alebo viaceré štáty*; takéto funkcie spravidla vykonávajú honorárni konzuli.

Personál konzulárneho úradu sa podľa Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch člení na konzulárnych úradníkov, konzulárnych zamestnancov a služobný personál. Za *konzulárnych úradníkov* považuje Dohovor vedúcich konzulárneho úradu alebo tajomníkov, za *konzulárnych zamestnancov* sekretárky, prekladateľov, účtovníkov a pod. a do *služobného personálu* zaraďuje domovníka, záhradníka, upratovačky atď.

Konzuli môžu byť začlenení aj ako *konzulárne oddelenia diplomatických zastupiteľstiev*; na ich čele je vedúci v hodnosti konzula. V takom prípade vedúci

nepotrebuje konzulský patent ani exequatur a v styku s orgánmi prijímajúceho štátu vystupuje ako pracovník diplomatického zastupiteľstva.

Konzul je oprávnený vykonávať funkciu udelením exequatur prijímajúcim štátom. Tento okamih je rozhodujúci pre jeho služobnú ancienitu v konzulárnom zbore. *Ancienitou* rozumieme *dĺžku služobného zaradenia konzulárneho úradníka* v príslušnej triede v prijímajúcom štáte.

Ministerstvo zahraničných vecí v niektorých prijímajúcich štátoch vydáva tzv. *konzulské preukazy*, ktoré svedčia o tom, že príslušná osoba je konzulom vysielajúceho štátu a požíva výsady a imunity podľa medzinárodného práva.

Prijímajúci štát môže vysielajúcemu štátu oznámiť, že jeho konzulárny úradník alebo iný člen konzulárneho personálu je *persona non grata* alebo *neprijateľná osoba*. Dôvody takéhoto vyhlásenia prijímajúci štát nemusí uviesť.

Funkcie konzulárneho úradníka *sa skončia* odvolaním exequatur, vyhlásením za *persona non grata*, ak územie konzulárneho obvodu prestalo byť súčasťou štátneho územia prijímajúceho štátu, zatvorením konzulárneho úradu a vojnou medzi prijímajúcim a vysielajúcim štátom. V prípade vojny sa môže ochrana záujmov a práv konzulátu vysielajúceho štátu v prijímajúcom štáte zveriť konzulátu tretieho, najmä neutrálneho štátu.

Konzulárnym obvodom rozumieme *územný priestor v prijímajúcom štáte, v ktorom konzulárny úradník vykonáva svoju funkciu*. Prijímajúci štát môže vyhlásiť určité územie za oblasť, do ktorej nemôžu vstúpiť konzuli cudzích štátov.

Konzulárnym zborom (Corps consulaire, skratka CC) rozumieme všetkých konzulárnych úradníkov všetkých štátov nachádzajúcich sa v jednom mieste na čele s doyenom. Konzulárny zbor plní najmä ceremoniálne a protokolárne úlohy.

Aj konzulárni úradníci pri výkone svojich funkcií požívajú výsady a imunity, ktoré nazývame *konzulárne výsady a imunity*. Kodifikoval ich Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch. V pomere k diplomatickým výsadám a imunitám sú konzulárne výsady a imunity obmedzené, lebo sú obmedzené aj funkcie konzulárnych úradov a úradníkov.

Konzulárne výsady a imunity možno členiť podľa toho, či sa vzťahujú na konzulárne úrady, alebo na konzulárny personál. Konzulárne výsady a imunity závisia od dvojstranných konzulárnych zmlúv a od vnútroštátneho zákonodarstva prijímajúceho štátu. Tieto medzinárodné zmluvy často rozširujú konzulárne výsady a imunity.

Na *konzulárne úrady* sa vzťahujú tieto *výsady a imunity*:

- a) právo používať štátnu vlajku na budovách a dopravných prostriedkoch, keď sa používajú na služobné účely,
- b) nedotknuteľnosť konzulárnych miestností, konzulárnych archívov a dokumentov,
- c) sloboda komunikácie s domovským štátom, daňové oslobodenie konzulárnych miestností a oslobodenie od colných poplatkov za predmety potrebné pre konzulárny úrad.

Na *konzulárny personál* sa vzťahujú najmä tieto výsady a imunity:

- a) osobná nedotknuteľnosť konzulárnych úradníkov a zamestnancov,
- b) vyňatie z trestnej, civilnej a správnej jurisdikcie prijímajúceho štátu, pokiaľ ide o úkony vrátane svedeckej výpovede uskutočňované pri výkone konzulárnych funkcií. Táto imunita sa nevzťahuje na civilnoprávne konanie vyplývajúce zo zmluvy, ktorú dojednali konzulárni úradníci alebo konzulárni zamestnanci ako súkromné osoby, a na svedeckú výpoveď v súdnom a správnom konaní orgánov prijímajúceho štátu, ak výpoveď nesúvisí s výkonom ich úradnej funkcie.

S výkonom konzulárnych funkcií súvisia tieto *povinnosti prijímajúceho štátu*:

- a) *uľahčiť výkon konzulárnych funkcií,*
- b) *umožniť styk konzulárnych úradníkov so štátnymi príslušníkmi vysielajúceho štátu,*
- c) *informovať konzulárny úrad o smrti, poručenstve, o stroskotaní lodí alebo o leteckých haváriách, ak k takým udalostiam došlo v obvode konzulárneho úradu a ak sa týkajú občanov vysielajúceho štátu,*
- d) *upovedomiť konzulárny úrad o zatknutí, uväznení alebo zadržaní občana vysielajúceho štátu, ak takýto občan o to požiada.*

Konzulárni úradníci sú povinní rešpektovať zákony a predpisy prijímajúceho štátu a vykonávať svoje funkcie v súlade s medzinárodným právom.

§ 4. DIPLOMATICKÉ VÝSADY A IMUNITY

Veda medzinárodného práva venovala osobitnú pozornosť vzniku, vývoju a druhom diplomatických výsad a imunit. Je to najmä preto, lebo diplomatické výsady a imunity sú jednými z najstarších a sú významným inštrumentom regulácie medzinárodných vzťahov.

Diplomatické výsady a imunity sa vyvíjali v súlade s podstatou a obsahom diplomatickej činnosti a jej nositeľov. Diplomatické výsady a imunity vznikali ako diplomatická obyčaj, postupne sa kodifikovali a v súčasnosti tvoria podstatu a hlavný obsah diplomatického práva.

Na obsah a rozsah výsad a imunit má rozhodujúci vplyv prax štátov, ich postavenie a hospodársko-spoločenská sústava, do ktorej tieto štáty patria. Niektorá medzinárodná

obyčaj týkajúce sa diplomatického práva sa postupom času zoslabila na medzinárodnú zdvorilosť, alebo naopak, medzinárodná zdvorilosť týkajúca sa diplomatického práva nadobudla charakter medzinárodnej obyčaje.

V súčasnosti sa vo vede medzinárodného práva vykryštalizoval názor na právnu povahu diplomatických výsad a imunit. Je to dôsledok toho, že postupné kodifikácie diplomatického práva zakotvili pravidlá diplomatických výsad a imunit s presným obsahom a rozčlenili ich na druhy. Kodifikácia diplomatického práva je zakotvená vo Viedenskom dohovore o diplomatických stykoch z roku 1961.

Teória medzinárodného práva v zásade rozlišuje výsady a imunity. Hoci na obsah výsad a imunit sú rôzne názory, teória medzinárodného práva zovšeobecnila, že inštitút diplomatických výsad a imunit znamená *poskytovanie diplomatom takých práv, aké nemajú bežní obyvatelia (výsada), a vyňatie z právomoci súdov a úradov prijímajúceho štátu (procesnoprávna imunita)*. Na právnu povahu diplomatických výsad a imunit existujú rôzne názory, ktoré sa pokúšali hľadať právny základ v rôznych funkciách výsad a imunit.

V súčasnom období prevláda názor, že *právnym základom diplomatických výsad a imunit je medzinárodná obyčaj*, ktorá spočíva vo vzájomnom súhlase štátov. Ide teda o práva, ktoré medzinárodné právo priznáva diplomatickým zástupcom a ktoré sú potrebné na slobodný a nerušený výkon zastupiteľských funkcií.

Ak právnym prameňom imunit a výsad diplomata je medzinárodná obyčaj ako jeden z prameňov medzinárodného práva, potom aj právna povaha týchto výsad a imunit spočíva v medzinárodnej obyčaji.

Teória medzinárodného práva zahŕňa do *diplomatických výsad a imunit*

- a) *osobnú nedotknuteľnosť,*
- b) *vyňatie z jurisdikcie,*
- c) *imunitu rezidencie,*
- d) *slobodu spojenia a stykov s vysielajúcim štátom,*
- e) *oslobodenie od správnych a finančných predpisov.*

V medzinárodnej praxi sa stretávame s porušovaním diplomatických výsad a imunit niektorými štátmi. V histórii sme boli svedkami útokov na hlavy diplomatických zastupiteľstiev (ktoré sa skončili aj vraždou diplomata), teroristických útokov na budovy diplomatických zastupiteľstiev (ktorých personál bol zadržovaný ako rukojemníci), únosov diplomatov a pod.

Otázkou boja proti porušovaniu diplomatických výsad a imunit sa zaoberala aj Organizácia Spojených národov, ktorej Valné zhromaždenie v roku 1973 schválilo *Dohovor o zabránení a trestaní zločinov proti osobám požívajúcim medzinárodnú ochranu vrátane diplomatických zástupcov (agentov)*. Dohovor nadobudol platnosť

v roku 1977; predpokladá spoluprácu štátov s cieľom zabrániť a potláčať porušovanie pravidiel diplomatického práva. Signatári Dohovoru sa zaviazali, že potrestajú alebo vydajú osobu príslušnému štátu, na území ktorého spáchala trestný čin proti osobe požívajúcej medzinárodnú ochranu alebo spôsobila škodu na majetku alebo na dopravných prostriedkoch týchto osôb.

§ 5. MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY O PRÁVNOM POSTAVENÍ DIPLOMATOV A KONZULOV

Diplomatické a konzulárne právo obsahuje zásady a normy upravujúce právne postavenie a činnosť orgánov pre medzinárodné styky. Ide najmä o úpravu diplomatických a konzulárnych výsad a imunit štátov a medzinárodných organizácií.

Základom diplomatického práva sú: medzinárodná obyčaj a vnútroštátne pramene.

Za prvú úpravu niektorých otázok diplomatického práva možno považovať tzv. *Viedenský reglement z roku 1815*, ktorý bol vypracovaný a jednomyseľne prijatý na Viedenskom kongrese v rokoch 1814 – 1815 po Napoleónovej porážke. V roku 1818 bol doplnený protokolom podpísaným v Cachách (Cášsky protokol).

K vnútroštátnym prameňom patria právne úkony orgánov pre medzinárodné styky, akty zákonodarnej moci a v niektorých prípadoch aj rozsudky vnútroštátnych súdov.

Štáty vo viacerých medzinárodných dokumentoch zakotvili pravidlá diplomatických výsad a imunit. Majú všeobecný, ale aj regionálny charakter. Vzťahujú sa na triedy diplomatických zastupiteľstiev, na ich postavenie, na diplomatické výsady a imunity, na postavenie diplomatov v tretích štátoch a pod. Medzi *mnohostranné zmluvy*, ktoré pokladáme za prameň diplomatického práva, patria:

- Viedenský reglement z roku 1815,
- Cášsky protokol z roku 1818,
- Dohovor o diplomatických výsadách a imunitách špecializovaných organizácií Organizácie Spojených národov z roku 1947,
- Dohovor o diplomatických výsadách a imunitách z roku 1956,
- Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961,
- Panamerický dohovor o výsadách diplomatických úradníkov z roku 1928,
- Rezolúcia Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov o otázke imunit členov Medzinárodného súdneho dvora v Haagu,
- Dohovor o zabránení a trestaní zločinov proti osobám požívajúcim medzinárodnú ochranu vrátane diplomatických zástupcov z roku 1973 (platnosť nadobudol v roku 1977)
- Viedenský dohovor o zastúpení štátov v stykoch s medzinárodnými organizáciami univerzálnej povahy z roku 1975.

Z dvojstranných medzinárodných zmlúv, ktoré obsahujú aj pravidlá diplomatických výsad a imunit, sú to:

- Dohovor medzi Spojenými štátmi americkými a Organizáciou Spojených národov o sídle Organizácie Spojených národov v New Yorku z roku 1947,
- Dočasná dohoda o výsadách a imunitách uzavretá medzi Organizáciou Spojených národov a Švajčiarskom a výmena nót medzi Medzinárodným súdnym dvorom a Holandskom z roku 1946.

Kompletnú kodifikáciu diplomatického práva, ako ho vytvorila medzinárodná prax štátov, obsahuje Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961, ktorý nadobudol platnosť v roku 1964.

Najdôležitejšou medzinárodnoprávnou úpravou konzulárneho práva je *Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch*, podpísaný v roku 1963 vo Viedni, ktorý nadobudol platnosť v roku 1967. Okrem tohto mnohostranného medzinárodného dokumentu prameňom medzinárodného konzulárneho práva sú aj dvojstranné medzinárodné zmluvy, najčastejšie nazývané *konzulárne zmluvy*.

Kontrolne otázky :

Pojem a štruktúra štátnych orgánov pre medzinárodné styky.

Vnútroštátne orgány pre medzinárodné styky.

Zahraničné orgány pre medzinárodné styky.

Imunity a výsady diplomatických orgánov.

Konzulárne úrady.

Osobitné misie.

V. kapitola

MEDZINÁRODNÉ ORGÁNY A ORGANIZÁCIE

Právo medzinárodných orgánov a organizácií je *odvetvím medzinárodného práva*, ktoré obsahuje zásady, inštitúty a normy, upravujúce vznik, funkcie, štruktúru, procedurálne predpisy a činnosť medzinárodných *vládných* orgánov a organizácií, ich vzťahy k účastníckym alebo členským štátom, ako i vzťahy medzinárodných organizácií navzájom.

Medzinárodné orgány (*international organs*) sú orgány ustanovené štátom, ktoré konajú nielen menom jedného štátu ako jeho štátne orgány, ale *menom viacerých účastníckych štátov*. Medzinárodné orgány sa ustanovujú *dohodou účastníckych štátov*.

Medzinárodné organizácie (*international organisations*) sú združenia štátov, ktoré na základe právneho aktu, ktorým boli zriadené, majú vlastné stále orgány a vykonávajú trvalé úlohy, uložené im členskými štátmi. Medzinárodné organizácie vznikajú na *základe medzinárodnej zmluvy*. Táto zmluva má odlišnú štruktúru i obsah od bežných medzinárodných zmlúv, ktoré iba regulujú vzájomné vzťahy medzi štátmi. Zmluva o medzinárodnej organizácii je tiež jej *zakladajúcou listinou*. Obsahuje štatút organizácie a stanovuje hlavne jej ciele, zásady činnosti, podmienky členstva, práva a povinnosti členov, štruktúru orgánov a ich kompetenciu, medzinárodnoprávnu spôsobilosť organizácie, jej rozpočet a sídlo.

Medzinárodné orgány a medzinárodné organizácie majú *spoločné i odlišné znaky*. Spoločným pre ne je hlavne to, že ich štáty zriaďujú na plnenie určitých úloh vo svoj prospech na základe dohody. U medzinárodných orgánov je to spravidla schválenie *ad hoc*, u medzinárodných organizácií mnohostranný dohovor, majúci povahu zakladajúcej listiny pre trvalo fungujúci útvar. Odlišujú sa ďalej tým, že medzinárodné orgány konajú priamo ako spoločné orgány účastníckych štátov (napr. medzinárodné konferencie), kým medzinárodné organizácie majú svoje vlastné orgány, ktoré v rámci určenia kompetencie konajú menom príslušnej organizácie vedľa členských štátov (napr. OSN alebo Medzinárodná organizácia práce). Odlišujú sa potom hlavne v tom, že medzinárodné orgány nepotrebujú na svoju jednorazovú činnosť medzinárodnoprávnu subjektivitu, kým medzinárodné organizácie vykonávajú trvalú a neprerušenu činnosť svojím menom a sú preto vybavené medzinárodnoprávnou subjektivitou. Tá však nie je pôvodná a neobmedzená, ako je to u štátov, ale je odvodená od členov a obmedzená na plnenie úloh, ktoré jej uložili. Avšak je to ich *vlastná medzinárodnoprávna subjektivita*, tak v relácii k štátom, ako aj k iným medzinárodným organizáciám.

Medzinárodné orgány a organizácie *možno deliť* na niekoľko skupín podľa zloženia, počtu účastníkov, trvania a obsahu činnosti.

Podľa **zloženia** rozoznávame medzinárodné orgány a organizácie zborové a individuálne. *Zborové* sú zložené z viacerých účastníkov či členov (napr. medzinárodné komisie, medzinárodné konferencie alebo OSN). *Individuálne*, naopak, pozostávajú z jedného člena (napr. jeden rozhodca alebo generálny tajomník OSN).

Podľa **rozsahu** účastníkov možno rozlišovať medzinárodné orgány a organizácie univerzálne, partikulárne a regionálne. *Univerzálne* sú tie, ktorých účastníkmi či členmi sú všetky alebo takmer všetky štáty sveta (napr. Viedenská konferencia o zmluvnom práve v rokoch 1968 a 1969, Svetová poštová únia alebo OSN), *partikulárne* sú potom tie, ktorých účastníkmi či členmi je len niekoľko štátov, teda nie všetky (napr. Európska únia). Ak sú účastníkmi či členmi iba štáty tej istej zemepisnej oblasti, označujeme takéto orgány a organizácie ako *regionálne* (napr. Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe alebo Liga arabských štátov).

Podľa **trvania** rozlišujeme medzinárodné orgány a organizácie na stále a dočasné. *Stále* medzinárodné orgány a organizácie sú tie, ktoré majú podľa vôle účastníkov či členov pôsobiť trvalo (napr. Medzinárodný súdny dvor v Haagu, OSN alebo Svetová obchodná organizácia). *Dočasné* sú tie, ktoré boli ustanovené iba na uskutočnenie určitých, časovo obmedzených úloh (napr. demarkačná komisia, zmierovacia komisia alebo Medzinárodná organizácia pre utečencov).

Podľa **obsahu činnosti** možno medzinárodné orgány a organizácie deliť na politické, správne, na mierové urovnávanie sporov a na právotvorné.

Politické orgány a organizácie sú také, ktoré majú podľa vôle účastníkov či členov plniť pre ne isté politické úlohy, hlavne udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť a všeobecne koordinovať ich vzájomnú spoluprácu v ostatných oblastiach medzinárodných vzťahov (napr. Konferencia OSN o odzbrojení, sama OSN, Organizácia amerických štátov alebo Liga arabských štátov).

Správne orgány a organizácie sú splnomocnené účastníkmi alebo členmi na výkon rôznych administratívnych, technických, kontrolných a informačných funkcií v oblasti ekonomiky, vedy, techniky, dopravy, zdravotníctva, sociálnych a humanitárnych záležitostí alebo vzdelávania a kultúry (napr. Svetová zdravotnícka organizácia alebo Organizácia OSN pre výchovu, vedu a vzdelávanie).

Medzinárodné orgány a organizácie pre *mierové urovnávanie medzinárodných sporov* plnia z poverenia sporných strán funkciu sprostredkovaciu, vyšetrovaciu, zmierovaciu, rozhodcovskú alebo súdnu (napr. vyšetrovacia komisia pre zistenie skutočností týkajúcich sa leteckej havárie, *ad hoc* arbitrážny tribunál alebo Medzinárodný súdny dvor v Haagu).

Za *právotvorné* orgány a organizácie možno v istom zmysle považovať medzinárodné diplomatické konferencie (napr. Viedenskú konferenciu o zmluvnom práve v rokoch 1968 a 1969) alebo orgány niektorých medzinárodných organizácií (napr. Valné zhromaždenie OSN alebo Komisia pre medzinárodné právo OSN). Ich

právo tvorná činnosť sa prejavuje však len *stanovením materiálneho obsahu pravidiel*. Právnu záväznosť im poskytne až ďalší súhlas štátov. Ten sa obvykle prejavuje následným podpisom a potom spravidla ratifikáciou alebo prijatím zmluvy schválenej na medzinárodnej diplomatickej konferencii.

Zatiaľ len vo výnimočných prípadoch, na základe splnomocnenia daného medzinárodnou organizáciou v zakladajúcej listine alebo *ad hoc*, vykonávajú tieto organizácie alebo ich orgány istú normotvorbu, ktorá zaväzuje *bezprostredne* členské štáty. Ide napr. o splnomocnenie BR OSN schvaľovať pre všetky členy záväzné uznesenia o akciách podľa VII. kapitoly Charty OSN alebo splnomocnenie Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo vydávať technické letecké predpisy záväzné pre členov. Právne záväznými sú tiež vnútorné uznesenia orgánov medzinárodných organizácií o vlastnom rozpočte, výške členských príspevkov, o konajúcich poriadkoch atď., považovaných však za *vnútorné právo medzinárodných organizácií*.

§ 1. MEDZINÁRODNÉ KONFERENCIE

Medzinárodné konferencie sú *najdôležitejšími medzinárodnými orgánmi* s ohľadom na svoje nezastupiteľné miesto v mnohostrannej diplomacii a pri schvaľovaní mnohostranných zmlúv.

I. POJEM A DRUHY MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÍ

Medzinárodnou konferenciou (*international conference*) sa rozumie *zhromaždenie zástupcov jednotlivých štátov*, splnomocnených prerokovať a vyriešiť určité *otázky spoločného záujmu*.

V minulom storočí sa používal pre veľké medzinárodné zhromaždenia zástupcov štátov, ktoré prerokovali významné medzinárodné otázky, názov *kongres* (Viedenský kongres v roku 1815, Parížsky kongres v roku 1856 alebo Berlínsky kongres v roku 1878). Dnes sa tento názov používa v medzištátnych stykoch iba pri zhromaždeniach niektorých medzinárodných odborných organizácií (napr. Svetový poštový kongres alebo Svetový meteorologický kongres), tiež však pre zhromaždenia zástupcov rôznych *medzinárodných nevládných (nongovernmental) organizácií* (napr. kongresy rôznych vedeckých asociácií, ako lekárov, historikov, právnikov, politológov atď.)

V súčasnosti sa pre zhromaždenie zástupcov štátov používa hlavne názov *medzinárodná konferencia*. Tradične sa však názov konferencia používa tiež pre zasadanie orgánov niektorých starších medzinárodných organizácií (napr. Konferencia vládnych splnomocencov Medzinárodnej telekomunikačnej únie). Po druhej svetovej vojne sa popritom objavujú pre zhromaždenia zástupcov štátov i názvy *porada* alebo

schôdzka (napr. porady, schôdzky hlavy štátov, ministrov zahraničia atď.). Treba však zdôrazniť, že podobne ako u medzinárodných zmlúv, bez ohľadu na ich rôzne názvy, sa všetky považujú za medzinárodné zmluvy podľa medzinárodného práva, tak i u medzinárodných konferencií ich rôzny názov nie je podstatný.

Medzinárodné konferencie nesú rôzne *pomenovania*, obvykle podľa miesta konania, predmetu konania a roku konania (napr. Viedenská konferencia o zmluvnom práve z rokov 1968 a 1969 alebo Ženevská konferencia o ochrane obetí vojny z roku 1977). Názvy sa však nepoužívajú jednotne ani systematicky. I oni nemajú nijaký právny význam.

Podľa *predmetu konania* možno medzinárodné konferencie rozlišovať na politické, hospodárske, diplomatické konferencie alebo mierové konferencie.

Politické konferencie sa zvolávajú na prerokúvanie rôznych politických a bezpečnostných otázok a na schválenie rôznych príslušných medzinárodných dohôd, ako spojeneckých zmlúv, paktov o nenapadnutí alebo o neutralite za ozbrojeného konfliktu, o ustanovení organizácií kolektívnej bezpečnosti, univerzálnej alebo oblastnej, o rôznych aspektoch odzbrojení (napr. o zákaze pokusov s jadrovými zbraňami alebo o nešírení jadrových zbraní).

Hospodárske konferencie konajú o rôznych hospodárskych otázkach a schvaľujú sa na nich prípadne rôzne dohody o hospodárskej spolupráci a pomoci, o zriadení medzinárodných hospodárskych orgánov a organizácií, o ustanovení colných únií atď. (napr. Medzinárodná konferencia o obchode a rozvoji v Ženeve v roku 1964).

Diplomatické konferencie v úzkom slova zmysle sa zvolávajú s cieľom schválenia medzinárodných zmlúv a dohovorov o rôznych špeciálnych právnych otázkach (napr. Ženevská konferencia o morskom práve z roku 1958 alebo Viedenská konferencia o konzulárnych stykoch z roku 1963).

Mierové konferencie sa zvolávajú po skončení vojny s cieľom a účelom schválenia mierových zmlúv s porazenými štátmi (napr. Parížska mierová konferencia z roku 1919 alebo Parížska mierová konferencia z roku 1947).

II. ZVOLÁVANIE MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÍ

Všeobecné medzinárodné právo *nemá žiadne špeciálne pravidlá* pre zvolávanie medzinárodných konferencií. Preto sa vytvorila do značnej miery *ustálená prax*, ktorú štáty obvykle dodržiajú.

Medzinárodné konferencie sa *zvolávajú* obvykle z iniciatívy jedného alebo niekoľkých štátov. Alebo ju v poslednom čase stále častejšie zvolávajú na to oprávnené medzinárodné orgány alebo organizácie. Veľký počet celosvetových

konferencií zvoláva Valné zhromaždenie OSN. Výnimočne môže vzniknúť popud ku konaniu vládnej medzinárodnej konferencie i od nevládných medzinárodných organizácií, vnútroštátnych právnických osôb alebo dokonca od vplyvných jednotlivcov, napr. prvá medzinárodná konferencia Červeného kríža v Ženeve v roku 1864 bola zvolaná švajčiarskou vládou z iniciatívy švajčiarskeho občana Henriho Dunanta a švajčiarskej humanitarnej spoločnosti.

Zvolaniu medzinárodných konferencií *predchádza* spravidla *diplomatické konanie* medzi eventuálnymi účastníkmi chystanej konferencie alebo ich zvolávateľmi o vhodnosti ich konania, o predmete konania, o čase a o mieste konferencie. Cieľom takejto prípravy je zblížiť názory zainteresovaných štátov na otázky programu konania tak, aby konferencia neskôr mohla skončiť úspešne.

Čas *konania konferencie* býva stanovený podľa naliehavosti a zrelosti prerokovaných otázok, podľa vnútroštátnych a zahraničných potrieb jednotlivých účastníkov alebo podľa časového rozvrhu usporiadania iných medzinárodných konferencií a zasadania orgánov medzinárodných organizácií.

Voľba *miesta konania* medzinárodnej konferencie sa riadi dôvodmi politickými, technickými i organizačnými, napr. konferencia zástupcov štátov, pripadajúcich k protikladným spoločenským sústavám sa konali spravidla na území neutrálnych štátov (Ženeva, Helsinki alebo Viedeň).

Právotvorné konferencie, ktorých účelom bolo doplniť alebo pozmeniť staršie dohovory tak, aby vyhovovali novým podmienkam, sa zvolávali do miesta, kde bol schválený posledný dohovor, napr. Haagská mierová konferencia v roku 1907, Ženevské dohovory o ochrane obetí vojny z roku 1949 alebo Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961).

Mierové konferencie sa v minulosti konali na území porazeného štátu, neutrálnej krajiny alebo na území jednej z víťazných mocností (napr. Parížska mierová konferencia v roku 1919 alebo v roku 1947).

Ak nie sú iné zvláštne dôvody, koná sa medzinárodná konferencia na území štátu, ktorý je *zvolávateľom*, dal k nej popud, alebo určitým významným spôsobom prispel k riešeniu otázky, ktorá je predmetom konania konferencie, napr. prvá svetová konferencia o ochrane životného prostredia sa konala v Štokholme v roku 1972 s ohľadom na veľký prínos Švédska k jej konaniu.

Z technických a organizačných dôvodov sa medzinárodné konferencie spravidla konajú v mieste centrálne položenom, výhodne dopravne spojenom, s príjemným podnebí, pokojným pracovným prostredím, s dostatkom konferenčných priestorov, s potrebným množstvom ubytovacích objektov pre delegátov a s dostačujúcim technickým zariadením a kvalifikovaným personálom. Tieto podmienky sú rozhodujúce hlavne u *konferencií univerzálnej povahy*, na ktorých sa zúčastňuje veľký počet osôb, jednak priami účastníci a pozorovatelia, oficiálni, technickí a služobní personál delegácií a sekretariátu konferencie, jednak spravodajcovia televízie, tlač

a rozhlasu. Konferencie tohto druhu obvykle bývajú konané v New Yorku, Ženeve alebo Viedni.

Právo účasti na medzinárodných konferenciách patrí každému štátu, ktorý má na predmete konania konferencie *oprávnený záujem*. Zásadne patrí i štátom, ktoré nie sú ešte uznané ostatnými štátmi, majú na prerokúvanej záležitosti oprávnený záujem (napr. na konferencii pôjde okrem iného o stanovenie hraníc takéhoto štátu).

Štát, skupina štátov alebo medzinárodná organizácia, ktoré medzinárodné konferencie zvolávajú, pozývajú ostatné zainteresované štáty. Ak prejaví štát súhlas s pozvaním, zúčastní sa na konferencii ako rovnoprávny účastník.

Ku konaniu medzinárodnej konferencie na území určitého štátu je vždy potrebný *jeho súhlas*. Štát, ktorý je *hostiteľom* medzinárodnej konferencie, je povinný poskytnúť delegátom účastníckych štátov a pracovníkom sekretariátu konferencie všemožnú pomoc. Dáva im k dispozícii vhodné konferenčné miestnosti, pomáha pri ubytovaní delegácií, zaisťuje potrebné technické prostriedky a personál sekretariátu. Členovia delegácií a ich personál používajú výsady a imunitu potrebnú na nerušený výkon svojich funkcií.

III. KONANIA NA MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÁCH

Všeobecné medzinárodné právo *nemá* špeciálne pravidlo pre riadenie a procedurálny postup na medzinárodných konferenciách. Dlhodobá prax štátov, a hlavne vypracovanie, schválenie a potom vyskúšanie a osvedčenie realizácie *podrobného konacieho poriadku Valného zhromaždenia OSN (rules of procedure)* (dokument OSN A/52/Rev. 12), ktorý bol neskôr v podrobnostiach doplňovaný a menený, však ovplyvnil vývoj v tejto oblasti a viedol k všeobecnému prijatiu určitých technických a procedurálnych postupov, ktoré štáty ako vzorové pravidlá s malými odchýlkami dodržiavajú pri riadení a prerokúvaní otázok na medzinárodných konferenciách, hlavne mnohostranných. Rozhodujúca pri stanovení konkrétnych procesných pravidiel je však *vôľa účastníckych štátov*, ktorá sa uplatňuje v medziach zásady zvrchovanej rovnosti a nemiesania sa do vnútorných záležitostí iných štátov.

Spôsob konania medzinárodnej konferencie býva upravený procedurálnymi predpismi, obsiahnutými v *rokovacom poriadku*, ktorý schvaľujú účastníci konferencie spravidla hneď po jej začatí.

Účastnícky štát *zastupuje* na medzinárodnej konferencii jeden alebo niekoľko splnomocnených zástupcov, *delegátov*, ktorí sú vybavení plnými mocami. Tie ich oprávňujú vystupovať a konať menom vysielajúceho štátu. Hlava štátu, predseda vlády alebo minister zahraničných vecí nepotrebujú s ohľadom na svoje funkcie a reprezentatívnu povahu žiadne zvláštne splnomocnenie.

Ak je štát zastúpený na medzinárodnej konferencii viacerými delegátmi, potom jeden z nich býva označený ako hlavný delegát či hlava alebo *vedúci delegácie*. V početnejších delegáciách bývajú niekedy od delegátov, oprávnených konať a hlasovať na pléne konferencie, odlišovaní delegáti splnomocnení konať menom štátu, nie však hlasovať. Považujú sa za delegátov bez práva hlasu. Vedľa vlastných delegátov bývajú členmi delegácie podľa potreby tiež poradcovia, odborní znalci, technický personál, tlmočníci a zapisovateľky.

Štáty, ktorých záujem na prerokovaných otázkach *nie je taký intenzívny*, vysielajú so súhlasom účastníkov konferencie *pozorovateľov (observer)*. Pozorovatelia majú právo zúčastniť sa na všetkých verejných konaniach konferencie, nemôžu si však zobrať slovo, predkladať vlastné návrhy a hlasovať. Niekedy sa im však umožňuje, aby vyslovili svoj názor na prerokovaný problém.

Medzinárodné konferencie ako medzinárodný orgán tvorí *zhromaždenie splnomocnených delegátov* všetkých účastníckych štátov. Iba toto plenárne zasadanie či plénum konferencie je oprávnené schvaľovať právoplatné uznesenia. Značnú časť práce na medzinárodných konferenciách vykonávajú *vecné výbory*, ktorých počet a funkcie závisia od povahy a rozsahu prerokovaných otázok. Spravidla sa vytvára viac pomocných orgánov, výborov alebo komisií, oprávnených podľa potreby vytvárať ďalšie podvýbory alebo subkomisie. Úlohou všetkých týchto orgánov je pripraviť jednotlivé otázky programu na konečné prerokovanie a schválenie v pléne konferencie.

Okrem výborov a komisií zaoberajúcich sa meritórne jednotlivými otázkami si širšie medzinárodné konferencie ustanovujú i *pomocné orgány pre otázky procedurálnej* povahy, hlavne riadiaci výbor, verifikačný výbor a redakčný výbor. *Riadiaci*, niekedy tiež generálny výbor (steering committee), pripravuje poradie konania, rozdeľuje jednotlivé otázky medzi výbory, koordinuje ich činnosť a organizačne riadi priebeh konferencie. *Verifikačný výbor* preveruje plné moci delegátov a informuje o výsledku svojich zistení plénum konferencie. *Redakčný výbor* dáva končnú podobu uzneseniam, ktorých obsah bol predtým dohodnutý delegátmi.

Konanie plenárneho zasadania riadi *predseda (president, chairman)* alebo niektorý z podpredsedov konferencie. Týchto funkcionárov volí plénum konferencie spravidla hneď na svojej prvej schôdzi. Predsedom býva obvykle zvolený hlavný delegát štátu, ktorý bol iniciátorom konferencie, jej zvolávateľom alebo hosťiteľom. Môžu to však byť i zástupcovia iných štátov, napr. na významných politických konferenciách predsedajú postupne zástupcovia všetkých účastníckych štátov podľa abecedného poriadku. Na zakladajúcej konferencii OSN v San Franciscu v roku 1945 sa v predsedaní striedali zástupcovia veľmocí, ktoré konferenciu zvolali. Než sa zvolí predseda, konanie otvára a riadi zástupca štátu, ktorý je hosťiteľom konferencie, poprípade bol zvolávateľom konferencie.

Predseda zvoláva, otvára a ukončuje jednotlivé schôdze. Riadi diskusiu, udeľuje slovo, predkladá návrhy k uznášaniu, zisťuje výsledky hlasovania a dbá všeobecne o

dodržovanie procedurálnych pravidiel. Jeho povinnosťou je vystupovať nestranne a objektívne. Na veľkých konferenciách sa predseda sám nezúčastňuje na diskusii a menom jeho štátu vystupuje iný delegát.

Predseda je oprávnený vykladať rokovací poriadok konferencie a činiť rozhodnutia o postupe konania. Každý delegát je však oprávnený vysloviť prípadnú procedurálnu námietku proti nesprávnemu postupu predsedu (*point of order*) a vymôcť si tak prednostné hlasovacie právo o spornom predsedovom postupe. Zhromaždenie zástupcov môže v prípade oprávnenosti procedurálnej námietky predsedovo rozhodnutie zrušiť.

Predseda a podpredsedovia tvoria *predsedníctvo* medzinárodnej konferencie. U veľkých konferencií býva rozšírené o ďalších funkcionárov, ako sú predsedovia výborov, generálny spravodajca, prípadne zástupcovia jednotlivých geografických oblastí. Takto rozšírené predsedníctvo sa niekedy stáva riadiacim či generálnym výborom.

Vo *výboroch (committees)* bývajú zastúpení buď všetci účastníci konferencie, alebo len niektorí. V poslednom prípade sú jednotlivé skupiny účastníckych štátov rovnomerne a spravodlivo zastúpené podľa zemepisných, politických, ekonomických alebo iných hľadísk.

Volbu členov výboru vykonáva plénum. Volí buď *štáty*, ktoré sú potom zastúpené nimi určenými delegátmi alebo menuje ako členov výboru určité osoby (voľba *ad personam*). Člena zvoleného osobne nemôže štát nahradiť iným delegátom. Táto voľba sa používa v tých prípadoch, kedy je treba zaistiť účasť nielen ktorýchkoľvek zástupcov štátov, ktorí prípadne nemajú v danej oblasti požadovanú odbornosť, ale špeciálne kvalifikovaných osôb, napr. odborníkov na meteorológiu, námornú prepravu alebo na geológiu kontinentálneho šelfu.

Výbory a komisie, podvýbory a subkomisie majú rovnako svojich vlastných predsedov, spravodajcov a prípadne i podpredsedov. Volí ich buď plénum konferencie alebo sa ich voľba prenecháva vlastným výborom a komisiám. *Spravodajca* podáva plénu správu o priebehu a výsledku konania vo výbore alebo v komisii. Jeho správa slúži ako podklad na konanie a definitívne rozhodovanie pléna.

Pomocným technickým orgánom medzinárodnej konferencie je *sekretariát*, ktorý pracuje pod vedením predsedníctva alebo generálneho výboru. Stará sa o vecné a technické potreby konferencie a delegátov, vykonáva zápisy o konaní, poskytuje tlmočníkov, zaisťuje prekladanie diskusných príspevkov do iných jazykov atď. Kvalifikovaný personál dáva k dispozícii buď sekretariát medzinárodnej organizácie alebo hostiteľský štát ktorý konferenciu zvoláva.

Program konania medzinárodnej konferencie sa spravidla stanovuje predbežne na prípravných diplomatických konzultáciách. Definitívne určuje program konania plenárneho zasadnutia na jednej zo svojich prvých schôdzí.

Spôsob prerokúvania otázok určuje medzinárodná konferencia sama, spravidla na prvých schôdzkach pléna a prípadne i neskôr podľa potreby v priebehu konania. Postup medzinárodných konferencií značne ovplyvnila osvedčená ustálená *parlamentná prax*, hlavne pokiaľ ide o rozlišovanie debaty na všeobecnú a špeciálnu, metódu dvojitého čítania predložených návrhov alebo rozdielných spôsobov hlasovania vo výboroch a v pléne alebo o procedurálnych a meritórnych otázkach. Konania medzinárodných konferencií značne ovplyvnili programy hlavných orgánov medzinárodných organizácií, hlavne Valného zhromaždenia OSN.

Vlastné konanie konferencie spočíva v tom, že delegáti vyjadrujú stanovisko svojich vlád k prerokúvaným záležitostiam, podávajú návrhy na uznesenie konferencie, prípadne návrhy zmien alebo doplnkov k návrhom podaných inými delegáciami. Cieľom konania je dosiahnuť tak riešenie, ktoré je prijateľné pre všetkých účastníkov alebo aspoň pre rozhodujúcu väčšinu.

O všeobecných aspektoch prerokúvaných otázok sa spravidla vopred diskutuje v *pléne*, v priebehu všeobecnej či generálnej debaty. Takáto debata prebieha na začiatku konania konferencie.

Špeciálna debata, t. j. diskusia o jednotlivých konkrétnych otázkach a o podaných návrhoch uznesenia, sa uskutočňuje obvykle najprv vo *výboroch*. Plénum rozhoduje o meritórnych bodoch programu definitívne až po ich predchádzajúcom prerokovaní vo výboroch a po vypočutí správy spravodajcu, ktorá obvykle obsahuje i výborom predložené návrhy uznesenia.

Pokiaľ sa konferencia neuznesie opačne, možno ktorýkoľvek aspekt otázky prerokovanej predtým vo výbore vzniesť opätovne pri konaní o ňom v pléne. Podobne možno v ktoromkoľvek štádiu konania predniesť pozmeňujúce návrhy k prerokúvanému uzneseniu. Plénu možno tiež predložiť znovu návrh, ktorý bol predtým vo výbore zamietnutý väčšinou ich členov. Zásadne platí, že každý delegát má právo voľne a plne sa vyjadriť ku každej prerokovanej otázke a predložiť k nej svoje vlastné návrhy a pozmeňujúce návrhy (*proposals and amendments*).

IV. UZNÁŠANIE MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÍ

Po skončení rozpravy o konkrétnych veciach sa uskutoční *hlasovanie (voting)*, ktorým sa zisťuje, či existuje dostatočný stupeň podpory medzi účastníkmi na prijatie prerokúvaného návrhu (*proposal*), či už procedurálnej alebo meritórnej povahy. Pritom sa môže hlasovať tak o jednotlivých častiach navrhovaného textu, ako aj o jeho celkovom znení.

Hlasovanie na medzinárodných konferenciách sa riadi zásadou *zvrchovanej rovnosti* všetkých účastníkov. Každý štát zúčastnený na medzinárodnej konferencii

má zásadne jeden hlas, ktorý má rovnakú právnu silu ako hlas ktoréhokoľvek iného účastníka.

Zásada suverenity a rovnosti účastníkov konferencie sa v minulom storočí chápala tak, že konferencia mohla urobiť platné uznesenie iba vtedy, keď k nej *dali súhlas všetci účastníci*. Takto ponímaná zásada jednomyseľnosti (*principle of unanimity*) všetkých však mala za následok, že malá skupina štátov alebo dokonca jeden účastnícky štát mohol svojim záporným hlasom zabrániť prijatiu akéhokoľvek uznesenia podporovaného napríklad drvivou väčšinou ostatných účastníkov. Dôsledkom takto chápanej zásady jednomyseľnosti bolo totiž *právo veta* ktoréhokoľvek účastníka.

Takto absolútne ponímaná zásada jednomyseľnosti sa uplatňuje dosiaľ *oprávnene* v tradičnej rigidnej podobe alebo v miernejšej a pružnejšej súčasnej podobe *metódy konsensu* pri rozhodovaní medzinárodných konferencií o dôležitých politických a bezpečnostných otázkach, ako je udržanie alebo porušenie medzinárodného mieru a bezpečnosti, odzbrojovacie opatrenie atď. V tejto, pre každý štát životne dôležitej sfére si každý účastník, veľký i malý, dosiaľ zachoval ako suverénna politická jednotka právo voľne rozhodnúť o tom, či je pre nich ten-ktorý návrh prijateľný alebo nie. Konsensom sa rozumie neprítomnosť akejkoľvek námietky, vyjadrenej ktorýmkoľvek zástupcom a predloženej ako prekážka na schválenie rozhodnutia o prerokúvanej otázke (por. konajúci program Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe a ich orgánov). Zistenie takéhoto stavu uskutoční predseda konferencie alebo jej orgánu po konzultácií s účastníckymi štátmi a jeho prehlásenie sa považuje za uznesenie konferencie alebo ich orgánov.

Zásada jednomyseľnosti, ktorá sa i dnes hodí pri konaniach o udržanie mieru a bezpečnosti a o odzbrojovacích opatreniach, sa však ukázala ako *nevhodná, nepraktická a dokonca škodlivá* pre uznávanie o *odborných, technických a právnych otázkach* na mnohostranných konferenciách, usporadúvaných čím ďalej, tým častejšie od druhej polovice minulého storočia. Uplatňovanie zásady jednomyseľnosti tu totiž neraz znemožňovalo prijatie neodkladných nových technických, špecializovaných a právnych pravidiel, zodpovedajúcich hospodárskemu, vedeckému a technickému rozvoju sveta. Preto sa na konferenciách odbornej, technickej alebo právnej povahy postupne presadila pre prijímanie rozhodnutí *zásada väčšinového uznávania*. Podľa nej sa na rozhodnutie meritórnych otázok v pléne konferencie vyžaduje *dvojtretinová väčšina* kladných hlasov všetkých účastníkov konferencie a na rozhodnutie procedurálnych otázok *prostá väčšina* hlasov. Pritom vo výboroch a podvýboroch sa i meritórne otázky uznávajú prostou väčšinou.

Väčšinové uznávanie na medzinárodných odborných, špecializovaných a diplomatických konferenciách nie je samo osebe porušením zásady zvrchovanej rovnosti štátov, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať.

Najskôr účastnícke štáty pri schválení konajúceho programu konferencie s takýmto spôsobom hlasovania súhlasili. To nekonali bezdôvodne, ale zrejme s vedomím, že ide o vhodnú a efektívnu metódu. Za situácie, keď nemožno dosiahnuť požadovanú

jednomyseľnosť všetkých účastníkov, čo by bol nepochybne ideálny stav, totiž uľahčuje aspoň rozhodnutie väčšinové, ktoré umožňuje účastníkom, ktorí hlasovali pre navrhnuté uznesenia, uskutočniť to, čo považujú za prospešné. Rozumie sa však, že takéto uznesenia nezaväzujú štáty, ktoré proti nemu hlasovali. Čo im avšak nebráni, aby k uzneseniu neskôr pristúpili.

Ďalej treba mať na zreteli, že iba súhlas s uznesením konferencie spravidla nemá za následok okamžitý vznik právnej povinnosti takéto uznesenie plniť, a to ani pre štáty, ktoré zaň hlasovali. Až ich *následný súhlas s uznesením*, daný podpisom a obvykle i neskoršia ratifikácia či prijatie, zaviazuje dotýčny štát právne realizovať záväzky, obsiahnuté v uznesení konferencie.

Hlasovanie sa *uskutočňuje* buď zdvihnutím ruky (*show of hands*), stlačením príslušného tlačítka (*voting by mechanical means*), postavením sa (*by standing*), vyplnením hlasovacieho lístka alebo odpovede po vyvolaní mena štátu (*rollcall, alebo recorded vote*). Hlasujúca delegácia sa vyslovuje buď pre návrh, proti nemu alebo sa zdržuje hlasovania. Hlasuje sa verejne alebo tajne. Tajné hlasovanie sa používa pri voľbe funkcionárov. Konferencia môže zasadať, konať a hlasovať, ak je prítomný predpísaný počet členov (*kvórum*). Býva to obvykle väčšina delegácii zúčastňujúcich sa konferencie.

Plenárna schôdza (plenary meeting) býva spravidla *verejná*, schôdza výboru, naopak, *uzavretá*. Konferencia sa však môže uznieť, že uzavrie i plenárnu schôdzu pred verejnosťou a zástupcami tlače. O vážnych a sporných otázkach sa totiž niekedy zámerne koná za zavretými dverami, aby sa delegáciám umožnilo dosiahnuť skoré riešenie, prijateľné pre všetky zainteresované strany. Ak zasadať konferencia bez prístupu verejnosti, býva o priebehu jej konania vydávané denné alebo v dlhších intervaloch oficiálne komuniké pre tlač a verejnosť.

O priebehu konania medzinárodných konferencií sa vedú protokoly (*records*). O plenárnych schôdzach sa vykonávajú spravidla doslovné zápisy (*verbatim records*), o schôdzach výborov len stručné zápisy (*summary records*). O protokoly sa stará sekretariát konferencie pod vedením predsedníctva. Účastníci schvaľujú protokoly neformálne a iba v prípade sporu o správnosť zápisu rozhoduje plénum alebo výbor hlasovaním.

O rokovacích jazykoch konferencie rozhoduje plenárna schôdza. Na konferenciách s veľkým počtom účastníkov z celého sveta sa používa obvykle *jazyk anglický, arabský, čínsky, francúzsky, ruský a španielsky*. Pripustenie ďalších jazykov ako rokovacích, poprípade povolenie každej delegácii vystupovať v národnom jazyku, vedie k vážnym technickým ťažkostiam a značným finančným nákladom, spôsobeným simultanným tlmočením, prekladaním a rozmnožovaním dokumentov v rade jazykov.

Výsledok konania medzinárodnej konferencie môže byť *rôzny*. Záleží to nielen na predmete a celi konferencie, ale i na zdarnosti jej priebehu. Medzinárodná konferencia môže skončiť podpisom záverečného aktu, prijatím spoločného politického prehlásenia (deklarácie), rezolúcie, odporúčania, výzvy alebo dokonca

schválením textu a prípadne i podpisom jednej alebo niekoľkých medzinárodných zmlúv. *Povahu* prijatých dokumentov je treba posudzovať podľa *ich obsahu a zámerov účastníkov*.

Deklarácia napr. môže obsahovať zásady, ktorými sa účastníci konferencie mienia riadiť vo svojej zahraničnej politike (napr. Deklarácie Spojených národov z roku 1942). Môže však tiež potvrdzovať a vyhlasovať to, čo účastníci považujú za platné právo (napr. parížska deklarácia z roku 1856 o námornom práve alebo Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúceho sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi z roku 1970).

Záverečný akt (final act) zhrňuje celkové výsledky medzinárodnej konferencie. Podáva resumé jej celého konania, vypočítava na konferencii prijaté zmluvy, prehlásenia, rezolúcie, výzvy alebo odporúčania, poprípade i iné uznesenia konferencie, ktoré neboli zachytené vo zvláštnom dokumente.

§ 2. MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE

Prvé medzinárodné organizácie zamerané spolupracovať úzko odborne vznikali v druhej polovici 19. storočia (napr. Medzinárodná telegrafná únia v roku 1865 alebo Svetová poštovnía únia v roku 1874). K plnému rozkvetu medzinárodných organizácií dochádza po druhej svetovej vojne. Dnes pôsobí cez 300 medzivládnych organizácií ustanovených štátmi. Z nich pätina sú organizácie celosvetové, zvyšok tvoria organizácie regionálnej alebo partikulárnej povahy.

I. POJEM MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE

Prax štátov a väčšina teoretikov považuje medzinárodné organizácie za *združenie štátov*, ktoré vzniklo na základe medzinárodnej zmluvy, uzavretej najmenej tromi štátmi, má trvalú povahu, má svoje vlastné orgány, usiluje o dosiahnutie cieľov, vytýčených členskými štátmi v zakladajúcej listine a používa niektoré atribúty *medzinárodnoprávnej subjektivity*. Udržiava vzťahy nielen s členskými, ale veľakrát i s nečlenskými štátmi, ako i s inými príbuznými medzinárodnými organizáciami.

Názov organizácia sa používal v širšej miere až od tridsiatych rokov 20. storočia. Dovedy sa pre organizácie používal názov únia. Po druhej svetovej vojne sa názov organizácia už používa bežne (napr. Organizácia spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru alebo Africká únia).

Podobne ako sa tradične používa pre medzinárodné právo prídavné meno *medzinárodné*, aj keď v podstate ide o medzištátne právo, tak i pre organizácie sa používajú rovnaké adjektíva, aj keď sú medzištátnym združením. Aby sa odlišili od

organizácií neštátnych, nevládnej povahy, označujú sa niekedy navyše ako *medzivládne (intergovernmental)*. V učebnici používame názov medzinárodné organizácie iba pre organizácie medzivládne, *nie* pre organizácie *nevládné (nongovernmental)*.

Medzinárodná zmluva, ktorou členské štáty zriaďujú medzinárodné organizácie, má povahu *zakladajúceho štatútu*. Ten máva rôzne názvy: charta, pakt, zmluva, dohoda alebo dohovor. V štatúte sa vytyčujú ciele (*purposes, aims*), ktoré má organizácia vo svojej činnosti sledovať, stanovujú sa zásady (*principles*), podľa ktorých majú členovia organizácie i jej orgány konať, postup pri prijímaní nových členov, štruktúra organizácie, funkcie a právomoc ich jednotlivých orgánov, sídiel, organizácii, spôsob uhradzovania jej nákladov, medzinárodnoprávnu spôsobilosť a spôsob uskutočňovania zmien a doplnkov štatútu.

II. VZŤAH MEDZINÁRODNEJ ORGANIZÁCIE K ČLENSKÝM ŠTÁTOM

Medzinárodné organizácie sú zakladané zvrchovanými a rovnoprávnymi štátmi. Tie si ich ustanovujú ako *spoločné nástroje*, ktoré *nemajú nahradzovať* činnosť štátov v oblastiach zaistovania vlastnej bezpečnosti štátov a rozvoja politického, hospodárskeho, technického, vedeckého, sociálneho, humanitárneho alebo kultúrneho života, ale ju len *vhodne doplňovať*. Majú hlavne podporovať vzájomnú spoluprácu štátov v týchto oblastiach, *koordinovať ich činnosť* a pomáhať jednotlivým štátom, hlavne rozvojovým, pri budovaní vlastného štátu a hospodárstva.

Zatiaľ skôr *výnimočne a len u nadštátnych integračných organizácií*, ako je Európska únia, dochádza k čiastočnému nahradzovaniu alebo prekryvaniu kompetencií orgánov únie so štátnymi orgánmi členských štátov.

Medzinárodné organizácie majú vo svojich štatútoch obvykle ustanovenia, že *nebudú zasahovať do vnútorných záležitostí členských štátov*. Orgány medzinárodných organizácií preto nesmú zásadne konať o hospodárskom a spoločenskom zriadení toho-ktorého členského štátu alebo o jeho štátnej štruktúre. Charta OSN napr. v čl. 2 ods. 7 stanovuje, že organizácia nesmie zasahovať do vecí, ktoré v podstate patria do vnútornej právomoci členského štátu („*matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state*“)

Tento zákaz miešania sa do vnútorných vecí členských štátov *nie je absolútny*. Povojnová prax štátov viedla k ustáleniu niektorých výnimiek. Sú to násilné *udržiavania koloniálneho zriadenia* v nesamosprávnych územiach, *uskutočnenie a rozpútanie agresívnych aktov voči inému štátu*. Takéto činy sú v rozpore so zásadami sebaurčenia národov, ochrany ľudských práv a zákazu útočnej vojny, ktoré patria k základným zásadám súčasného medzinárodného práva, majúcim navyše kogentnú povahu. O takýchto protiprávných javoch, ktoré sa týkajú celého medzinárodného

spoločenstva, môžu preto konať príslušné univerzálne alebo regionálne medzinárodné organizácie, hlavne OSN alebo Rada Európy, a prípadne podniknúť primerané akcie, aby im zabránili, zastavili alebo odstránili ich následky.

Členské štáty niekedy už v samotnom štatúte organizácie alebo vo zvláštnych dohodách *povoľujú* medzinárodnej organizácii konať isté opatrenia hospodárskej, správnej alebo technickej povahy na ich území alebo poskytovať im rôzne odborné služby alebo technickú pomoc. Napr. *medzinárodné odborné organizácie pridružené k OSN* tak bežne konajú na im zverených úsekoch činnosti v prospech jednotlivých členov, prednostne *rozvojových krajín*. *Priame zásahy* medzinárodnej organizácie a istú kontrolu hospodárskeho života členov predvídajú štatúty Medzinárodného menového fondu, Medzinárodnej banky pre obnovu a rozvoj alebo Európskej únie.

Členské štáty *udržiavajú svoje styky* s univerzálnymi a inými medzinárodnými organizáciami pomocou *stálej misie (permanent mission)*, stáleho zástupcu pri organizácii alebo prostredníctvom svojho diplomatického zástupcu v sídle organizácie. Slovenská republika má takéto zastúpenie pri OSN v New Yorku, Viedni a Ženeve, pričom v ostatnom čase udržiava i styky s tamojšími odbornými organizáciami, pri UNESCO v Paríži, pri Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu vo Viedni, pri Rade Európy v Štrasburgu a pri NATO a Európskej únii v Bruseli.

Na svojom území udržiavajú členské štáty styky s medzinárodnými organizáciami prostredníctvom svojich ministerstiev zahraničia a príslušných odborných ministerstiev a centrálnych úradov.

Štatúty niektorých organizácii počítajú s tým, že v členských štátoch pôsobí *národná komisia alebo výbory*, ktoré popri zástupcoch štátnych orgánov sústreďujú i odborníkov z rôznych nevládných inštitúcií. Tieto komisie alebo výbory sú spojovacími článkami medzi medzinárodnými organizáciami a národnými vládnymi i nevládnymi orgánmi a inštitúciami, činnými na rovnakom úseku. Pôsobia rovnako ako odborní konzultanti a pomocníci vládných orgánov.

III. ŠTRUKTÚRA MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ

Medzinárodné organizácie mávajú spravidla túto základnú organizačnú štruktúru: *zhromaždenie (assembly)*, *alebo výbor (committee)*, zložené buď z obmedzeného počtu volených členov v prípade univerzálnych organizácií, alebo zo všetkých členov v prípade organizácií regionálnych alebo partikulárnych, a *sekretariát*, ktorý je výkonným a technickým orgánom, v ktorého čele je generálny tajomník alebo generálny riaditeľ. Okrem týchto troch sa u organizácii s rozsiahlym spektrom záujmov a značnou činnosťou zriaďujú podľa potreby ďalšie hlavné orgány, ako rady, výbory, či komisie (napr. Hospodárska a sociálna rada a Poručenská rada OSN) alebo pomocné orgány (*subsidiary organs*).

Vrcholným orgánom medzinárodnej organizácie býva zhromaždenie zástupcov všetkých členských štátov. Nesie názov zhromaždenie, *valné zhromaždenie*, generálna konferencia, konferencia alebo kongres. Tento orgán, stanovuje *hlavný smer činnosti* organizácie a rozhoduje o najzávažnejších otázkach spadajúcich do právomoci organizácie. Prijíma nových členov zo štátov, ktoré spĺňajú podmienky pre členstvo, volia členov orgánov, v ktorých sú zastúpení len niektorí členovia, menujú vedúceho sekretariátu, schvaľujú rozpočet a menia štatút. Schádzajú sa spravidla raz za rok alebo v dlhších intervaloch, podľa povahy a intenzity činnosti organizácie.

Každý členský štát má na zasadaní vrcholného orgánu *jeden hlas (one vote)*. Výnimku tvorí Medzinárodná organizácia práce, kde má každý člen po štyroch hlasoch (dva pre vládnych zástupcov a po jednom pre zástupcov zamestnancov a zamestnávateľov), a medzinárodné *hospodárske a finančné organizácie*, u ktorých sa uplatňuje tzv. *vážené hlasovanie*, pri ktorom štáty majú rôzny počet hlasov podľa toho, ako vysoký je ich finančný alebo hospodársky podiel na fondoch alebo činnosti organizácie (napr. Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj alebo Medzinárodný menový fond).

Valné zhromaždenie schvaľuje svoje uznesenia kladnými hlasmi väčšiny členov (princíp väčšinového hlasovania). *Princíp väčšinového hlasovania* prevažuje v praxi medzinárodných organizácií a ich orgánov, hlavne u tých, ktorých uznesenia majú *odporúčaciu povahu*. O závažných otázkach sa rozhoduje obvykle dvojtretinovou väčšinou členov, o ostatných otázkach, hlavne procedurálnych, sa rozhoduje prostou väčšinou hlasov. Kvórum (*quorum*) spravidla tvorí nadpolovičnú väčšinu členov organizácie.

Zásada jednomyselnosti sa používa pri rozhodovaní o *závažných politických, bezpečnostných alebo hospodárskych otázkach* v niektorých medzinárodných organizáciách alebo ich orgánoch (napr. v Organizácii severoatlantickej zmluvy – jednomyselnosť všetkých členov).

Rada alebo výbor pôsobia v období medzi pravidelnými zasadaniami zhromaždenia. Ich hlavnou úlohou je *realizovať rozhodnutia zhromaždenia a plniť bežné aktuálne úlohy*. Niektoré organizácie širokého vecného záberu majú viac takýchto orgánov (napr. OSN má BR OSN, hospodársku a sociálnu radu a donedávna mala i poručenskú radu).

V takomto výkonnom výbore sú u regionálnych alebo partikulárnych organizácií zastúpení *všetci členovia* organizácie. U univerzálnych organizácií je počet členov takýchto rád alebo výborov *obmedzený (limited membership)*, aby sa zistilo, ako efektívne fungujú, a pohybuje sa od 15 do 50.

Najvýznamnejšie mocnosti, ktoré v danej oblasti činnosti organizácie majú vo svete rozhodnú, politickú alebo ekonomickú váhu, majú v takýchto orgánoch spravidla *stále miesto (permanent members)* napr. v Bezpečnostnej rade OSN, alebo bývajú opätovne volení za člena (*eligible for immediate reelection*), napr. v Hospodárskej a sociálnej rade OSN. Zostávajúci *nestáli členovia (non-permanent*

members) alebo všetci členovia, pokiaľ sa nerozlišuje medzi stálymi a nestálymi členmi rady alebo výboru, bývajú volení jednak z jednotlivých zemepisných skupín (*equitable geographical distribution*), jednak podľa iných kritérií, napr. podľa rozsahu účasti na mierovom využívaní jadrovej energie na medzinárodnej námornej preprave alebo na medzinárodnej leteckej doprave. Volia sa na *dvojročné, trojročné alebo dlhšie obdobia*.

Výkonný orgán *zaisťuje fungovanie organizácie* podľa smerníc zhromaždenia. Schádza sa pravidelne niekoľkokrát do roka alebo tiež podľa potreby. Predkladá zhromaždeniu pravidelne správy o svojej činnosti, pripravuje jeho program konania, udržiava styky s členskými štátmi a inými medzinárodnými organizáciami a dozerá na sekretariát. Ustanovuje si podľa potreby rôzne pomocné orgány, pracovné skupiny alebo panely odborníkov.

Každý člen výkonného orgánu má spravidla *jeden hlas*. Výnimku tvorí nadštátna a finančná organizácia, kde členovia výkonného orgánu majú rôzny počet hlasov podľa hospodárskej veľkosti člena a výšky jeho podielu.

Výkonné orgány univerzálnych organizácií sa *uznávajú* obvykle väčšinou hlasov. V niektorých prípadoch jednomyselne (u politických a hospodárskych zoskupení). Výnimočne sa kombinujú obe metódy, väčšinová so zásadou obmedzenej jednomyselnosti (BR OSN sa uznáva väčšinou deviatimi hlasmi z pätnástich, v ktorých však u podstatných otázok musia byť obsiahnuté kladné hlasy stálych členov). O procedurálnych otázkach sa spravidla rozhoduje väčšinou hlasov.

Sekretariát medzinárodnej organizácie vybavuje bežnú administratívnu agendu. Ďalej zbiera a triedi informácie z oblasti činnosti organizácie, ktoré dostáva od členských štátov alebo si sám zaisťuje potrebné skutočnosti. Výsledky tejto svojej činnosti dáva k dispozícii členom a zainteresovaným odborným inštitúciám. Okrem toho plní viacero špeciálnych úloh, ktoré mu zadáva zhromaždenie alebo výkonný orgán.

Podľa rozsahu svojej činnosti, zamerania a potrieb majú sekretariáty medzinárodných organizácií od niekoľkých desiatok až po niekoľko tisíc zamestnancov (najviac ich má OSN). Na čele sekretariátu stojí generálny *tajomník* (*general secretary*) alebo generálny riaditeľ (*general director*), ktorých menuje zhromaždenie alebo výkonný orgán. Tajomník alebo riaditeľ obvykle *zastupujú medzinárodnú organizáciu* vo vzťahoch s členskými štátmi a s inými medzinárodnými organizáciami.

IV. POVAHA UZNESENÍ MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ

Uznesenia medzinárodných organizácií, adresované členským štátom, označované ako rezolúcie, deklarácie, rozhodnutia alebo odporúčania, majú spravidla povahu

právne nezáväzných dokumentov pre členov organizácie, s výnimkou uznesení integračných organizácií (napr. Európska únia).

Zatiaľ len *výnimočne* sa u niektorých medzinárodných organizácií stretávame s tým, že členské štáty preniesli na organizácie i právomoc prijímať uznesenia, ktoré sú členovia povinní plniť. K záväznosti takýchto aktov sa však spravidla vyžaduje ešte ďalší súhlas člena, obvykle formou oznámení, že prijaté predpisy bude plniť (napr. u Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo).

Iná je situácia u uznesení, ktoré sa týkajú *vnútorného života organizácie*. Rozhodnutie o schválení programu, rozpočtu (*budget*), určenie výšky členských príspevkov (*contributions*), voľba a menovanie funkcionárov do rôznych orgánov alebo prijatie nových členov (*admissions of new members*) sú, naopak, pre *všetkých členov záväzné*, i keď boli prijaté dvojtretinovou väčšinou.

V. VÝSADY A IMUNITY MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ A ICH ZAMESTNANCOV

Na to, aby mohli medzinárodné organizácie *nerušene a účinne plniť svoje funkcie*, je nutné, aby požívali určité výsady a imunity obdobne ako ich požívajú štátne orgány pôsobiace v zahraničí.

Výsady a imunity medzinárodných organizácií a ich zamestnancov bývajú vo všeobecnej polohe zakotvené v zakladajúcich štatútoch medzinárodných organizácií. Podrobnejšie sú potom upravené jednak v mnohostranných dohodách o výsadách a imunitách konkrétnej organizácie alebo skupiny organizácií na území členských štátov, a jednak v dvojstranných dohodách o sídle medzinárodnej organizácie. Rokuje o nich štát, na ktorého území sa organizácia nachádza. Vzorom zmluvnej úpravy v tejto oblasti je Dohovor o výsadách a imunitách OSN z roku 1946 (zákon č. 52/1956 Zb.).

Medzinárodným organizáciám sa podľa dôležitosti a rozsahu ich činnosti v týchto dohodách priznávajú niektoré atribúty medzinárodnoprávnej subjektivity, potrebné na plnenie ich funkcií. Sú spravidla oprávnené *uzatvárať určité druhy zmlúv* s členskými i nečlenskými štátmi, ako i s inými medzinárodnými organizáciami, *nadobúdať hmotný a nehmotný majetok a vystupovať pred súdmi* členských štátov.

Budovy, miestnosti, archívy a písomnosti medzinárodných organizácií sa považujú za *nedotknuté*. Majetok, fondy a pohľadávky organizácií požívajú *súdnu imunitu*, iba ak by sa jej organizácia v konkrétnom prípade zriekla. Organizácie požívajú i *daňové a colné imunity* pre veci určené na ich spotrebu. Pri *úradnom spojení* v poštovom a telegrafnom styku požívajú výhody podobné diplomatickým misiám cudzích štátov.

Zamestnancom sekretariátu medzinárodných organizácií sú priznávané rôzne výsady a imunity v závislosti od ich *funkcii* a pracovného zaradenia. Generálni tajomníci a riaditelia, ako aj ich námestníci, požívajú plné diplomatické imunity. Zamestnanci vyšších kategórií požívajú súdnu imunitu pre všetky svoje úradné akty, a inak len obmedzene daňovú, colnú a správnu imunitu. Ostatní pracovníci požívajú imunitu iba za činy súvisiace s výkonom ich funkcie.

VI. SÍDLO MEDZINÁRODNEJ ORGANIZÁCIE

Sídlo (*seat*) univerzálnych medzinárodných organizácií sa väčšinou nachádza v *západných krajinách*. OSN sídli v New Yorku, Ženeve a Viedni, niektoré medzinárodné odborné organizácie v Ženeve (Medzinárodná telekomunikačná únia, Svetová meteorologická organizácia, Medzinárodná organizácia práce, Svetová zdravotnícka organizácia a Svetová obchodná organizácia, predtým Všeobecná dohoda o clách a obchode), Svetová poštová únia v Berne, Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu vo Viedni, Organizácia spojených národov pre výživu a poľnohospodárstvo v Ríme, Medzinárodná námorná organizácia v Londýne, Organizácia spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru v Paríži, Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo v Montreale, Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj, Medzinárodný menový fond, Medzinárodná finančná korporácia a Medzinárodné rozvojové združenie sídli vo Washingtone.

Sídlo politických a hospodárskych organizácií býva umiestnené na území najvýznamnejšieho člena organizácie (napr. Liga arabských štátov v Káhire) alebo na území najvýhodnejšie položeného člena (napr. Európska únia v Bruseli alebo Rada Európy v Štrasburgu).

VII. ROZPOČET MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ

Medzinárodná organizácia nemá žiaden vlastný kapitál. Náklady spojené s činnosťou organizácie sa hradia z *rozpočtu*, ktorý schvaľuje spravidla hlavný orgán, v ktorom sú zastúpení všetci členovia. Rozpočet má zaistiť dostatočné a primerané prostriedky na plnenie všetkých úloh organizácie. Tieto prostriedky sa majú využívať hospodárne a racionálne tak, aby finančné bremeno, ktoré nesú členovia organizácie, bolo čo najnižšie.

Členovia prispievajú do rozpočtu organizácie podľa *klúča*, určeného zhromaždením všetkých členov. Najvyššie príspevky platia bohaté, hospodársky vyspelé mocnosti, najnižšie, naopak, často len symbolické, hospodársky nevyvinuté africké a ázijské štáty.

Kontrolne otázky :

Delenie medzinárodných orgánov a organizácií.

Pojem a druhy medzinárodných konferencií, zvolávanie, konanie a uznávanie.

Pojem medzinárodných organizácií, ich vzťah k členským štátom a povaha ich rozhodnutí.

Štruktúra medzinárodných organizácií, ich rozpočet a sídlo.

Výsady a imunity medzinárodných organizácií a ich zamestnancov.

VI. kapitola

PROSTRIEDKY MIEROVÉHO UROVNÁVANIA MEDZINÁRODNÝCH SPOROV

Koexistencia štátov, ich vzájomná spolupráca, ale i súperenie, prináša i možnosť vzniku sporov. Teda niekedy jeden štát vznáša proti druhému určité požiadavky, zatiaľ čo ten ich celkom alebo sčasti odmieta ako nepodstatné alebo neodôvodnené. Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti definoval spor ako *nezhodu o právnej alebo faktickej otázke, konflikte právnych názorov alebo záujmov medzi dvoma osobami* (PCIJ, Ser. A, No. 2, str. 11).

V minulosti, kedy sa štáty mohli podľa medzinárodného práva kdekoľvek legálne uchýliť k použitiu vojenskej sily, urovnali svoje vzájomné spory buď pokojnými, alebo násilnými prostriedkami. Pritom vojna platila za krajný prostriedok riešenia medzinárodných sporov. Mierové urovnávanie sporov bolo vtedy fakultatívne.

Súčasnú medzinárodné právo však už štátom zakazuje všeobecne uchýľovať sa vo svojich vzájomných stykoch k použitiu vojenskej sily. To sa, pochopiteľne, vzťahuje i na urovnávanie ich sporov. Ale nielen to, medzinárodné právo im priamo ukladá, aby svoje medzinárodné spory urovnávali *výlučne mierovými prostriedkami* (čl. 2, ods. 3 Charty OSN). Mierové urovnávanie sporov medzi štátmi je teda dnes už *obligatórne*.

Právne komponenty zásady mierového urovnávania sporov a mierových prostriedkov rozvinula a kodifikovala Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúceho sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi z roku 1970 (dokument OSN A/RES/2625/XXV, Príloha), Manilská deklarácia o mierovom urovnávaní medzinárodných sporov (Dokument OSN 37/10, Príloha) a Deklarácia o predchádzaní a odstránení sporov a situácií, ktoré by mohli ohroziť medzinárodný mier a bezpečnosť, a o úlohe OSN na tomto poli (dokument OSN 43/51, Príloha).

Základnými mierovými prostriedkami urovnávania sporov v súčasnej dobe sú *rokovanie, dobré služby, sprostredkovanie, vyšetrovanie, zmierovacie, rozhodcovské alebo súdne konanie*. Možno ich používať individuálne alebo v rôznych kombináciách (napr. vyšetrovacie a zmierovacie konanie). Sporové strany si *slobodne* vyberajú prostriedok na urovnávanie ich sporu. Môžu sa na ňom dohodnúť pre určitý už existujúci spor alebo pre prípadný budúci spor. Volia obvykle prostriedok, ktorý je *vhodný* s ohľadom na povahu sporu. Ak nedosiahnu urovnávanie sporu pomocou tohto prostriedku, majú povinnosť pokračovať v jeho mierovom urovnávaní iným prostriedkom, na ktorom sa dohodnú.

§ 1. DRUHY PROSTRIEDKOV UROVNÁVANIA MEDZINÁRODNÝCH SPOROV

Prostriedky mierového urovnávania sporov sa vyvinuli v dlhodobej praxi štátov. Boli potom v rôznych obmenách formulované v dvojstranných alebo mnohostranných zmluvách. Možno medzi nimi rozlišovať diplomatické rokovanie a rozhodovania sporov súdnou cestou.

Diplomatické rokovanie možno deliť na priame rokovanie medzi sporovými stranami samotnými alebo na rokovanie sporových strán za účasti tretích štátov, osôb alebo medzinárodných orgánov a organizácií. Tie môžu poskytovať po dohode so sporovými stranami obom dobré služby, sprostredkovania, účasť na vyšetrovaní alebo zmierovacie konanie.

Medzinárodné súdne konanie v širšom zmysle zahŕňa medzinárodné rozhodcovské konanie (arbitráž) a medzinárodné súdy, v užšom zmysle potom iba medzinárodné súdy.

Pre všetky spôsoby urovnávania sporov diplomatickými rokovaniami je charakteristické to, že *sporové strany samy stanovujú obsah urovnania sporu vzájomnou dohodou*. Účasť tretích činiteľov spočíva v tom, že uľahčujú sporovým stranám nadviazanie styku, podávajú im objektívnu správu o skutkových okolnostiach sporu alebo im odporúčajú istý obsah urovnávania, ktorý nie je pre sporové strany právne záväzný. Také uznesenie medzinárodnej konferencie, ku ktorej sa štát v spore nepripojil, má pre neho len význam nezáväznej rady. Obdobne i uznesenie orgánov medzinárodných organizácií, týkajúce sa sporu medzi členskými štátmi, má povahu nezáväzného odporúčania sporovým stranám, ibaže by svojím vstupom do organizácie a prijatím ich štatútu alebo iným spôsobom uznali jeho záväznosť. Tak napr. uznesenie Valného zhromaždenia OSN i Bezpečnostnej rady OSN týkajúce sa riešenia sporov medzi štátmi majú podľa charty povahu nezáväzného odporúčania, čo však v prípade podpory ostatného členstva môže mať na sporové strany značný politický vplyv.

Naopak, výsledok medzinárodného rozhodcovského alebo súdneho konania v podobe rozhodcovského nálezu alebo rozsudku súdu je *pre sporové strany právne záväzný*, pretože slobodnou a dohodnutou voľbou týchto prostriedkov sporové strany vopred dali súhlas, že rozhodnutie týchto orgánov budú považovať pre seba za záväzné a že ich vykonajú. Tieto rozhodnutia sú pre sporové strany navyše spravidla konečné a nebýva proti nim možnosť uplatnenia opravného prostriedku. To však nevylučuje, aby sporové strany ako suverénne a rovné jednotky nemohli svoj spor i po rozhodnutí týchto orgánov dohodou urovnať inak.

Voľba vhodného prostriedku na urovanie sporu patrí *sporovým* stranám. Štáty uskutočňujú túto voľbu po vzájomnej dohode buď pre jednotlivý konkrétny spor medzi nimi už existujúci, alebo všeobecne pre určitý druh sporov, ktoré medzi nimi v

budúcnosti vzniknú. Vtedy uzatvárajú zmluvy, ktorých vlastným účelom je stanoviť spôsob mierového urovnania sporov istej kategórie, napr. uzavrujú zmluvu o zmierovacom konaní alebo arbitráži na vyriešenie takýchto sporov. Alebo k zmluve, ktorej vlastný obsah sa týka iných vecných otázok, pripojí doložku o spôsobe urovnania sporov, ktoré by mohli vzniknúť pri výklade a aplikácii zmluvy.

V prípadoch, keď povinnosť štátu urovnať eventuálny spor určitým prostriedkom existuje na základe zmluvy uzavretej skôr alebo na základe jednostranných opčných prehlásení, hovorí sa o *obligatornom použití konkrétneho mierového prostriedku*, napr. o obligatornom zmierovacom, rozhodcovskom alebo súdnom konaní. Táto obligatornosť smeruje však len k tomu, že nie je treba ďalší zvláštny súhlas sporových strán alebo jednej z nich na to, aby sa vzniknutý konkrétny spor stal predmetom obligatorného konania. Potrebný súhlas sporových strán na určitý prostriedok tu totiž bol daný v skoršej zmluve alebo v opčných prehláseniach. Z toho vyplýva, že použitie každého prostriedku urovnania medzinárodných sporov je naďalej *zásadne fakultatívne*, ibaže by sa sporové strany dohodli inak.

Niektoré zmluvy o mierovom urovnávaní medzinárodných sporov rozlišujú z hľadiska vhodnosti použitie konkrétnych prostriedkov medzi *spormi právnymi a spormi politickými*. Tak konal napr. Pakt Spoločnosti národov vo svojom čl. 13 ods. 2 a čl. 15 ods. 1, Štatút Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti v čl. 36, Charta OSN v čl. 36 ods. 3 alebo Štatút Medzinárodného súdneho dvora v čl. 36. Za vhodné urovanie arbitrážnou alebo súdnou cestou sa považovali právne spory. Pre politické spory, naopak, prichádzali do úvahy predovšetkým priame rokovania, dobré služby, sprostredkovanie, vyšetrovacie, zmierovacie konanie, eventuálne však i arbitráž alebo súdne konanie, pokiaľ by boli splnomocnení rozhodovať nie iba podľa medzinárodného práva, ale i podľa spravodlivosti (lat. *ex aequo et bono*) alebo politických aspektov sporov.

Ktoré medzinárodné spory sú povahy právnej a ktoré, naopak, politickej, ostáva však nejasné v náuke a je v konkrétnych prípadoch často sporné. Podľa jedných názorov sú právnymi spormi tie, ktorých predmetom je otázka platnosti a dosahu pôsobenia určitého pravidla medzinárodného práva alebo otázky odškodnenia za ujmu, spôsobenú porušením medzinárodnej normy. Za politické spory sa, naopak, považovali tie, ktoré nebolo možné rozhodnúť podľa medzinárodného práva, pretože to spornú otázku neupravovalo.

Podľa iných názorov je pri tomto rozlišovaní sporov na právne a politické nutné prihliadať k vôli sporových strán. Spormi právnymi sú potom tie, v ktorých sa obe strany dovolávajú medzinárodného práva a vznášajú nároky alebo odmietajú nároky protistranou, odôvodňujúc to poukazom na platné právo.

Obe tieto rozlišovania pôsobia značné praktické ťažkosti, ktoré často vyplývajú z toho, že samé delenie je logicky vadné. Spory právne totiž nie sú protikladom sporov politických a naopak. Mnohé spory, ktoré by bolo možné formálne rozhodnúť na základe platného práva, majú pre strany eminentný politický význam, pretože sa

dotýkajú ich životných záujmov. Strany preto v takýchto prípadoch nebudú ochotné pripustiť ich rozhodnutie výlučne súdnou cestou.

Treba tiež vidieť, že niektoré spory, v ktorých sa jedna strana domáha zmeny platného práva, majú zrejme politickú povahu, pokiaľ by ich bolo možné riešiť aplikáciou platného práva. Takýmto spôsobom by sa však spor nepodarilo materiálne odstrániť, ale skôr vyostriť.

§ 2. PRIAME DIPLOMATICKÉ ROKOVANIE

Priame rokovanie (negotiation) spočíva v tom, že sporové strany si priamo navzájom predkladajú svoje požiadavky a vyslovujú názory na sporné otázky. Snažia sa v tomto procese nájsť elementy vzájomne prijateľného urovnania sporu.

Všeobecné medzinárodné právo nemá žiadne pravidlá o *forme priamych rokovaní*. Zainteresované štáty si môžu vybrať akýkoľvek spôsob, ktorý pokladajú za vhodný. Rokovanie obyčajne vedú orgány štátov pre medzinárodné styky, t. j. diplomatickí zástupcovia, ministri zahraničných vecí, predsedovia vlád a výnimočne i samé hlavy štátov. Rokovania sa vedú ústne i písomne, formou diplomatickej korešpondencie. Ak ide o spor, týkajúci sa viacerých štátov, schádzajú sa ich zástupcovia na ústne rokovanie na medzinárodnej konferencii alebo na pôde medzinárodnej organizácie, ktorej sú členmi.

Za určitý druh priameho rokovania možno považovať *konzultácie* medzi štátmi. Konzultácie môžu poslúžiť nielen na výmenu názorov na určitý medzinárodný problém, ale i vyjasnenie príčin vznikajúceho sporu a predchádzanie jeho vyostreniu. Môže to viesť k dohode o vhodnom prostriedku urovnania sporu alebo dokonca i k vecnému urovnaniu sporu. Konzultácia je v porovnaní s priamym diplomatickým rokovaním pružnejšia a menej formálna. Niekedy sú konzultácie povinnou prvou fázou styku medzi sporovými stranami pred prípadným neskorším priamym rokovaním alebo pred predložením sporu medzinárodnému orgánu, napr. Medziamerické zmluvy o vzájomnej pomoci z roku 1947 alebo Dohovor OSN o morskom práve z roku 1982 predpokladajú takýto postup.

Priame rokovanie je *najčastejším prostriedkom* urovnania i veľmi obtiažnych a zložitých sporov. Zato urovanie, ktoré sa v priebehu takéhoto neľahkého rokovania dosiahlo, dáva istú záruku jeho realizácie, pretože výsledok rokovania je založený na dobrovoľnom súhlase sporových strán. Ak má priame rokovanie viesť ku kladnému výsledku, musí byť zbavené akéhokoľvek vnučovania obsahu urovnania jednou sporovou stranou druhej.

Prevažná väčšina medzištátnych sporov sa urovnáva priamym rokovaním. Priame rokovanie je dôležitým prostriedkom mierového urovnania sporov tiež v tom zmysle, že použitie ktoréhokoľvek iného prostriedku na urovanie sporov vyžaduje

predchádzajúcu konzultáciu alebo priame rokovanie, behom ktorého sporové strany vymedzia spor a dohodnú sa o vhodnom prostriedku. Treba mať rovnako na pamäti, že k iným prostriedkom mierového urovnávania sporov siahajú štáty obyčajne vtedy, keď sa im priamym rokovaním nepodarilo spor vyriešiť. Mnohé medzinárodné zmluvy preto zaväzujú zmluvné strany k tomu, aby sa najskôr pokúsili urovnať spor priamym rokovaním, kým sa uchýlia k inému dohodnutému prostriedku.

Tak napr. Dohovor o výsadách a imunitách Dunajskej komisie z roku 1963 stanovuje, že „akékoľvek sporné otázky, ktoré by mohli vzniknúť v súvislosti s vykonávaním alebo výkladom tohto dohovoru, budú riešené dohodou strán, ktorých sa týkajú. Spor, ktorý nebol takto vyriešený, bude predložený Komisii, ktorá dá stranám odporúčenie na jeho urovanie“ (čl. VI., zákon č. 33/1967 Zb.).

Spor je *urovaný a vyriešený*, ak konanie viedlo k uznaniu požiadaviek protistrany, pôvodne odmietaných, k ustúpeniu od požiadaviek uplatňovaných na začiatku alebo k dosiahnutiu kompromisu, t. j. čiastočnému vzdaniu sa vlastných nárokov a čiastočnému uznaniu nároku protistrany. Riešenie sporu priamym rokovaním je v podstate rokovaním sporových strán medzinárodnej dohody o spornej záležitosti. Takáto zmluva býva často uzatváraná neformálne výmenou nót alebo dosiahnutím gentlemanskej dohody.

Priame rokovanie ako *prostriedok mierového urovnávania sporov*, má zvláštny význam pri *riešení politických sporov* medzi štátmi. Medzištátna prax preukazuje, že priamym bilaterálnym alebo multilaterálnym rokovaním možno vyriešiť i vážne a zložité medzinárodné spory, napr. ukončenie vojny v Kórei v roku 1953, v Indočíne v roku 1954 alebo konfliktov a sporov medzi nástupníckymi štátmi bývalého Sovietskeho zväzu alebo nedávno Juhoslávie.

§ 3. DOBRÉ SLUŽBY A SPROSTREDKOVANIE

Dobré služby (*good offices*) a sprostredkovanie (*mediation*) sú spôsoby urovnávania sporov, pri ktorých *tretie štáty alebo iní tretí činitelia* na spore priamo nezúčastnení (napr. medzinárodné organizácie alebo jednotlivci) napomáhajú so súhlasom sporových strán začatie a kladný priebeh rokovania medzi nimi o sporné veci.

Rozdiel medzi dobrými službami a sprostredkovaním záleží v rôznej miere spolupôsobením tretieho činiteľa. *Pri dobrých službách* sa jeho funkcia obmedzuje na to, že sa snaží priviesť rozvedené strany k rokovaniu. Predkladá znesváreným stranám ich vzájomné stanoviská, poskytuje im vecné i osobné služby, potrebné na vedenie rokovania a koná vôbec zásadne len to, o čo ho strany požiadali. Sám sa nezúčastňuje na samom konaní medzi sporovými stranami.

Pri *sprostredkovaní* sa, naopak, sprostredkovateľ (mediátor) zúčastňuje na samom rokovaní. Ťažiskom je nájsť a sporovým stranám predložiť návrh riešenia, o ktorom sa domnieva, že by mohlo byť prijateľné pre obe strany. Sprostredkovateľ je tu účastníkom rokovania, akoby bol stranou v spore.

Podnet na použitie dobrých služieb alebo sprostredkovania môže vzísť tak od sporových strán, ako aj od tretích štátov alebo medzinárodných organizácií, ktoré svoje dobré služby alebo sprostredkovania sporovým stranám ponúknu. Medzinárodné zmluvy niekedy zaväzujú štáty, aby v prípadoch, kedy ich spor nemôže byť vyriešený priamym rokovaním, požiadali o dobré služby alebo sprostredkovanie iné štáty, medzinárodné organizácie alebo tretie osoby.

Dobré služby alebo sprostredkovania začínajú v okamihu, kedy ich sporové strany prijali. Končia sa urovnaním sporu alebo zistením sporových strán, poskytovateľa dobrých služieb alebo sprostredkovateľa, že tieto prostriedky pokojného urovnávania nevedli k vyriešeniu sporu.

Kodifikácia pravidiel o dobrých službách a sprostredkovaní je obsiahnuté v prvom haagskom dohovore z roku 1907, a to v článkoch 2-8.⁷ Pre Československú a teraz pre Slovenskú republiku platí od roku 1922 (zákon č. 5/1930 Zb.). Zmluvné strany tohto dohovoru sa zaviazali, že v prípade vážnej roztržky alebo sporu medzi niektorými z nich skôr ako siahnu po zbrani, požiadajú o dobré služby alebo sprostredkovanie jednu alebo viaceré spriatelnené mocnosti, pokiaľ to dovoľia okolnosti. Ponúknuté dobré služby alebo sprostredkovanie môžu z vlastnej iniciatívy štáty v spore nezúčastnené poskytnúť, a to i v prípade, že spor prerástol do vojny medzi sporovými stranami. Výkon takéhoto práva sa nepokladá za nevládny čin proti jednej alebo druhej sporovej strane. Dobré služby a sprostredkovania môžu však viesť iba k vysloveniu *nezáväzného odporúčania alebo rady, adresovanej sporovým stranám*.

§ 4. VYŠETROVACIE A ZMIEROVACIE KOMISIE

V medzištátnych sporoch, ktorých dôvodom je odlišnosť názorov sporových strán na skutkové okolnosti, môže byť urovanie takýchto rozporov uľahčené objektívnym vyšetrovaním a *zistením sporných skutočností za účasti tretích činiteľov*. Úlohou zistiť skutočný stav vecí poverujú sporové strany zvlášťne *vyšetrovacie komisie (commission of inquiry)*. Tie bývajú zložené paritne z rovnakého počtu členov, menovaných každou zmluvnou stranou, a z ďalších objektívnych tretích členov z iných štátov, zástupcov medzinárodných organizácií alebo z iných tretích činiteľov, na ktorých sa sporové strany dohodli. Vyšetrovacia komisia sa teda obmedzuje na vyšetrovanie skutkových okolností prípadu a na podanie správy o výsledkoch prešetrenia. Výsledky prešetrenia *nie sú* pre strany sporu *právne záväzné*.

⁷ Hobza, A.: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Antonín Hobza, Praha 1931, str. 112.

Zmierovacia komisia (commission of conciliation) na rozdiel od vyšetrovacej komisie je pre prejednanie veci, vypočutie sporových strán a po vlastnom posúdení, oprávnená predložiť sporovým stranám návrhy na meritórne vyriešenie sporu. Tým vlastne plní i funkciu kolektívneho mediátora. I návrhy zmierovacej komisie *nie sú pre sporové strany záväzné* a môžu ich odmietnuť.

Ako pri použití vyšetrovacej komisie alebo zmierovacej komisie, ktoré podávajú návrhy na urovnanie sporu, je nakoniec rozhodujúce to, či strany návrhy prijímú. Spor sa teda pri použití týchto prostriedkov nakoniec uzatvára iba *dohodou sporových strán*.

Rozdiel medzi vyšetrovacími a zmierovacími komisiami *nie je* v praxi *zásadný*. Niektoré medzinárodné zmluvy nerozlišujú medzi oboma typmi komisií. Často býva zmierovacia komisia oprávnená uskutočniť i *vyšetrovanie*, pretože bez objektívneho zistenia skutočností, ktoré vyvolali spor, by nemohla predložiť sporovým stranám správne odporúčanie.

Niekedy môže zo správy vyšetrovacej komisie, aj keď táto správa nenavrhuje obsah meritórneho urovnania sporu, ako je to možné u zmierovacej komisie, *nepriamo vyplývať* ako spor meritórne vyriešiť. Vyšetrovacia komisia napr. vo svojej správe uvedie, že určité skutočnosti, o ktorých rokuje a opiera svoj nárok sporová strana, vôbec nenastali. Z tohto nutne nepriamo vyplýva, že táto strana by mala upustiť od svojich nárokov a nepokračovať ďalej v zmierovacom alebo inom konaní.

Pravidlá o zostavovaní vyšetrovacích a zmierovacích komisií sú *obdobné*, a obdobné je i ich konanie a právny význam ich správ, návrhov a odporúčaní.

Pravidlá o zriaďovaní a fungovaní vyšetrovacích komisií obsahuje haagsky dohovor z roku 1907, vo svojich článkoch 9 až 36.⁸ Podľa tohto dohovoru je povinnosťou vyšetrovacích komisií uľahčiť urovnanie medzinárodných sporov tým, že nestranným a svedomitým preskúmaním osvetlia skutkovú podstatu. Dohovor obmedzuje použiteľnosť tejto metódy na spory, ktoré vznikajú z rôzneho oceňovania skutočností a ktoré sa nedotýkajú ani cti, ani podstatných záujmov sporových strán. Zloženie komisie, predmet jej vyšetrovania, rozsah právomoci komisie, zásady jej riadenia a lehota na podanie správy komisie sa určujú dohodou sporových strán. Správa komisie sa má obmedziť na zistené skutočnosti. Komisia nemá v žiadnom prípade hrať úlohu rozhodcovského tribunálu.

Pokus o *oživenie* vyšetrovacích a zmierovacích komisií ako účinných prostriedkov urovnania medzinárodných sporov podniklo Valné zhromaždenie OSN v roku 1949. Prijalo preto s malými redakčnými zmenami Generálny akt Spoločnosti národov z roku 1928 (dokument OSN A/RES/ 268/III) a odporúčalo v ňom členským štátom, aby zriaďovali vyšetrovacie a zmierovacie komisie. Generálny tajomník dostal za úlohu udržiavať zoznam osôb vhodných pre členstvo v takýchto komisiách. Tento krok valného zhromaždenia sa však u členských štátov stretol len s malou odozvou.

⁸ Hobza, A.: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Antonín Hobza, Praha 1931, str. 126.

V roku 1967 vyzvalo Valné zhromaždenie OSN členské štáty, aby viac využívali metódu vyšetrovania (*fact finding*) na urovnávanie svojich sporov. Uložilo vtedy generálnemu tajomníkovi, aby zaviedol zoznam právnych a iných odborníkov, ktorí by mohli byť použítí na zisťovanie sporných skutočností. Každý členský štát mohol menovať do tohto zoznamu až päť svojich občanov. Ani toto opatrenie však nevedlo k častejšiemu využívaniu vyšetrovacích komisií.

Väčšie uplatnenie dosiahli obidva prostriedky pri urovnávaní pohraničných incidentov a konfliktov medzi susednými štátmi. Zmierovacie procedúry predvídali i mierové zmluvy z roku 1947 a štátna zmluva s Rakúskom z roku 1955, a to pre spory týkajúce sa uskutočňovania hospodárskych ustanovení týchto zmlúv (čl. 83 mierovej zmluvy s Talianskom, čl. 35 mierovej zmluvy s Maďarskom, Bulharskom a Fínskom a čl. 30 štátnej zmluvy s Rakúskom).

S väčším uplatnením zmierovacieho konania sa počíta i pri urovnávaní sporov medzi štátmi, týkajúcich sa výkladu alebo aplikácie niektorých univerzálnych dohovorov, napr. Dohovor o odstránení rasizmu z roku 1966, Medzinárodný pakt občianskych a politických práv z roku 1966 alebo Viedenský dohovor o zmluvnom práve z roku 1969.

§ 5. MEDZINÁRODNÉ SÚDNICTVO V ŠIRŠOM ZMYSLE

Medzinárodným súdnictvom v širšom zmysle sa rozumie spôsob mierového urovnávania medzinárodných sporov, kedy na základe dohody medzi sporovými stranami je *spor vyriešený rozsudkom nestranného orgánu*, splnomocneného na to stranami. Takéto medzinárodné súdnictvo sa realizuje ako *rozhodcovské konanie (arbitration)* alebo ako *vlastné súdne konanie (judicial settlement)*.

Obidve tieto formy medzinárodného súdnictva sa zásadne odlišujú od predchádzajúcich spôsobov urovnania medzinárodných sporov. Rozhodnutie arbitrážneho alebo súdneho tribunálu (nález, rozsudok) je pre sporové strany *právne záväzná a konečná*. Závery sprostredkovateľov, vyšetrovateľov alebo konciliátorov majú, naopak, vždy povahu iba nezáväzných správ a odporúčaní.

Rozhodcovské a súdne orgány vynášajú rozsudok, ale *nemajú žiadnu právomoc vynucovať jeho splnenie*. Rozhodcovské a súdne rozhodnutia sú spravidla výsledkom *aplikácie práva*. Z toho dôvodu sa má za to, že tieto spôsoby urovnania sporov sú predovšetkým vhodné pre tzv. právne spory. Použitie týchto prostriedkov sa preto tiež nazýva urovnávanie sporov *právnou cestou*, na rozdiel od urovnania sporu rokováním alebo diplomatickou cestou.

Táto odlišnosť pozná však výnimku. Tak orgány medzinárodnej arbitráže, ako aj medzinárodné súdy môžu byť sporovými stranami splnomocnené rozhodovať na

základe *spravodlivosti*, ekvity (lat. *ex aequo et bono*). Arbitrážne orgány bývajú niekedy splnomocnené prihliadať i na *politické momenty*. Znamená to, že môžu hľadať kompromisné riešenie a nezaložené na platnom práve.

Podľa všeobecného medzinárodného práva štáty *nemajú povinnosť*, aby všetky svoje spory, alebo aspoň určité druhy sporov, riešili pomocou medzinárodného súdnictva. Právomoc arbitrážnych i súdnych orgánov je totiž zásadne *fakultatívna*. Tieto orgány môžu začať konanie o spornej veci iba vtedy, keď na to dali sporové strany súhlas. Ten môžu dať tak pre určitý konkrétny, už vzniknutý spor, ako aj skôr pre spory, ktoré môžu vzniknúť v budúcnosti. Súhlas s arbitrážnym alebo súdnym konaním môžu vyjadriť výslovne v dvojstranných alebo mnohostranných zmluvách alebo mlčky, keď sa napr. pripoja k súdnemu konaniu, hoci to nie sú povinné urobiť.

Rozdiel medzi medzinárodnou arbitrážou a medzinárodným súdnictvom v užšom zmysle *nie je zásadnej povahy*. Obidva spôsoby riešenia sporov sa však odlišujú, pokiaľ ide o stálosť, zloženie, procedúry a kompetencie.

Medzinárodné súdy sú stálymi orgánmi, ktoré sú zriadené trvalo. Pôsobia v rovnakom zložení zvolených alebo menovaných sudcov. Majú podrobné procesné pravidlá, obsiahnuté obvykle v štatúte súdu. Ich judikatúra je stála, i keď súdy nie sú viazané svojimi predchádzajúcimi rozhodnutiami.

Rozhodcovské orgány, naopak, bývajú obvykle zriaďované pre konkrétne spory. Môžu však byť ustanovené i ako stále orgány, napr. Stály rozhodcovský dvor v Haagu alebo stále rozhodcovské komisie, predpokladané v dvojstranných zmluvách. Pri rozhodcovskom konaní majú sporové strany väčší, spravídla rozhodujúci vplyv na menovaní sudcov v porovnaní so sudcami medzinárodných súdov.

Súd aplikuje normy medzinárodného práva. Jeho sudcovia preto musia byť osoby znalé práva. Rozhodcovský tribunál tiež aplikuje právne pravidlá, sporové strany mu však môžu určiť, ktoré môže použiť. Rozhodcovský orgán môže byť dohodou strán oprávnený, aby hľadal politické riešenie, prijateľné pre obidve strany. Tomu však musí zodpovedať odlišná kvalifikácia rozhodcov.

V súdnom konaní má vôľa sporových strán rozhodujúci význam pre založenie príslušnosti súdu a pre začatie konania pred nim. Inak súd postupuje podľa pevných procesných pravidiel a je oprávnený vydať rozsudok i pre zmeškanie, ak sa druhá strana nedostaví ku konaniu alebo nezačne svoj spor.

V arbitrážnom konaní sa, naopak, uplatňuje vôľa sporových strán vo väčšej miere. Rozhodcovský orgán môže pokračovať v konaní iba potiaľ, pokiaľ sa ho zúčastnia obidve sporové strany a spolupôsobia pri ňom. Arbitrážny tribunál nemôže preto vyniesť svoj nález, ak by jedna strana odmietla spor pred arbitrážou prerokúvať.

§ 6. MEDZINÁRODNÉ ROZHODCOVSKÉ KONANIE (ARBITRÁŽ)

Hlavné zásady medzinárodnej arbitráže boli kodifikované v Haagskom dohovore o pokojnom urovnávaní medzinárodných sporov z roku 1907.⁹ Tento dohovor definuje arbitráž ako urovanie sporov medzi štátmi prostredníctvom rozhodcov, ktorých si strany zvolia, a podľa práva.

Všeobecné medzinárodné právo neukladá štátom, aby riešili svoje spory arbitrážou. Príslušnosť akéhokoľvek arbitrážneho orgánu pre konkrétny spor vzniká *výlučne súhlasom sporových strán* riešiť spor touto cestou. Takýto súhlas môže mať formu dohody *ad hoc*, špeciálnej arbitrážnej dohody, kompromisnej doložky obsiahnutej v inej zmluve alebo i súhlasu daného mlčky.

Štáty sa teda môžu vopred uznieť na *dohode ad hoc* o tom, že konkrétny, už existujúci spor, sa odovzdáva na riešenie rozhodcom. Takáto zmluva sa nazýva dohoda o rozhodcoch (*kompromis*). Vymedzuje spor, stanovuje spôsob menovania rozhodcov a stanovuje procesné zásady, ktorými sa majú rozhodcovia riadiť. Napríklad Veľká Británia a Grécko sa uznieť v roku 1955 na dohode o odovzdaní Ambatielovho nároku rozhodcovskému konaniu (UNTS, zv. 209, str. 188).

Štáty môžu ďalej uzatvoriť *špecifickú dohodu*, ktorej jediným obsahom je práve záväzok zmluvných strán riešiť svoje budúce spory, bližšie určené v zmluve, cestou arbitráže. Takáto zmluva sa označuje ako rozhodcovská či arbitrážna zmluva. Dohoda môže byť dvojstranná i mnohostranná.

Niekedy štáty začleňujú do zmlúv rôzneho obsahu, napr. obchodných alebo dopravných, *kompromisnú doložku*. V takomto článku zmluvy sa štáty zaväzujú predkladať arbitrom spory, ktoré by medzi nimi vznikli buď z celej zmluvy, alebo z jej niektorých ustanovení.

Napríklad Dohovor o tranzitnom obchode vnútrozemských štátov z roku 1965 stanovuje, že „akýkoľvek spor, ktorý by vznikol pre výklad alebo uskutočňovanie ustanovení tohto dohovoru, a ktorý by nemohol byť vyriešený rokovaním alebo inými zmierovacími prostriedkami v čase desiatich mesiacov, bude na žiadosť ktorejkoľvek zo strán predložený rozhodcovskému konaniu“ (čl. 16, zákon č. 16/1969 Zb.).

Súhlas s riešením konkrétneho sporu arbitrážou môže dať štát v spore i *konkludentne*. Napríklad tým, že sa pred arbitrážnym tribunálom pustí do prerokovania sporu, pričom neuplatní námietku jeho nepríslušnosti.

Podľa všeobecného medzinárodného práva je arbitrážny výrok *konečný*. Neexistuje odvolanie na vyššiu inštanciu ani iný opravný prostriedok. Nevylučuje to však, aby sa

⁹ Hobza, A.: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Antonín Hobza, Praha 1931, str. 117.

sporové strany v kompromise alebo v arbitrážnej zmluve dohodli opačne. Môžu si tiež vyhradiť právo žiadať revíziu výroku v prípade, že sa objavila nová skutočnosť, ktorá by mohla mať rozhodný vplyv na rozsudok a ktorá nebola známa do skončenia konania tribunálu ani strane žiadajúcej o revíziu.

I. STÁLY ROZHODCOVSKÝ SÚD

Vytvorenie Stáleho rozhodcovského súdu (*Permanent Court of Arbitration*) predvídala Haagský dohovor o pokojnom urovnaní medzinárodných sporov z roku 1907.⁹ Tiež určil zásady jeho konania (čl. 37 až 90).

V rozpore so svojim názvom však nie je Stály rozhodcovský súd stálym orgánom, pokiaľ ide o zloženie arbitrov, konanie a judikatúru. Stála je iba *kancelária súdu a zoznam arbitrov*, z ktorých si sporové strany môžu vybrať rozhodcu pre konkrétny spor.

Kancelária, ktorá *sídlí v Haagu*, udržiava archívy súdu a stály zoznam rozhodcov. V zozname sú uvedení znalci medzinárodného práva, ktorých menovali zmluvné mocnosti. Každá môže zapísať do zoznamu najviac štyroch znalcov z radov svojich občanov. Kancelária ďalej obstaráva potrebné administratívne práce. Pôsobí pod dohľadom Správnej rady, zloženej z diplomatických zástupcov zmluvných štátov, poverených v Holandsku.

Stály rozhodcovský súd je príslušný pre spory, ktoré mu *predložia štáty*. Rozhodcovský tribunál pre konkrétny spor sa potom *zostavuje* tak, že každá sporová strana menuje dvoch rozhodcov zo stáleho zoznamu arbitrov. Iba jeden z nich môže byť jeho štátnym príslušníkom. Takto menovaní štyria rozhodcovia zvolia ďalšieho, vrchného rozhodcu. Ak sa však nedohodnú na jeho osobe, menuje vrchného rozhodcu tretí štát, určený stranami sporu. Ak sa nedohodnú sporové strany na takomto treťom štáte, menujú vrchného rozhodcu dva ďalšie štáty, ktorého po jednom určí každá sporová strana. Sporové strany sa však môžu dohodnúť i na inom spôsobe ustanovovania súdu. Podobne i podrobne upravené konanie platí iba pokiaľ, pokiaľ by strany nepredpísali iné procedurálne pravidlá.

Stály rozhodcovský dvor prerokoval do prvej svetovej vojny dve desiatky sporov. Po zriadení Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti a neskôr Medzinárodného súdneho dvora v Haagu jeho činnosť upadla. V posledných rokoch sa arbitrážne tribunály, ustanovené z rozhodcov vedených jeho kanceláriou zaoberali niekoľkými medzištátnymi spormi.

⁹ Hobza, A.: Dokumenty ke studiu medzinárodného práva. Antonín Hobza, Praha 1931, str. 126

II. ROZHODCOVSKÝ TRIBUNÁL PRE MORSKÉ PRÁVO

Dohovor o morskom práve z roku 1982 predpokladá zriaďovanie *dvoch typov* rozhodcovských tribunálov pre spory o výklad a aplikáciu morského práva všeobecne a pre špeciálne otázky morského práva.

K zriadeniu prvého z nich dôjde na *žiadosť ktorejkoľvek sporovej strany*, ak sporové strany dohovoru svoj spor, týkajúci sa morského práva, neurovnali priamym vyjednávaním alebo zmierovacím konaním. V takomto prípade dôjde k ustaveniu *Rozhodcovského tribunálu pre morské právo*, zloženého z piatich rozhodcov, vybraných zo zoznamu arbitrov, vedeného u generálneho tajomníka OSN. Každá zmluvná strana môže do tohto zoznamu navrhnúť najviac štyroch odborníkov z radov svojich občanov.

Rozhodcovský tribunál pre morské právo *sa zostavuje* tak, že najprv menuje každá sporová strana jedného rozhodcu z uvedeného zoznamu, ktorý môže byť jej občanom. Ostatných rozhodcov menujú sporové strany zo zoznamu rozhodcov po dohode, ale z občanov iných štátov. O jednom z nich sa dohodnú ako o predsedovi tribunálu. Pokiaľ by sa do 60 dní nedohodli o jednom alebo viacerých členoch, alebo o predsedovi, predseda Medzinárodného tribunálu pre morské právo vykoná menovanie týchto troch členov a jedného z nich na predsedu.

Rozhodcovský tribunál je oprávnený nariadiť *predbežné opatrenie* na ochranu práv sporových strán a na predídanie vážnym škodám na morskom prostredí dotedy, kým bude vynesený rozsudok.

Rozhodcovský tribunál *prijíma rozhodnutia* väčšinou hlasov. Neprítomnosť alebo zdržanie sa hlasovania menej než polovice rozhodcov nie je prekážkou na uznesenie tribunálu. Pri rovnosti hlasov rozhoduje hlas predsedu.

Výrok tribunálu sa má obmedziť na podstatu sporov a na dôvody, ktoré viedli tribunál k takémuto rozhodnutiu. Výrok tribunálu je konečný. Nie je proti nemu možnosť odvolania, ibaže by sa strany dopredu dohodli na možnosti odvolania.

Druhým typom sú *zvláštne rozhodcovské tribunály*. Môžu byť ustanovené pre špeciálne spory, ktorých sa týkajú, rybolovu; ochrany a uchovania morského prostredia, vedeckého výskumu mora, alebo plavby, rátajúc v to znečisťovanie z lodí. Tieto zvláštne arbitrážne konania sa začínajú písomným oznámením jednej sporovej strany druhej strane. V oznámení musí byť špecifikovaný uplatňovaný nárok a dôvody, na ktorých sa zakladá.

Zvláštne rozhodcovské tribunály sú *zložené* z piatich rozhodcov. Tí sú menovaní zo *zoznamu odborníkov*, ktoré sú vedené, pokiaľ ide o rybolov v Organizácii spojených národov pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), pokiaľ ide o ochranu morského prostredia v Programe OSN pre životné prostredie (UNEP), pokiaľ ide o

výskum mora v Medzivládnej oceánografickej komisii a pokiaľ ide o plavbu v Medzinárodnej námornej organizácii (IMO).

Každá sporová strana *navrhne* z niektorého z týchto zoznamov podľa predmetu sporu dvoch rozhodcov, pričom jeden môže byť jej občanom. Po dohode menujú obidve sporové strany piateho člena, predsedu, ktorý má byť občanom tretieho štátu. Pokiaľ by sa na osobe predsedu nedohodli, menuje ho generálny tajomník OSN.

Konanie pred zvláštnym rozhodcovským tribunálom je rovnaké ako u rozhodcovského tribunálu pre morské právo. Jeho výrok je pre sporné strany *záväzný a konečný*.

Zvláštny rozhodcovský tribunál však môže *navyše vykonávať vyšetrowanie skutočností*, ktoré sú predmetom sporu, ak ho o to sporové strany požiadali. V takomto prípade má jeho nález pre sporné strany povahu *nezáväzného odporúčania*.

§ 7. MEDZINÁRODNÉ SÚDNE KONANIE

Medzinárodné súdne konanie je rozhodovanie medzinárodných sporov právnej povahy zborom stálych sudcov z povolania na základe medzinárodného práva a v pevných procesných formách.

Medzinárodný súd, ako formálne najvycibrenejší prostriedok mierového urovnávania medzištátnych sporov, vznikol až *začiatkom dvadsiateho storočia*. Ďalej uvádzame tri také sudy: Medzinárodný súdny dvor, Medzinárodný tribunál pre morské právo a Európsky zmierovací a rozhodcovský súd.

I. MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR

Prvým celosvetovým súdom sa stal *Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti (Permanent Court of International Justice)*. Bol ustanovený na základe čl. 14 Paktu Spoločnosti národov (Štatút Dvora).¹⁰ Sídlil v Haagu a pôsobil v rokoch 1921 až 1940. Počas svojej existencie vydal 32 rozsudkov a 27 posudkov.

Druhým, dodnes pôsobiacim celosvetovým súdom je Medzinárodný súdny dvor v Haagu, ktorý bol zriadený po skončení druhej svetovej vojny ako jeden zo šiestich hlavných orgánov Organizácie spojených národov. *Medzinárodný súdny dvor (International Court of Justice)* bol ustanovený podľa Charty OSN ako hlavný súdny orgán (*principal judicial organ*) Organizácie spojených národov (čl. 92 Charty).

¹⁰ Hobza, A.: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Antonín Hobza, Praha, str. 75

Z medzinárodnoprávneho hľadiska je to *nový a iný súd*, nie je však pokračovaním Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti, rovnako ako OSN nie je pokračovateľkou Spoločnosti národov, ale novou svetovou organizáciou. Medzi oboma súdmi i oboma organizáciami však existuje *istá formálna a materiálna nadväznosť*.

Formálna súvislosť je daná hlavne tým, že štatút Medzinárodného súdneho dvora je podľa výslovného ustanovenia charty založený na štatúte Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti (čl. 92). Ďalej platilo pri založení medzinárodného súdu, že ak predpokladá nejaká, dosiaľ platná medzinárodná zmluva, jurisdikciu Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti, je po zániku tohto súdu príslušným Medzinárodný súdny dvor. Toto nástupníctvo sa však vzťahovalo iba na zmluvné strany štatútu nového súdu (čl. 37 štatútu). To isté platilo i o obligatórnej jurisdikcii, vzniknutej jednostranným opčným prehlásením podľa čl. 36 Štatútu Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti.

Značná materiálna súvislosť je daná tým, že štatút i rokovací poriadok Medzinárodného súdneho dvora sú z veľkej časti totožné so štatútom a rokovacím poriadkom Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti.

Právnym základom činnosti Medzinárodného súdneho dvora sú Charta OSN (kapitola XIV, čl. 92 až 96, a niektoré ustanovenia kapitoly VI, hlavne čl. 36, ods. 3), Štatút Medzinárodného súdneho dvora (zákon č. 30/1947 Zb.), ktorý je neoddeliteľnou súčasťou charty (čl. 92) a rokovací poriadok dvora, vypracovaný samotnými sudcami na základe čl. 30 štatútu.

Účastníkmi štatútu dvora sú *ipso facto* členské štáty OSN (čl. 93 ods. 1 charty a čl. 35 ods. 1 štatútu). Byť účastníkom štatútu neznamena však samo osebe prijatie obligatórnej jurisdikcie dvora. Význam tohto ustanovenia záleží na tom, že členovia OSN ako takí majú prístup k dvoru a že chápu jeho právomoc a konanie pred ním tak, ako sú upravené v charte a v štatúte dvora.

Štáty, ktoré nie sú členmi OSN, sa môžu stať účastníkmi štatútu za podmienok, ktoré stanovuje v každom jednotlivom prípade Valné zhromaždenie po predchádzajúcom odporúčaní BR OSN (čl. 93 ods. 2 charty). Takéto štáty musia vopred prehlásiť, že súhlasia s právomocou dvora a že budú považovať jeho rozhodnutia pre seba za záväzné. Takýmto spôsobom prijalo valné zhromaždenie ako účastníkov štatútu Švajčiarsko v roku 1948, Lichtenštajnsko v roku 1950, San Maríno v roku 1953 a Japonsko v roku 1952. Takýto účastníci potom majú pred dvorom rovnaké postavenia ako členovia OSN.

Medzinárodný súdny dvor neplnil v povojnových rokoch dostatočne svoju úlohu, zakotvenú v Charte OSN a v jeho štatúte. Valné zhromaždenie OSN sa preto v roku 1970 zaoberalo otázkou, *ako zvýšiť úlohu dvora*. Vyzvali členské štáty OSN a ďalších účastníkov Štatútu Medzinárodného súdneho dvora 15. decembra toho istého roku k predloženiu svojich stanovísk a námetov, ako dosiahnuť zvýšenie úlohy dvora (dokument OSN A/RES/2723/XXV).

Valné zhromaždenie 12. decembra 1974 vyzvalo členské štáty, aby zväžili možnosť *prijatia obligatórnej jurisdikcie* Medzinárodného súdneho dvora s čo *najmenšími výhradami*. Upozornilo ich na výhodu začleňovania doložiek o obligatórnej jurisdikcii dvora do zmlúv, uzatváraných v budúcnosti pre prípad sporov, ktoré môžu vzniknúť o jej výklade alebo pri jej aplikácii (dokument OSN A/RES/3232/XXIX).

1. Zloženie

Dvor tvorí *zbor 15 sudcov*, ktorí sa vyberajú z osôb vysokej mravnej úrovne, odborne spôsobilých, schopných zastávať funkciu najvyšších sudcov vo svojich krajinách alebo uznaných za znalcov medzinárodného práva (čl. 2 štatútu). V zbere sudcov môže byť zúčastnený len jeden príslušník toho istého štátu (čl. 3 ods. 1).

Sudcovia sa *volia zo zoznamu osôb*, navrhnutých národnými skupinami Stáleho rozhodcovského súdu. Ak nie je štát účastníkom Stáleho rozhodcovského súdu, menuje národnú skupinu za rovnakých podmienok jeho vláda (čl. 4). Štatút odporúča národným skupinám, aby sa pred navrhnutím vhodného kandidáta poradili s najvyšším súdom, právnickými školami a akadémiami svojej krajiny (čl. 6).

Voľbu sudcov uskutočňuje Valné zhromaždenie OSN a BR OSN v oddelenom hlasovaní. Zvolení sú tí kandidáti, ktorí dosiahli úplnú väčšinu hlasov všetkých členov oboch orgánov.

Funkčné obdobie sudcov trvá deväť rokov. Každé tri roky sa volí päť sudcov. Tým je zaistená kontinuita dvora. Sudcovia sú po skončení svojho funkčného obdobia zvoliteľní znova (čl. 13), napr. poľský sudca Winiarski pôsobil nepretržite 22 rokov.

Okrem osobnej spôsobilosti kandidáta sa pri voľbe sudcov má prizerať tiež na to, aby v dvore ako celku boli zastúpené všetky formy civilizácie a hlavné právne systémy na svete (čl. 9).

Sudcovia musia byť nezávislí. Nesmú pri výkone svojej funkcie prijímať príkazy zvonka, hlavne nie od štátov, ktorých sú štátnymi príslušníkmi. Sú povinní vykonávať svoju sudcovskú funkciu svedomito a nestranne. Po dobu svojho sudcovského pôsobenia nesmú zastávať žiadne politické alebo správne funkcie ani vykonávať žiadne povolanie (čl. 16).

Sudca sa zúčastňuje konania aj v prípade, že stranou v spore je jeho domovský štát. Ak však druhá strana v spore, alebo obidve, nemajú v zbere sudcov sudcu vlastnej štátnej príslušnosti, môžu menovať *sudcov ad hoc*, ktorí sa potom zúčastnia prerokovania vo veci ako plnoprávny člen dvora (čl. 31).

Pri výkone svojej funkcie požívajú sudcovia diplomatické výsady a imunity (čl. 19). Podľa dohody dvora s holandskou vládou z roku 1946 majú sudcovia v sídle dvora rovnaké postavenie ako šéfovia diplomatických misií.

Dvor zasadá spravidla v *pléne*. Kvórum tvorí deväť sudcov (čl. 25). Volí na tri roky predsedu a podpredsedu, ktorí sú voliteľní znova (čl. 21).

Dvor môže pre určité druhy sporov zostaviť i *menej početné senáty*, najmenej trojčlenné (napr. pre spory vo veciach dopravných). So súhlasom sporových strán môže dvor vytvoriť senáty i s iným počtom členov. Okrem toho súd zriaďuje každým rokom päťčlenný senát, ktorý na žiadosť sporových strán rozhoduje spory v skrátanom konaní. Rozhodnutie takýchto senátov platí rovnako ako keby išlo o rozhodnutie celého dvora (čl. 26, 27 a 29).

Sídlom dvora je Haag. Môže však podľa potreby zasadať aj inde (čl. 22).

2. Jurisdikcia

Medzinárodný súdny dvor je *príslušný* jednak *rozhodovať spory medzi štátmi*, a jednak *podávať určitým medzinárodným organizáciám posudky o právnych otázkach, ktoré súvisia s ich činnosťou*.

Príslušnosť dvora sa teda predovšetkým vzťahuje na všetky spory, ktoré na ňom *vznesú štáty*, ako i na všetky otázky, ktoré zvlášť predpokladá Charta OSN alebo platné medzinárodné zmluvy a dohovory (čl. 36 ods. 1).

Príslušnosť dvora je teda *zásadne fakultatívna*, tzn. že súd koná iba na podnet oprávnených strán. Potvrdzuje to hlavne čl. 33 ods. 1 charty, podľa ktorého strany v spore môžu voliť ktorýkoľvek prostriedok mierového urovnania sporu. Ďalej potom čl. 36 ods.3 charty, podľa ktorého by strany právneho sporu mali spravidla predkladať takú nezhodu Medzinárodnému súdnemu dvoru. BR OSN však nie je sama oprávnená predložiť dvoru spor medzi štátmi, a rovnako nemôže prikázať sporovým stranám, aby svoj spor predložili dvoru. Môže im odporučiť konanie pred súdom ako vhodný prostriedok na urovanie ich konkrétneho sporu. Konečne to vyplýva nepriamo i z čl. 95 charty, ktorá nebráni členom OSN, aby predkladali svoje spory iným medzinárodným súdom ako práve Medzinárodnému súdnemu dvoru.

Iba štáty môžu byť stranami v sporoch, predložených na riešenie dvora (čl. 34 štatútu). Stranami sporového konania však nemôžu byť medzinárodné organizácie ani vnútroštátne osoby fyzické či právnické.

Nárok jednotlivca proti cudzím štátom, vzniknutý porušením medzinárodného práva sa môže stať predmetom prerokovania dvora iba v tom prípade, že domovský štát prevezme nárok jednotlivca a uplatňuje ho voči inému štátu vlastným menom v rámci diplomatickej ochrany. Tým však tento nárok stráca svoju pôvodnú vnútroštátnu povahu a stáva sa *nárokom v zmysle medzinárodného práva*.

Dvor je *zásadne príslušný* iba pre spory o otázkach *právnej povahy*. V tomto zmysle hovorí čl. 36 ods. 3 charty i čl. 36 ods. 2 štatútu dvora výslovne o sporoch právnych a čl. 38 uvádza výlučne medzinárodnoprávne pramene ako podklad na jeho rozhodovanie.

Účastníci štatútu zakladajú príslušnosť dvora pre právny spor obvykle *dohodou* o predložení tohoto konkrétneho sporu k jeho rozhodnutiu (kompromisom) alebo už skôr uzavretou zmluvou, resp. *doložkou* obsiahnutou v takejto zmluve (doložkou o obligatórnej jurisdikcii dvora), v ktorej prijímajú jurisdikciu dvora pre určitú kategóriu prípadných budúcich sporov, alebo *jednostranným opčným prehlásením* podľa čl. 36 ods. 2 štatútu. Opčné prehlásenie je záväzné za podmienky reciprocity, t. j. voči tým štátom, ktoré učinili rovnaké prehlásenia. Platnosť takéhoto opčného prehlásenia možno obmedziť na určité obdobie, spravidla päť alebo desať rokov, alebo ho viazať na istú podmienku, napr. že rovnaké prehlásenie učiní určitý počet štátov alebo určité vymenované štáty (ods. 3 toho istého článku).

Za právne spory, o ktorých možno vydať takéto jednostranné opčné prehlásenie, považuje štatút spory o výklad niektorých medzinárodných zmlúv, o ktorúkoľvek otázku medzinárodného práva, o existenciu skutočnosti, ktorá keby bola preukázaná, by zakladala porušenie medzinárodného záväzku, a spory o povahu alebo rozsah náhrady škody za takéto porušenie.

Tento článok štatútu neuvádza iné podmienky, ktorými by štáty mohli obmedziť platnosť svojho opčného prehlásenia, avšak štáty často pripojujú k svojim prehláseniam rôzne „výhrady“, ktorými sa praktická účinnosť takýchto prehlásení *značne zužuje*.

Napríklad Spojené štáty prijali v roku 1946 obligatórnu jurisdikciu dvora s výhradou, ktorá vylučuje príslušnosť dvora v sporoch, týkajúcich sa vecí, ktoré svojou podstatou patria do vnútornej jurisdikcie Spojených štátov tak, ako ju vymedzujú samé Spojené štáty. Tým vlastne odňali dvoru právo, ktoré mu prináleží podľa čl. 36 ods. 6 štatútu, rozhodovať o takejto otázke ako predbežnej samemu, a nie sporovými stranami.

Súhlas s príslušnosťou Medzinárodného súdneho dvora pre určitý spor môže byť daný i *mlčky* (konkludentne). O štáte, ktorý sa pustil do prejednávania svojho sporu pred dvorom bez toho, že by si uplatnil námietku jeho nepríslušnosti, sa má za to, že uznal konkludente príslušnosť dvora.

Okrem rozhodovania sporov medzi štátmi je dvor oprávnený vydávať na žiadosť niektorých medzinárodných organizácii *poradné posudky (advisory opinion) o právnych otázkach, súvisiacich s jej činnosťou* (čl. 65 štatútu). Takéto oprávnenie má Valné zhromaždenie OSN a BR OSN a medzinárodné odborné organizácie pridružené k OSN, ktoré na to splnomocnilo valné zhromaždenie. Zatiaľ toto oprávnenie využila Medzinárodná organizácia práce, Medzinárodná námorná organizácia a Svetová zdravotnícka organizácia. O poradné posudky však v žiadnom prípade *nesmú* dvor žiadať *štáty ani jednotlivci*.

3. Sporové konanie

Konanie pred dvorom prebieha buď ako *sporové* alebo *posudkové*. Dvor prerokoval do roku 2017 celkom 116 vecí. V 94 prípadoch šlo o spory a v 22 prípadoch o posudky.

Sporové konanie pred dvorom sa začína buď oznámením kompromisu, alebo písomnou žalobou. V prípade žaloby podanej jednou sporovou stranou je však príslušnosť dvora daná iba vtedy, ak sa žalovaná strana už skôr podrobila jurisdikcii dvora zmluvou alebo opčným prehlásením podľa čl. 36 štatútu. Žalovaná strana však môže prijať jurisdikciu dvora tiež tým, že sa pustí po podaní žaloby do prerokovania sporu, i keď to nebola povinná urobiť.

Ak odmietne druhá strana v spore zúčastniť sa na procesných úkonoch, aj keď prijala jurisdikciu dvora, môže dvor na žiadosť prvej strany vyniesť rozsudok pre omeškanie. Dvor však musí vopred určiť svoju príslušnosť a zistiť skutkovú i právnu odôvodnenosť návrhu žalobcu.

Konanie pred dvorom sa delí na *písomné a ústne*. Písomné konanie pozostáva v tom, že stranám sa posielajú prostredníctvom kancelárie dvora spisy, odpovede a dôkazy. Počas ústneho konania dvor vypočuje splnomocnencov, poradcov a právnych zástupcov sporových strán, ako i svedkov a znalcov.

Dvor rozhoduje spory medzi štátmi *na základe práva*. Podľa čl. 38 štatútu berie za *podklad* svojho rozhodovania: a) medzinárodné zmluvy, a to všeobecné i partikulárne, ktoré stanovujú pravidlá, výslovne uznané sporovými stranami; b) medzinárodný obyčaj, ako dôkaz všeobecnej praxe, uznávanej za právo; c) všeobecné zásady práve, uznávané civilizovanými národmi; d) súdne rozhodnutia a učenie najkvalifikovanejších autorov ako podporný prostriedok na určovanie právnych pravidiel.

Na základe dohody sporových strán môže dvor rozhodnúť spor na základe *spravodlivosti* (lat. *ex aequo et bono*) podľa čl. 36 ods. 2 štatútu. Dvor však zatiaľ žiadny medzištátny spor takýmto spôsobom nerozhodol.

Dvor sa uznáva prostou *väčšinou prítomných sudcov*. Pri rovnosti hlasov rozhoduje hlas predsedu alebo sudcu, ktorý predsedu zastupuje. Porady dvora sú *neverejné*.

Rozsudok dvora je *konečný a bez odvolania* (čl. 60 štatútu). Rozsudok uvádza dôvody, na ktorých je založený. Obsahuje mená sudcov, ktorí sa zúčastnili na rozhodovaniach (čl. 56).

Ak rozsudok nevyjadruje vcelku alebo sčasti jednomyselný názor sudcov, má každý sudca podľa čl. 57 právo pripojiť k nemu *zvláštne názory* (*separate opinion*).

Rozsudok podpisuje predseda a tajomník (*registrar*) dvora. Rozsudok sa vyhlasuje na verejnom zasadaní dvora (čl. 58 štatútu).

Ak dôjde medzi stranami k sporu o zmysel a dosah rozsudku, dvor ho vyloží na žiadosť ktorejkoľvek sporovej strany (čl. 60).

Ako mimoriadny opravný prostriedok pripúšťa štatút *obnovu konania*. Je možná v prípade, že vyšli najavo skutočnosti rozhodujúceho významu, ktoré v čase vydania rozsudku neboli známe dvoru ani strane, ktorá sa ich dovoláva. Žiadosť o obnovu konania musí byť podaná do šiestich mesiacov potom, čo vyšli najavo neznáme skutočnosti, najneskôr však do 10 rokov po vyhlásení rozsudku (čl. 61).

Rozsudky dvora sú pre sporové strany *záväznú* (čl. 59). Povinnosť splniť rozsudok dvora stanovuje výslovne okrem štatútu dvora i čl. 94 Charty OSN. Právne nároky, vyplývajúce pre sporové strany z rozsudku dvora, zaisťujú okrem základnej povinnosti štátu splniť poctivo svoje medzinárodnoprávne záväzky i všeobecne dovolené spôsoby donútenia podľa medzinárodného práva za porušenia medzinárodného záväzku, hlavne represálie (protopatrenia).

Zvláštny spôsob vynútenia zavádza okrem toho čl. 94 ods. 2 charty. Podľa neho sa v prípade nesplnenia rozsudku dvora môže poškodená strana obrátiť na *BR OSN*. Tá je oprávnená, ak to bude pokladať za nutné, *vydať odporúčania alebo rozhodnúť, aké opatrenia majú byť uskutočnené, aby bol rozsudok vykonaný*.

Tieto ustanovenia charty však z *BR OSN* nevytvárajú nejaký exekučný orgán dvora. Rada by mala podniknúť kroky na vykonanie rozsudku len v prípade, že by boli dané všeobecné podmienky, za ktorých môže *BR OSN* podľa charty konať. Na to, aby napríklad prijala rozhodnutie o donucovacích opatreniach, musela by predtým dospieť k záveru, že nesplnením rozsudku by vzniklo vážne nebezpečenie pre medzinárodný mier a bezpečnosť.

4. Posudkové konanie

Posudkové konanie sa začína *písomnou žiadosťou* oprávneného medzinárodného orgánu alebo organizácie. V žiadosti má byť vymedzená otázka, o ktorej má dvor dať svoj poradný posudok, a majú k nej byť priložené všetky doklady, ktoré môžu otázku objasniť (čl. 65 Štatútu).

Žiadosti sa môžu týkať len *právnych otázok*, ktoré vznikli v *obore činnosti* príslušného medzinárodného orgánu alebo organizácie (čl. 96 charty). Nesmie ísť o politické otázky.

O začiatku každého posudkového konania informuje tajomník dvora všetky štáty a iné príslušné organizácie, oprávnené vystupovať pred dvorom. Sú to predovšetkým členské štáty príslušnej organizácie. Ak má dvor za to, že niektorý z týchto štátov alebo niektorá medzinárodná organizácia by mohli poskytnúť dvoru informácie o prerokovanej veci, vyzve ich, aby podali svoje pripomienky písomne alebo priamo v priebehu ústneho konania (čl. 66 štatútu).

Posudkové konanie sa riadi ustanoveniami štatútu, ktoré platia pre sporové veci, pokiaľ ich dvor uzná za použiteľné (čl. 68 štatútu).

Posudky dvora sa vyhlasujú na verejnom zasadaní. O jeho konaní sú však uzrozmnení generálny tajomník OSN, jej členské štáty, ako i iné štáty a organizácie,

ktorých sa prerokúvaná otázka týka (čl. 67). Medzinárodný súdny dvor vydal do roku 2017 dvadsať dva poradných posudkov.

Poradné posudky dvora sú síce z formálneho hľadiska *právne nezáväznú* pre orgány a organizácie, ktoré si ich vyžiadali. Majú však značnú odbornú a morálnu váhu, hlavne keď vyjadrujú jednomyselný názor celého sudcovského zboru. Väčšinu z nich preto tie medzinárodné orgány a organizácie, ktoré o ne požiadali Medzinárodný súdny dvor, prijali a podľa nich sa riadili.

II. MEDZINÁRODNÝ TRIBUNÁL PRE MORSKÉ PRÁVO

Medzinárodný tribunál preorské dno (International Tribunal for the Law of Sea) bol ustanovený Dohovorom OSN o morskom práve z roku 1982. *Sídlo* tribunálu je v Hamburgu.

1. Zloženie

Tribunál sa *skladá* z 21 nezávislých členov. Sú volení z osôb, ktoré sa tešia najlepšej povesti pre nestrannosť a bezúhonnosť a sú uznanými znalcami v obore morského práva. V tribunále ako celku musí byť zaistené zastúpenie hlavných právnych systémov sveta („*representation of the principal legal systems of the world*“) a spravodlivé zemepisné rozdelenie („*equitable geographical distribution*“). K ustanoveniu tribunálu sa vyžaduje kvórum jedenástich zvolených členov.

Členovia tribunálu sa *volia* na schôdzke zmluvných strán tajným hlasovaním. Funkčné obdobie trvá deväť rokov a sudcovia môžu byť znovu zvolení. Členovia tribunálu používajú pri výkone svojich funkcií diplomatické výsady imunity.

Člen tribunálu *nesmie* zastávať politickú alebo správnu funkciu ani byť aktívne združený alebo finančne zainteresovaný v činnosti podniku, ktorý sa zaoberá prieskumom alebo ťažbou morských zdrojov alebo zdrojov morského dna alebo iným obchodným využívaním mora alebo morského dna.

2. Kompetencia

Prístup k tribunálu (*access to the Tribunal*) majú všetky zmluvné štáty dohovoru a i „iné osoby“, ktorými sa rozumejú medzinárodné organizácie.

Príslušnosť tribunálu (*jurisdiction of the Tribunal*) sa vzťahuje na všetky spory a žaloby, týkajúce sa *výkladu alebo aplikácie dohovoru*, predložené v súlade s ním a na otázky stanovené v ktorejkoľvek inej dohode, ktorá odkazuje na príslušnosť tribunálu. Tribunál pri rozhodovaní *aplikuje* dohovor a iné pravidla medzinárodného práva, ktoré s ním nie sú nezlučiteľné.

3. Konanie

Tribunál *zasadá* spravidla v sídle tribunálu. Môže však zasadať a vykonávať svoju funkciu inde, ak to bude považovať za žiaduce.

Spory sa *predkladajú* tribunálu buď oznámením zvláštnej dohody o predložení sporu, alebo písomnou žalobou zaslanou tajomníkovi tribunálu. Tajomník oznámi zvláštnu dohodu všetkým dotknutým stranám i všetkým ostatným zmluvným stranám.

Pojednávanie riadi predseda tribunálu alebo podpredseda. Pojednávanie je verejné, pokiaľ tribunál nerozhodne inak alebo strany nepožiadajú o to, aby bola verejnosť vylúčená.

Tribunál prijíma *uznesenia* v priebehu sporu, určuje formy a lehoty, v ktorých každá strana musí vykonať konečné návrhy. Vykonáva rovnako všetky potrebné opatrenia vo veci dôkazného konania.

Ak sa jedna strana *nedostaví* k tribunálu alebo vôbec nezačne svoj spor, môže druhá strana požiadať tribunál, aby pokračoval v konaní a aby vyniesol rozsudok. V takomto prípade sa musí tribunál pred vyneseníím svojho rozsudku presvedčiť, že je príslušný k prerokúvaniu sporu a že prednesený nárok je skutkovo a právne odôvodnený.

O všetkých otázkach *rozhoduje* tribunál väčšinou hlasov prítomných členov. Pri rovnosti hlasov rozhoduje hlas predsedu alebo toho člena tribunálu, ktorý ho zastupuje.

Tribunál musí v *rozsudku* uviesť dôvody, na ktorých je založený. Rozsudok obsahuje mená členov tribunálu, ktorí sa zúčastnili rozhodovania. Ak rozsudok vcelku alebo sčasti nevyjadruje jednomyselný názor všetkých členov tribunálu má každý člen právo pripojiť k nemu svoj zvláštny názor (*separate opinion*).

Ak sa niektorý zmluvný štát domnieva, že rozhodnutím konkrétneho sporu by mohol byť dotknutý nejaký jeho právny záujem, môže tribunál požiadať o prívolenie k *intervencii* (*to be permitted to intervene*). Ak vyhovie tribunál takejto žiadosti, bude jeho rozhodnutie v spore záväzné pre intervenujúci štát, pokiaľ ide o otázky, v ktorých intervenoval.

Ak pôjde o výklad alebo aplikáciu dohovoru alebo niektorej medzinárodnej dohody, oznámi to tajomník všetkým zmluvným štátom. Každý zmluvný štát má právo intervenovať v konaní. Ak použije toto právo, je pre neho výklad daný rozsudkom rovnako záväzný ako pre sporové strany.

Rozhodnutie tribunálu je *konečné* (*final*) a pre všetky strany sporu *záväzné* (*shall be complied with by all the parties to the dispute*). Ak dôjde medzi stranami k sporu o zmysle alebo rozsahu rozhodnutia (*meaning or scope of the decision*), tribunál ho vyloží („*shall construe it*“) na žiadosť ktorejkoľvek strany.

Vlastné náklady (*its own costs*) sporu nesie každá sporová strana, iba žeby tribunál rozhodol inak. *Náklady* tribunálu nesú *zmluvné štáty* Dohovoru OSN o morskom práve a Medzinárodná organizácia pre morské dno.

4. Špecializované komory

Tribunál zriaďuje dva *druhy špecializovaných komôr* (senátov). Jednak stálu *Komoru pre spory týkajúce sa morského dna (Seabed Dispute Chamber)*, zloženú z jedenástich členov tribunálu. Komoru zakladá sedem sudcov. Komora si sama môže vytvoriť *komory ad hoc*, zložené z jej troch členov.

Prístup ku komore majú zmluvné štáty, Medzinárodná organizácia pre morské dno, podnik, štátne podniky a súkromné právnické osoby, zaoberajúce sa prieskumom alebo ťažbou z morského dna: komora preto rozhoduje tak spory medzištátne, ako aj spory občianskoprávne, čo je dané zvláštnosťami súkromného podnikania na morskom dne.

Komora aplikuje pri rozhodovaní sporov o výklad alebo aplikáciu pravidiel o morskom dne popri dohovore a pravidlách medzinárodného práva, ktoré nie sú s dohovorom v rozpore, i pravidlá, smernice a procedúry Medzinárodnej organizácie pre morské dno a ustanovenia kontraktov, týkajúcich sa činností na morskom dne.

Rozhodnutia komory sú *vykonateľné na území zmluvných štátov* rovnako ako rozsudky alebo nariadenia najvyššieho súdu zmluvného štátu, na ktorého území sa vykonateľnosť požaduje.

Druhú skupinu predstavujú *zvláštne komory (special chambers)* pre určité kategórie morských sporov, týkajúce sa prieskumu a využívania morského dna pod širým morom. Sú zložené z troch alebo viacerých volených členov tribunálu. Ich rozsudky platia, akoby boli vynesené Tribunálom.

III. EURÓPSKY DOHOVOR O MIEROVOM UROVNÁVANÍ SPOROV

Európsky dohovor o mierovom urovnaní sporov (European Convention for the Peaceful settlement of disputes) bol dohodnutý medzi členskými štátmi Rady Európy v roku 1957 (UNTS, zv. 320, str. 243).

Dohovor je založený na rozlišovaní *právnych sporov*, ako sú definované v čl. 36 ods. 2 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora a v *iných sporoch* (t. j. neprávnych).

Pokiaľ ide o *spory* (t. j. spory, ktoré sa týkajú: výkladu niektorej zmluvy; ktorejkoľvek otázky medzinárodného práva; existencie akejkoľvek skutočnosti, ktorá, ak by bola preukázaná, zakladala by porušenie niektorého medzinárodného záväzku; druhu alebo rozsahu náhrady, ktorú je nutné dať za porušenie niektorého medzinárodného záväzku), zmluvné strany sa zaviazali, že prijmu *obligatórnu jurisdikciu Medzinárodného súdneho dvora*. Bez ohľadu na tento záväzok sa však

môžu dohodnúť, že sa uchýlia vopred ku *zmierovacej procedúre*. Pokiaľ by to nevedlo k úspechu, nastúpilo by konanie pred Medzinárodným súdnym dvorom.

Pokiaľ ide o spory (t. j. neprávne), dohovor predpokladá nasledujúce prostriedky mierového urovnania: *zmierovacie konanie*, iba ak by sa sporové strany dohodli na odovzdaní sporu rozhodcovskému tribunálu bez predchádzajúceho využitia konciliácie, a *arbitráž* pre všetky neprávne spory, ktoré neboli urovnané zmierovacím konaním, pretože strany sa nedohodli na predbežnom zmierovacom konaní alebo pretože zmierovacie konanie nevedlo k úspechu.

Podľa ustanovenia dohovoru nie je možné, aby zmluvný štát neprijal obligatórnu jurisdikciu Medzinárodného súdneho dvora. Môže však pri uložení ratifikačnej listiny prehlásiť, že nebude viazaný ustanovením dohovoru, ktorý upravuje arbitráž, alebo ustanoveniami týkajúcimi sa tak arbitráže, ako aj zmierovacieho konania.

Ak sa sporové strany dohodnú, že použijú *iný prostriedok mierového urovnania* (napr. priame rokovanie), neaplikujú sa na ich spor ustanovenia dohovoru.

V spore *zmiešanej povahy*, čiže v takom, ktorý má právne a iné (neprávne) elementy, má každá sporová strana právo požadovať, aby *zmierovaciemu konaniu predchádzalo súdne riešenie* právnych otázok.

Zmierovacie konanie prebieha pred stálou zmierovacou komisiou, ak ju sporové strany ustanovili, alebo pred zvláštnou zmierovacou komisiou. Spôsob ich vytvorenia je v dohovore upravený. Strany sa však môžu dohodnúť na inom spôsobe ustanovenia zmierovacej komisie. Spory môžu byť predkladané zvláštnym zmierovacím komisiám dohodou oboch strán alebo na žiadosť jednej z nich.

Úlohou komisie je objasniť sporné otázky a v tom účele zhromaždiť všetky potrebné informácie vyšetrovaním alebo inými prostriedkami. Má sa usilovať o to, aby strany dosiahli dohodu. Preto po preskúmaní prípadu môže komisia strany informovať o vhodných podmienkach urovnania. Stanoví im lehotu, v ktorej sa majú rozhodnúť.

Komisia spíše *protokol*, v ktorom uvedie, že strany dospeli k dohode a za akých podmienok alebo že nebolo možné dosiahnuť urovanie sporu. Komisia sa uznáva *väčšinou* hlasov za prítomnosti všetkých jej členov. Protokol sa nemá zmieňovať o tom, či uznesenie bolo prijaté jednomyseľne alebo väčšinou hlasov.

Arbitrážne konanie sa uskutočňuje pred rozhodcovským tribunálom. Dohovor stanovuje dispozitívne pravidlá o zložení arbitrážneho tribunálu. Strany vypracujú zvláštnu dohodu, v ktorej vymedzia predmet sporu a určia pravidla konania. Pokiaľ sa strany nedohodnú inak, rozhoduje tribunál *ex aequo et bono*, avšak so zreteľom na všeobecné zásady medzinárodného práva a s prihliadnutím na zmluvné záväzky sporových strán a ku konečným rozhodnutiam medzinárodných tribunálov, ktoré sú pre sporové strany záväzné.

Každá zmluvná strana musí *splniť rozhodnutie* Medzinárodného súdneho dvora alebo výrok rozhodcovského tribunálu v každom spore, ktorého je stranou. Ak jedna

zo strán tento záväzok nesplní, môže sa druhá strana obrátiť na Výbor ministrov Rady Európy. Ten, ak zistí, že je to nutné, môže prijať *odporúčanie na zistenie splnenia* takéhoto rozhodnutia. Odporúčanie sa prijíma dvojtretinovou väčšinou.

Dohovor je otvorený na podpis všetkým členským štátom Rady Európy. Zmluvná strana môže *vypovedať* tento dohovor najskôr po piatich rokoch od lehoty, kedy nadobudol pre vypovedajúci štát platnosť. Každá zmluvná strana, ktorá by prestala byť členom Rady Európy, prestane byť do roka tiež stranou dohovoru.

Kontrolne otázky :

Druhy prostriedkov urovnávania medzinárodných sporov.

Priame diplomatické rokovania.

Dobré služby a sprostiekovania.

Vyšetrovacie a zmierovacie knanie.

Medzinárodné rozhodcovské konanie.

Medzinárodné súdne konanie.

VII. kapitola

PRÁVO OZBROJENÉHO KONFLIKTU

§ 1. MEDZINÁRODNOPRÁVNA REGULÁCIA OZBROJENÝCH KONFLIKTOV

Vojnovým právom v širokom zmysle slova (lat. *ius belli*) sa podľa tradičného medzinárodného práva vysvetľovalo celé *zvláštne odvetvie* medzinárodného práva, obsahujúce všetky pravidlá týkajúce sa vojny. Toto odvetvie zahŕňalo jednak právo na vojnu (lat. *ius ad bellum*) a právo platné v priebehu vojny (lat. *ius in bello*). Dnes sa toto odvetvie skôr označuje *presnejšie ako právo ozbrojených konfliktov*. V ďalšom výklade budeme viac-menej používať tradičný názov, pretože často lepšie vystihuje rôzne právne vzťahy, ktoré v súvislosti s vojnou vznikajú.

Právo na vojnu tvorili pravidlá, upravujúce spôsoby realizácie subjektívneho práva štátu siahnuť po vojne. Až do prvej svetovej vojny v medzinárodnom práve platilo, že každý štát mohol *kedykoľvek siahnuť po zbrani* pri vymáhaní svojich nárokov voči inému štátu, pri riešení sporov s inými štátmi alebo pri vykonávaní svojej zahraničnej politiky.

Toto subjektívne právo štátu konať iniciatívne, t. j. ako prvý začať vojnu, pokladané prv za jedno zo základných práv štátu, bolo po prvej svetovej vojne postupne obmedzované a nakoniec *zrušené zákazom útočnej vojny*, obsiahnutým v Briand-Kelloggovom pakte z roku 1928 a v čl. 2 ods. 4 Charty OSN.

Štáty sú odvtedy oprávnené siahnuť po vojenskej sile proti druhému štátu len v troch prípadoch:

- ak sa zúčastnia na ozbrojenej akcii proti útočníkovi na *základe rozhodnutia Bezpečostnej rady OSN* podľa kapitoly VII Charty OSN,
- ak sa zúčastnia na vojenskej akcii proti útočníkovi v *rámci regionálnej organizácie*, keď na to boli BR OSN splnomocnené,
- pri výkone práva individuálnej alebo kolektívnej *sebaobrany* proti ozbrojenému útoku druhého štátu podľa čl. 51 Charty OSN.

Tento vývoj viedol k tomu, že z pôvodného subjektívneho práva na vojnu vôbec, teda i útočnú, zostalo po zákaze použiť vojenské sily, len právo štátu *viest' obrannú vojnu*.

Právo za vojny nebolo vojnovým právom v užšom zmysle, bolo len súhrnom pravidiel, stanovujúcich práva a povinnosti bojujúcich štátov v priebehu ozbrojeného konfliktu.

V súvislosti so zákazom útočnej vojny sa vo vede medzinárodné právo prejavili pochybnosti o tom, či si doteraz platné pravidlá vojnového práva v užšom zmysle podržia platnosť i naďalej. Zákazom útočnej vojny sa totiž rozpadol dosiaľ tradičný pojem vojny, nerozlišujúci medzi útočiacim a brániacim sa štátom, na dva právne úplne odlišné pojmy: *útočnú vojnu a ozbrojenú sebaobranu*, resp. ozbrojené akcie BR OSN alebo regionálnej organizácie. *Útočná vojna* je medzinárodným právom zakázaná a kvalifikovaná ako *najťažší medzinárodný zločin*. *Obranná vojna a vojenské akcie* bezpečnostnej rady alebo regionálnej organizácie sa, naopak, považujú za *legálne*.

Niektorí autori za týchto nových okolností poukazovali na to, že by bolo absurdné, keby medzinárodné právo poskytovalo ochranu štátu, ktorý sa svojím ozbrojeným útokom dopustil medzinárodného zločinu a zaistovalo mu rovnaké právne postavenie ako jeho napadnutej obeti. Vyskytol sa tiež názor, že pravidlá vojnového práva, ktoré boli vytvorené v čase, keď vojna bola všeobecne legálna, sa nemôžu vzťahovať na ozbrojené akcie, vykonávané organizáciou kolektívnej bezpečnosti. Jej ozbrojené akcie nemôžeme totiž považovať za tradičnú vojnu medzi jednotkami organizácie kolektívnej bezpečnosti a útočníkom. Sú to donucovacie akcie členov celosvetovej alebo oblastnej organizácie kolektívnej bezpečnosti proti útočníkovi. Niektorí autori uvádzali, že pri takýchto medzinárodných akciách nemusia jednotky organizácie vôbec dodržiavať zákaz spôsobu vedenia vojny a používania istých zbraní. Podľa týchto úvah *stratilo vojnové právo v užšom zmysle (ius in bello) svoje miesto v systéme medzinárodného práva*.

Tieto názory sa však ukázali ako *teoreticky chybné a ani medzinárodná prax ich nepotvrdila*. Predtým, žiaľ, i po druhej svetovej vojne, aj napriek tomu, že mnohí teoretici s tým nepočítali, dochádzalo z najrôznejších príčin k desiatkam ozbrojených konfliktov jednak medzi štátmi (napr. Irak s Iránom), medzi nesamosprávnymi územiaми a koloniálnymi mocnosťami (napr. niektoré portugalské kolónie v Afrike verzus metropoly), a tiež vo vnútri štátu, ktoré mohli ohroziť alebo ohrozili medzinárodný mier a bezpečnosť. Posledný druh ozbrojených konfliktov sa prejavoval v podobe občianskej vojny (napr. v Angole, Sýrii), násilného zvrhnutia vlády (napr. vojenské puče v Latinskej Amerike a Afrike) alebo pokusov o secesiu časti územia a vytvorenie nového štátu (napr. odtrhnutie Bangladéša od Pakistanu alebo odtrhnutie Slovinska a Chorvátska od juhoslovenskej federácie).

V mnohých takýchto ozbrojených konfliktoch *nebolo vždy ľahké a právne možné rozlíšiť a určiť agresora a napadnutý štát*. Napríklad pri opakovaných ozbrojených konfliktoch medzi Indiou a Pakistanom alebo Izraelom a susednými arabskými štátmi obviňovala jedna strana druhú zo zakázanej agresie a sama sa vydávala za štát legálne vykonávajúci svoje prirodzené právo sebaobrany. Pritom ani BR OSN, ktorá je na základe zmocnenia všetkých členských štátov OSN výlučne oprávnená záväzne určiť, že došlo k agresii, nebola schopná v podobných prípadoch prijať zodpovedajúce rozhodnutie. Nejednotný postoj stálych členov, keď niektorí alebo jeden z nich považoval štát A za útočníka a štát B za brániaci sa, zatiaľ čo iní alebo druhí z nich považovali za útočníka štát B a za brániaci sa štát A, totiž znemožnil prijať príslušný návrh, lebo nebola splnená nevyhnutná domnienka jednomyselnosti stálych členov pri

rozhodovaní podľa kapitoly VII charty o akciách pri ohrození mieru, porušení mieru alebo pri útočných činoch.

Ukázalo sa, že i v spomenutých prípadoch malo medzinárodné spoločenstvo záujem na tom, aby spôsoby vedenia nelegálnej útočnej vojny, rovnako ako legálnej obrannej vojny a ozbrojené akcie BR OSN alebo ňou splnomocnených regionálnych organizácií *boli udržiavané v určitých medziach určených tradičnými zákonmi a obyčajami vojny*. Prekročenie týchto medzí útočníkom považuje súčasné všeobecné medzinárodné právo za zvláštny medzinárodný zločin, *vojnový zločin*, odlišný od zločinu proti mieru, t. j. prípravy, osnovania, organizovania a vykonávania útočnej vojny.

Zákony a obyčaje vojny týkajúce sa spôsobov vykonávania vojnového násillia, či ich vykonáva tá, alebo druhá bojujúca strana, vyžadujú rešpektovanie zásad *ľudskosti* (humanity). Ich dodržiavanie sa predpokladá tak u útočníka, ako aj na strane brániaceho sa štátu alebo organizácie kolektívnej bezpečnosti. Objektívne je však dodržiavanie zásad humanity útočníkom *výhodnejšie pre napadnutú krajinu alebo jednotky organizácie kolektívnej bezpečnosti*. Znemožňuje totiž útočníkovi, aby svoje výboje realizoval akýmkoľvek technicky možnými, pritom však nehumánymi spôsobmi a prostriedkami vedenia vojny a aby nakladal svojvoľne s obeťami vojny, t. j. s civilným obyvateľstvom na okupovanom území a s vojenskými príslušníkmi napadnutého štátu alebo organizáciou kolektívnej bezpečnosti, ktorí padli do ich zajatia. Dôležitá je tiež tá okolnosť, že i vnútroštátne ozbrojené konflikty sú v obmedzenej miere regulované zákonmi a obyčajami vojny, najmä pokiaľ ide o požadované uplatnenie zásady humanity (čl. 3 ženevských dohovorov z roku 1949).

Treba si najmä všimnúť, že po druhej svetovej vojne došlo k ďalšiemu rozvoju práva ozbrojených konfliktov smerom k jeho podrobnejšej právnej úprave a väčšej humanizácii. V roku 1949 boli doplnené štyri ženevské dohovory o ochrane obetí vojny, v roku 1954 bol schválený Dohovor o ochrane kultúrnych pamiatok počas ozbrojených konfliktov, v roku 1961 prijalo Valné zhromaždenie OSN Deklaráciu o zákaze použitia nukleárnych a termonukleárnych zbraní a v roku 1977 boli v Ženeve podpísané dva dodatkové protokoly k ženevským dohovorom z roku 1949. O ďalší vývoj práva ozbrojených konfliktov sa okrem *Medzinárodného výboru Červeného kríža v Ženeve* stará i *Valné zhromaždenie OSN*. To na svojom XXVI. zasadnutí v roku 1971 uvítalo pokrok dosiahnutý Medzinárodným výborom Červeného kríža pri novom potvrdzovaní a rozvíjaní medzinárodného humanitného práva počas ozbrojených konfliktov. Odporučilo mu, aby svoju ďalšiu prácu *zamerlal predovšetkým na:*

a) zaistenie lepšej aplikácie existujúcich pravidiel vojnového práva, najmä haagskych dohovorov z rokov 1899 a 1907, Ženevského protokolu z roku 1925 a štyroch ženevských dohovorov z roku 1949, vrátane posilnenia systému ochranných mocností;

b) nové potvrdenie a rozvoj príslušných pravidiel a iných opatrení na zlepšenie ochrany civilného obyvateľstva počas ozbrojeného konfliktu, vrátane

obmedzenia určitých spôsobov vedenia boja a druhov zbraní obzvlášť nebezpečných pre civilné obyvateľstvo;

- c) vyvinutie noriem, ktoré by zvýšili ochranu bojujúcich proti koloniálnej a cudzej nadvláde, okupácii a rasistickým režimom;
- d) rozvoj pravidiel upravujúcich postavenie a ochranu kombatantov (*podľa medzinárodného práva príslušník ozbrojených síl, ktorý plní určité vojenské úlohy a preto podľa medzinárodných noriem má právo na ochranu v prípade zranenia, zajatia a pod.*), ako i ľudské zaobchádzanie s nimi, počas medzinárodných a iných ozbrojených konfliktov a rozvoj pravidiel, týkajúcich sa partizánskej vojny;
- e) vypracovanie dodatkových pravidiel o ochrane ranených a chorých vojakov (dokument OSN A/RES/2853/XXVI).

Všetko teda nasvedčuje tomu, že i po zákaze útočnej vojny si toto odvetvie medzinárodného práva *zachováva naďalej dôležité miesto v systéme súčasného všeobecného medzinárodného práva.*

I. DEFINÍCIA AGRESIE

Vypracovanie *definície agresie* sa stalo, po zriadení Spoločnosti národov ako organizácie svetovej kolektívnej bezpečnosti, jednou z jej najdôležitejších úloh. Naliehavosť takejto definície sa ešte zvýšila po uzatvorení Briand-Kellogovho paktu v roku 1928, ktorý zakázal vojnu ako prostriedok národnej politiky a riešenia medzinárodných sporov. Aby bolo možné správne interpretovať a aplikovať príslušné ustanovenia tohto paktu, bolo nutné *vyjasniť a upresniť, čo je potrebné rozumieť pod ním zakázanou vojnou.*

Po dlhom a náročnom rokovaní sa podarilo na konferencii o odzbrojení, zvolanej Spoločnosťou národov v roku 1933, vypracovať definíciu agresie. Tá potom bola prevzatá do dvojstranných zmlúv Sovietskeho zväzu s jeho susedmi. Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu a v Tokiu aplikoval túto definíciu na prípravu, organizovanie a vykonávanie útočných činov Nemecka a Japonska a dospel k záveru, že obidva tieto štáty sa dopustili najťažšieho medzinárodného zločinu, a to zločinu proti mieru.

OSN sa definíciou agresie zaoberala po roku 1950 v súvislosti s kórejskou vojnou. Sovietsky zväz vtedy predložil návrh novej rozšírenej definície agresie. V ovzduší panujúcej studenej vojny však nemalo prerokovanie tejto otázky nádej na úspech.

V roku 1967 sa valné zhromaždenie vrátilo k tejto záležitosti. Jeho XXII. zasadnutie toho istého roku vytvorilo 18. decembra zvláštny výbor, ktorému prikázalo

vypracovať návrh definície agresie (dokument OSN A/RES/2330/XXII). Výbor zasadal každoročne v rokoch 1968 až 1974. Pripravil návrh, ktorý schválilo valné zhromaždenie 14. decembra 1974 (dokument OSN A/RES/3314/XXIX).

Definícia agresie je obsiahnutá v prílohe k tejto rezolúcii. V nej valné zhromaždenie vyzvalo všetky štáty, aby sa vyhýbali všetkým útočným činom a iným spôsobom použitia sily, ktoré sú v rozpore s Chartou OSN a Deklaráciou zásad medzinárodného práva, týkajúcou sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi v súlade s chartou. Upozornilo BR OSN na túto definíciu a odporučilo jej, aby k nej prihliadala pri rozhodovaní o tom, či došlo k agresii.

V obsiahlej preambule valné zhromaždenie pripomenulo, že jedným zo základných cieľov OSN je *udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť a konať účinné opatrenia na zabránenie alebo odstránenie ohrozenia mieru*. Konštatovalo, že podľa charty patrí do právomoci BR OSN, aby určila, či došlo k takémuto porušeniu mieru alebo útočnému činu a aby potom odporučila alebo rozhodla, aké opatrenie treba urobiť podľa čl. 41 a 42 charty na udržanie alebo obnovenie mieru a bezpečnosti.

Zdôraznilo, že *agresia* je najväznejšia a najnebezpečnejšia forma protiprávneho použitia sily, ktorá v súčasných podmienkach existencie rôznych druhov zbraní hromadného ničenia môže viesť ku svetovému konfliktu so všetkými jeho katastrofálnymi dôsledkami. Preto je práve teraz potrebné definovať agresiu. Prijatie definície agresie podľa názoru valného zhromaždenia odradí potenciálneho útočníka, zjednoduší určenie agresívnych činov a uľahčí použitie účinných opatrení na potlačanie agresie. Zvýši ochranu práv a zákonných záujmov obetí agresie a možnosť poskytnúť im vojenskú pomoc zo strany OSN alebo ostatných štátov.

Či došlo k agresii, alebo nie, treba *skúmať vo svetle všetkých okolností konkrétneho prípadu*. Rovnako je však žiaduce, aby sa formulovali základné pravidlá takéhoto určovania a rozhodovania. Práve takéto pravidlá začlenilo valné zhromaždenie do prijatej definície agresie.

Za agresiu sa považuje *použitie ozbrojených síl štátom alebo skupinou štátov proti zvrchovanosti, územnej nedotknuteľnosti alebo politickej nezávislosti iného štátu, spôsobmi vypočítanými v tejto definícii* (čl. 1). Pritom sa za zrejmy dôkaz toho, že došlo k agresii, považuje z časového hľadiska *prvé použitie ozbrojenej sily* v rozpore s Chartou OSN. Bezpečnostná rada však môže dospieť po posudzovaní všetkých relevantných okolností i k opačnému názoru, vrátane prípadov, keď následky takéhoto použitia sily neboli dostatočne vážne (čl. 2).

Za agresívny akt sa podľa definície agresie považuje *ktorýkoľvek nasledujúci čin*, bez ohľadu na to, či predtým bola vyhlásená vojna:

- a) *invázia* alebo *útok* ozbrojených síl jedného štátu na území druhého štátu;
- b) vojenská *okupácia*, i keď len dočasná, ktorá je dôsledkom invázie alebo útoku ozbrojených síl;

- c) akékoľvek **pripojenie územia** iného štátu alebo jeho časti, pri ktorom bola použitá sila;
- d) **bombardovanie** ozbrojenými silami jedného štátu územia druhého štátu;
- e) **použitie** akýchkoľvek **zbraní** jedného štátu proti územiu druhého štátu;
- f) **blokáda** prístavov alebo pobreží jedného štátu ozbrojenými silami druhého štátu;
- g) **útok** ozbrojených síl jedného štátu na pozemné, námorné alebo letecké sily iného štátu;
- h) **použitie ozbrojených síl** jedného štátu, ktoré sa nachádzajú na území druhého štátu s jeho súhlasom, v prípade, že nedodrжали podmienky pobytu alebo dĺžky ich prítomnosti;
- ch) **konanie štátu**, ktorý povolil druhému štátu, aby použil jeho územie na spáchanie agresívneho činu proti tretiemu štátu;
 - i) **vyslanie** štátom alebo jeho menom, **ozbrojených skupín**, bánd, nepravidelných ozbrojených síl alebo žoldnierov, ktorí používajú silu, proti inému štátu v takej miere, že sa to vyrovná predchádzajúcim činom (čl. 3).

Okrem týchto spomenutých činov môže BR OSN rozhodnúť, že i iné činy môžu vyvolať agresiu (čl. 4), napr. ozbrojené akcie metropoly proti bývalému nesamosprávnemu územiu pod jeho správou (Portugalsko proti národnooslobodzovaciemu hnutiu v Angole).

Agresiu nemôže ospravedlniť žiadna politická, hospodárska, vojenská alebo iná úvaha. Útočná voja je zločinom proti medzinárodnému mieru. Zakladá medzinárodnoprávnu zodpovednosť útočníka. Žiadny územný zisk alebo nejaká špeciálna výhoda, ktorá sa dosiahla pomocou agresie, nemôže byť uznaná ostatnými štátmi za legálnu (čl. 5).

Definícia agresie, schválená Valným zhromaždením OSN, nie je ujmou na právach na sebaurčenie, slobodu a nezávislosť, ktoré patria národom nachádzajúcim sa pod cudzou alebo koloniálnou nadvládou alebo v krajinách s rasistickými režimami. Tieto národy sú oprávnené dožadovať sa pomoci od iných štátov v boji za uskutočnenie práva na sebaurčenie a tiež takúto pomoc dostávať (čl. 7).

Žiadne ustanovenie definície agresie nesmie byť interpretované tak, aby rozšírilo alebo zlúčilo rozsah článkov charty, ktoré sa týkajú zakázaného a dovoleného použitia sily (čl. 6). Pri výklade a aplikácii ustanovení definície agresie je potrebné vychádzať z toho, že sú navzájom prepojené a že každé z nich je potrebné vykladať v súvislosti s ostatnými (čl. 8).

II. ZÁKLADNÉ ZÁSADY PRÁVA OZBROJENÝCH KONFLIKTOV

Právo ozbrojených konfliktov vychádza z toho, že *cieľom vojny je násilne zlomiť ozbrojený odpor protivníka*. Na to slúži poškodzovanie protivníka všetkými účelnými spôsobmi, najmä použitím vojenskej sily. Všeobecné medzinárodného právo takúto *zásadu vojnovéj účelnosti* uznáva, i napriek tomu, že ju v žiadnej špecifickej norme výslovne nevyjadruje.

Súbežne s touto zásadou je však *vojnové právo ovládané* druhou zásadou, *zásadou právnej regulácie vojny*. Podľa nej neexistuje neobmedzené právo bojujúcich strán vzájomne si škodiť, pokiaľ ide o spôsoby a prostriedky vedenia vojny. Bojujúce strany nesmú takisto prekročiť isté medze pri výkone vojnového násillia. Čl. 22 Poriadku pozemnej vojny ustanovuje, že bojujúce strany majú obmedzené právo výberu prostriedkov, ktorými má byť nepriateľ poškodený.

V dvadsiatom storočí časť vedcov, a najmä nemeckí autori, zastávali názor, že zásada vojnovéj účelnosti prevažuje nad zásadou právnej regulácie vojny do tej miery, že táto zásada musí vždy ustúpiť pred zásadou vojnovéj účelnosti (nem. *Kriegsraison geht vor Kriegsmanier*). Túto doktrínu doviedol do obludných rozmerov nacizmus ako koncept totálnej vojny. Tieto nesprávne názory boli zväčša vyvrátené vedou ale aj praxou existencie štátov. Kodifikácia obyčajového vojnového práva koncom 19. storočia a v priebehu 20. storočia neponecháva žiadne pochybnosti o tom, že *vojnová účelnosť nesmie prevažovať nad právnymi pravidlami vedenia vojny*.

Z paralelnej platnosti oboch týchto základných zásad vojnového práva vyplýva, že všeobecným *cieľom* pravidiel *vojnového práva je zhumanizovať vojnu* a pritom neznesiteľné zlomenie odporu protivníka.

Vychádzajúc zo zásady humanity, vojnové právo obmedzuje voľnosť bojujúcich strán v dvoch smeroch:

a) **priame vojnové násillie** môže byť uplatnené iba voči kombatantom a vojenským objektom, nie však proti civilnému obyvateľstvu a civilným objektom;

b) zakazuje používať perfidne (zradné) prostriedky a také, ktoré pôsobia zbytočné utrpenie alebo škody a ktoré nie sú nevyhnutné na zlomenie odporu protivníka.

V decembri 1968 XXIII. zasadnutie Valného zhromaždenia OSN jednomyselne schválilo rezolúciu, potvrdzujúcu nasledujúce zásady, ktoré podľa uznesenia 20. medzinárodnej konferencie Červeného kríža vo Viedni z roku 1965 musia dodržiavať všetky vládne a iné orgány, zodpovedné za vedenie akcie v priebehu ozbrojeného konfliktu:

1. právo bojujúcich strán používať prostriedky na poškodenie nepriateľa nie je neobmedzené;
2. je zakázané podnikáť útoky proti civilnému obyvateľstvu;
3. musí sa vždy robiť rozdiel medzi osobami, ktoré sa zúčastňujú v konflikte a príslušníkmi civilného obyvateľstva, pričom civilné obyvateľstvo musí byť, pokiaľ je to možné, ušetrené (dokument OSN A/RES/2444/XXIII).

III. PRAMENE MEDZINÁRODNÉHO VOJNOVÉHO PRÁVA

Do polovice 19. storočia bola výlučným prameňom vojnového práva medzinárodnoprávna obyčaj. Jej pravidlá vznikali a menili sa v priebehu vojen. Základom pravidiel bolo viac-menej zachovanie vojnových obyčají, ktoré postupne nadobúdali všeobecnú právnu záväznosť. K rozsiahlej kodifikácii vojnového práva došlo na haagských mierových konferenciách v rokoch 1899 a 1907 a neskôr na konferenciách Medzinárodného Červeného kríža.

Hlavné zmluvy a dokumenty vojnové práva z *obdobia pred prvou svetovou vojnou* sú tieto:

1. Parížska deklarácia o námornom práve z roku 1865;
2. Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých v poľných armádach z roku 1864, revidovaný v roku 1906;
3. Petrohradská deklarácia o zákaze výbušných striel malého kalibru z roku 1868;
4. Dohovor o úprave zásad Ženevského dohovoru z roku 1864 pre námornú vojnu z roku 1899;
5. Dohovor o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny s priloženým Poriadkom vojny pozemnej z roku 1899;
6. Deklarácia o zákaze splošťujúcich alebo rozširujúcich sa nábojov (dum-dum) z roku 1899;
7. Deklarácia o vrhaní striel alebo výbušných látok z balónov z roku 1899;
8. Deklarácia o zákaze striel šíriacich dusivé či zhubné plyny z roku 1899;
9. Dohovor o začatí nepriateľstva z roku 1907;
10. Dohovor o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny z roku 1907;
11. Dohovor o právach a povinnostiach neutrálnych štátov a osôb v pozemnej vojne z roku 1907;
12. Dohovor o režime nepriateľských obchodných lodí na začiatku vojny z roku 1907;
13. Dohovor o premene obchodných lodí na vojenské z roku 1907;
14. Dohovor o kladení podmorských samočinných dotykových mín z roku 1907;
15. Dohovor o bombardovaní námornými silami počas vojny z roku 1907;
16. Dohovor o úprave Ženevského dohovoru pre námornú vojnu z roku 1907;
17. Dohovor o niektorých obmedzeniach koristného práva v námornej vojne z roku 1907;
18. Dohovor o právach a povinnostiach neutrálov v námornej vojne z roku 1907.

V období po prvej svetovej vojne boli dohodnuté tieto zmluvy a dokumenty vojnového práva:

1. Ženevský protokol o zákaze chemických a bakteriologických zbraní z roku 1925;
2. Ženevský dohovor týkajúci sa zaobchádzania s vojnovými zajatcami z roku 1929;
3. Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých v poľných armádach z roku 1949;
4. Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov ozbrojených síl na mori z roku 1949;
5. Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami z roku 1949;
6. Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb za vojny z roku 1949;
7. Haagsky dohovor o ochrane kultúrnych pamiatok počas ozbrojeného konfliktu z roku 1954;
8. Deklarácia o zákaze použitia nukleárnych a termonukleárnych zbraní z roku 1961 (dokument OSN A/RES/1653/XVI);
9. Dohovor o zákaze prípravy, výroby a hromadenia zásob bakteriologických (biologických) a toxických látok a o ich zničení z roku 1972;
10. Dohovor o zákaze vojnového a podobného použitia prostriedkov, ktoré majú škodlivý vplyv na životné prostredie z roku 1977;
11. Dodatkové protokoly I a II z roku 1977 k Ženevským dohovorom o ochrane obetí vojny z roku 1949;
12. Dohovor o zákaze alebo obmedzení použitia konkrétnych druhov konvenčných zbraní, ktoré môžu spôsobovať nadmerné škody alebo mať nekontrolovateľné účinky z roku 1980;
13. Protokol o neobjavených črepinách (Protokol I) z roku 1980;
14. Protokol o zákaze a obmedzení používania mín, mínoviek alebo iných prostriedkov (Protokol II) z roku 1980;
15. Protokol o zákaze alebo obmedzení používania zápalných zbraní (Protokol III) z roku 1980;
16. Dohovor o zákaze vývoja, výroby, hromadenia zásob a použitia chemických zbraní a o ich zničení z roku 1993;
17. Dohovor o zákaze používania prítipechotných min, ich hromadenia, výroby a prepravovania, ako i o ich zničení z roku 1997.

Tieto kolektívne právotvorné zmluvy a dokumenty z veľkej časti *inkorporovali* už platné obyčajové pravidlá. Ich význam spočíval tom, že *spresňovali* tieto pravidlá a *zaistovali* ich *jednotný výklad*.

Väčšina z nich zahrňovala nielen konkrétne pravidlá vedenia vojny, ale tiež formovala *obsah všeobecných zásad vojnového práva*, najmä *zásady ľudskosti*. Preto si tiež zachovali svoj právny význam i potom, čo ich konkrétne pravidlá stratili svoju aktuálnosť. Všeobecné *zásady*, obsiahnuté v týchto zmluvách a dokumentoch napomáhali *vyplňovaniu medzier*, ktoré v medzinárodnom vojnovom práve vznikali v dôsledku rozvoja vojnej techniky a zmien v charaktere vojny. Pretože išlo o kodifikáciu právnych pravidiel, ktoré už platili ako obyčajové právo, považoval sa obsah týchto zmlúv za záväzný i pre štáty, ktoré formálne neboli ich zmluvnými stranami. Pokiaľ obsahovali *nové právne pravidlá*, dochádzalo obvykle k tomu, že

nadobudli časom všeobecnú záväznosť ako obyčajové právo tým, že ich tretie štáty *neskôr uznali za záväzné ako obyčajové normy*.

Norimberský vojenský tribunál k tejto problematike vzťahu zmluvného a obyčajového vojnového práva uviedol, že zákony vojny vyplývajú (nezávisle od zmlúv) zo zvyklostí a obyčají, postupne všeobecne uznaných, z učenia právnikov a z judikatúry vojenských súdov. Medzinárodné zmluvy často len vyjadrujú a spresňujú právne zásady vojnového práva, ktoré už sú v platnosti. Konštatoval rovnako, že pravidlá pozemnej vojny, obsiahnuté v Dohovore o zákonoch a obyčajach vojny, boli uznané všetkými civilizovanými národmi a sú považované len za interpretovanie už platných zákonov a obyčají vojny (Norimberský proces, sv. II, Praha 1953, str. 491).

Pritom *zásadu ľudskosti* chápeme ako všeobecné pravidlo, ktoré ovláda celé vojnové právo. Toto pravidlo je nutné vykladať extenzívne a aplikovať ho tiež na všetky prípady, ktoré dosiaľ neboli konkrétne v zmluvách upravené. Jednoznačne túto myšlienku vyjadruje preambula Haagskeho dohovoru o zákonoch a o obyčajach pozemnej vojny takto: „Pokiaľ nebude môcť byť napísaný ucelenejší vojnový zákonník, považujú vysoké zmluvné strany za prospešné stanoviť, že v prípadoch, ktoré nie sú poňaté v ustanoveniach poriadku nimi prijatého, obyvateľstvo i bojujúce strany zostávajú pod ochranou a vládou zásad medzinárodného práva, ako to vyplýva zo zvyklostí existujúcich medzi civilizovanými národmi, zo zákonov ľudskosti a z požiadaviek verejného svedomia (tzv. Martensova klauzula nazvaná podľa ruského navrhovateľa).“

Územný rozsah platnosti zmlúv o vojnovom práve, najmä niektorých haagskych dohovorov, však môže byť *obmedzený* výslovnou doložkou o všeobecnej účasti (lat. *si omnes*). Podľa nej sú zmluvné strany takýchto zmlúv povinné dodržiavať ich len v tých prípadoch, keď ju dodržiajú všetky strany ozbrojeného konfliktu. Podobný účinok majú výhrady, ktoré pripojili niektoré štáty (napr. Veľká Británia) k Ženevskému protokolu o zákaze chemických a bakteriologických zbraní z roku 1925. Podľa tejto zmluvy nie je zmluvná strana protokolu viazaná jeho ustanoveniami voči tej bojujúcej strane, ktorá sama alebo jej spojenec tento protokol nerešpektovali.

Pri striktnom formalistickom výklade sa mohla doložka o všeobecnej účasti stať vážnou prekážkou pri praktickom uplatňovaní zmlúv o vojnovom práve. Účasť jediného, hoci málo významného štátu, ktorý by nebol signatárom niektorého dohovoru (napr. Srbska počas prvej svetovej vojny), by zbavila všetky ostatné bojujúce strany povinnosti aplikovať takýto dohovor. Našťastie, v praxi štátov bol význam tejto doložky pomerne malý, pretože všetky ustanovenia zmlúv o vojnovom práve sú považované iba za kodifikáciu inak platných obyčajových pravidiel vojnového práva.

Neskoršie dohovory preto obmedzujú platnosť doložky *si omnes*. Ženevské dohovory o ochrane obetí vojny z roku 1929 platnosť tejto doložky vylúčili. Ženevské dohovory o ochrane obetí vojny z roku 1949 dokonca výslovne stanovili, že ak nie je jeden účastník konfliktu signatárom niektorého z týchto dohovorov, sú ostatní

účastníci dohovoru povinní ich medzi sebou aplikovať (čl. 2 ods. 3 všetkých štyroch dohovorov).

§ 2. PRÁVNE DÔSLEDKY VOJNOVÉHO STAVU PRE ZÚČASTNENÉ STRANY

I. VZNIK KONFLIKTU, VOJNOVÁ OBLASŤ, OZBROJENÉ SILY

A. Začiatok vojny

Podľa dávnejšej obyčaje mala byť vojna *oficiálne vypovedaná protivníkovi* oznámením pred začiatkom vojnových akcií. V praxi štátu sa vyvinuli rôzne formy vypovedania vojny. Haagska dohoda o mierovom riešení sporov a o začiatku nepriateľstva z roku 1907 rozpoznáva priame vypovedanie a ultimátum. *Priame vypovedanie* bolo vojnové prehlásenie zabezpečené dôvodmi. *Ultimátum* bolo prehlásenie s podmieneným vypovedaním vojny.

Vypovedanie vojny, či priame prehlásenie, alebo ultimátum, musia byť dané písomne, *diplomatickou nótou*. Pritom začiatok vojnového stavu má byť *notifikovaný neutrálnym štátom*.

Pravidlo o predchádzajúcom vypovedaní vojny však bolo čiastočne *porušované*. Bez vypovedania začalo Japonsko vojnu proti Číne v rokoch 1894 a 1937, proti Rusku v roku 1904 a proti Spojeným štátom a Veľkej Británii v roku 1941. Taliansko začalo vojnu proti Habešu bez vypovedania v roku 1935. Nemecko za druhej svetovej vojny začalo vojnu proti Poľsku, Nórsku, Dánsku, Belgicku, Holandsku, Luxembursku a Sovietskemu zväzu bez vypovedania.

Začaté nepriateľstvo bez predchádzajúceho vypovedania vojny je vážnym porušením vojnového práva, a to *vojnovým zločinom* v užšom zmysle. I napriek tomu, takéto začatie vytvára medzi bojujúcimi stranami *vojnový stav* so všetkými dôsledkami podľa vojnového práva.

Požiadavka formálneho vypovedania vojny bola kodifikovaná skôr, ako sa zákaz útočnej vojny stal súčasťou všeobecného medzinárodného práva. Po vzniku tohto zákazu je však nutné vykladať inštitút vypovedanej vojny vždy v úzkej súvislosti so samotným zákazom útočnej vojny. Vypovedanie vojny je totiž legálne len vtedy, keď je samotná *konkrétna vojna legálna*. Tak by to bolo v prípadoch ozbrojenej akcie BR OSN podľa čl. 42 charty, ozbrojenej akcie regionálnej organizácie, splnomocnenej na to bezpečnostnou radou podľa čl. 53 charty alebo vykonaním individuálnej alebo kolektívnej sebaobrany podľa čl. 51. Vypovedanie útočnej vojny je samo osebe nelegálne, pretože by išlo o zločin agresie.

B. Právne dôsledky vojnového stavu pre bojujúce strany

Začatím vojny, t. j. vypovedaním vojny alebo začatím nepriateľstva, sa medzi bojujúcimi *prerušia všetky mierové vzťahy*. V čase trvania vojnového stavu neplatia medzi bojujúcimi pravidlá mierového medzinárodného práva, pretože tie predpokladajú existenciu mierových vzťahov medzi súpermi. Miesto nich sa medzi nimi *uplatňuje súbor pravidiel vojnového práva* (právo ozbrojených konfliktov). Nedotknuté začatím konfliktu však zostávajú *základné všeobecné zásady medzinárodného práva* ako celku, tak mierového, ako aj vojnového, ktorých platnosť je nevyhnutným predpokladom trvania medzinárodného práva a existencie medzinárodného spoločenstva za každej situácie vo svete. Napríklad naďalej platia zásady zvrchovanosti a rovnosti štátov, ľudskosti, rešpektovania základných ľudských práv, poctivého dodržiavania zmlúv, výkladu medzinárodných zmlúv, medzinárodnoprávnej zodpovednosti štátu atď.

Medzi bojujúcimi stranami sa *prerušujú diplomatické a konzulárne styky*. Ochranu záujmov príslušníkov nepriateľského štátu môže vykonať len *neutrálna ochranná mocnosť*. Pod ochranu neutrálneho štátu sa zverujú tiež budovy a zapečatené diplomatické alebo konzulárne archívy. Nepriateľským osobám požívajúcim diplomatickú imunitu má byť poskytnutá bezpečná a dôstojná možnosť opustiť cudzie štátne územie.

Vznikom vojnového stavu *prestávajú platiť dvojstranné zmluvy* medzi nepriateľskými štátmi, ktoré upravovali rôzne oblasti mierových vzťahov, politické, hospodárske, administratívne a iné. Naopak, v platnosti zostávajú zmluvy uzatvorené pre prípad vojny, ktoré mali regulovať vojnové vzťahy, zmluvy zriaďujúce podľa úmyslu strán trvalý stav, napr. zmluvy o delimitácii hraníc alebo o časti územia, ale aj zmluvy uzatvorené medzi bojujúcimi stranami v čase vojny.

Mnohostranné kolektívne zmluvy zostávajú v platnosti, a to predovšetkým tie, ktoré obsahujú pravidlá vedenia vojny. Ostatné mnohostranné zmluvy, ktoré predpokladajú na svoje plnenie mierové vzťahy, sa v čase vojnového stavu suspendujú.

Pravidlám vojnového práva podliehajú nielen vlastné akcie ozbrojenou silou, ale aj *rôzne vzťahy medzi nepriateľskými štátmi*. Týka sa to i vzťahu medzi bojujúcim štátom a príslušníkmi nepriateľského štátu, či ide o fyzické alebo právnické osoby. Zatiaľ čo výkon vojenského násillia je vojnovým právom obmedzený na príslušníkov nepriateľskej ozbrojenej moci, proti jeho civilným príslušníkom a ich majetku sú povolené isté donucovacie opatrenia. Normy medzinárodného vojnového práva, ktoré upravujú právne postavenie nepriateľských príslušníkov a ich majetku na území bojujúcej strany, tvoria *cudzinecké vojnové právo* alebo právo hospodárskej vojny. Toto právo sa však týka výlučne opatrení, ktoré vojnový štát vykonáva *na svojom území*. Postavenie nepriateľských príslušníkov na okupovanom území sa riadi pravidlami platnými pre *vojnovú okupáciu*.

Pri vývoji pravidiel cudzineckého vojnového práva sa prejavili značné rozdiely medzi vojnovou praxou v európskych a anglo-amerických štátoch. Európske štáty vychádzali až do prvej svetovej vojny zo zásady, podľa ktorej bola vojna len zápasom medzi ozbrojenými silami, v dôsledku čoho nebola prípustná hospodárska vojna.

Anglosaské mocnosti, naopak, zastávali názor, že štát, ktorý vedie vojnu, je tiež oprávnený chrániť seba a poškodzovať protivníka aj opatreniami namierenými proti jeho príslušníkom a ich majetku, ktorí sa nachádzajú na jeho území. Prax štátov za prvej i druhej svetovej vojny sa priklonila k tomuto anglosaskému stanovisku.

Podľa platného cudzineckého vojnového práva je teda vojnový štát oprávnený poškodzovať svojho protivníka aj *opatreniami* proti jeho *príslušníkom a ich majetku* (*enemy alien, enemy property*). Za nepriateľských príslušníkov sa považujú občania jedného nepriateľského štátu, ktorí sa nachádzajú počas ozbrojeného konfliktu na území druhého nepriateľského štátu, majú tam svoje bydliská alebo obchodný podnik. Pritom sa na určenie stavu u právnických osôb používa, okrem kritéria sídla podniku a inkorporácie, aj kritérium kontroly.

Pravidlá o *právnom postavení nepriateľských príslušníkov* na území vojnového štátu boli kodifikované v Ženevskom dohovore o ochrane civilných osôb počas vojny z roku 1949. Nepriateľským príslušníkom, ktorí sú v okamihu začatia vojny na území bojujúcej strany, má byť poskytnutá primeraná lehota na opustenie krajiny.

Vojnový štát však môže *zadržať* tých nepriateľských príslušníkov, ktorých návrat by mohol významne prispieť k posilneniu vojenskej moci protivníka. Nepriateľskí príslušníci, ktorí územie vojnového štátu neopustili alebo boli zadržaní, môžu byť podrobení *zvláštnemu režimu*, vrátane *internovania*, ak si to vyžaduje bezpečnosť štátu. Naopak, keď to jeho bezpečnosť dovoľuje, má sa zaobchádzať s nepriateľskými cudzincami za vojny rovnako ako s normálnymi cudzincami v čase mieru. V prípade internovania majú nepriateľskí príslušníci postavenie *obdobné postaveniu vojnových zajatcov*. Vzťahujú sa na nich tiež všeobecné ustanovenia dohovoru, podľa ktorých majú *za každých okolností právo na rešpektovanie svojej osoby, cti, rodinných práv a náboženstva*. Vojnový štát s nimi musí *vždy* zaobchádzať ľudsky a musí ich chrániť proti násiliu. Nesmie ukladať kolektívne tresty a brať rukojemníkov. Nepriateľským cudzincom musí povoliť styk s ochrannou mocnosťou alebo s Medzinárodným výborom Červeného kríža.

Čo sa týka *súkromného nepriateľského majetku*, v 19. storočí bolo všeobecne prijaté, že tento majetok *nesmie byť skonfiškovaný*. Vojnový štát však mohol podrobiť tento majetok rôznym obmedzeniam, vyplývajúcim z aplikácie zásad vojnovej účelnosti. Najmä ho mohol *sekvestrovať* (obstavovať). Vojnový štát mal právo zadržať súkromný nepriateľský majetok, ktorý by mohol slúžiť nepriateľovi na vedenie vojny. Mohol rekvírovať a použiť dopravné a komunikačné prostriedky, nachádzajúce sa v súkromnom nepriateľskom vlastníctve. Po skončení vojny však mal tento majetok vrátiť a poskytnúť prípadné odškodnenie. Mohol tiež suspendovať platenie dlhov nepriateľským príslušníkom až do skončenia vojny.

Počas prvej a druhej svetovej vojny sa vyvinula prax, podľa ktorej sa môže sekvestrovateľný majetok likvidovať. Poškodení príslušníci nepriateľských štátov sú so svojimi nárokmi odkázaní v mierových zmluvách na svoj štát, ktorý im má poskytnúť náhradu podľa vlastného zákonodarstva. Nepriateľské obchodné lode podliehajú konfiškácii a to isté platí aj o nepriateľských civilných lietadlách.

Začatie vojny má ďalej za následok *prerušenie obchodných stykov medzi príslušníkmi nepriateľských štátov*. Podľa anglosaských štátov je takáto zásada súčasťou obyčajového práva. Kontinentálne európske štáty chápu túto zásadu tak, že vojnové štáty majú slobodu uplatniť ju vo vnútornom zákonodarstve. Praktické dôsledky obidvoch nariadení sa však počas druhej svetovej vojny ukázali ako takmer rovnaké. Vojnové štáty svojimi vnútornými predpismi zakázali akékoľvek transakcie, ktoré by prinášali finančné alebo hospodárske výhody nepriateľským príslušníkom alebo osobám, ktoré sídlili alebo obchodovali na ich území. Týkalo sa to zrejme platenia dlhov, uzatvárania občianskych zmlúv alebo plnenia takýchto zmlúv, ktoré boli uzatvorené pred začatím vojny. Tento zákaz zahrnul prakticky akýkoľvek styk v obchodných veciach.

Občianskoprávne zmluvy, uzatvorené pred začatím vojny, ktorých plnenie by bolo v rozpore so zákazom vydaným vojnovým štátom, sa považujú za *zrušené*. To isté platí aj o zmluvách dohodnutých za vojny. Platné pohľadávky, či zo zmluvy alebo zo zákona, sú počas doby trvania vojnového stavu suspendované. Tieto zásady boli potvrdené v mierových zmluvách z roku 1947.

Za vojny dochádza i k *obmedzeniu procesnej spôsobilosti* nepriateľských príslušníkov pred súdom vojnového štátu. Podľa zákonodarstva anglosaských štátov nemajú právo vystupovať ako žalobcovia pred súdom osoby sídliace alebo obchodujúce na území vojnového štátu. Ich žalobné právo zostáva suspendované až do skončenia vojnového stavu. Naopak, nie je obmedzená ich pasívna procesná spôsobilosť.

C. Vojnová oblasť

Vojnovou oblasťou sa rozumie priestor, v ktorom sú bojujúce strany oprávnené *pripravovať a robiť vojnové akcie*. Vojnovú oblasť, ako aj celý priestor, v ktorom sú prípustné vojnové operácie, treba odlišovať od *oblasti vojnových operácií*, t. j. priestoru, v ktorom sa aktuálne uskutočňuje vojnová akcia.

Vojnovou oblasťou je v prvom rade *štátne územie* bojujúcich štátov, vrátane vzdušného priestoru a pobrežných vôd. Rovnako ju tvorí tá časť zemského povrchu, ktorá nepodlieha výlučnej suverénnej moci žiadneho štátu, t. j. *šíre more a vzdušný priestor nad ním*. Pritom však vojnové operácie na šírom mori nesmú rušiť slobodu plavby neutrálnych štátov v tejto oblasti.

Z vojnovej oblasti je teda *vyňaté* územie neutrálnych štátov, neutralizované územie, Antarktída, kozmický priestor a nebeské telesá. Ak by však neutrálny štát nebol schopný ubrániť neutralitu svojho územia proti jednej z bojujúcich strán, môže i druhá bojujúca strana toto územie použiť ako oblasť vojnových operácií. To isté platí aj o neutralizovaných územiach. Zásadu vyňatia neutrálneho územia z vojnovej oblasti hrubo porušilo Nemecko v obidvoch svetových vojnách voči Belgicku, Luxembursku a Holandsku.

V námornej vojne platia niektoré pravidlá, odlišné od pravidiel pozemnej vojny, napr. *o koristnom práve*. Podľa prevládajúcej praxe sa môže toto právo vykonávať nielen na mori, ale i na riekach a jazerách protivníka v prípade, ak sú prístupné od mora.

D. Ozbrojené sily

Poriadok pozemnej vojny *rozlišuje* príslušníkov ozbrojených síl na kombatantov a nekombatantov (čl. 3). *Kombatanti* sú príslušníkmi pravidelných alebo nepravidelných ozbrojených síl a sú určení na plnenie bojových úloh. *Nekombatanti*, naopak, nie sú určení na bojové úlohy. Patria k nim príslušníci zdravotnej služby, lekári, vojenský duchovní a pod.

Podľa vojnového práva sú *akty vojnového násilia* oprávnení uskutočňovať iba *príslušníci ozbrojených síl*, konajúci ako štátny orgán bojujúcej strany. Vojnové akty však musia zostať v medziach zákonov a obyčají vojny. Keď dôjde k ich porušeniu (napr. vojnovými zločinmi), vzniká okrem medzinárodnoprávnej zodpovednosti vojnového štátu i *osobná trestná zodpovednosť páchatel'a* takéhoto činu.

V pozemnej vojne tvoria ozbrojené sily vojnového štátu príslušníci armády, príslušníci milície a príslušníci dobrovoľných zborov, ktorí spĺňajú nasledujúce podmienky: majú zodpovedného veliteľa, pôsobia vo vojenských útvaroch, a nie individuálne, na vlastnú päsť, majú stály a z diaľky viditeľný znak, nosia verejne zbraň, dodržiavajú zákony a obyčaje vojny (čl. 1 Poriadku pozemnej vojny).

Až do druhej svetovej vojny sa priznávalo právo vykonávať legálne vojnové akty iba príslušníkom pravidelných, regulárnych ozbrojených síl. Len oni požívali ochranu medzinárodného vojnového práva. Nepravidelné, neregulárne ozbrojené zbory, boli pokladané za súkromné osoby konajúce na vlastnú päsť, nepožívali žiadnu ochranu medzinárodného práva.

Jedinou vtedy uznanou výnimkou bolo *hromadné povstanie obyvateľstva* na ozbrojenú obranu miesta proti postupujúcemu nepriateľovi, teda nie na území už okupovanom nepriateľom. Postavenie vojnových zajatcov sa im priznávalo pod podmienkou, že nosili verejne zbraň a dodržiavali zákony a obyčaje vojny.

Počas druhej svetovej vojny vzniklo v krajinách okupovaných nemeckými armádami rozsiahle *partizánske hnutie*. Aj keď príslušníkov tohto hnutia príslušné vlády považovali za súčasť svojich národných armád, bol im okupujúcou mocnosťou odopieraný charakter ozbrojených síl a ochrana medzinárodného práva s odôvodnením nejasne písaného vojnového práva v tejto otázke a údajného nedodržiavania zákonov a obyčají vojny týmito osobami.

Úplné právne postavenie príslušníkov ozbrojených síl poskytla partizánom za vojny až Ženevská dohoda o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami z roku 1949. Podľa nej sa členom organizovaného hnutia odporu, ktorí sú činní na území okupovanom nepriateľom a upadnú do jeho moci, *zaisťuje postavenie vojnových zajatcov*. Musí

však mať na čele osobu zodpovednú za svojich podriadených, nosiť pevný rozpoznávajúci znak, viditeľný na diaľku, musia verejne nosiť zbraň a dodržiavať pri svojej činnosti zákony a obyčaje vojny (čl. 4, A, ods. 2).

Naopak, postavenie príslušníkov ozbrojených síl majú tiež príslušníci ozbrojených síl *neuznanej vlády*. I oni však musia mať na čele zodpovedného veliteľa, stáť a z diaľky viditeľný znak, nosiť verejne zbraň a dodržiavať zákony a obyčaje vojny.

V **námornej vojne** tvoria ozbrojené sily posádky vojnových lodí. Len ony sú oprávnené uskutočňovať vojnové akty a vykonávať voči nepriateľským obchodným lodiam a neutrálnym lodiam koristné právo.

Vojnovou loďou sa rozumie loď, ktorá je podriadená priamej právomoci, bezprostrednému dozoru a zodpovednosti štátu, pod ktorého zástavou pláva. Musí mať zjavné znaky vojnových lodí svojho štátu. Jej veliteľ musí byť v službách tohto štátu, riadne menovaný a zapísaný v zozname dôstojníkov vojnového námorníctva. Posádka musí byť podriadená pravidlám vojenskej disciplíny a loď musí byť zapísaná v registri vojnového loďstva. Zásadne nie je nutné, aby loď bola vyzbrojená. Povahu vojnových lodí preto majú i štátne lode určené na technické a pomocné služby pri vojnovom loďstve, napr. dopravné lode, cisternové lode a pod.

Až do polovice 19. storočia boli súčasťou ozbrojených síl štátu v námornej vojne tiež *korzárske lode*. Korzárom bola súkromná osoba, ktorej vydal vojnový štát zvláštne poverenie - lapačský list. Ten ho oprávňoval na to, aby na vlastný účet a nebezpečenstvo robil vojnové operácie a vykonával koristné právo. Lode a tovar ukoristené lapačom, ktorých právoplatné zabavenie bolo potvrdené koristným súdom, sa stali majetkom korzára. Lapač však bol povinný zachovávať pravidlá vojnového práva. Požíval v tom prípade jeho ochranu rovnakou mierou ako príslušníci vojnového loďstva.

Inštitút korzárstva bol výhodný pre štáty so slabým vojnovým loďstvom, a nie pre veľké námorné mocnosti. Nepriaznivé dôsledky korzárstva postihovali i neutrálne štáty, ktoré obvykle využili námornú vojnu medzi inými štátmi na to, aby prevzali námorný obchod, predtým vykonávaný bojujúcimi štátmi. K zániku tohto inštitútu došlo pod vplyvom silných námorných mocností v roku 1856 prijatím Parížskej deklarácie o námornom práve.

Obchodné lode môžu byť *zmenené na vojnové lode*, pokiaľ splnia nasledujúce požiadavky kladené na vojnové lode: dodržiavajú zákony a obyčaje vojny a sú zapísané v registri, v ktorom štát registruje svoje vojnové lode.

Obchodná loď napadnutá nepriateľskou vojnovou loďou má právo sa brániť ozbrojenou silou. Obchodné lode totiž môžu byť vyzbrojené, avšak *iba na obranu*. To platí i o neutrálnych lodiach. Pokiaľ by ale obchodná loď zaútočila ako prvá, môže s ňou byť zaobchádzané ako s *loďou korzárskou*.

Posádky obchodných lodí majú za vojny obdobné postavenie posádok ako vojnové lode. Ak by kládli nepriateľskej strane ozbrojený odpor a boli zajaté, majú postavenie vojnových zajatcov. Pokiaľ však upadli do nepriateľskej moci bez odporu, mali byť podľa Haagskeho dohovoru o niektorých obmedzeniach koristného práva v námornej vojne z roku 1907 prepustení na písomný sľub, že do konca vojny nebudú robiť žiadne služby súvisiace s vojnovými operáciami. Toto pravidlo však zaniklo za prvej svetovej vojny, kedy všetky bojujúce strany, naopak, zastávali stanovisko, že sú oprávnené zadržať a internovať všetkých nepriateľských príslušníkov schopných vojenskej služby.

V leteckej vojne tvoria ozbrojené sily *posádky vojenských lietadiel*. Iba vojenské lietadlá bojujúcich strán sú oprávnené vykonávať vojnové operácie. Vojenské lietadlá musia niesť vojenské znaky svojho štátu, ktorí ich označujú ako vojenské lietadlá, na rozdiel od iných štátnych a civilných lietadiel. Znaky musia byť viditeľné a lietadlo musí byť pod vojenským velením. Súčasťou leteckých ozbrojených síl môžu byť i výsadvkové jednotky. Norimberský vojenský tribunál uznal, že odopieranie postavenia príslušníkov ozbrojených síl vojakom výsadvkových jednotiek je vojnovým zločinom.

Zvláštnu ochranu požívajú po dobu výkonu svojej funkcie *parlamentári*. Sú to osoby, spravidla príslušníci ozbrojených síl, ktoré boli svojím veliteľom vyslané rokovať s protivníkom. Ako rozpoznávacie znamenie používajú biele zástavy. Parlamentári a osoby, ktoré ich sprevádzajú, požívajú nedotknuteľnosť. Nemôžu byť napadnutí ani vyhlásení za vojnových zajatcov. Po splnení úlohy im musí byť umožnený slobodný a bezpečný návrat k vlastným jednotkám. Parlamentár by stratil tieto výsady, ak by zneužil svoje postavenie na vyzvedačstvo. Takáto nedovolená činnosť parlamentára by však musela byť nevyvrátiteľne dokázaná. Pravidlá o parlamentároch sú kodifikované v čl. 32 až 34 Poriadku pozemnej vojny.

Nekombatanti môžu používať zbraň, avšak len *na vlastnú obranu*. Nemôžu byť predmetom vojnového násillia. Keď padnú do zajatia, majú postavenie *vojnových zajatcov*.

Postavenie ako nekombatanti majú tiež iné osoby, ktoré síce nie sú príslušníkmi ozbrojených síl, ale *oficiálne ich sprevádzajú a sú vybavené príslušným preukazom*. Týka sa to vojnových korešpondentov, fotografov, diplomatických atašé a pod.

Iné osoby nie sú oprávnené robiť vojnové akcie proti ozbrojeným silám vojnového štátu a *nepožívajú ochranu vojnového práva*. Keď ich i napriek tomu, robia, nesú samé za svoje činy zodpovednosť a poškodená vojnová strana ich môže *tristať podľa svojho vlastného zákonodarstva*.

Ochranu medzinárodného práva nepožívajú vyzvedači. Vyzvedačom sa rozumie osoba, ktorá tajne alebo pod falošnou zámienkou zbiera, alebo sa snaží získať správy v operačnom priestore niektorej vojnovnej strany s úmyslom odovzdať ich protivníkovi. Keď upadne do moci nepriateľskej vojnovnej strany, nemá nárok na postavenie vojnového zajatca a môže byť trestaná podľa jej zákonodarstva, obyčajne trestom smrti.

Za vyzvedačov sa, naopak, nepokladajú *vojnoví vyzvedači a pátrači*, ktorí v uniforme prenikli do operačného priestoru nepriateľskej armády, aby tam získali správy. Takisto sa za vyzvedača nepovažujú osoby vojenské a nevojenské, ktoré otvorene dopravujú podľa rozkazu správy zo svojej vlastnej alebo nepriateľskej armády (*vojenski poslovia*). Vojenské osoby v uniforme nestrácajú charakter legitímnych kombatantov ani vtedy, keď pri získavaní správ použijú *vojnovú lesť*, napr. maskovanie (čl. 24).

Ochranu medzinárodného práva nepoživajú ani vojenski zbehovia a zradcovia. *Vojenski zbehovia* sú príslušníkmi ozbrojených síl bojujúcej strany, ktorí prebehli k nepriateľovi. *Zradcovia* sú príslušníkmi bojujúcej strany, ktorí bojujú v radoch nepriateľskej armády. Keď sa dostanú neskôr do moci vlastnej armády, môžu byť trestaní podľa zákona bojujúcej strany.

Ochranu medzinárodného vojnového práva nepoživajú ani *žoldnieri*. Nemajú právo na postavenie kombatanta alebo vojnového zajatca. Za žoldniera sa považuje osoba, ktorá je špeciálne najatá v mieste alebo v zahraničí na to, aby bojovala v ozbrojenom konflikte, skutočne sa priamo zúčastňuje na nepriateľských akciách, svoju účasť na týchto akciách motivuje hlavne osobným ziskom a je ňou skutočne sľúbená odmena, ktorá podstatne prevyšuje odmenu, sľúbenú alebo platenú kombatantom podobných hodností a funkcií v ozbrojených silách bojujúceho štátu, nie je občanom bojujúcej strany v konflikte, ani nemá trvalé bydlisko na území kontrolovanom stranou v konflikte (čl. 47 Dodatkového protokolu I z roku 1977).

II. VOJNOVÁ OKUPÁCIA, ZASTAVENIE VOJNOVÝCH AKCIÍ, UKONČENIE VOJNOVÉHO STAVU

A. Vojnová okupácia

Okupovaným územím sa rozumie územie, ktoré je fakticky v moci nepriateľských ozbrojených síl (čl. 42 Poriadku pozemnej vojny). To predpokladá, že nepriateľské sily toto územie *efektívne ovládajú a vykonávajú v ňom skutočne svoju moc*.

Vojnová okupácia je z hľadiska medzinárodného práva iba *dočasný stav*, ktorý nič nemení na medzinárodno-právnom postavení okupovaného územia. Územnému štátu *zostáva naďalej zvrchovanosť nad okupovaným územím*. V období vojrovej okupácie však výkon *niektorých atribútov územnej výsosti* prechádza na okupačnú mocnosť, takže je oprávnená vykonávať na tomto území, v *určitých medziach*, svoju štátnu moc.

Na okupovanom území teda pôsobí štátna moc toho štátu, ktorému územie náleží ako suverénovi. Súčasne s ňou tu však pôsobí i moc okupujúceho nepriateľského štátu. Výkon moci okupujúceho štátu je však medzinárodným právom *veľmi obmedzený*, a to

v zásade len na *veci nevyhnutné pre vedenie vojny*. Táto obmedzená moc okupujúceho štátu sa vzťahuje na *všetkých obyvateľov* okupovaného územia, teda aj na cudzincov.

Okupujúca mocnosť je predovšetkým povinná urobiť všetky opatrenia, ktoré sú v jej moci, aby podľa možnosti bol *dohovorený a zaistený verejný poriadok a život* so zachovaním miestnych zákonov, ibaže by tomu stáli v ceste neprekonateľné prekážky (čl. 43). Má zachovať v platnosti doterajší právny poriadok, iba ak by to vyžadoval režim vojenskej okupácie.

Právo okupačnej mocnosti vydávať záväzné právne normy je však medzinárodným právom *významne obmedzené*. Normy vydané okupačnou mocnosťou nesmú zasahovať do pomerov na okupovanom území viac, ako je nutné na účely okupácie. Nesmú sa týkať pomerov, ktoré s okupáciou nesúvisia. Ich platnosť je v zásade obmedzená len na trvanie efektívnej okupácie.

Základné práva obyvateľstva okupovaného územia ako česť, rodinné právo, právo na život, náboženské presvedčenie a obrady, musia byť okupujúcou mocnosťou rešpektované. Tá vykonáva iba určitú územnú, a nie personálnu jurisdikciu. Obyvateľstvo je v dôsledku toho povinné okupačnú mocnosť poslúchať, nie však jej byť verné. Okupačná mocnosť preto nesmie nútiť obyvateľstvo okupovaného územia k sľubu vernosti. Môže však vyžadovať sľub zdržať sa nepriateľských činov proti jej ozbrojeným silám a okupačným orgánom a trestať porušenie takéhoto sľubu.

Okupačná mocnosť nesmie nútiť obyvateľstvo okupovaného územia k akejkoľvek účasti na vojnových operáciách a ani k tomu, aby jej podávalo informácie o armáde a obranných prostriedkoch svojho štátu. Nesmie byť ani povolávané k pomocným vojenským službám okupujúcej mocnosti alebo zaraďované do polovojenských pracovných oddielov.

Akékoľvek *nútené presuny a deportácie z okupovaného územia sú zakázané*, rovnako ako *prisídľovanie iných osôb* na okupované územie. Okupujúca mocnosť nemá meniť právne postavenie verejných zamestnancov a sudcov ani ich nútiť, aby svoje funkcie naďalej vykonávali.

Okupujúca mocnosť je povinná zásobovať okupované územie potravinami a liekmi. Ak nie je zásobovanie okupovaného územia dostatočné, je povinná dovoliť pomocné akcie zo zahraničia v prospech obyvateľstva okupovaného územia.

Trestné predpisy platné pred okupáciou, zostávajú zásadne v platnosti. Okupujúca mocnosť ich môže suspendovať alebo zrušiť, pokiaľ by ohrozovali jej bezpečnosť. Môže vydávať nové trestné normy, ktoré sú nevyhnutné na zaistenie pravidelnej správy okupovaného územia, bezpečnosti a potrieb okupujúcej armády.

Osoby obvinené z trestnej činnosti môžu byť súdené riadnymi vojenskými súdmi okupačnej mocnosti. Pojednávanie pred prvou inštanciou však musí prebiehať na okupovanom území. Trest smrti môže byť vynesený len za vyzvedačstvo, závažnú sabotáž alebo úmyselný čin, ktorý bol príčinou smrti. To všetko pod podmienkou, že

dosiaľ platné normy takisto stanovili trest smrti pre tieto činy a že obvinený bol starší ako 18 rokov.

Verejné budovy, nemocnice, lesy a poľnohospodárske závody, ktoré patria nepriateľskému štátu a nachádzajú sa na obsadenom území, môže okupačná mocnosť len *spravovať a užívať*. Je pritom povinná zachovať neporušenú podstatu týchto štátov a spravovať ich podľa pravidiel o užívacom práve (čl. 55).

Majetok súkromných osôb musí byť zásadne rešpektovaný. Je však prípustné vyvlastnenie za náhradu vo verejnom záujme. Je zakázané plienenie (čl. 46 a 47).

Okupačná mocnosť môže zhabať skladištia zbraní, dopravné prostriedky, zásoby potravín, ako i všetok nehnuteľný majetok nepriateľského štátu, ktorý je spôsobilý slúžiť v prospech vojnových operácií (čl. 53, ods. 1). Takisto môže zhabať dopravné prostriedky, skladištia zbraní a všetky vojnové zásoby, ktoré patria súkromným osobám. Po uzatvorení mieru im ich však musia vrátiť alebo uhradiť (čl. 53, ods. 2).

Hnuteľný majetok štátu, ktorý môže slúžiť vojnovým účelom (peniaze, cenné papiere, pohľadávky, sklady atď.), je okupujúca mocnosť oprávnená konfiškovať ako vojnovú korisť. Vojnovou korisťou však nemôžu byť veci, ktoré nemôžu slúžiť na vojnové účely, ako napr. umelecké zbierky. Takisto nemôže byť vojnovou korisťou majetok, ktorý je síce vo vlastníctve štátu, ale je určený pre potreby občanov, ako sú fondy peňažných ústavov. Výslovne sú z koristného práva vyňaté inštitúcie, slúžiace na náboženské, humanitné, vzdelávacie, vedecké a umelecké účely, ako i majetok obcí (čl. 56).

Okupačná mocnosť môže pokračovať vo vyberaní daní, cla a poplatkov podľa dosiaľ platných predpisov. Pritom je ale povinná udržiavať výdavky na verejnú správu okupovaného územia v celej výške.

Mimoriadne dane a dávky v peniazoch (kontribúcie) a naturálne dávky a služby (rekvizície) môžu byť uložené iba na krytie potrieb okupačnej armády a správy okupovaného územia, teda nie pre všeobecné potreby vojny. Pritom musia byť primerané zdrojom okupovaného územia.

B. Zastavenie vojnových akcií

Zastavenie vojnových akcií je *dočasné zastavenie nepriateľstva*, spôsobené prerušením bojov, prímerím alebo kapituláciou. Dochádza k nemu spravidla na základe dohody bojujúcich strán. Zastavenie vojnových akcií *nekončí* vojnový stav medzi bojujúcimi stranami ani právne postavenie neutrálnych štátov.

a) Prerušenie boja

Prerušenie boja či zastavenie paľby je zastavenie nepriateľstva na *krátke obdobie* s ohľadom na miestnu situáciu alebo okamžité vojenské potreby. Dochádza k nemu na základe dohody medzi veliteľmi daného úseku fronty. Cieľom prerušenia môže byť prevzatie ranených a padlých, dohodovanie o evakuácii chráneného miesta alebo o jeho kapitulácii, alebo vyžiadanie si inštrukcií od vyššieho veliteľa pre dohodnutie o

eventuálnom prímerí. Na rokovanie o dohode o prerušení boja sa používajú parlamentári.

b) Miestne prímerie

Miestne prímerie je zastavenie nepriateľstva len v istej *územnej oblasti* alebo len pre niektorý druh ozbrojených síl (napr. pozemných alebo námorných). Príslušný dohovor dohodujú najvyšší velitelia dotýčajnej oblasti.

c) Všeobecné prímerie

Všeobecné prímerie znamená prerušenie boja na *pomerne dlhú alebo i neurčitú dobu*, a to v *celom rozsahu frontu a pre všetky ozbrojené sily*. Zmluva o všeobecnom prímerí spravidla predchádza skončeniu vojnového stavu. Dohody o všeobecnom prímerí obsahujú niekedy okrem vojenských ustanovení i ustanovenia politické. Dohodujú ich preto buď zvláštni zmocnenci príslušných vlád, alebo na to zmocnení vojenský velitelia. Zmluva o všeobecnom prímerí obyčajne vyžaduje ratifikáciu.

V dohodách o prímerí bývajú okrem zastavenia paľby stanovené i konkrétne práva a povinnosti strán (napr. stiahnutie ozbrojených síl za určitú líniu, výmena vojnových zajatcov, vrátenie skonfiškovaného majetku, zriadenie neutrálneho pásma a pod.).

Napríklad alžírsko – marocká dohoda o prímerí z 30. októbra 1963 predvídala vyhlásenie prímeria 2. novembra a zriadenie demilitarizovaného pásma na alžírsko – marockých hraniciach.

Dohody o všeobecnom prímerí, uzatvorené v rokoch 1943 až 1945 s Talianskom, Rumunskom, Fínskom, Bulharskom a Maďarskom, obsahovali viacero podrobných podmienok, ktoré predurčovali obsah neskorších mierových zmlúv. Tieto dohody predvídali ustanovenie spojeneckých kontrolných komisií, ktoré by dohliadali na plnenie týchto zmlúv.

Dohoda o prímerí v Kórei z roku 1953 obsahovala popri vojenských ustanoveniach i politické články. Podobne i ženevské dohody o zastavení nepriateľstva vo Vietname, Laose a Kambodži z roku 1954 mali okrem ustanovení o prímerí aj články o mierovom urovnaní záležitostí v tejto oblasti. Nebolo to inak ani v dohode o zastavení paľby medzi Francúzskom a Alžírskom z roku 1962.

d) Kapitulácia

Kapitulácia je zastavenie vojnových akcií *vzdaním sa* ozbrojených síl alebo opevnenej oblasti. Príslušný dohovor dohodujú bojujúce strany alebo ich ozbrojené sily. Dohoda o kapitulácii sa uzatvára buď ústne, alebo písomne. Obsahuje konkrétne podmienky zastavenia boja a zloženia zbraní kapitulujúcou stranou. Je to spravidla dohoda čisto vojenskej povahy, ktorá nemá politickú klauzulu.

Príslušníci ozbrojených síl, ktorí kapitulovali, sa stávajú *vojnovými zajatcami* a vojenský materiál v danej oblasti sa stáva vojnovou korisťou druhej strany. Príslušníci

ozbrojených síl, ktorí pokračujú v paľbe po vydaní rozkazu ku kapitulácii, strácajú ochranu medzinárodného práva.

Kapitulácia môže byť podmienená alebo bezpodmienečná. Pri *podmienečnej kapitulácii* si vyhradzuje kapitulujúca strana isté podmienky, napr. zvláštny režim zajatia, ponechanie istých druhov zbraní a pod. Pri *bezpodmienečnej kapitulácii* rozhoduje o všetkých veciach víťazná strana, ale len v medziach platného všeobecného medzinárodného práva.

Akt o bezpodmienečnej kapitulácii Nemecka podpísali zástupcovia nacistického velenia v Berlíne 8. mája 1945. Jej obsahom bolo zastavenie všetkých vojnových akcií, odzbrojenie nemeckej armády, vydanie všetkých lietadiel, vojnových lodí, vojnového zariadenia a materiálu, vojenských stavieb a výzbroje, navrátenie vojnových zajatcov, prepustenie všetkých intervenovaných osôb a vydanie hlavných nacistických predákov a osôb obvinených z vojnových zločinov.

Akt o bezpodmienečnej kapitulácii Japonska z 2. septembra 1945 obsahoval podobné podmienky. Orgány japonského štátu však zostali naďalej vo svojich funkciách. Právomoc cisára a vlády ale bola podriadená vrchnému veliteľovi spojeneckých mocností.

C. Ukončenie vojnového stavu

Ukončenie vojnového stavu má za následok, že medzi bojujúcimi stranami sa prestávajú uplatňovať normy vojnového práva a účinnosť, naopak, nadobúdajú pravidlá mierového práva. K ukončeniu vojnového stavu môže dôjsť mlčky, jednostranným prehlásením alebo uzavretím mierovej zmluvy.

a) Ukončenie mlčky

K ukončeniu vojnového stavu mlčky môže dôjsť tak, že *sa nepriateľstvo fakticky zastaví, ale* bojujúce strany o tom neuzavrú mierovú zmluvu a vzápätí obnovia vzájomné mierové vzťahy. Tento spôsob ukončenia vojnového stavu sa používal v minulosti, najmä v 18. storočí. Posledným významnejším prípadom bolo ukončenie vojny mlčky medzi Francúzskom a Mexikom v roku 1867, Irakom a Iránom v roku 1988.

Vojnový stav vyvoláva mnohé otázky, ktorých úplné vyriešenie je spravidla možné iba dohodou medzi bývalými bojujúcimi stranami. Preto ukončenie vojnového stavu mlčky vyvoláva v mnohých smeroch neistotu. Týka sa napr. dôležitej otázky, z akého územného stavu budú vychádzať ďalšie mierové vzťahy medzi danými štátmi. Väčšinou sa v takýchto prípadoch uplatňuje pravidlo stavu, ktorý nastal po skončení vojny. Podľa neho každá bojujúca strana nadobudla suverénne práva na územie, ktoré mala v okamihu ukončenia vojny vo svojej okupačnej moci. Neistota sa týkala tiež právneho postavenia neutrálnych štátov. Aj iné otázky, ktoré boli dôsledkom vojny, a na ich vyriešenie bola potrebná dohoda jednotlivých strán, sa spravidla vybavovali neskôr zvláštnymi dohodami, uzatváranými však už v rámci mierových vzťahov.

b) Ukončenie jednostranným prehlásením

Právnu neistotu, vznikajúcu z konkludentného (odôvodňujúceho určitý úsudok) ukončenia vojny sa snažili po 1. svetovej vojne niektoré štáty odstrániť tým, že vydali *jednostranné prehlásenie o ukončení vojnového stavu*. To bolo obyčajne druhou, porazenou stranou mlčky prijaté. V tomto prehlásení sa uvádzali podmienky, nutné pre nadviazanie diplomatických stykov, pričom ostatné otvorené otázky medzi bojujúcimi štátmi sa mali riešiť neskôr v rámci mierových vzťahov.

Jednostranným prehlásením ukončila Čína vojnový stav s Nemeckom po prvej svetovej vojne. Spojené štáty, ktoré neratifikovali parížske mierové zmluvy, ukončili vojnový stav najprv rezolúciou Kongresu. Tá však nenadobudla platnosť pre veto amerického prezidenta. Na to, v roku 1921, uzavreli Spojené štáty s Nemeckom, Rakúskom a Maďarskom separátnu mierovú zmluvu.

Po druhej svetovej vojne ukončila väčšina štátov koalície Spojených národov vojnový stav s Nemeckom jednostranným prehlásením, pretože uzatvorenie riadnej mierovej zmluvy s Nemeckom nebolo vtedy možné.

Napríklad československý prezident prehlásil 3. februára 1955, že sa zastavuje vojnový stav medzi Československom a Nemeckom a že medzi oboma krajinami vstupujú do platnosti mierové vzťahy.

c) Ukončenie mierovou zmluvou

Obyčajne sa vojnový stav ukončuje až *uzatvorením mierovej zmluvy medzi bojujúcimi stranami*. Mierová zmluva sa uzatvára medzi ústavnými činiteľmi obidvoch strán, spravidla hlavami štátu, a vyžaduje ratifikáciu.

Ukončenie vojnového stavu nastáva v okamihu, keď mierová zmluva vstupuje do platnosti. Strany však môžu v zmluve stanoviť aj iný okamih ukončenia vojnového stavu.

Ukončenie vojnového stavu oživuje medzi bývalými bojujúcimi stranami všetky základné práva a povinnosti podľa mierového medzinárodného práva. Súčasne prestávajú byť legálne tie akty, ktoré boli prípustné počas vojny, podľa pravidiel vojnového práva.

Pokiaľ mierová zmluva nemá odlišné ustanovenia, pokladá sa za definitívny ten stav, ktorý existoval v okamihu ukončenia vojny. Tak zrejme zostáva majetkom štátu ten nepriateľský majetok, ktorého sa zmocnil právom ako vojnovéj koristi. Pokiaľ neboli mierovou zmluvou usporiadané územné otázky inak, pripadá územie obsadené počas vojny okupujúcemu štátu. Podľa súčasného medzinárodného práva bývajú prípadné územné zmeny podchytené v mierovej zmluve. Tieto zmluvy tiež upravujú otázku vojnových reparácií. V prípade Nemecka bola uzatvorená samostatná dohoda o jeho reparáciách hneď po skončení druhej svetovej vojny.

Ukončenie vojnového stavu spôsobuje oživenie medzinárodných zmlúv medzi bojujúcimi stranami, ktorých plnenie bolo po začatí vojny suspendované. Tie zmluvy,

ktoré stratili platnosť po začatí vojnového stavu, sa však ukončením vojnového stavu neobnovujú.

Mierové zmluvy bývajú buď *všeobecné* (generálne), ak boli uzatvorené medzi všetkými účastníkmi vojny, alebo *separátne*, ak boli uzatvorené medzi niektorými účastníkmi obidvoch vojnových skupín.

Spojenci vo vojne sa spravidla dohodnú na tom, že neuzatvoria s nepriateľskou stranou separátnu mierovú zmluvu. Tak napr. Spojené národy sa vo Washingtonskej deklarácii z roku 1942 zaviazali, že neuzavrú s nepriateľskými štátmi separátny mier ani prímerie.

Odlíšny charakter obidvoch svetových vojen v porovnaní s predchádzajúcimi vojnami spôsobili, že povojnové mierové zmluvy obsahovali *množstvo nových ustanovení*, ktoré staršie mierové zmluvy vôbec nepoznali.

Versaillská mierová zmluva z roku 1919 okrem iného obsahovala aj ustanovenie o demilitarizácii Nemecka a o potrestaní cisára Viliama II. ako iniciátora tejto vojny a vojnových zločinov, ku ktorým v priebehu ozbrojeného konfliktu došlo.

Mierové zmluvy s Talianskom, Rumunskom, Bulharskom, Maďarskom a Fínskom, podpísané v roku 1947, obsahovali okrem tradičných ustanovení ďalšie, ako ustanovenie o zachovaní politickej a hospodárskej nezávislosti týchto bývalých nepriateľských štátov, o úplnej likvidácii fašizmu, o demokratizácii politického zriadenia a verejného života, o povinnostiach nahradiť škody spôsobené útočnou vojnou a zvláštne ustanovenie o potrestaní vojnových zločincov.

III. NEUTRALITA POČAS VOJNOVÉHO KONFLIKTU A V MIERI

Vojnový stav mení nielen právne postavenie bojujúcich štátov, ale i štátov, ktoré stoja mimo a nezúčastňujú sa na konkrétnej vojne (*neutrálnych štátov*). Právne postavenie neutrálnych štátov malo v historickom vývoji *rôzny obsah*, v závislosti od ekonomických, politických a sociálnych podmienok a tiež od charakteru vojny tohto obdobia.

Do prvej polovice 19. storočia bola neutralita chápaná skôr ako povinnosť štátov poskytovať obidvom bojujúcim stranám rovnaké možnosti. Rozlišovalo sa niekoľko druhov neutrality. *Blahovoľná* bola neutralita, podľa ktorej bolo zlučiteľné s postavením neutrálneho štátu, aby poskytoval určité výhody len jednej bojujúcej strane. Alebo *kvalifikovaná neutralita*, podľa ktorej neutrálny štát mohol poskytovať výhody iba jednej strane, pretože sa k tomu zaviazal zmluvou, platnou bez ohľadu na eventuálny budúci vojnový stav. Až koncom 19. a začiatkom 20. storočia vzniká

klasické chápanie neutrality ako *úplnej neúčasti neutrálneho štátu vo vojne*. Treba rozlišovať medzi obyčajnou vojnovou a trvalou neutralitou.

A. Obyčajná vojnová neutralita

Ku všeobecnej kodifikácii obyčajnej vojrovej neutrality došlo v dvoch haagskych dohovorech z roku 1907 – v Dohovore o právach a povinnostiach neutrálnych štátov a osôb v pozemnej vojne a v Dohovore o právach a povinnostiach neutrálov v námornej vojne.

Podľa nich sa *neutrálnym štátom rozumie* ten štát, ktorý *sa nezúčastňuje na konkrétnej vojne*. Má základnú povinnosť nezúčastňovať sa na vojenských akciách a správať sa voči všetkým bojujúcim stranám rovnako. Ak poskytne jednej bojujúcej strane určité výhody, musí ich poskytnúť aj druhej strane. Keď to odoprie jednej strane, musí to odoprieť aj druhej.

Základným právom neutrálneho štátu je *nedotknuteľnosť jeho územia*, pokiaľ ide o vojenské akcie bojujúcich štátov. Nesmie mu byť bránené v jeho vzťahoch s ostatnými štátmi. Má právo na obchodný styk s nimi, s výnimkou vojnového kontrabandu, i s bojujúcimi stranami.

Ak by bola porušená nedotknuteľnosť územia neutrálneho štátu, má tento štát nielen právo, ale i povinnosť *odporovať* tomuto porušeniu, hoci aj ozbrojenou silou. Takýto ozbrojený odpor sa nepovažuje za nepriateľský čin.

Neutrálny štát, *a nie jeho jednotliví občania*, je povinný správať sa nestranne a nepodieľať sa na vojne. Neutrálny štát nesmie bojujúcej strane dodávať zbrane a vojnový materiál alebo jej poskytovať finančné prostriedky na vedenie vojny. Nepokladá sa však za porušenie neutrality, keď takéto veci poskytujú jednotliví občania neutrálneho štátu. Práve tak sa nepokladá za porušenie neutrality, keď sa jednotliví občania neutrálneho štátu zúčastnia na vojnovom konflikte na strane jednej bojujúcej mocnosti ako *dobrovoľníci*.

O neutralite a o neutrálnom postavení možno hovoriť len v prípade *medzinárodného ozbrojeného konfliktu*. V čase občianskej vojny sa začína uplatňovať neutralita až v okamihu, keď konflikt nadobudne znaky ozbrojeného povstania. Štát, stojaci mimo takého ozbrojeného sporu, si môže zvoliť postavenie neutrálneho štátu tým, že *uzná povstalcov za bojujúcu stranu*.

Neutralita sa začína súčasne so začatím vojnového stavu. Štáty, ktoré sa na konflikte nezúčastnia, obyčajne vydávajú, aj keď nie sú povinné, zvláštne prehlásenie o neutralite. Ak si štát zvolí postavenie neutrála, nadobúda práva a povinnosti neutrálneho štátu. Keď sa však pripojí ku konfliktu na jednej strane, podlieha pravidlám vojnového práva.

K porušeniu neutrality môže dôjsť tak zo strany bojujúceho štátu, ako aj zo strany neutrálnych štátov. Keď však poruší neutralitu bojujúca strana, neutrálny štát je povinný podniknúť všetky opatrenia na nápravu, najmä odraziť útok tej bojujúcej

strany, ktorá by chcela použiť neutrálne územie na vedenie vojenských akcií proti druhej strane.

Keď poruší neutralitu neutrálny štát, záleží na bojujúcich štátoch, aké dôsledky z toho vyvodí. Môžu sa nad to povzniesť, alebo v krajnom prípade to môžu považovať za nepriateľský akt a môžu takémuto štátu vyhlásiť vojnu. Tým by sa ich vzťahy zmenili na vojnové.

Neutralita *zaniká* ukončením vojnového stavu medzi bojujúcimi stranami, alebo začatím vojnového stavu medzi niektorou z bojujúcich strán a neutrálnym štátom.

Tento pojem tradičnej neutrality, ktorý sa ustálil v druhej polovici minulého storočia a bol kodifikovaný v spomínaných haagskych dohovoroch z roku 1907, úzko súvisel s vtedajším ponímaním vojny ako legálneho prostriedku riešenia medzinárodných sporov a dovoleného nástroja zahraničnej politiky suverénnych štátov. Medzinárodné právo nerozlišovalo vtedy bojujúce strany podľa toho, ktorá začala vojnu a ktorá sa bránila útočníkovi. Za tohto stavu bolo logické, že postavenie iných štátov, stojacich mimo konflikt, im kládlo za povinnosť nestranný postoj ku všetkým bojujúcim stranám bez rozdielu.

Po prvej svetovej vojne vznikalo postupne všeobecné právne presvedčenie, že vojna nesmie slúžiť ako prostriedok riešenia medzinárodných sporov ani ako nástroj vykonávania zahraničnej politiky štátov. Od tohto okamihu sa pojem tradičnej legálnej jedinej vojny rozštiepil na dva druhy vojen: útočnej, zakázanej medzinárodným právom, a obrannej, medzinárodným právom povolenej. V tejto úplne novej situácii boli strany stojace mimo konflikt tradične neutrálne, nútené rozlišovať medzi bojujúcimi stranami a správať sa k nim rôznym spôsobom. Veď jedna bojujúca strana porušovala svojou útočnou vojnou medzinárodné právo, kým druhá, obeť agresie, konala v súlade s právom, keď si uplatňovala svoje legitímne právo na sebaobranu. Postoj tradičnej neutrality, vyžadujúci nestrannosť k oboj stranám, začal byť v tejto novej situácii v rozpore s právnym presvedčením národov a bol politicky odsudzovaný.

Lenže s určením útočníka a obetí pri ozbrojených konfliktoch po druhej svetovej vojne to nebolo celkom jednoduché. Jednak v období studenej vojny sa stáli členovia BR OSN často neboli *schopní dohodnúť*, ktorý štát sa dopustil útočného činu a ktorý sa iba bránil (často napr. vojna v Kórei). V dôsledku toho pre nedostatok jednomyselnosti stálych členov nebola bezpečnostná rada schopná autoritatívne rozhodnúť o útočníkovi a o napadnutom. V iných prípadoch sa obidve bojujúce strany *navzájom obviňovali* z agresie a každá sa vydávala za napadnutú a brániacu sa, napr. pri opakovaných konfliktoch medzi Indiou a Pakistanom, arabskými štátmi a Izraelom alebo vo vojne medzi Irakom a Iránom.

V takýchto neurčitých podmienkach, keď nebolo isté, kto je útočník a kto napadnutý, bolo z hľadiska udržania obnovenia medzinárodného mieru lepšie, keď ďalšie štáty voči takýmto nekvalifikovaným konfliktom boli neutrálne. Tým sa konflikt *obmedzil* na bojujúcich, *nehrozilo jeho rozšírenie na okolité štáty* a neutráli

mohli *nepriamo pôsobiť na ukončenie* ozbrojeného konfliktu a na nastolenie mierových vzťahov medzi bojujúcimi.

V každom prípade neutralita v povojnovom období, keď svet bol ostro rozdelený na dve proti sebe stojace vojenské, politické a ideologické skupiny mocných štátov, zohrala *určitú pozitívnu úlohu*. Existencia neutrálnych štátov totiž lokalizovala vojny, územne obmedzovala, čím znižovala ľudskú biedu, utrpenie a nenávisť, ktorú každá vojna prináša. Ich existencia ďalej nepriamo nútila bojujúce strany, aby dodržiavali medze priebehu ozbrojeného konfliktu, stanovené medzinárodným vojnovým právom a sťažovala premenu konfliktu na neohraničenú, totálnu vojnu. Neutrálne štáty umožňovali vykonávanie humanitných úloh na území bojujúcich strán. Tieto štáty mali zvláštny záujem o čo najprísnejšie dodržiavanie zákonov a obyčají vojny. V neposlednom rade pôsobili ako sprostredkovatelia medzi bojujúcimi stranami.

Keďže podobné situácie existujú i dnes a nemôžeme ich vylúčiť ani v budúcnosti, *má neutralita svoj význam ako činiteľ*, limitujúci územné ozbrojené konflikty a ako aktívny vonkajší faktor, napomáhajúci ukončenie konfliktu a dosiahnutie mierového urovnania medzi bojujúcimi stranami.

B. Trvalá neutralita

Trvalo neutrálny je taký štát, ktorý sa na základe viacstrannej medzinárodnej zmluvy alebo podobného aktu *zriekol práva účasti na akomkoľvek budúcom medzinárodnom ozbrojenom konflikte*. Takýto štát má trvalo zaistenú územnú nedotknuteľnosť a politickú nezávislosť. Má rovnaké právo i povinnosť odraziť prípadný útok.

Status trvalej neutrality vzniká obvykle na základe *medzinárodnej zmluvy*, pretože predpokladá uznanie ďalšími štátmi. Len jednostranné prehlásenie štátu o jeho budúcej trvalej neutralite, ktoré by ostatné štáty, najmä významné mocnosti a susedné krajiny neuznali, by nemalo žiadne právne účinky a ani faktický význam. Podobne i ku zrušeniu trvalej neutrality môže dôjsť len so súhlasom štátov, ktoré ju uznali, a nie jednostranným prehlásením samostatného, trvalo neutrálneho štátu.

Rozlišuje sa trvalá neutralita *uznaná a garantovaná*. V prvom prípade sa ostatné štáty iba zaväzujú rešpektovať trvalú neutralitu štátu, ktorú uznali. Nie sú však povinné vystupovať na jeho obranu v prípade, že by bol iným štátom napadnutý. V prípade garantovanej neutrality sú garantujúce štáty povinné neutralitu nielen rešpektovať, ale aj *aktívne zasiahnuť na jej obranu* v prípade jej ohrozenia alebo napadnutia.

Trvalo neutrálny štát je oprávnený udržiavať armádu a stavať vojenské opevnenia, ale len na obranné účely. Má nielen právo, ale aj povinnosť *brániť svoju neutralitu* vlastnou vojenskou mocou v prípade napadnutia iným štátom. Môže uzatvárať zmluvy, ktoré mu pre takýto prípad zaisťuje pomoc iných štátov, napr. garančné zmluvy vo svoj prospech.

Trvalo neutrálny štát nie je, naopak, oprávnený uzatvárať garančné alebo spojenecké zmluvy v prospech iných štátov, ktoré by ho za istých okolností zaväzovali iniciatívne vystúpiť s ozbrojenou silou. Podobne nesmie uzatvárať politické alebo hospodárske zmluvy, ktoré by ho púťali k inému štátu natoľko, že by v prípade, keď by sa ten zúčastnil na ozbrojenom konflikte, bol sám do takejto vojny vtiahnutý. Všeobecne je trvalo neutrálny štát povinný konať vo svojej zahraničnej politike tak, aby sa nezaplietol do vojnového konfliktu medzi inými štátmi.

Trvalo neutrálnym štátom od Viedenského kongresu z roku 1815 je *Švajčiarsko*. Deklaráciu o uznaní a garantovaní švajčiarskej „večnej neutrality“ a nedotknuteľnosti jeho územia podpísali Rakúsko, Francúzsko, Veľká Británia, Portugalsko, Prusko a Rusko, neskôr sa k nim pripojilo Španielsko a Švédsko. Status Švajčiarska ako trvalo neutrálneho štátu bol potvrdený mierovými zmluvami po prvej svetovej vojne (čl. 435 Versailleskej a čl. 375 Saintgermainskej zmluvy). Tým sa súčasne rozšíril počet štátov, ktoré švajčiarsku neutralitu uznali.

Trvalo neutrálnymi štátmi boli od roku 1839 *Belgicko* a od roku 1876 *Luxembursko*. Nemecko však ich neutralitu porušilo počas prvej svetovej vojny. Neutralita oboch týchto krajín bola neskôr zrušená mierovými zmluvami.

Rakúsko v roku 1955, po predchádzajúcej dohode s víťaznými mocnosťami, vyhlásilo svojím zákonom o neutralite dobrovoľne svoju trvalú neutralitu s cieľom trvalého udržania svojej nezávislosti, ako aj nedotknuteľnosti svojho územia. Prehlásilo, že svoju neutralitu bude zachovávať a brániť všetkými prostriedkami, ktoré má k dispozícii. Preto sa zaviazalo, že nikdy v budúcnosti nevstúpi do žiadneho vojenského spoločenstva a nedopustí na svojom území zriaďovať vojenské základne cudzích štátov. Rakúsku neutralitu uznali veľmoci a ďalšie štáty. Negarantovali ju však.

Trvalo neutrálnym štátom je podľa svojej deklarácie z roku 1962 *Laos*. V nej tento štát slávnostne prehlásil, že je vôľou laoského ľudu chrániť a zabezpečovať rešpektovanie zvrchovanosti, nezávislosti, neutrality, jednoty a územnej celistvosti Laosu. Ďalej sa zaviazal, že nevstúpi do žiadnych vojenských aliancií a neuzavrie ani nijaké dohody vojenskej či inej povahy, ktoré by boli nezlučiteľné s laoskou neutralitou. Prehlásil tiež, že nedovolí zriaďovať na laoskom území žiadnu cudziu vojenskú základňu ani nedovolí žiadnej krajine používať laoské územie na vojenské účely a nebude uznávať ochranu zo strany žiadnej vojenskej aliancie alebo koalície, vrátane SEATO. Laoskú deklaráciu o neutralite vzali na vedomie všetci účastníci medzinárodnej konferencie pre vyriešenie laoskej otázky v rokoch 1961 a 1962 (Kanada, Spojené štáty americké, Vietnamská demokratická republika, Francúzsko, India, Čína, Poľsko, Vietnamská republika, Kambodža, Thajsko, Veľká Británia, Barma a Sovietsky zväz).

Zákaz útočnej vojny a kolektívne donucovacie akcie proti útočníkovi, predvídané v Briand-Kelloggovom pakte, v Pakte Spoločnosti národov a Charte OSN, spochybnili zlučiteľnosť trvalej neutrality s členstvom v organizácii kolektívnej bezpečnosti.

Závazok nezúčastniť sa na útočnej vojne prestal byť zvláštnym záväzkom trvalo neutrálneho štátu, lebo sa všeobecným zákazom útočnej vojny stal záväzkom pre všetky štáty bez rozdielu.

Pre Švajčiarsko, ako jediný vtedy existujúci trvalo neutrálny štát, ostala otvorená otázka, ako zosúladiť povinnosť zotrvať počas všetkých ozbrojených konfliktov v stave trvalej neutrality s povinnosťou člena Spoločnosti národov zúčastniť sa na hospodárskych a vojenských akciách proti útočníkovi a dovoliť ozbrojenými silám štátov prechádzať svojim územím. Rada Spoločnosti národov riešila tento problém uznesením z roku 1920 tak, že Švajčiarsko bolo zbavené povinnosti zúčastniť sa na vojenských akciách a povinnosti nechať prechádzať svojim územím ozbrojené sily, muselo sa však zúčastniť na dohodnutých hospodárskych sankciách.

Švajčiarsko, trvajúce na svojej trvalej neutralite v celom rozsahu, sa po druhej svetovej vojne neuchádzalo o členstvo v OSN, pretože pokladalo záväzky všetkých jej členských štátov zúčastniť sa na vojenských alebo nevojenských akciách proti porušovateľom medzinárodného mieru za nezlučiteľné so stavom trvalej neutrality.

Naopak, Rakúsko bolo prijaté za člena OSN po vyhlásení a medzinárodnom uznaní svojej trvalej neutrality v roku 1955. Vychádzalo sa z názoru, že účasť na kolektívnych akciách, vyplývajúcich z uznesení BR OSN sa nepokladá za porušenie trvalej neutrality, pretože takáto akcia nie je považovaná za vedenie vojny v bežnom zmysle, ale za sankciu celého medzinárodného spoločenstva proti narušiteľovi medzinárodného mieru a bezpečnosti. Ďalej, podľa čl. 48 Charty OSN, sa na ozbrojenej akcii nemusia zúčastniť všetci členovia, ale iba tí, ktorých určí bezpečnostná rada.

§ 3. MEDZINÁRODNÉ HUMANITÁRNE PRÁVO

I. ZAKÁZANÉ PROSTRIEDKY A SPÔSOBY VEDENIA VOJNY

Oddávna sa uznávalo, že bojujúce strany *nemôžu používať akékoľvek prostriedky a spôsoby na poškodzovanie nepriateľa*, aj v prípade, že by určité spôsoby a prostriedky mohli byť omnoho účinnejšie na dosiahnutie vojnového cieľa, t. j. na zlomenie odporu nepriateľa. Pravidlá obmedzujúce slobodu bojujúcich strán vo výbere prostriedkov a spôsobov vedenia vojny, ktoré sa najskôr ustálili v medzinárodných obyčajoch, boli kodifikované v haagskych dohovorech z rokov 1899 a 1907, najmä v Haagskom dohovore o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny z roku 1907. Po skúsenostiach z druhej svetovej vojny boli tieto pravidlá ďalej rozvinuté v Dodatkovom protokole I a II z roku 1977 k Ženevským dohovorom o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov z roku 1949 a v Dohovore o zákaze určitých konvenčných zbraní, ktoré môžu spôsobiť nadmerné utrpenie alebo môžu mať nerozlišujúce účinky, z roku 1980. Tieto dohovory *rozlišujú* medzi vojnou pozemnou, námornou a leteckou, s ohľadom

na ich pomerne odlišné právne režimy. Dodatkový protokol I z roku 1977 vypočítava v čl. 35 tieto *základné pravidlá regulujúce spôsoby a prostriedky vedenia vojny*:

1. V ozbrojenom konflikte nemajú bojujúce strany neobmedzené právo voľby spôsobov a prostriedkov vedenia vojny;
2. Je zakázané používať zbrane, muníciu, materiály a spôsoby vedenia vojny, ktoré by svojou povahou spôsobovali nadmerné zranenie alebo zbytočné útrapy;
3. Je zakázané používať spôsoby alebo prostriedky vedenia vojny, ktorých cieľom je spôsobiť alebo u ktorých sa dá očakávať, že môžu spôsobiť rozsiahle, dlhodobé a vážne škody na životnom prostredí.

A. Vedenie pozemnej vojny

Pri vedení pozemnej vojny je zakázané používať tieto *prostriedky*:

- a) náboje ľahšie ako 400 gramov, ktoré sú výbušné alebo obsahujú trieštivé, alebo zápalné látky (Petrohradská deklarácia z roku 1868);
- b) náboje, ktoré sa v ľudskom tele rozširujú alebo splošťujú, tzv. strely dum-dum (deklarácia I. Haagskej konferencie z roku 1899);
- c) zbrane, ktorých primárny účinok je zranenie črepinami, ktoré sú v ľudskom tele nezistiteľné röntgenovými lúčmi (Protokol I o nezistiteľných črepinách z roku 1980);
- d) míny, nástražné míny a iné prostriedky (Protokol II o zákaze alebo obmedzení používania mín a iných prostriedkov z roku 1980);
- e) zápalné zbrane (Protokol III o zákaze alebo použití zápalných zbraní z roku 1980);
- f) zbrane, náboje a látky, ktoré pôsobia zbytočné útrapy (čl. 23 e Poriadku pozemnej vojny);
- g) jedy alebo otrávené zbrane (čl. 23 a);
- h) dusivé, jedovaté a podobné plyny a látky, ako i bakteriologické prostriedky (Ženevský protokol z roku 1925);
- i) nukleárne a termonukleárne zbrane (Deklarácia Valného zhromaždenia OSN o zákaze použitia týchto zbraní z roku 1961 a čl. 35 ods. 2 a 3 Dodatkového protokolu I z roku 1977).

Pri vedení pozemnej vojny sú *zakázané* tieto *spôsoby vedenia vojny proti osobám*:

1. zabitie alebo zranenie nepriateľa, ktorý zložil zbraň alebo sa vzdáva, pretože nemá prostriedky na obranu (čl. 23 c);
2. prehlásenie, že nebude brať zajatcov (čl. 23 d);
3. zákerné zabitie, zranenie alebo zajatie protivníka prostredníctvom zákernosti. Za zákerné sa považujú činy, ktoré zneužívajú dobrú vôľu protivníka, vyvolávajú u neho mylnú domnienku, že má právo na ochranu alebo že je povinný poskytnúť ochranu podľa vojnového práva. Príkladom zákernosti je predstieranie úmyslu rokovať pod zástavou parlamentárov, predstieranie kapitulácie, predstieranie neschopnosti v dôsledku zranenia alebo choroby, predstieranie postavenia civilnej osoby alebo nekomatanta, predstieranie stavu chránenej osoby použitím značiek, označení alebo uniforiem OSN, prípadne neutrálnych, alebo iných štátov, ktoré nie sú stranami konfliktu. Naopak, dovolená je *vojnová lesť*. Rozumie sa ňou čin,

ktorého účelom ju uviesť protivníka do omylu alebo ho donútiť k nerozvážnemu činu, ktorý však nepredstavuje porušenie noriem medzinárodného vojnového práva a ktorý nie je zradný, pretože nezneužíva dobrú vôľu protivníka, pokiaľ ide o poskytnutie ochrany podľa tohto práva. Vojnové ľsti patria medzi kamufláže, návnady, predstierané operácie a dezinformácie (čl. 37 Dodatkového protokolu I z roku 1977);

4. použitie zástaviek alebo vojenských znakov, insígnií, uniforiem neutrálnych alebo iných štátov, ktoré nie sú stranami konfliktu, použitia rozlišovacích označení OSN, použitie zástaviek alebo vojenských znakov, insígnií, uniforiem protivníka v čase útoku alebo s cieľom zamaskovania, podpory, ochrany, alebo sťažovania vojenských operácií (čl. 39);
5. zneužitie rozlišovacích znakov Červeného kríža, Červeného polmesiaca, Červeného leva a slnka alebo iných medzinárodne uznávaných znakov, značiek alebo signálov, vrátane zástavy parlamentárov a ochranného znaku kultúrnych hodnôt (čl. 38).

Pri vedení pozemnej vojny sú *zakázané* tieto *spôsoby vedenia vojny proti objektom*:

1. nechránené mestá, dediny, obydlia a stavby nesmú byť žiadnymi prostriedkami napadnuté, ostreľované alebo bombardované (čl. 25 alebo čl. 59 Dodatkového protokolu I); nechránené miesta sú tie, ktoré nekladú nepriateľovi odpor a nie sú obsadené ozbrojenými silami protivníka;
2. nepriateľský majetok, súkromný i verejný, je chránený aj v oblasti vojnových operácií, môže byť zabavený alebo zničený iba v prípade, že to nevyhnutne vyžaduje vojnová situácia (čl. 23 a Poriadok pozemnej vojny), plienenie je zakázané za každých okolností (čl. 28);
3. bombardovanie vojenských objektov a chránených miest je zásadne dovolené. Počas druhej svetovej vojny sa za vojenské objekty považovali nepriateľské ozbrojené sily, zariadenia a opevnenia slúžiace na ich obranu, budovy a stavby používané na vojenské účely, dopravné cesty, používané na zhromažďovanie a presuny vojsk, stanice a priemyselné podniky vyrábajúce zbrane, strelivo a potreby na vedenie vojny. Pri bombardovaní chránených miest však musia byť vykonané všetky opatrenia, aby podľa možnosti boli ušetrené budovy, slúžiace na bohoslužby, historické pamiatky, nemocnice a zhromaždiská chorých a ranených, pokiaľ však súčasne neslúžia na vojenské účely. Chránené budovy majú byť viditeľne označené (č. 27). Ochrana kultúrnych pamiatok v čase vojny bola významne rozšírená Dohovorom o ochrane kultúrnych pamiatok v prípade ozbrojeného konfliktu z roku 1954;
4. napadnutie pohyblivých sanitných útvarov a stálych nemocničných ústavov, ako i nechránených miest a demilitarizovaných zón, na ktorých sa bojujúce strany dohodli (čl. 59 a 60 Dodatkového protokolu I z roku 1977);
5. vyhľadovanie civilných osôb ako spôsob vedenia vojny (čl. 54 ods. 1 Dodatkového protokolu I);
6. útok na objekty a ničenie, odstraňovanie alebo znehodnocovanie objektov nevyhnutných na prežitie civilného obyvateľstva, ako sú zásoby potravín, poľnohospodárske oblasti, slúžiace na produkciu potravín, zber úrody, dobytká, zariadenia, slúžiace na dodávku vody a zásobovanie vodou a zavlažovacie

- zariadenia s cieľom zamedziť ich používanie civilným obyvateľom alebo protivníkom, a to bez ohľadu na motív, nech sa to robí s úmyslom vyhľadovania civilných osôb, ich prinútenia na odchod alebo z iných dôvodov (čl. 54 ods. 2);
7. pri vedení vojenských akcií je nutné dbať na ochranu životného prostredia pred rozsiahlymi, dlhodobými a vážnymi škodami. Táto ochrana zahŕňa zákaz používania spôsobov alebo prostriedkov vedenia vojny, ktorých cieľom je spôsobiť také škody na životnom prostredí, alebo u ktorých sa dá očakávať spôsobenie škôd, ktorými sa ohrozí zdravie alebo prežitie obyvateľstva (čl. 55 Dodatkového protokolu I).

B. Vedenie námornej vojny

Pre námornú vojnu platia popri všeobecných zásadách vojnového práva *ešte ďalšie zvláštne pravidlá*, ktoré vyplývajú z iných cieľov námornej vojny. Medzi ne patrí nielen zničenie nepriateľského vojnového loďstva, ale tiež zabavovanie alebo ničenie nepriateľských obchodných lodí a tovaru a zabavovanie neutrálnych obchodných lodí s ich tovarom, pokiaľ porušujú blokádu alebo prevážajú vojnový kontraband. Z odlišných cieľov námornej a pozemnej vojny vyplýva, že bojujúca strana nemusí rešpektovať nepriateľských, a do istej miery i neutrálnych príslušníkov a ich majetok. Počas námornej vojny je preto zakázané:

1. bombardovať námornými silami nechránené prístavy, mestá, dediny, obytné stavby alebo budovy, a to i v prípade, že sú chránené mínovými poliami. Naopak, je dovolené bombardovaním ničiť vojenské budovy a závody, skladištia zbraní a vojnového materiálu, dielne a zariadenia, ktoré môže protivník použiť pre vojnové potreby, ako aj vojnové lode zakotvené v prístave (Haagsky dohovor o bombardovaní námornými silami počas vojny z roku 1907);
2. plieniť, a to i v prípade, že miesto bolo obsadené útokom;
3. bombardovať nemocničné lode, či už vojenské, alebo patriace pomocným organizáciám, pokiaľ vyhovujú stanoveným podmienkam, alebo zariadenia pre ranených a chorých, umiestnené na pobreží (Dohovor o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov v námornej vojne z roku 1949);
4. používať určitými spôsobmi samočinné podmorské míny (Haagsky dohovor o kladení samočinných podmorských dotykových mín z roku 1907);
5. napádať obchodné lode, s výnimkou situácie, že by samotné zaútočili alebo sa stavali na odpor prehliadke a zabaveniu; pritom súkromný majetok nepriateľských príslušníkov, nepriateľské lode a nepriateľský tovar podliehajú na základe koristného práva konfiškácii (Dohovor o niektorých obmedzeniach koristného práva v námornej vojne z roku 1907);
6. potopiť nepriateľskú obchodnú loď môže ponorka iba vtedy, keď zaistila bezpečnosť posádky a lodných dokumentov. Záchranné člny môžeme považovať za prostriedok na zaistenie bezpečnosti iba v prípade, že je nablízku zem alebo iná loď a keď je more pokojné. Toto ustanovenie Londýnskeho protokolu o ponorkovej vojne z roku 1936 však neplatí, keď obchodná loď odmieta zastaviť alebo podrobiť sa prehliadke. Nemecko a Japonsko však tieto pravidlá počas druhej svetovej vojny porušili.

C. Vedenie leteckej vojny

Leteckou vojnou sa rozumie *vojnová operácia vedená leteckými silami alebo proti nim*. Prvým pokusom o právnu reguláciu leteckej vojny bola Deklarácia I. Haagskej konferencie z roku 1899, podľa ktorej bolo vrhanie striel a výbušných látok z lietadiel alebo inými podobnými spôsobmi zakázané na obdobie piatich rokov. Podobné pravidlo, prevzaté II. haagskou konferenciou v roku 1907, nenadobudlo platnosť. Bol však doplnený čl. 25 Poriadku pozemnej vojny o zákaze bombardovania nechránených miest tak, aby zahrňovali letecké bombardovanie (*akýmikoľvek prostriedkami* alebo lietadlom)

Neúspešne sa skončilo aj rokovanie washingtonskej konferencie o právnej úprave leteckej vojny z roku 1922. V roku 1923 vypracovala komisia právnikov, ustanovená touto konferenciou, Haagske pravidlá leteckej vojny. Tie síce nenadobudli formálne platnosť, avšak s ohľadom na to, že išlo iba o aplikáciu už platných zásad vojnového práva na leteckú vojnu, majú značný praktický i teoretický význam.

Počas leteckej vojny platia tieto hlavné zásady:

1. je zakázané letecké bombardovanie, ktorého účelom je terorizovanie civilného obyvateľstva alebo ničenie súkromného majetku, ktorý nemá vojenský charakter, naopak, bombardované môžu byť vojenské objekty, t. j. vojenské sily, vojenské zariadenia a sklady, zbrojné továrne, vojenské komunikácie a pod. Prítom však musia byť rešpektované kultúrne pamiatky, budovy slúžiace náboženským, vedeckým a kultúrnym účelom, nemocnice, nemocničné lode, sanitné transporty, nemocničné lietadlá a pod.;
2. je zakázané bombardovať nechránené miesta;
3. riadne označené lietadlá, používané na dopravu parlamentárov, sú nedotknuteľné;
4. príslušníci nepriateľských ozbrojených síl, ktorí pri stroskotaní lietadla použijú padák na záchranu života, nesmú byť predmetom útoku. To sa však nevzťahuje na príslušníkov výsadekových jednotiek, ktorí sú na miesto bojovej akcie dopravení lietadlom a spustení padákom;
5. získavanie správ pre nepriateľskú stranu pozorovaním z vojenských lietadiel nemožno považovať za vyzvedačstvo. Je však zakázané používať na označovanie vojenských lietadiel znaky cudzieho štátu.

D. Chemické, bakteriologické a jadrové zbrane

Staré obyčajové pravidlo, zakazujúce bojujúcim stranám používať jedovaté látky na poškodenie nepriateľa, bolo kodifikované v Poriadku pozemnej vojny ako zákaz používania jedu alebo otravných zbraní (čl. 23 a). Mierové zmluvy uzavreté po prvej svetovej vojne vychádzali zo stanoviska, že používanie jedovatých plynov a podobných látok je zakázané všeobecným medzinárodným právom. Rovnaký názor obsahuje i neratifikovaná Washingtonská zmluva o používaní ponoriek a dusivých plynov počas vojny z roku 1922.

Nejasnosti o možnosti použitia chemických a bakteriologických zbraní odstránil *Ženevský protokol o zákaze používať vo vojne dusivé, otravné alebo podobné plyny a bakteriologické prostriedky* z roku 1925. Tento protokol môžeme považovať za kodifikáciu všeobecne platného obyčajového pravidla, ktoré zaväzuje všetky štáty.

Jeho univerzálnu záväznosť potvrdilo Valné zhromaždenie OSN v rokoch 1966 a 1968.

Nový právny problém vznikol koncom druhej svetovej vojny, keď Spojené štáty americké použili proti *Japonsku atómovú bombu*. Ako zbraň úplne nového druhu nepodlieha jej použitie žiadnemu špecifickému zákazu vojnového práva. Z toho niektoré štáty a teoretici usudzujú, že použitie týchto zbraní je legálne, pretože nie je výslovne zakázané žiadnou zmluvou ani obyčajovou normou. Iní zastávajú názor, že ich použitie je dovolené v prípade istej výnimočnej situácie. Za takú považujú prípad, keď atómové zbrane použije ako prvý protivník a napadnutému štátu neostáva nič iné, len aby v rámci svojho práva na sebaobranu a sebazáchovu použil ten istý prostriedok. Ďalej je tu prípad, keď je štát vystavený masovému útoku dovolenými zbraňami, ktoré však vážne ohrozujú jeho existenciu a tejto ozbrojenej invázii nie je schopný čeliť rovnakými prostriedkami, iba použitím atómových zbraní. Nutnosť držania atómových zbraní a ich prípadné odvetné použitie sa niekedy zdôvodňuje tým, že slúžia ako odstrašujúci prostriedok proti prípadnému použitiu atómových zbraní inými štátmi.

Proti takýmto názorom možno namietat', že použitie atómových zbraní vo vojne *nepriamo* zakazujú niektoré všeobecné zásady vojnového práva. Sú to:

- a) zásada ľudskosti, ktorá musí byť rešpektovaná bojujúcimi stranami i v tých *prípadoch, keď zmluvné vojnové právo o tom nemá výslovné ustanovenie*;
- b) zásada, že ozbrojený boj môže byť vedený iba proti ozbrojeným silám protivníka, *nikdy nie proti civilnému obyvateľstvu*; z povahy atómových zbraní je však zjavné, že ich účinky by nutne postihli predovšetkým civilné obyvateľstvo, a to tak bezprostredne, ako aj svojimi dlhodobými následkami;
- c) zákaz jedovatých plynov a všetkých podobných prostriedkov;
- d) zákaz prostriedkov, ktoré môžu spôsobiť *rozsiahle, dlhodobé a vážne škody na životnom prostredí* (atómová vojna by viedla k zamoreniu atmosféry i vôd na celej zemeguli a znemožnila by ďalší život medzinárodného spoločenstva);
- e) *zásada, že neutrálne štáty nesmú byť predmetom nepriateľských akcií* (účinky atómových zbraní by s najväčšou pravdepodobnosťou postihli i neutrálne štáty a ich obyvateľstvo).

Z podobných úvah vychádzala väčšina členských štátov OSN, keď v roku 1961 hlasovala za prijatie *Deklarácie o zákaze používania nukleárnych a termonukleárnych zbraní*. Za prijatie sa vyslovilo 55 členov, proti hlasovalo 20 členov a 23 delegátov sa zdržalo hlasovania.

Valné zhromaždenie v tejto deklarácii prehlásilo, že použitie týchto zbraní odporuje duchu a cieľom OSN a ako také je priamym porušením Charty OSN; ich použitie by dokonca prekročilo rámec vojny a spôsobilo ľudstvu a civilizácii útrapy a ničenie bez akéhokoľvek rozlišovania a ako také odporuje pravidlám medzinárodného práva a zákonom ľudskosti. Ich použitie je ďalej vojnou, ktorá je namierená nielen proti samotnému nepriateľovi alebo nepriateľom, ale proti celému ľudstvu, pretože národy, ktoré by sa nezúčastnili tejto vojny, by boli vystavené všetkým škodlivým účinkom, čo by použitie takýchto zbraní vyvolávalo. Každý štát, ktorý použije tieto

zbrane, poruší Chartu OSN, koná proti zákonom ľudskosti a dopúšťa sa zločinu proti ľudstvu a civilizácii.

Zatiaľ pretrvávajú nejasnosti a rozdielne názory predstaviteľov, politikov i odborníkov medzinárodného práva na prípustnosť použitia atómových zbraní vôbec alebo len za určitých dohodnutých okolností, alebo naopak, na úplný zákaz ich použitia. Rozdielnosť názorov bolo možné prekonať dosiahnutím politického konsenzu medzi štátmi, najmä veľmocami, ktorý sa týkal podstaty tohto problému a potom dohodnutím príslušnej medzinárodnej zmluvy, ktorá by zaväzovala všetkých členov medzinárodného spoločenstva. Napokon, už raz sa to podarilo v prípade Ženevského protokolu o zákaze použitia chemických a bakteriologických zbraní v roku 1925. Vhodným fórom na prípravu textu takejto zmluvy by sa mohla stať celosvetová diplomatická konferencia zvolaná Valným zhromaždením OSN alebo samostatné zhromaždenie, predstavujúce jeden z hlavných orgánov tohto celosvetového systému kolektívnej bezpečnosti.

II. OCHRANA OBETÍ VOJNY

Obetami vojny sa rozumejú *ranení a chorí, príslušníci ozbrojených síl, stroskotanci, vojnoví zajatci a civilné obyvateľstvo*. Platné pravidlá medzinárodného práva o ochrane obetí vojny (*chránených osôb*) sú obsiahnuté v štyroch ženevských zmluvách z roku 1949 a v dvoch dodatkových protokoloch k nim z roku 1977. Sú to: Dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli, Dohovor o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov ozbrojených síl na mori, Dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami a Dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny.

Tieto dohovory a protokoly k nim sa vzťahujú na formálne vypovedané vojny a na *všetky ozbrojené konflikty medzi štátmi*, ktoré majú *medzinárodný charakter*. Patria k nim také ozbrojené konflikty, pri ktorých jedna zo strán neuznáva existenciu vojnového stavu alebo, ak ide o vojenskú okupáciu územia iného štátu, proti ktorej tento štát nekládol ozbrojený odpor. Platí to tiež v čiastočne modifikovanej podobe pri *ozbrojených konfliktoch vo vnútri štátu, ktoré nemajú medzinárodnú povahu* („občianske“ vojny).

Všetky tieto dohovory a protokoly k nim obsahujú rad *spoločných pravidiel*, ktoré môžeme považovať za *všeobecné zásady* medzinárodného práva v tejto oblasti označovaného ako *medzinárodné humanitné právo*. Sú to tieto zásady:

- a) Dohovor a dodatkové protokoly musia byť *dozrievané za každých okolností*. Zmluvné strany sú povinné zaistiť ich zachovanie okrem iného tým, že *stanovia tresty za ich hrubé porušenie*. Za takéto sa považujú: vraždy, týranie alebo neľudské zaobchádzanie s chránenými osobami, nútenie vojnových zajatcov alebo civilného obyvateľstva k službe v nepriateľskej armáde, branie rukojemníkov atď.

Trestu podlieha nielen osoba, ktorá sa porušenia dopustila, ale aj ten, kto na to vydal rozkaz. Bojujúci štát má právo trestať páchatel'a takýchto činov bez ohľadu na jeho príslušnosť.

- b) Zmluvné strany sú povinné zachovávať tieto dohovory a protokoly k nim, nielen voči sebe navzájom, ale i vo vzťahu k tretiemu štátu, ktorý tieto pravidlá v konkrétnom konflikte uznal a aplikuje ich. Neutrálne štáty, pokiaľ prijímajú chránené osoby na svojom území, sú povinné aplikovať tieto pravidlá analogicky.
- c) Osoby chránené týmito pravidlami sa nemôžu právoplatne vzdať svojich práv, ktoré z nich vyplývajú. Bojujúce strany samé nemôžu meniť ustanovenia týchto dohovorov a protokolov ani inú medzinárodnú dohodu.
- d) Pravidlá, týkajúce sa ochrany príslušníkov ozbrojených síl, sa vzťahujú i na partizánov, členov organizovaného odporu a na príslušníkov národnooslobodzovacích síl. (dokument OSN/A/RES 2852/XXVI).
- e) Pravidlá zakazujú akúkoľvek diskrimináciu chránených osôb podľa rasových, národnostných, náboženských, politických alebo iných hľadísk.
- f) Pravidlá zakazujú odvetné opatrenia voči chráneným osobám.
- g) Zmluvné strany sú povinné postarať sa o to, aby sa obsah týchto pravidiel dostal na verejnosť už v čase mieru, okrem iného vyučovaním na vojenských a iných školách.
- h) Dodržiavanie týchto pravidiel je pod dozorom neutrálnych štátov, ktoré plnia funkciu ochranných mocností. Bojujúce strany sú povinné s nimi spolupracovať pri ich realizácii. V inom prípade plnia ich funkcie medzinárodné humanitné organizácie, najmä Medzinárodný výbor Červeného kríža. Chránené osoby majú právo obracať sa na ochrannú mocnosť, prípadne na humanitnú organizáciu.
- ch) Keď dôjde medzi bojujúcimi stranami ku sporu o výklad alebo aplikovanie týchto pravidiel, sú povinné prijať služby ochranných mocností, alebo humanitných organizácií, prípadne sa podrobiť vyšetrovaciemu konaniu. Ak by tento postup nevedol k urovnaniu sporu, majú ho predložiť arbitrážnemu tribunálu. V prípade, že by medzi nimi nedošlo k dohode o arbitráži, mal by byť tento spor predložený Medzinárodnému súdnemu dvoru v Haagu.
- i) Zmluvné strany dohovorov a dodatkových protokolov môžu tieto medzinárodné dohody vypovedať. Ak by to však urobili počas ozbrojeného konfliktu, zostávajú pre nich účinné až do skončenia vojnového stavu, najmenej však do okamihu prepustenia a repatriovania všetkých chránených osôb.

A. Ranení, chorí a stroskotanci

Prvou mnohostrannou medzinárodnou zmluvou v tejto oblasti bol Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých v poľných armádach, uzavretý na prvej ženevskej konferencii, zvolanej švajčiarskou vládou v roku 1864. Iniciatíva vznikla

pod tlakom verejnej mienky, ktorá bola pobúrená správou o krutom osude ranených v rakúsko – talianskej vojne v roku 1859 opísanej Švajčiarom Henrim Dunantom v knihe *Spomienky na Solferino*. Dohovor bol prvýkrát revidovaný v roku 1906, potom v roku 1929 a v roku 1949 a doplnený Dodatkovým protokolom I z roku 1977.

Pravidlá obsiahnuté v týchto zmluvách sa vzťahujú na *príslušníkov ozbrojených síl všetkých kategórií*, teda aj na nekombatantov, účastníkov hromadného povstania, partizánov, členov organizovaného hnutia odporu a príslušníkov národnooslobodzovacích síl.

Osoby chránené podľa týchto pravidiel musia byť za *každých okolností rešpektované a chránené*. Musí sa s nimi zaobchádzať ľudsky a bez akejkoľvek diskriminácie. So ženami sa má zaobchádzať ohľaduplne.

Keď je bojujúca strana nútená v priebehu boja zanechať svojich ranených a chorých na území obsadenom protivníkom, má im zanechať potrebný zdravotnícky personál a materiál. Po každom boji majú velitelia urobiť opatrenia, potrebné na vyhľadávanie a zbieranie ranených, chorých a mŕtvych. Majú podľa možnosti dohodnúť prerušenie boja na potrebný čas.

Ochrana je poskytnutá tiež zdravotníckemu personálu bojujúcich strán. Ide o osoby určené na vyhľadávanie, ošetrovanie, dopravu ranených a chorých a na zabráňovanie chorobám. Rovnaké postavenie má personál určený výlučne na správu zdravotníckych útvarov a ústavov a vojenský duchovní, ako i personál pomocných spoločností, ktorý podlieha vojenským predpisom.

Zdravotnícky personál musí byť za každých okolností rešpektovaný a chránený. Keď padne do rúk protivníka, môže byť zadržaný iba vtedy, keď si to vyžaduje zdravotný stav, duchovná potreba a počet vojnových zajatcov. Zadržaní členovia zdravotníckeho personálu požívajú práva vojnových zajatcov, avšak inak nesmú byť považovaní za zajatcov. Majú pokračovať vo svojej činnosti, predovšetkým v ošetrovaní ranených. Majú byť vrátení, hneď ako to okolnosti umožnia.

Trvalé **zdravotnícke ústavy** i pohyblivé útvary musia byť vždy rešpektované a chránené. Keď padne do rúk protivníka zdravotnícky ústav alebo útvar, musí byť jeho personálu umožnené, aby ďalej vykonával svoju činnosť, pokiaľ nepriateľská strana sama nezabezpečí starostlivosť o ranených ústavu alebo útvaru. Rovnakú ochranu požívajú transporty ranených, chorých a zdravotníckeho personálu.

Bojujúcim stranám sa odporúča, aby vzájomnou dohodou určili zvláštnu nemocničnú oblasť a miesto, kde by ranení, chorí a ich ošetrojúci a sanitný personál boli chránení pred účinkami vojny.

Rozpoznávacím *znakom sanitnej služby* v ozbrojených silách je *červený kríž v bielom poli*. Tento znak bol prijatý už prvým Ženevským dohovorom z roku 1864 a vznikol prevrátením farieb švajčiarskeho štátneho znaku. Miesto červeného kríža možno používať červený polmesiac (islamské štáty), červeného leva a slnko v bielom

poli (Irán) alebo červený diamant (Izrael). Zneužitie znaku červeného kríža alebo ostatných symbolov sa považuje za vojnový zločin.

B. Vojnoví zajatci

Pravidlá obyčajového medzinárodného práva o ochrane vojnových zajatcov, ktoré sa ustálili v priebehu 19. storočia, boli po prvýkrát kodifikované v poriadku pozemnej vojny, ktorý je súčasťou oboch haagskych dohovorov o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny z roku 1899 i 1907 (čl. 4 až 20). Na základe skúseností z prvej svetovej vojny, boli tieto pravidlá doplnené Ženevským dohovorom o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami z roku 1929. Podstatné rozšírenie a doplnenie týchto pravidiel po druhej svetovej vojne priniesol tretí ženevský dohovor z roku 1949 a Dodatkový protokol II z roku 1977.

Právo zajať protivníka má každá bojujúca strana. Za vojnových zajatcov sa však považujú len určité kategórie osôb:

- a) príslušníci ozbrojených síl, vrátane milície a dobrovoľníckych zborov, ktoré sú ich súčasťou;
- b) príslušníci iných dobrovoľníckych zborov, vrátane partizánov, členov organizovaných hnutí odporu, ktorí patria k jednej strane a sú činní na vlastnom území alebo mimo neho, aj keď je toto územie okupované;
- c) príslušníci pravidelných ozbrojených síl vlády alebo politického zoskupenia, ktoré druhá strana neuznáva;
- d) osoby, ktoré sprevádzajú ozbrojené sily, ako civilní členovia posádok vojenských lietadiel, vojnoví korešpondenti, dodávateľia, príslušníci pracovných jednotiek a služieb pre ozbrojené sily, pokiaľ boli touto činnosťou ozbrojenými silami oficiálne poverené a vybavené preukazom totožnosti;
- e) príslušníci národnooslobodzovacích síl na územiach pod koloniálnou alebo cudzou nadvládou;
- f) členovia posádok obchodných lodí a civilných lietadiel, pokiaľ podľa iných ustanovení, nemajú nárok na výhodnejšie postavenie;
- g) hlavy štátov a členovia vlády, ktorí padli do rúk nepriateľskej strany, sa podľa obyčajového práva považujú za vojnových zajatcov;
- h) osoby, ktoré patria alebo patrili k ozbrojeným silám bojujúcej strany, ktorej územie bolo okupované, ak okupujúca strana považuje za nutné ich internovať;
- ch) osoby, ktoré neutrálny štát prijal na svojom území a podľa pravidiel medzinárodného práva má povinnosť ich internovať.

Postavenie vojnových zajatcov začína okamihom, keď sa ocitnú v moci nepriateľskej strany. Tento stav trvá až do prepustenia a konečného návratu do vlasti (repatriácia).

Účelom zajatia je zabrániť príslušníkom nepriateľských ozbrojených síl a iným osobám, ktoré môžu byť podrobené režimu zajatia, znovu sa zúčastniť na nepriateľských akciách.

Zajatie nesmie slúžiť na iné ciele, ako sú represie (trestanie) alebo represálie (odvetné opatrenia).

Zajatci sú v moci nepriateľského štátu, a nie jednotlivcov alebo jednotiek, ktoré ich zajali. Zodpovednosť za zajatcov preberá štát. Musia byť dodržiavané pravidlá, týkajúce sa zajatcov.

Zajatec sa *nemôže vzdať práv plynúcich zo zajateckého režimu*. So zajatcami musí byť za každých okolností zaobchádzané ľudsky. Nesmie byť poškodená ich osobnosť a česť. Občianskoprávna spôsobilosť zajatcov nesmie byť obmedzovaná. Zaopatrenie a lekárska pomoc im musia byť poskytnuté bezplatne.

Zajatec musí byť chránený pred násilím, urážkami a zvedavosťou obyvateľstva. Každé konanie, ktoré by viedlo k smrti alebo vážnemu poškodeniu zdravia zajatca, je hrubým porušením dohovoru. Akékoľvek odvetné opatrenia voči zajatcom sú zakázané.

Pri výsluchu nie je zajatec povinný uviesť viac, ako svoje meno, priezvisko, dátum narodenia, hodnosť a matričné číslo. Akékoľvek duševné alebo fyzické týranie zajatcov, s cieľom získať ďalšie informácie, je zakázané. Každá bojujúca strana je povinná vydať osobám spadajúcim do jej právomoci, ktoré by v príprave zajatia mali nárok na postavenie vojnových zajatcov, preukaz totožnosti, ktorý by obsahoval uvedené základné dáta.

Zajatci môžu byť internovaní iba v budovách zdravotne vyhovujúcich. Používať na internovanie väzenské budovy je zakázané. Ak tomu nebránia disciplinárne alebo zdravotné dôvody, musí im byť povolená sloboda pohybu. Zajatci majú byť v táboroch umiestnení podľa svojej národnosti, jazyka a zvykov. Oddelovať ich od útvaru, do ktorého patrili pred zajatím, je zakázané.

Zajatecké tábory musia byť umiestnené mimo oblasť vojnových operácií. Za žiadnych okolností ich nemôžu použiť ako záštitu proti vojnovému nebezpečenstvu. Zajatecké tábory musia byť označené znakmi tak, aby ich bolo dobre vidieť aj zo vzduchu. Ubytovacie podmienky zajatcov majú zodpovedať podmienkam, v akých sú ubytované vojenské jednotky nepriateľa v danej oblasti. Ženy musia byť ubytované zvlášť.

Vojnové zajatie **končí**, okrem smrti a vydareného úteku, buď repatriáciou ešte počas nepriateľstva, alebo prepustením po skončení.

Ťažko chorí a ranení zajatci, ktorých liečenie bude trvať najmenej jeden rok a tí, ktorých telesná alebo duševná schopnosť boli značne znížené, majú byť repatriovaní v priebehu nepriateľstva. Ranení alebo chorí zajatci, ktorí by na uzdravenie potrebovali nemocničné ošetrovanie v neutrálnom štáte a ktorých telesný alebo duševný stav sa zhoršuje v dôsledku zajatia, majú byť premiestnení na územie takého štátu.

Prepustenie a repatriácia ostatných zajatcov má byť vykonaná ihneď po ukončení faktického nepriateľstva, teda ešte predtým, ako bol právne ukončený vojnový stav. Ak nebola medzi bojujúcimi stranami uzatvorená vojnová dohoda o prepustení a repatriácii, napr. v rámci zmluvy o prímerí, je zadržujúca strana sama povinná urýchlene zostaviť a vykonať plán repatriácie.

C. Civilné obyvateľstvo

Prvou kodifikáciou obyčajových pravidiel medzinárodného práva o postavení civilného obyvateľstva počas vojny boli niektoré ustanovenia Haagskeho dohovoru o zákonoch a obyčajoch vojny z rokov 1899 a 1907, najmä tie, ktoré sa zaoberali režimom v čase vojnovnej okupácie.

Ukrutnosti, páchané na civilnom obyvateľstve okupovaného územia počas druhej svetovej vojny, viedli medzinárodné spoločenstvo k uzatvoreniu medzinárodného dohovoru, ktorý bol venovaný výlučne postaveniu civilného obyvateľstva počas vojny. Tým bol Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny z roku 1949, neskôr doplnený Dodatkovým protokolom I z roku 1977.

Hlavnou zásadou, ktorou sa riadi postavenie civilných osôb počas vojny, je pravidlo, že vojna má byť vedená proti ozbrojeným silám, a nie proti civilnému obyvateľstvu.

Spomínaný dohovor a dodatkový protokol I chránia všetky osoby, ktoré sa ocitli v akomkoľvek období a akýmkoľvek spôsobom, počas ozbrojeného konfliktu alebo v čase okupácie, v moci niektorej strany konfliktu alebo okupačnej moci, a nie sú pritom ich príslušníkmi. Pritom ranení, chorí, osoby neduživé alebo tehotné ženy majú byť predmetom zvláštnej ochrany a dohľadu.

Dohovor odporúča bojujúcim stranám, aby vzájomnou dohodou zriadili na začiatku nepriateľstva nemocničné a bezpečnostné pásma, v ktorých by boli chránené osoby zabezpečené pred účinkami vojny. Podobne sa odporúča stranám, aby v oblasti priamych vojnových operácií z rovnakého dôvodu zriadovali neutrálne pásma.

Iné ustanovenie dohovoru sa vzťahuje iba na civilné osoby, ktoré sa nachádzajú na nepriateľskom území. Tieto osoby majú za každých okolností nárok na ochranu svojej osobnosti a cti, rodinných práv, náboženského presvedčenia zvykov a obyčají. Musí sa s nimi zaobchádzať ľudsky. Musia byť chránení pred násilím a zavražďovaním. Na tieto osoby nesmie byť vykonávaný žiadny nátlak, najmä nie vynucovanie informácií. Sú proti nim zakázané akékoľvek kolektívne tresty a odvetné opatrenia. Rovnako je zakázané brať civilné osoby ako rukojemníkov. Výslovne sa zakazuje používať akékoľvek prostriedky, ktoré by mohli spôsobiť fyzické utrpenie alebo smrť chránených osôb, ako sú vražda, mučenie, telesné tresty alebo vykonávanie zakázaných lekárskeho pokusov.

Na *cudzincov* (bezdomovcov a neutrálnych príslušníkov), ktorí sa nachádzajú na území bojujúcej strany, sa má v zásade aplikovať cudzinecký režim, platný v čase mieru. Cudzinec má mať právo opustiť toto územie na začiatku nepriateľstva alebo v

priebehu konfliktu, s výnimkou prípadu, že by jeho odchod bol v rozpore so štátnymi záujmami bojujúcej strany.

Značná časť dohovoru je venovaná postaveniu chránených osôb na okupovanom území. Zakázané sú najmä deportácie obyvateľov okupovaného územia, alebo naopak, premiestňovanie iných osôb na okupované územie. Chránené obyvateľstvo nesmie byť okupačnou mocou nútené vstupovať do ozbrojených síl ani ako dobrovoľníci. Chránené osoby nemôžu byť zbavené práv, plynúcich z dohovoru, žiadnymi prípadnými zmenami v politickom zriadení alebo v stave okupovaného územia.

Značnú pozornosť ochrane civilného obyvateľstva a jednotlivcov v čase ozbrojeného konfliktu venovalo zasadnutie Valného zhromaždenia OSN v roku 1970. V rezolúcii prijatej k tejto problematike potvrdilo všeobecnú platnosť nasledujúcich základných zásad, týkajúcich sa ochrany civilného obyvateľstva v čase ozbrojeného konfliktu:

- a) základné ľudské práva, tak ako sú prijaté v medzinárodnom práve a zachytené v medzinárodných zmluvách, platia i počas ozbrojeného konfliktu;
- b) počas vedenia vojenských operácií v priebehu ozbrojeného konfliktu sa musí vždy rozlišovať medzi osobami, ktoré sa aktívne zúčastňujú nepriateľstva a civilným obyvateľstvom;
- c) počas vedenia vojenských operácií je nutné vynaložiť všetko úsilie na to, aby bolo civilné obyvateľstvo ušetrené vojnového pustošenia a je nutné podniknúť všetky potrebné kroky, aby sa predišlo stratám na živote, zdraví a majetku civilného obyvateľstva;
- d) civilné obyvateľstvo ako také, obydlia a iné zariadenia používané iba civilným obyvateľstvom, ako aj miesta a oblasti, určené na ochranu civilného obyvateľstva, ako sú nemocničné pásma alebo podobné útočiska, nemôžu byť objektom vojenských operácií;
- e) civilné obyvateľstvo alebo jeho jednotliví príslušníci nemôžu byť predmetom represálií, násilného presídlenia, alebo iných útokov proti ich nedotknuteľnosti;
- f) poskytovanie medzinárodnej pomoci civilnému obyvateľstvu je v súlade s humanitnou zásadou Charty OSN, Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a inými medzinárodnými zmluvami v oblasti ľudských práv (dokument OSN A/RES/2675/XXV).

III. PRAVIDLÁ OBČIANSKYCH VOJEN

Právny režim ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter – *občianskych vojen*, je upravený Dodatkovým protokolom II z roku 1977 o ochrane obetí týchto konfliktov. Tento protokol *rozvíja a dopĺňa* spoločný čl. 3 všetkých štyroch ženevských dohovorov z roku 1949, ktorý sa iba stručne týka tohto druhu vnútorných ozbrojených konfliktov.

Ozbrojenými konfliktmi, *ktoré nemajú medzinárodný charakter*, sa podľa protokolu rozumejú tie prípady, keď na *území jedného štátu dochádza k ozbrojenému konfliktu* medzi vládnymi ozbrojenými silami a disidentskými silami alebo inými ozbrojenými skupinami, ktoré vykonávajú pod zodpovedným velením takúto kontrolu nad časťou štátneho územia, čo im umožňuje viesť trvalé a koordinované vojenské operácie a aplikovať tento protokol (čl. 1 ods. 1).

Naopak, za ozbrojené konflikty *sa nepovažujú vzbury*, majúce tento charakter, *izolované sporadické násilné činy* a iné činy podobnej povahy (čl. 1 ods. 2). Na tieto javy sa protokol nevzťahuje. Aplikujú sa na ne vnútroštátne predpisy dotyčného štátu, ktoré sa týkajú prípadného ohrozenia všeobecnej bezpečnosti a poriadku v krajine.

Aký je podľa tohto protokolu, *právny režim jednotlivých kategórií chránených osôb*? Skupine osôb, ktoré *boli pre účasť na ozbrojenom konflikte zadržané* alebo internované bojujúcou stranou, *do ktorej moci sa dostali*:

- a) majú byť bojujúcou stranou poskytnuté potraviny a pitná voda v rovnakom rozsahu ako civilnému obyvateľstvu;
- b) majú byť poskytnuté záruky, týkajúce sa zdravia, hygieny a ochrany proti nepriaznivému podnebiu a nebezpečenstvu, vyplývajúcemu z ozbrojeného konfliktu;
- c) má byť umožnené prijímať individuálnu alebo kolektívnu podporu;
- d) má byť umožnené vykonávať ich náboženské obrady, a ak o to požiadajú a bude to možné, prijímať duchovnú pomoc od osôb, vykonávajúcich náboženské úkony;
- e) ak budú nútení pracovať, budú mať pracovné podmienky a záruky podobné tým, aké má miestne civilné obyvateľstvo;
- f) ranení a chorí, bez ohľadu na to, či sa zúčastnili na ozbrojenom konflikte, alebo nie, budú rešpektovaní a chránení; v každom prípade sa bude s nimi zaobchádzať ľudsky a bude im poskytnutá v čo najväčšej miere a čo najrýchlejšie lekárska starostlivosť a ošetrovanie, ktoré vyžaduje ich stav (čl.5 ods. 1).

Osoby, ktoré *zodpovedajú za internovanie alebo zadržanie* uvedených osôb, sú povinné v rámci svojich možností dodržiavať voči nim nasledujúce ustanovenia:

- a) okrem tých prípadov, keď sú muži a ženy z jednej rodiny ubytovaní spoločne, budú ženy ubytované v priestoroch oddelených od mužov a budú pod priamym dozorom žien;
- b) tieto osoby sú oprávnené odosielať a prijímať listy a pohľadnice, ktorých počet môže byť obmedzený príslušným orgánom, ak sa to bude považovať za nevyhnutné;
- c) priestory slúžiace na internovanie a zadržanie nebudú umiestnené v blízkosti oblastí, kde prebiehajú boje; ak budú tieto priestory vystavené nebezpečenstvu,

vyplývajúcejmu z ozbrojeného konfliktu, budú internované a zadržané osoby evakuované, pokiaľ evakuácia môže byť vykonaná za dostatočne bezpečných podmienok;

- d) tieto osoby budú mať právo na lekárske prehliadky;
- e) zdravie a telesná či duševná integrita týchto osôb nesmie byť ohrozená žiadnym neoprávneným činom; je totiž zakázané podrobovať tieto osoby akémukoľvek lekárskeho zákroku, ktorý nevyžaduje zdravotný stav príslušnej osoby a ktorý nie je v súlade so všeobecne prijatými lekárske normami vo vzťahu k osobám za rovnakých zdravotníckych podmienok (čl.5 ods. 2).

Všetci *ranení, chorí a stroskotanci*, či sa zúčastnili, alebo nezúčastnili na ozbrojenom konflikte, majú byť rešpektovaní a chránení. Má sa s nimi za každých okolností zaobchádzať ľudsky a má im byť poskytnutá v čo najširšie možnej miere a čo najrýchlejšie lekárska starostlivosť a ošetrovanie (čl. 7).

Tým osobám, ktoré sa *priamo nezúčastňujú na nepriateľských akciách* alebo ktoré sa na nich prestali podieľať, *musí byť zaistené humánne zaobchádzanie*. Títo ľudia majú právo na rešpektovanie svojej osoby, presvedčenia a náboženského vyznania. Za každých okolností sa s nimi musí zaobchádzať humánne, bez akéhokoľvek rozdielu (čl. 4 ods. 1 protokolu).

Na týchto osobách je zakázané, páchať činy ako:

- a) ohrozovanie života, zdravotného, fyzického alebo duševného stavu, predovšetkým vražda, ako aj hrozné zaobchádzanie, ako mučenie, mrzačenie alebo akákoľvek forma telesných trestov;
- b) kolektívne tresty;
- c) branie rukojemníkov;
- d) vydanie rozkazu, že nikto nezostane nažive;
- e) teroristické činy;
- f) urážky osobnej dôstojnosti, predovšetkým ponižujúce a urážajúce zaobchádzanie, znásilnenie, nútená prostitúcia a akákoľvek forma nemravného konania;
- g) otroctvo a obchod s otrokmi vo všetkých formách;
- h) plienenie;
- ch) hrozby, že bude vykonaný akýkoľvek z vyššie uvedených činov (čl. 4 ods. 2).

Civilné obyvatelstvo a jednotlivé civilné osoby, ktoré sa nezúčastňujú na vojenských akciách, požívajú všeobecnú ochranu proti nebezpečenstvám, ktoré vznikajú v dôsledku vojenských operácií. Civilné osoby nesmú byť predmetom útoku. Násilné činy alebo hrozby násilia, ktorých hlavným cieľom je terorizovanie obyvateľstva, sú zakázané. Táto ochrana im však prestane byť poskytovaná, hneď ako sa priamo zúčastnia na nepriateľských akciách (čl. 13).

Civilné osoby nesmú byť *premiestňované*, iba ak by to vyžadovala ich bezpečnosť alebo nevyhnutné vojenské dôvody. Ak bude predsa takéto premiestnenie nutné, musia sa urobiť všetky opatrenia, aby civilné obyvatelstvo mohlo byť prijaté na určenom mieste za vyhovujúcich podmienok, pokiaľ ide o ubytovanie, hygienu,

zdravie, bezpečnosť a výživu. Civilné osoby však nebudú nútené opustiť svoje vlastné územie z dôvodov vzťahujúcich sa ku konfliktu (čl. 17).

Je zakázané používať vyhladovanie civilných osôb ako spôsob vedenia vojny (čl. 14). Nesmie sa útočiť na stavby alebo zariadenia, obsahujúce nebezpečné sily, obzvlášť na priehrady, hrádze alebo atómové elektrárne (čl. 15). Taktiež je zakázané poškodzovať a ničiť historické pamiatky, umelecké diela alebo miesta určené na konanie bohoslužieb, ktoré sú kultúrnym a duchovným dedičstvom národov (čl. 16).

Pokiaľ by civilné obyvateľstvo trpelo *nadmernou núdzou* v dôsledku nedostatku zásob potrebných na prežitie, ako sú zásoby potravín a liekov, môžu byť so súhlasom príslušnej bojujúcej strany podniknuté akcie na podporu civilného obyvateľstva, ktoré však musia byť humanitnej a nestrannej povahy a bez akýchkoľvek rozdielov medzi civilnými osobami (čl. 18 ods. 2).

Zvláštna starostlivosť má byť v priebehu ozbrojeného konfliktu zaistená *deťom*. Najmä:

- a) má im byť poskytnuté vzdelanie, vrátane náboženskej a morálnej výchovy, v súlade so želaním ich rodičov alebo tých, ktorí sú zodpovední za starostlivosť o nich;
- b) majú byť vykonané všetky nevyhnutné opatrenia na spájanie rodín, ktoré boli dočasne rozdelené;
- c) deti vo veku do pätnásť rokov nebudú povolávané do ozbrojených síl alebo skupín a nebude im dovolené zúčastňovať sa na nepriateľských akciách;
- d) zvláštna ochrana, ktorú poskytuje protokol deťom do pätnásť rokov, sa na ne bude vzťahovať aj vtedy, ak sa zúčastnia priamo na nepriateľských akciách a ak budú zajaté;
- e) v prípade nutnosti možno urobiť opatrenie, a to ak je to možné, so súhlasom rodičov detí alebo osôb, ktoré sú za ne zodpovedné, aby deti boli dočasne premiestnené z oblasti, v ktorej dochádza k nepriateľským akciám, do bezpečnejších oblastí v krajine, v sprievode osôb, ktoré budú zodpovedné za ich bezpečnosť a spokojnosť (čl. 4 ods. 3).

Zdravotnícky a duchovný personál, rovnako ako zdravotnícke jednotky a zdravotnícke dopravné prostriedky, musia byť bojujúcimi stranami rešpektované a chránené. *Nesmú sa stať predmetom útoku* (čl. 10 až 12).

Pomocné humanitné organizácie, ako je organizácia Červený kríž, ktoré sa nachádzajú na území štátu, v ktorom prebieha ozbrojený konflikt, môžu ponúknuť bojujúcim stranám svoje služby s cieľom *vykonávať svoje tradičné humanitné funkcie vo vzťahu k obetiam tohto konfliktu*. Civilné obyvateľstvo sa môže z vlastnej iniciatívy ponúknuť, že bude zbierať ranených, chorých a stroskotancov a že sa bude o nich starať (čl. 18 ods. 1).

Osoby, ktoré sa dopustia *trestného činu súvisiaceho s ozbrojeným konfliktom* a sú uznané za vinné, môžu byť potrestané, ak tak rozhodne súd, ktorý poskytuje základné záruky nezávislosti a nestrannosti. Odsúdenej osobe musí byť pri vynesení rozsudku

oznámené, aké sú opravné prostriedky na odvolanie a termíny, kedy ich môže uplatniť. Trest smrti nesmie byť vynesený nad osobami v dobe spáchania trestného činu mladšími ako 18 rokov. Nesmie byť vykonaný ani na tehotných ženách alebo na matkách maloletých detí.

Po ukončení *nepriateľských akcií* sa majú vládne orgány bojujúcich strán snažiť o to, aby udelili *amnestiu* v čo najširšej miere osobám, ktoré sa zúčastnili na ozbrojenom konflikte alebo tým, ktoré boli zbavené slobody a internované.

IV. TRESTANIE ZLOČINOV PROTI MIERU, VOJNOVÝCH ZLOČINOV A ZLOČINOV PROTI ĽUDSKOSTI

Porušenie zákazu použitia ozbrojených síl, pravidiel vedenia vojny a zákazu zločinov proti ľudskosti má za následok *zodpovednosť* dotyčnej *bojujúcej strany*. Tá je zodpovedná za všetky činy spáchané osobami, ktoré patrili k jej ozbrojenej moci. Nezávisle od tejto medzinárodnoprávnej zodpovednosti štátu však ešte nesú zodpovednosť za konkrétne trestné činy i tí jednotlivci, ktorí sa ich sami priamo alebo nepriamo dopustili. Táto zodpovednosť má *trestnú povahu*. *Trestať osoby*, ktoré sa dopustili zmienených zločinov, *môže* tak ich *bojujúca strana*, ako aj *i protivník*, proti ktorému boli namierené. V praxi však dochádzalo k potrestaniu vojnových zločincov spravidla vtedy, *keď padli do rúk druhej bojujúcej strany*, ktorá bola ich činmi poškodená.

Prvý pokus o zriadenie *medzinárodného tribunálu*, ktorý by potrestal nemeckých vojnových zločincov, ktorí vyvolali prvú svetovú vojnu a dopustili sa vojnových zločinov, urobila Versaillská mierová zmluva z roku 1919. Podľa nej malo Nemecko vydať na potrestanie bývalého cisára Viliama II., ktorý hrubo porušil zásady medzinárodnej morálky a posvätnej autority medzinárodných zmlúv (čl. 227). Ďalšie osoby obvinené z porušenia zákonov a obyčajov vojny mali byť odovzdané na potrestanie štátu, na ktorého území sa týchto zločinov dopustili, kde mali byť súdené jeho vojenskými súdmi (čl. 228). Tretiu skupinu mali tvoriť nemecké osoby, ktoré sa dopustili zločinov proti občanom spojených a združených mocností. I ony mali byť súdené vojenskými tribunálmi víťazných mocností (čl. 229). Nemecko sa v mierovej zmluve zaviazalo, že poskytne všetky dokumenty a výsledky vyšetrovania o týchto osobách, ktoré budú potrebné na posudzovanie ich trestnej činnosti a na určenie rozsahu ich zodpovednosti (čl. 230). K súdu nad nemeckým cisárom však nedošlo, pretože Holandsko mu poskytlo azyl a odmietlo ho vydať. Potrestanie ostatných previnilcov bolo vykonané len povrchné a nedôsledné.

Potrestanie zločincov proti mieru, zákonom a obyčajom vojny a proti genocíde urobilo krok dopredu po *druhej svetovej vojne*. Zločiny obrovských rozmerov, páchané v tomto období nacistickým Nemeckom a niektorými jeho spojencami, pobúrili právne vedomie národov, ktoré požadovali prísne potrestanie páchatel'ov.

K Deklarácii o ukrutnostiach z roku 1943 podpísanej zástupcami Sovietskeho zväzu, Spojených štátov amerických a Veľkej Británie, pristúpilo ďalších 30 štátov. V nej bolo stanovené, že nacistickí vojnoví zločinci budú po skončení vojny súdení na území tých štátov, kde sa svojich zločinov dopustili. Tí z nich, ktorých činy nie sú spojené s určitým miestom, budú potrestaní podľa spoločného rozhodnutia spojeneckých vlád.

V roku 1945 uzavreli štyri spojenecké veľmoci v Londýne *Dohodu o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov európskych krajín Osi*. K dohode bol pripojený štatút Medzinárodného vojenského tribunálu.

Tento tribunál bol oprávnený súdiť a potrestať osoby, ktoré spáchali (konajúc v záujme európskych krajín Osi), buď ako jednotlivci, alebo ako členovia organizácií, niektoré z nasledujúcich zločinov, za ktoré nesú osobnú trestnú zodpovednosť:

a) zločin proti mieru, t. j. zosnovanie, príprava, podnecovanie alebo podniknutie útočnej vojny, alebo vojny porušujúcej medzinárodné zmluvy, dohody a záruky;

b) vojnový zločin v užšom zmysle (porušenie zákonov vojny alebo vojnových obyčají), t. j. vraždy vojnových zajatcov, zlé zaobchádzanie s nimi, vraždy civilistov, zlé zaobchádzanie s civilným obyvateľstvom, nútenie civilného obyvateľstva do otrockých prác, deportovanie obyvateľstva, vraždenie rukojemníkov, plienenie verejného alebo súkromného majetku, svojvoľné ničenie miest a dedín a ich pustošenie neodôvodnené vojnovou nevyhnutnosťou a iné podobné zločiny;

c) zločin proti ľudskosti, t. j. vraždy, vyhladzovanie, zotročovanie, deportovanie alebo iné ukrutnosti, páchané proti civilnému obyvateľstvu pred vojnou alebo počas vojny, alebo prenasledovanie z dôvodov politických, rasových alebo náboženských, ktoré boli spáchané v súvislosti so zločinom proti mieru alebo s vojnovým zločinom.

Trestu podliehali tak priami páchatelia, ako aj organizátori, podnecovatelia a spoluvinníci, ktorí sa zúčastnili na zosnovaní alebo vykonávaní spoločného plánu alebo sprisahaní na spáchanie niektorého z týchto zločinov (čl. 6 štatútu).

Úradné postavenie obvinených, či už ako hláv štátov, alebo zodpovedných úradníkov vo verejných úradoch, sa podľa štatútu nepovažovalo za skutočnosť zbavujúcu ich zodpovednosti a za poľahčujúcu okolnosť (čl. 7).

Skutočnosť, že obvinený konal na základe príkazu svojej vlády alebo svojho predstaveného, ho nezभावovala zodpovednosti. Mohla byť však považovaná za poľahčujúcu okolnosť pri výmere trestu, ak to podľa názoru tribunálu vyžadovala spravodlivosť (čl. 8).

Tribunál zasadal v Norimbergu. Právne zásady, obsiahnuté v jeho štatúte a rozsudku z roku 1946, boli potvrdené Valným zhromaždením OSN v decembri tohto istého roku ako *všeobecne uznané zásady medzinárodného práva* (dokument OSN A/RES/95/I).

Na zásadách, obdobných zásadám Norimberského tribunálu, bola založená činnosť *vojenského tribunálu v Tokiu*, ktorý bol zostavený komisiou spojeneckých štátov pre Ďaleký východ. Tento tribunál súdil a potrestal hlavných japonských vojnových zločincov.

V súvislosti s vedením vojny na území bývalej Juhoslávie, rozhodla Bezpečnostná rada v roku 1993 o stíhaní a potrestaní osôb, ktoré sa dopustili počas týchto bojov vojnových zločinov alebo zločinov proti ľudskosti. Vytvorila na tento účel *Medzinárodný trestný tribunál* v Haagu, ktorý prerokováva niekoľko desiatok prípadov osôb podozrivých zo spáchania takýchto zločinov (rezolúcia BR OSN z 25. mája 1993 č. 827).

Bezpečnostná rada vytvorila o rok neskôr podobný Medzinárodný trestný tribunál pre stíhanie osôb, ktoré sa v priebehu občianskej vojny v Rwande dopustili zločinov proti ľudskosti v súvislosti s tamojšou vojnou (rezolúcia BR OSN z 8. novembra 1994 č. 995).

Komisia pre medzinárodné právo vypracovala na požiadanie valného zhromaždenia na svojom 46. zasadnutí v roku 1994 návrh štatútu stáleho *Medzinárodného trestného dvora (International Criminal Court)* (dokument OSN A/49/355). Súd na základe svojho štatútu vykonáva jurisdikciu iba v prípadoch *najzávažnejších zločinov*, ktoré sa týkajú medzinárodného spoločenstva ako celku („*the most serious crimes of concern to the international community as a whole*“). Podľa čl. 20 štatútu by išlo o zločin agresie, vážneho porušenia zákonov a obyčají vojny, zločiny proti ľudskosti, zločin genocídy a zločiny, ktoré s ohľadom na vykonanie, predstavujú výnimočne vážne zločiny medzinárodného záujmu (sú vymenované v prílohe).

Treba zdôrazniť, že vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti sa podľa Dohovoru o nepremlčateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti z roku 1968 považujú za *nepremlčateľné* (dokument OSN A/RES/2391/XXIII).

Kontrolne otázky :

Zákaz použitia sily v medzinárodných vzťahoch.

Definícia agresie.

Základné zásady práva ozbrojených konfliktov.

Právne dôsledky vojnového stavu.

Objasnite pojmy *kombatanti*, *nekombatanti* a uveďte ich postavenie v ozbrojenom konflikte.

Parlamentári, ich úloha a postavenie.

Medzinárodnoprávna ochrana ranených a chorých v ozbrojenom konflikte.

Ochrana vojnových zajatcov.

Medzinárodnoprávna ochrana civilného obyvateľstva počas ozbrojeného konfliktu.

Neutralita a jej druhy.

Trestanie vojnových zločincov.

